मनहरी गाउँपालिका

गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

रजैया, मकवानपुर ३ नं. प्रदेश, नेपाल

पार्श्वचित्र

मस्यौदा प्रतिवेदन २०७५

दुई शब्द

क्षेत्रफलको हिसाबले सानो भएतापनि अधिक जनसंख्या भएको यस मनहरी गाउँपालिकाको विकास गर्न भौगोलिक दृष्टिकोणले कठिनाई छ तर पनि गाउँपालिकालाई समृद्ध बनाउनका लागि सम्भावित श्रोत र आधारहरू प्रशस्त मात्रामा छन् । यस मनहरी गाउँपालिकाको केन्द्र मनहरी ९ रजैयमा रहेको छ भने साविकको २ वटा गा.वि.स.हरू क्रमश: मनहरी र हाँडीखोला समावेश गरी गाउँपालिका गठन गरिएपछि यो गाउँपालिकाको समग्र वस्तुस्थिति झल्कने पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ ।

राज्यको पुर्न:संरचनाको सिलसिलामा स्थापित यस गाउँपालिकाको यथार्थ विद्यमान अवस्था झल्काउने पार्श्वचित्र तयारीले गाउँको विकासको वर्तमान अवस्थालाई चित्रित गरेको छ । यस प्रकारको चित्रणले आगामी दिनमा हामीले तर्जुमा गर्नुपर्ने नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकीकरण गरी हामीलाई उपलब्ध सीमित श्रोत र साधनको अधिकत्तम सदुपयोग गरी गाउँपालिकाको समग्र विकासलाई गति प्रदान गर्न अवश्य पनि सहयोग पुर्‍याउने आशा तथा विश्वास लिएको छु । यस अध्ययन प्रतिवेदनले प्राय: सबै क्षेत्र तथा वस्तुगत यथार्थलाई समेट्न प्रयास गरेको भएतापनि सीमित समय तथा श्रोत साधनको सीमाभित्र गरिएको अध्ययन आफैमा पूर्ण हुन सक्दैन । यसलाई समय सन्दर्भ अनुसार परिष्कृत र परिमार्जित गर्नुपर्ने आवश्यकता रहन्छ ।

योजनाबद्ध विकासको आधारको रुपमा रहने यो पार्श्वचित्र समयमै गर्न सहयोग पुर्‍याउने गाउँकार्यपालिकाको सम्पूर्ण परिवार, उपाध्यक्षज्यू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, सम्पूर्ण निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू तथा अन्य वडा तहमा महत्वपूर्ण जिम्मेवारी पुरा गर्ने कर्मचारी एवं निर्वाचित जनप्रतिनिधि लगायत तथ्याङ्क उपलब्ध गराउने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालय, संघसंस्था तथा अन्य सबैमा गाउँपालिकाको तर्फबाट आभार प्रकट गर्न चाहन्छु । यसै गरी यो अध्ययन प्रतिवेदन समयमै सम्पन्न गर्न पानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. अनामनगर, काठमाडौँलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहान्छु ।

अन्त्यमा गाउँपालिकाको विकासको आधार चित्र कोर्न यो प्रतिवेदन सहयोगी बनोस र दीर्घकालीन सोचका साथ अगाडि बढ्न हामी सबैलाई उपयुक्त दिशा प्राप्त होस् भन्ने सुभेच्छा प्रकट गर्दछु ।

श्री एकराज उप्रेती

अध्यक्ष

मेरो दुई शब्द

दिगो र योजनाबद्ध विकासलाई अगाडि बढाउनका लागि गाउँपालिकाको समग्र तथ्याङ्क आवश्यक पर्दछ । यसै आवश्यकतालाई मध्य नजर गरी गाउँपालिकाको पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ । जसमा Android Apps द्वारा घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन गरी गाउँपालिकाका विभिन्न विषय समावेश गरिएको श्रोत नक्साहरू, विषयगत कार्यालयहरूबाट संकलन गरिएका तथ्यहरूमा आधारित भई उपलब्ध भएसम्म कृषि, शिक्षा, स्वास्थ्य, यातायात, सञ्चार, वन, सिचाई, खानेपानी, विद्युत आदिका तथ्याङ्क समावेश गरी गाउँ पार्श्वचित्र तयारी गरिएको छ ।

यस गाउँपालिकाको अध्ययन गर्न चाहने विद्यार्थी, अनुसन्धानकर्ता, योजना निर्माणकर्ता तथा गाउँबासीहरूलाई पार्श्वचित्रले सूचना प्रदान गर्न सहयोग पुग्ने छ भन्ने मैले आशा लिएकी छु । पार्श्वचित्रमा उल्लेखित विवरणमा गाउँको राजनैतिक तथा प्रशासनिक विवरण छुट्टिने नक्सा, भू-वर्गीकरण तथा भू-उपयोग नक्साका साथै राष्ट्रिय जनगणना २०६८ का विविध जनसांख्यिक पक्षहरू समावेश गरिएको छ ।

अन्त्यमा प्रस्तुत पार्श्वचित्र तयारी गर्ने सिलसिलामा सूचना संकलन गर्न प्रत्यक्ष तथा परोक्षरुपमा सहयोग गर्नु हुने सम्पूर्ण विषयगत कार्यालयका प्रमुख, संघ/संस्था, सामाजिक परिचालक, वडा सचिवहरू, गाउँ कार्यपालिकाका कर्मचारीहरू, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत तथा शुरुदेखि तथ्याङ्क संकलन, प्रशोधन गरी पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिनुहुने परामर्शदाता श्री पानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. अनामनगर, काठमाडौंलाई विशेष धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

श्री मनिला विष्ट
उपाध्यक्ष

मेरो भन्नु

साविकका मनहरी र हाँडीखोला गाविस समावेश गरी ९ वडाहरू कायम गरी मिति २०७३/११/२२ मा मनहरी गाउँपालिका गठन गरिएपछि पहिलो प्रकाशित दस्तावेजको रूपमा आउन लागेको पार्श्वचित्र छोटो समयमै तयारी गर्न पाउँदा अत्यन्तै खुसी लागेको छ ।

कुनै पनि विकासको मार्ग तयार गर्न योजनाको सही छनोट, प्रभावकारी कार्यान्वयन, सरोकारवालाहरूको पूर्ण सन्तुष्टि सहितको उपयोग र निरन्तर अनुगमन एवम् मूल्याङ्कन र दिगोपनाको लागि सही र वस्तुनिष्ट निर्णय लिन तथ्याङ्कको आवश्यकता पर्दछ । विगतबाट सिकेर वर्तमानको भोगाईका आधारमा भविष्यका लागि योजना तर्जुमा गर्नु वर्तमान पुनर्संरचित स्थानीय तहको पहिलो आवश्यकता हो भन्नेमा दुईमत हुन सक्दैन ।

वस्तुनिष्ठता र आवश्यकताको कसीमा योजनाहरू तथा कार्ययोजनाहरू अगाडि बढाउन नसकिएमा जनताले स्थानीय सरकारबाट राखेका अपेक्षा पुरा हुन सक्दैनन् । यसैकारण वर्तमानको हाम्रो धरातलीय, सामाजिक, साँस्कृतिक, जनसाङ्ख्किक तथा आर्थिक अवस्थाको पहिचान गरी भविष्यका आवश्यकता आँकलन गर्ने उद्देश्यका साथ यो अध्ययन प्रतिवेदन (पार्श्वचित्र) सीमित समय तथा स्रोत र साधनको सीमाभित्र रही तयार गरिएको हो । पार्श्वचित्रलाई सामान्य रुपमा अध्ययन गर्ने जो कोहीले पनि यो गाउँपालिकाको बहुआयामिकता सहितको वर्तमान अवस्था सहजै आँकलन गर्न सक्ने देखिन्छ । यो पार्श्वचित्रलाई एकातिर गाउँपालिकाको सम्पूर्ण चिनारीको रूपमा हेर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ यस मार्फत् हाम्रा सम्भावना र चुनौतिहरूलाई अवगत गर्न सकिन्छ ।

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा आफ्नो महत्वपूर्ण समय प्रदान गर्ने अध्यक्षज्यू, उपाध्यक्षज्यू, निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू, विभिन्न विषयगत कार्यालयका प्रमुख लगायत सम्पूर्ण कर्मचारी, वडा सचिव साथीहरू, सामाजिक परिचालकहरू विभिन्न संघ/संस्थाका प्रमुख तथा अन्य कर्मचारीहरू तथा पार्श्वचित्रलाई यो रुप दिन सहयोग पुऱ्याउनु हुने परामर्शदाता श्री पानोरामा रिसर्च सेन्टर प्रा.लि. अनामनगर, काठमाडौंलाई हार्दिक आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तमा, यो पार्श्वचित्र आफ्नो उद्देश्य प्राप्तिमा सफल रहोस् भन्ने शुभेच्छा व्यक्त गर्दछु ।

किसान न्यौपाने
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत

विषयसूची

खण्ड १ : भूमिका १

१.१ पृष्ठभूमि १

१.२ गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयारीको उद्देश्यहरू १

१.३ अध्ययनको महत्व २

१.४ अध्ययनको औचित्य २

१.५ गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयारी विधि २

१.६ गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयारीका सिमाहरू ३

खण्ड : २ मनहरी गाउँपालिकाको संस्थागत तथ्याङ्क ५

२.१ संक्षिप्त परिचय ५

२.३ राजनैतिक तथा प्रशासनिक केन्द्र ६

२.४ भूक्षेत्र (टोपोग्राफी) १०

२.५. भू-क्षेत्रको वर्गीकरण १२

२.६. गाउँपालिकामा रहेका सम्भाव्यता र अवसरहरू १३

२.७ गाउँपालिकाको समस्या, चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरू १४

२.८ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरू १७

२.९ मुख्य चाडपर्वहरू २०

२.१० सँस्कृति, कला, भाषा र साहित्य २१

खण्ड ३ : जनसांख्यिक विवरण २२

३.१ वडागत घरपरिवार संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको विवरण २२

३.२ लिङ्गको आधारमा उत्तरदाताको विवरण २३

३.३ लिङ्ग अनुसार वडागत जनसंख्या विवरण २४

३.४ उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण २७

३.५ परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण ३१

३.६ उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको विवरण ३२

३.७ उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको विवरण ३३

३.८ जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण ३४

३.९ गाउँपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण ३६

३.१० धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण ३७

३.११ लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति ३८

३.१२ उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ४०

३.१३ उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण ४०

३.१४ १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण ४१

३.१५ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण ४३

३.१६ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण ४४

३.१७ घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण ४५

३.१८ परिवार बसोबास गर्ने घरको तल्लाको आधारमा परिवारको विवरण ४६

३.१९ परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरपरिवारको विवरण ४७

३.२३ घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व सम्बन्धी विवरण ५०

३.२४ अनुपस्थित जनसंख्या ५१

३.२४.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ५२
३.२४.२ शैक्षिक स्तरको आधारमा गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ५३
३.२४.३ शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ५४
३.२४.४ अनुपस्थित भएको अवधीको आधारमा जनसंख्या विवरण ५५
३.२४.५ अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण ५७
३.२४.६ गन्तव्यस्थलको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण ५८
३.२४.७ अनुपस्थित हुनुको कारण र गन्तव्य स्थान सम्बन्धी विवरण ६०
३.२५ नागरिकताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण ६१
३.२६ ५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको जिवनशैलीका आधारमा वडागत विवरण ६२
३.२७ बसाई सराईको अवस्था ६३
३.२७.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण ६३
३.२७.२ विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरूको विवरण ६४
३.२७.३ बसाईको समयको आधारमा जनसंख्याको विवरण ६४
३.२७.४ बसाईको कारणले गर्दा नगरपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्या सम्बन्धी विवरण ६५
३.२७.५ ५ वर्ष वा सो भन्दा बढी बसोबास गर्ने जनसंख्या सम्बन्धी विवरण ६६
३.२८ व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक विवरण ६६
३.२८.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण ६७
३.२८.२ मृत्युदर्ता गराउने घरपरिवार ६८
३.२८.३ तथ्याङ्कक संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्यु सम्बन्धी विवरण ६९
३.२८.४ तथ्याङ्कक संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा मृत्यु हुनेको उमेर समूह र लिङ्ग सम्बन्धी विवरण ७०
३.२८.५ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या ७१
खण्ड ४ : भू-उपयोग ७३
४.१ भू-पयोग ७३
४.२ वस्ती विकासको स्वरुप ७४
४.२.१ जग्गा विकास कार्यक्रम (Land Development Program) ७६
४.३ क्रमिक विकास भइरहेका बस्तीहरूको विवरण ७७
४.४.१ लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेको घरहरूको आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण ७८
४.४.२ घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण ७९
४.४.३ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण ८०
४.४.४ कोठा भाडा दिएका घरपरिवारहरूले गर्ने मासिक आम्दायीको वडागत विवरण ८१
४.४.५ परिवारले मासिक रुपमा तिर्ने भाडाको आधारमा वर्गीकरण ८२
४.६ वस्ती विकासमा देखिएका चुनौतीहरू ८३
४.७ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र ८३
४.८ गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण ८४
खण्ड ५ : आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगार स्थिति ८६
५.१ गाउँपालिका अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप ८६
५.२ गाउँपालिकाको रोजगारी, आम्दानी तथा खर्चको अवस्था ८६
५.२.१ मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण ८७
५.२.१ परिवारको मुख्य आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण ८९
५.२.३ दोस्रो आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण ९१
५.२.४ तेस्रो आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण ९२
५.२.५ घरपरिवारको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण ९३

५.२.६ घरपरिवारमा प्रत्येक महिना आवश्यक पर्ने रकम सम्बन्धी विवरण ९५
५.२.७ घरपरिवारको वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिना सम्बन्धी विवरण ९६
५.२.८ ऋण भएका घरपरिवारको विवरण ९७
५.२.९ घरपरिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा परिवारको विवरण ९८
५.२.१० ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण ९९
५.२.११ विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने प्रमुख पहिलो स्थान सम्बन्धी विवरण १०१
५.२.१२ विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने दोस्रो स्थान सम्बन्धी विवरण १०१
५.२.१३ विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने तेस्रो स्थान सम्बन्धी विवरण १०२
५.२.१४ विप्रेशणबाट आउने रकमको आकार १०४
५.३ कृषि १०५
५.३.१ कृषिजन्य बाली सम्बन्धी विवरण १०८
५.३.२ कृषि बालीमा लाग्ने रोग १०८
५.३.३ कृषि बजारीकरण १०९
५.३.५ जम्मा घरपरिवार, कृषक घरपरिवार र खेतीयोग्य जमिनको विवरण ११०
५.३.६ आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने समय सम्बन्धी विवरण ११२
५.३.७ कृषि प्रयोजनको लागि जग्गा/जमिन सम्बन्धी विवरण ११३
५.३.८ कृषि प्रयोजनको लागि उपयोग भएको जग्गाजमिनको क्षेत्रफलको आधारमा परिवारको विवरण ११४
५.३.९ जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण ११५
५.३.१० घरपरिवारले प्रयोग गरेको सिचाई सुविधा भएको जग्गाको विवरण ११६
५.३.११ खेतीयोग्य जमिनमा सिंचित गरिरहेका घरपरिवार संख्याको विवरण ११८
५.३.१२ खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारको विवरण ११९
५.३.१३ कृषिजन्य उत्पादन विवरण १२१
५.३.१४ कृषि उत्पादन बिक्री वितरण गर्ने घरपरिवारको तथ्याङ्क १२४
५.४ पशुपालन १२६
५.४.१ पशु नश्ल १२७
५.४.२ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरू १२८
५.४.३ घरपालुवा पशुपंक्षी सम्बन्धी विवरण १२९
५.४.४ विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूको तथ्याङ्कको आधारमा घरपरिवारको विवरण १३१
५.४.५ पशुपंक्षीहरूको उत्पादन तथा बिक्री सम्बन्धी वडागत विवरण १३२
५.४.६ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादन सम्बन्धी विवरण १३४
५.४.७ पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बिक्री सम्बन्धी विवरण १३६
५.५ उद्योग १३७
५.६ व्यापारिक केन्द्र १३७
५.७ गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण १३८
५.८ बैंकको विवरण १३८
५.८.१ बैंकमा खाता भए/नभएको आधारमा परिवार संख्याको विवरण १३८
५.९ सहकारी संस्थाको विवरण १३९
खण्ड ६ : भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार १४२
६.१ सडक, सवारी तथा यातायात १४४
६.१.१ विद्यमान सडक सञ्जाल १४४
६.१.२ सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण १४५
६.१.३ घरपरिवारले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत विवरण १४६

६.१.४ सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीहरूको विवरण १४७
६.१.५ सडक सञ्जाल तथा सडकको स्तर अनुसार वडागत घरधुरीको विवरण १४८
६.१.६ यातायात सेवा १४९
६.१.७ पुलपुलेसा १४९
६.२ संचार १५०
६.२.१ गाउँपालिकामा सेवा प्रदान गर्ने एफ.एम. रेडियोहरू १५१
६.२.२ टेलिफोन/मोबाइल १५२
६.२.३ हुलाक सेवा १५२
६.३ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण १५२
६.४ विद्युत तथा उर्जा १५४
६.४.१ घरपरिवारले दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण १५४
६.४.२ घरपरिवारले खाना पकाउने इन्धनको आधारमा परिवारको विवरण १५५
खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा १५७
७.१ शिक्षा १५७
७.२ गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण १५८
७.२.१ विद्यार्थी विवरण १६०
७.२.२ बालविकास केन्द्र १६०
७.२.३ विद्यालयमा अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण १६२
७.२.४ शिक्षकको विवरण ज्ञटद्द
७.२.५ लिङ्ग अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर उमेर समुहका जनसंख्याको वडागत साक्षरता स्थिति १६३
७.२.६ लैङ्गिक आधारमा पाँच वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समुहका जनसंख्याको साक्षरताको वडागत विवरण १६५
७.२.७ लिङ्ग अनुसार उमेर समुह अनुसार पाँच वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेरसमुहको तहगत शैक्षिक स्तर सम्बन्धी विवरण १६८
७.२.८ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज गइरहेका जनसंख्याको विवरण १७२
७.२.९ ५ देखि २४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नगएका जनसंख्या मध्ये कहिल्यै स्कूल/कलेज नगएका जनसंख्याको विवरण १७२
७.२.१० विद्यालय/कलेजको प्रकार अनुसार ५ वर्षदेखि ३५ वर्षको उमेर समुहमा हाल विद्यालय वा कलेज गइरहेका जनसंख्याको विवरण १७३
७.२.११ ५ वर्षदेखि ३५ वर्षसम्म उमेर समूहका जनसंख्या हाल विद्यालय/कलेज नजानुका कारणका तथा लिङ्गको आधारमा वडागत विवरण १७५
७.२.१२ पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरूको कारणका आधारमा उमेर अनुसार, वडागत, लैङ्गिक विवरण १७८
७.२.१३ लैङ्गिक आधारमा ५ वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिएकाहरूको वडागत विवरण १८०
७.२.१४ विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण १८१
७.२.१५ शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू १८३
७.३ स्वास्थ्य १८४
७.३.१ गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्था १८५
७.३.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू १८६
७.३.३ गााउँघर क्लिनीक र नियमित खोप १८६

७.३.४ एच. आई. भी./एडसको अवस्था १८६
७.३.४ परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग १८७
७.३.५ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण १८७
७.३.६ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जन्म दिएका सन्तानहरुको आधारमा जसंख्याको विवरण १८८
७.३.७ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जन्म दिएका सन्तानहरुको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण १८९
७.३.८ उमेर समूह अनुसार आमाहरूले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरूको समग्र विवरण १९२
७.३.९ उमेर समूह अनुसार आमाहरूले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरूको वडागत समग्र विवरण १९३
७.३.१० १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जिवित जन्माएका शिशुहरूको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण १९७
७.३.११ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या १९८
७.३.१२ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको वडागत विवरण १९८
७.३.१३ बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण २००
७.३.१४ खोपको विवरण २०२
७.३.१५ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम २०२
७.३.१६ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर २०३
७.३.१७ बालपोषण सम्वन्धी विवरण २०३
७.३.१८ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण २०४

७.४ खेलकुद तथा मनोरञ्जन २०५

७.४ नागरिक सुरक्षा सेवा २०७

७.५.१ सामाजिक सुरक्षा २०७

७.५ अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण २०७

७.६ खानेपानी तथा सरसफाई २०९

७.६.१ खानेपानीको स्रोत तथा खानेपानी आयोजनाहरू २०९
७.६.२ खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण २१०
७.६.३ खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँमा पुग्न लाग्ने समयको आधारमा वर्गीकरण २११
७.६.४ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण २१३
७.६.५ शौचालयको प्रकारको विवरण २१४

७.७ खुला दिशा मुक्त क्षेत्र २१५

७.८ फोहोर मैला व्यवस्थापन २१५

७.८.१ फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण २१६
७.८.२ फोहोरव्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरू : २१७
७.८.३ फोहोरमैला व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु : २१७

खण्ड ८ : वन तथा वातावरण २१८

८.१ प्राकृतिक वन तथा वनस्पती २१८

८.२ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण २१९

८.४ गाउँपालिकामा पाईने वन्यजन्तु २२०

८.५	वनजंगल	२२१
८.५.१	सामुदायिक वन	२२२
८.५.२	धार्मिक वन	२२५
८.५.३	सरकारद्वारा व्यवस्थित वन	२२५
८.५.४	निजी वन	२२५
८.५.५	निजी आवादीमा रहेका रुख विरुवाहरूको अवस्था	२२९
८.५.६	कबुलियती वन	२२९
८.८	जडिबुटी सम्बन्धी विवरण	२२९
८.१०	वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम	२२९
खण्ड ९ : विकास सूचकाङ्क र गरिबीको स्थिति		**२३१**
९.१	मानव विकास सुचकको विवरण (HDI)	२३१
९.२	मानव गरीबी सूचकाङ्क (Human Poverty Index)	२३१
९.३	मानव विकास र गरीबी	२३२
९.४	गरिबी न्यूनीकरण	२३३
९.५	समग्र विकास स्थिति	२३३
खण्ड १० : विविध		**२३५**
१०.१	जननिर्वाचित प्रतिनिधीहरूको विवरण	२३५

खण्ड १ : भूमिका

१.१ पृष्ठभूमि

वैज्ञानिक योजना पद्धतिका लागि विश्वसनीय तथा भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार नै महत्वपूर्ण हुन्छ। यसले तुलनात्मक अध्ययन, अनुसन्धान, विश्लेषण, विवेचना गर्न सम्भावनाहरूको खोजी गर्न सही तथ्याङ्कले महत्वपूर्ण भूमिका खेल्ने हुनाले गाउँपालिकामा रहेका विषयगत कार्यालयहरू तथा अन्य संघसंस्थाहरूको तथ्यगत स्थिति झल्कने गरी उपलब्ध भएसम्मका सूचनाहरूलाई व्यवस्थित ढंगले सङ्कलन गरी यो गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गरिएको छ।

कुनै पनि स्थानीय तह (गाउँपालिका/नगरपालिका) ले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ। चौंधौ योजना (२०७३/०७४-२०७५/०७६) ले पनि गाउँपालिकाहरूको तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्ने कार्यलाई नीतिगत प्राथमिकता दिएको र संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको (सचिवस्तर) निर्णयले पनि विकास योजना सम्बोधनका लागि गाउँपालिकाहरूले भौगोलिक सूचना केन्द्र स्थापना र मानव स्रोत विकास योजना तर्जुमा गर्नुपर्ने थप दायित्व उल्लेख गरेको छ। यसै प्रयोजनको लागि गाउँपालिकाको वस्तुस्थिति झल्कने गरी गाउँपालिका पार्श्वचित्र (Rural Municipality Profile) तयार गरिएको हो।

१.२ गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयारीको उद्देश्यहरू

गाउँपालिका पार्श्वचित्र मूलत: मनहरी गाउँपालिकाको आगामी नीति तथा कार्यक्रम, योजना तर्जुमा गर्नका लागि तथ्याङ्कीय आधार सृजना गर्ने सन्दर्भमा तयार गरिएको हो। यसले योजना तथा कार्यक्रमको निर्माण कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन जस्ता कुराको लेखाजोखा गर्न मद्दत गर्नेछ।

- गाउँपालिकाभित्र रहेका सेवा सुविधाहरूको बारेमा जानकारी गराउने।
- गाउँपालिका क्षेत्रभित्रको सम्भावना र समस्याहरूको अवगत गराउने।
- गाउँपालिकाको जनसांख्यिक तथा विकासात्मक वस्तुस्थितिको बारेमा जानकारी गराउने।
- गाउँपालिका भित्र बसोवास गर्ने मानिसहरूको आर्थिक, सामाजिक, धार्मिक, शैक्षिक, तथा पेशागत स्थितिको बारेमा जानकारी गराउने।
- गाउँपालिका क्षेत्रभित्र रहेका प्राकृतिक स्रोत साधन तथा सीपको पहिचान गरी समष्टिगत विवरण प्रस्तुत गर्ने।
- गाउँपालिकाको वास्तविक र वस्तुगत सूचना संकलन तथा व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने।

- गाउँपालिका क्षेत्रको तथ्याङ्कको आधारमा जिल्ला तथा राष्ट्रिय स्तर सम्म सूचनाको उपलब्धता गराई व्यवस्थापनमा सहयोग गर्ने ।
- गाउँपालिका स्तरमा सञ्चालित कार्यक्रमको पृष्ठपोषण (Feedback) प्रदान गरी आगामी कार्यक्रमको लागि मार्गनिर्देश गर्ने ।
- गाउँपालिकाको भावि योजना तथा कार्यक्रम र नीति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने ।
- स्थानीय आवश्यकता र स्रोत साधनको विनियोजनको अवस्थाको जानकारी गराउने ।

१.३ अध्ययनको महत्व

नेपाल सरकार, संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्देशन गरे बमोजिम गाउँपालिका/नगरपालिकाहरूले आफ्नो क्षेत्रको विकासको लागि भरपर्दो तथ्याङ्कीय आधार तयार गर्नुपर्ने प्रावधान रहेको छ । गाउँपालिकाको भावी योजना तथा कार्यक्रम र नीति निर्माणको कामलाई आधार प्रदान गर्ने उद्देश्यका साथ तयार गरिएको पार्श्वचित्रले विकासका आयामहरूको तुलनात्मक मूल्याङ्कनका लागि त्यस ठाउँको वस्तुस्थिति सम्वन्धी जानकारी स्पष्ट प्रस्तुत गर्दछ । विभिन्न स्थानको आवश्यकतामा आधारित विकासका कार्यक्रम तथा रणनैतिक योजना तर्जुमा गर्न यस अध्ययनले मनहरी गाउँपालिकालाई सहयोग गर्नुका साथै समावेशी, समानुपातिक र समन्यायिक विकासमा अन्य सरोकारवालाहरूलाई समेत यस क्षेत्रको तथ्यपरक जानकारी प्रदान गर्दछ । यसका अलावा गाउँपालिका पार्श्वचित्रको यो अध्ययन सम्बन्धित क्षेत्रका संघ संस्था एवं अनुसन्धानकर्ता, योजनाकार, शिक्षाकर्मी, समाजसेवी लगायत सरोकारवालाहरूलाई उपयोगी हुने भएकोले यस अध्ययनको महत्व रहेको विषय प्रस्ट हुन्छ ।

१.४ अध्ययनको औचित्य

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले संघीय संरचना अनुरूप गाउँपालिकाहरूलाई स्वायत्त स्थानीय सरकारको रूपमा स्थापित गरेको छ । विकास निर्माण क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सर्वप्रथम गाउँपालिकाको यथार्थ वस्तुगत विवरण तयार पार्नु जरुरी हुने भएकोले समग्र विकासको प्रस्थान विन्दुको रूपमा रहेको गाउँपालिकाको समस्या चुनौती, सम्भावना र आवश्यकताको तथ्यहरूको संगालोका रूपमा रहेको यो पार्श्वचित्र निर्माणको काम अर्थपूर्ण र अनिवार्य छ । पूर्वाधार विकासका दृष्टिले कमजोर स्थितिमा रहेको नेपालको सन्दर्भमा Profile तयार गर्ने कार्यले विशेष महत्व राख्दछ । यसले वर्तमानको यथार्थलाई विश्लेषण गरी सोको आधारमा गाउँपालिकाले उपलब्ध स्रोत साधनको व्यवस्थापन र उचित कार्यक्रमहरूको तर्जुमा, कार्यान्वयन एवम् अनुगमन मूल्यांकनका निम्ति मार्गदर्शकको काम गर्ने हुनाले यो औचित्यपूर्ण रहन्छ ।

१.५ गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयारी विधि

पार्श्वचित्र तयारीको क्रममा तरिका र साधनहरूको प्रयोग गरियो त्यसैलाई अध्ययन विधीमा उल्लेख गरिएको छ । गाउँपालिका पार्श्वचित्रका तयारीका विधीहरू निम्नानुसार छन् ।

- विशिष्टीकृत प्रश्नावली निर्माण गरी ब्लमचयष्म ब्उउक द्वारा प्रत्येक घरपरिवारको जनसांख्यिक, आर्थिक, समामाजिक र भौतिक पक्षहको विवरण प्राप्त गर्न गणहरू परिचालन गरी आवश्यक तथ्याङ्क संकलन गरिएको ।
- यसमा विषयगत कार्यालय तथा विभिन्न संघसंस्थाहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कहरू समावेश गरिएको ।
- विभिन्न सर्वेक्षण, मानव विकास प्रतिवेदन आदिका नतिजाहरू समावेश गरिएको ।

- भौतिक विकास पूर्वाधार, वातावरणीय व्यवस्थापन, सामाजिक विकास, आर्थिक विकास, वित्तीय व्यवस्थापन तथा संस्थागत विकास आदि, नतिजा, सूचकहरू, पुस्ट्याईका आधारहरू, जोखिम पक्षहरू, कार्यक्रमको पहिचान, जस्ता विषयवस्तु समावेश गरिएको ।

यसर्थ पार्श्वचित्र तयार गर्ने कार्य प्राथमिक (Primary) तथा द्वितीय (Secondary) सूचना संकलन गरी गरिएको छ । भू-उपयोग, सडकहरू र सो को गुणस्तर तथा वातावरणीय समस्याहरू जस्ता प्राथमिक तथ्याङ्कहरू, डिजिटल तथ्याङ्क (GIS data), स्थलस्वरुप नक्सा, हवाई नक्सा, नापी नक्सा, स्थलगत निरीक्षण तथा अन्तरर्वाता गरी संकलन गरिएको छ । वडा तहका समस्याहरू र खाँचोहरू वडा बासीहरू बीच सहभागितामूलक छरितो मूल्याङ्कन पद्दति (Participatory Rapid Appraisal) अपनाई जानकारी लिइएको छ । यसका साथै गाउँपालिकाको स्थिति विभिन्न सरकारी एवं गैरसरकारी निकायहरूका पदाधिकारीहरू, वृद्धिजिवीहरू उपलब्ध प्रतिष्ठित व्यक्तित्वहरूसंग छलफल एवं अर्न्तवार्ता गरी गाउँपालिकाका प्रमुख समस्या एवं विकासका सम्भावनाहरू माथि जानकारी लिईएको छ । गाउँपालिकाका समग्र तथ्याङ्कहरू जस्तै भौतिक, वातावरणीय, सामाजिक, आर्थिक, वित्तीय एवं संस्थागत तथ्याङ्कहरू गाउँपालिका कार्यालय लगायत गाउँपालिका स्थित सरकारी एवं गैरसरकारी कार्यालयहरूको रेकर्डबाट र केही तथ्याङ्कहरू विभाग तथा अन्य निकायहरूबाट प्रकाशित प्रतिवेदन एवं पुस्तकहरू अध्ययन गरी संकलन गरिएको छ ।

१.६ गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयारीका सिमाहरू

राष्ट्रिय योजना आयोग र संघीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले निर्धारण गरेबमोजिम गाउँपालिका पार्श्वचित्र तयार गर्दा प्रयोग गरिएका तथ्याङ्कहरूको स्रोत र आधार वर्ष खुलाईएको छ । प्रश्नावलीमा उल्लखित प्रश्नको आधारमा प्राप्त तथ्याङ्क गाउँपालिकाका विभिन्न सरकारी तथा गैरसरकारी कार्यालय, अन्य संघसंस्थाले उपलब्ध गराएका तथ्याङ्क, केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, विभिन्न मन्त्रालय विभागहरू, सम्बन्धित गाउँपालिका आदि स्रोतहरूबाट उपलब्ध तथ्याङ्कको आधारमा यो वस्तुगत विवरण तयार गरिएको छ । पार्श्वचित्रको अवधारणा अनुसार यस डकुमेन्टले मनहरी गाउँपालिकाको सम्पूर्ण पक्षको यथार्थ जानकारी सरल एवं स्पष्ट रुपमा दिन्छ । अध्ययनलाई यथासक्य वस्तुगत बनाउने प्रयास गरिएको छ । तैपनि स्रोत, साधन तथा समयको परिधीले यस अध्ययनलाई पनि केही सिमिततामा बाँधेको छ । तथापी यस अध्ययनमा निर्धारित उद्देश्यका आधारमा आवश्यकता अनुसार तथ्याङ्क संकलन गरिएको छ ।

खण्ड : २ मनहरी गाउँपालिकाको संस्थागत तथ्याङ्क

२.१ संक्षिप्त परिचय

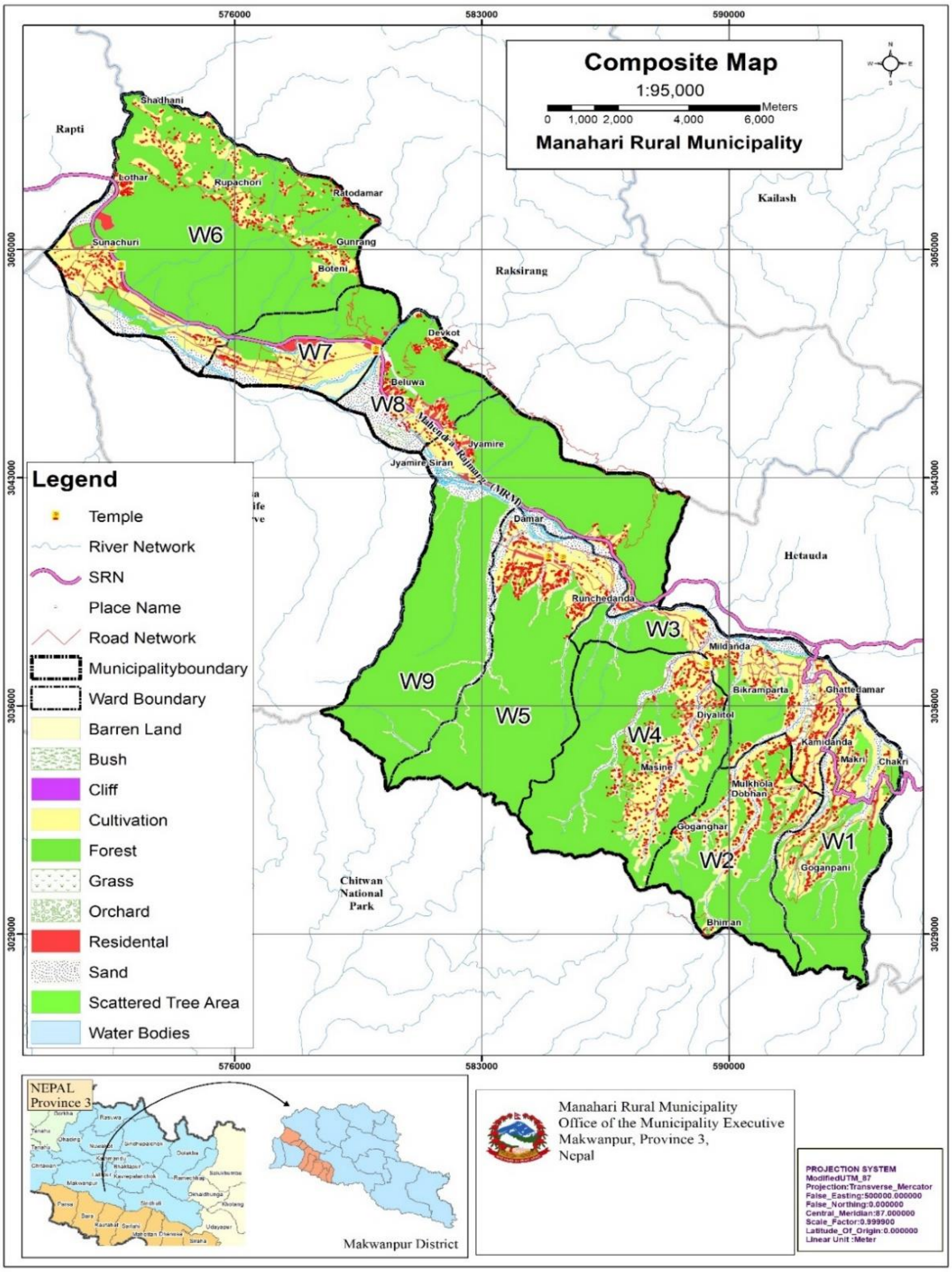

नक्सा नं. १ : नगरपालिकाकाको वस्तुस्थिति चित्रण

मनहरी गाउँपालिका नेपालको ३ नं प्रदेश अन्तर्गत मकावानपुर जिल्लामा पर्दछ। यो गाउँपालिका भौगोलिक हिसाबले ८४°४२'३५" देखि ८५°५७'३६" पूर्वी देशान्तर र २७°२३'३४" देखि २७°३६'३७" उत्तरी अक्षांशमा अवस्थित रहेको छ। त्यसैगरी १९९.५२ वर्ग.कि.मी. क्षेत्रफल रहेको यस गाउँपालिकाको पूर्वमा हेटैडा उ.म.न.पा.र

राक्सीराङ्ग गा.पा. पर्दछ भने, पश्चिममा चितवन राष्ट्रिय निकुन्ज, उत्तरमा राक्सीराङ्ग गाउँपालिका र दक्षिणमा पर्सा जिल्ला पर्दछन् भने गाउँपालिका समुन्द्रि सतहबाट ३९० मिटर देखि ७६० मिटरको उचाईमा रहेको छ । मनहरी गाउँपालिकालाई मिति २०७३ फागुन २२ गते साविकका मनहरी र हाँडिखोला गा.वि.स. समावेश गरी जम्मा ९ वडा कायम गरिएको छ । मकवानपुर जिल्लामा नयाँ गठन भएका गाउँपालिकाहरूमा विकासको राम्रो सम्भावना बोकेको गाउँपालिकाको रुपमा मनहरी गाउँपालिका रहेको छ । यसका अतिरीक्त यहाँका सचेत राजनैतिक दल र उत्प्रेरीत गाउँवासी समेत यो गाउँपालिकाका दरिलो अनि दिगो विकासको श्रोतका रुपमा रहेका छन् घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७४ अनुसार गाउँपालिकामा कुल ३९,०९७ जनसंख्या रहेका छन् । यस गाउँपालिकामा विभिन्न जातजाती तथा धर्म मान्ने व्यक्तिहरूको बसोबास रहेको छ । जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै १८,०४३ अर्थात ४६.१५ प्रतिशत तामाङ, दोस्रोमा ५,६२४ अर्थात १४.३८ प्रतिशत मगर, तेस्रोमा ब्राह्मण ११.२९ प्रतिशत, चौथो र पाँचौमा क्रमश चेपाङ/प्रजा ९.४४ प्रतिशत र कामी ४.५३ प्रतिशत रहेका छन् । गाउँपालिकाको औषत पारिवारिक आम्दानीमा कृषि व्यवसायको सबैभन्दा ठूलो हिस्सा रहेको छ र स्थानीय बासिन्दाको आम्दानीको अन्य श्रोतहरूमा व्यापार, व्यवसाय, लघुउद्योग, नोकरीका साथै वैदेशिक रोजगारी हुन् । परम्परागत प्रणालीको कृषि व्यवसायको विकल्प खोजिरहेका यहाँका बासिन्दा क्रमश आधुनिक जीवनशैलीमा रमाउन थालेका छन् । स्थानीय जनशक्ति मजदुरी तथा अध्ययनका लागि विदेशिने क्रम बढिरहेको छ । अध्ययनका लागि यस गाउँपालिकाका शैक्षिक संस्थाहरूमा स्थानीय विद्यार्थीका अलावा अन्य छिमेकी गाउँपालिका/नगरपालिका तथा जिल्लाबाट समेत आउने गरेका छन् । अधिकांश घरमा विद्युतीकरण भएको भएतापनि केही सिमान्तकृत वर्गमा रहेका नागरिक भने विद्युतीय उपभोगको पहुँचमा पुग्न सकिरहेका छैनन् । विगतमा लामो समयसम्म स्थानीय निकायमा जनप्रतिनिधिको अभाब, योजनाबद्ध विकास कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कठिनाई तथा आवश्यक आर्थिक व्यवस्थापनमा कठिनाई हुनुले यस गाउँपालिका क्षेत्रको अपेक्षित विकास हुन सकिरहेको देखिँदैन । विभिन्न समुदाय, जातजातीका मानिसको बसोबास रहेको यस क्षेत्रमा विभिन्न चाडपर्व मनाउने गरिन्छ । दशैं, तिहार, माघि, होली, महाशिवरात्री, कृष्णजन्माष्टमी, छोनाम (न्वागी), बकरइद, रमाजान, छठपर्व, होली, बुद्धजयन्ती, क्रिष्मस आदि यहाँका प्रमुख चाडपर्वको रुपमा रहेको पाईन्छ ।

२.३ राजनैतिक तथा प्रशासनिक केन्द्र

चित्र नं. १.   मनहरी गाउँपालिकाको कार्यालय

नेपालको संविधानको धारा २९५ को उपधारा (३) बमोजिम गठित गाउंपालिका, गाउँपालिका तथा विशेष, संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्रको संख्या तथा सिमाना निर्धारण आयोगले मिति २०७३ पुस २२ मा पेश गरेको प्रतिवेदन अनुसार तत्कालीन माननीय संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रीको संयोजकत्वमा गठित समितिले मिति २०७३/११/२० मा पेश गरेको प्रतिवेदनको आधारमा नेपाल सरकारले मिति २०७३/११/२२ मा साविकका मनहरी र हाँडिखोला गा.वि.स.लाई समेटेर मनहरी गाउँपालिका घोषणा गरिएको हो। यस गाउँपालिकामा ९ वडाहरू कायम गरिएको छ। हाल मनहरी गाउँपालिकाको संरचना यस प्रकार रहेको छ ।

तालिका नं. १ : मनहरी गाउँपालिकाको वडा विभाजन

कायम गरिएका वडा नं.	समावेश भएका सविक गा.वि.स.हरू	समावेश भएका वडा नं.
१	हाँडिखोला	१ र २
२	हाँडिखोला	४
३	हाँडिखोला	३, ५ र ६
४	हाँडिखोला	७
५	हाँडिखोला	८ र ९
६	मनहरी	१, २ र ५
७	मनहरी	३ र ६
८	मनहरी	४ र ९
९	मनहरी	७ र ८

स्रोत : मनहरी गाउँ कार्यपालिकाको कार्यालय

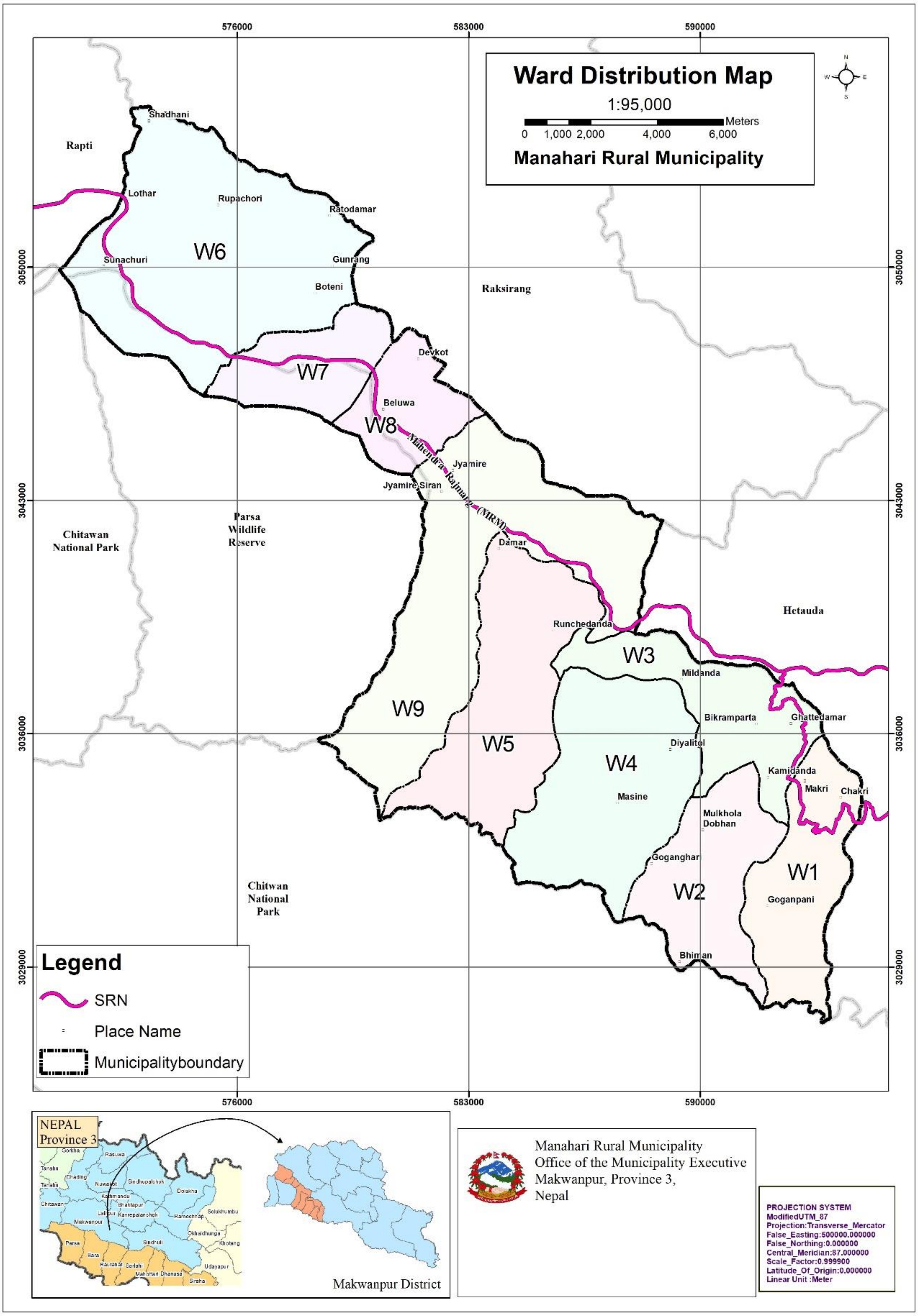

नक्सा नं. २ : गाउँपालिकाको वडा विभाजन

२.४ भूक्षेत्र (टोपोग्राफी)

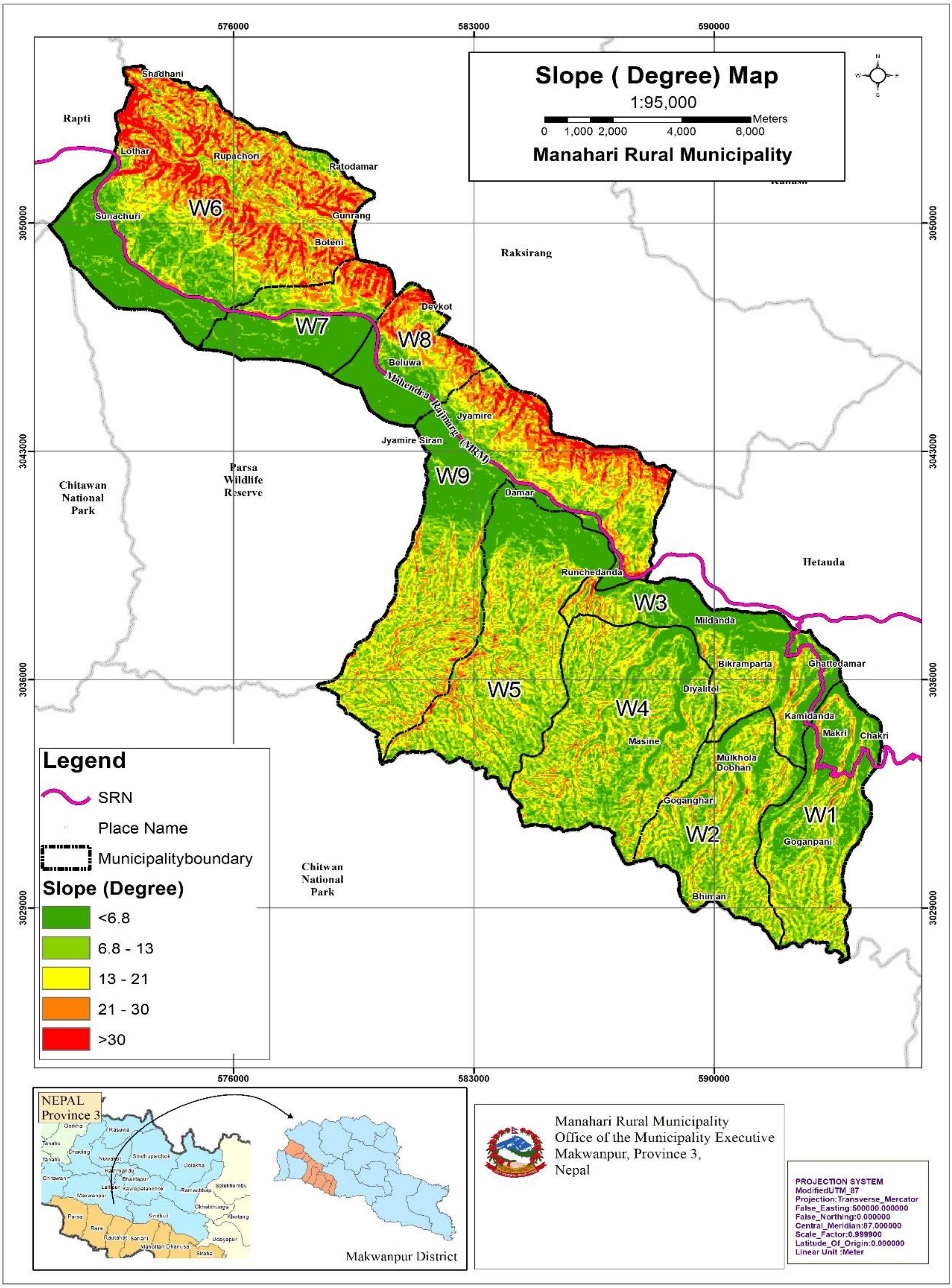

नक्सा नं. ३ : गाउँपालिकाको भिरालोपना

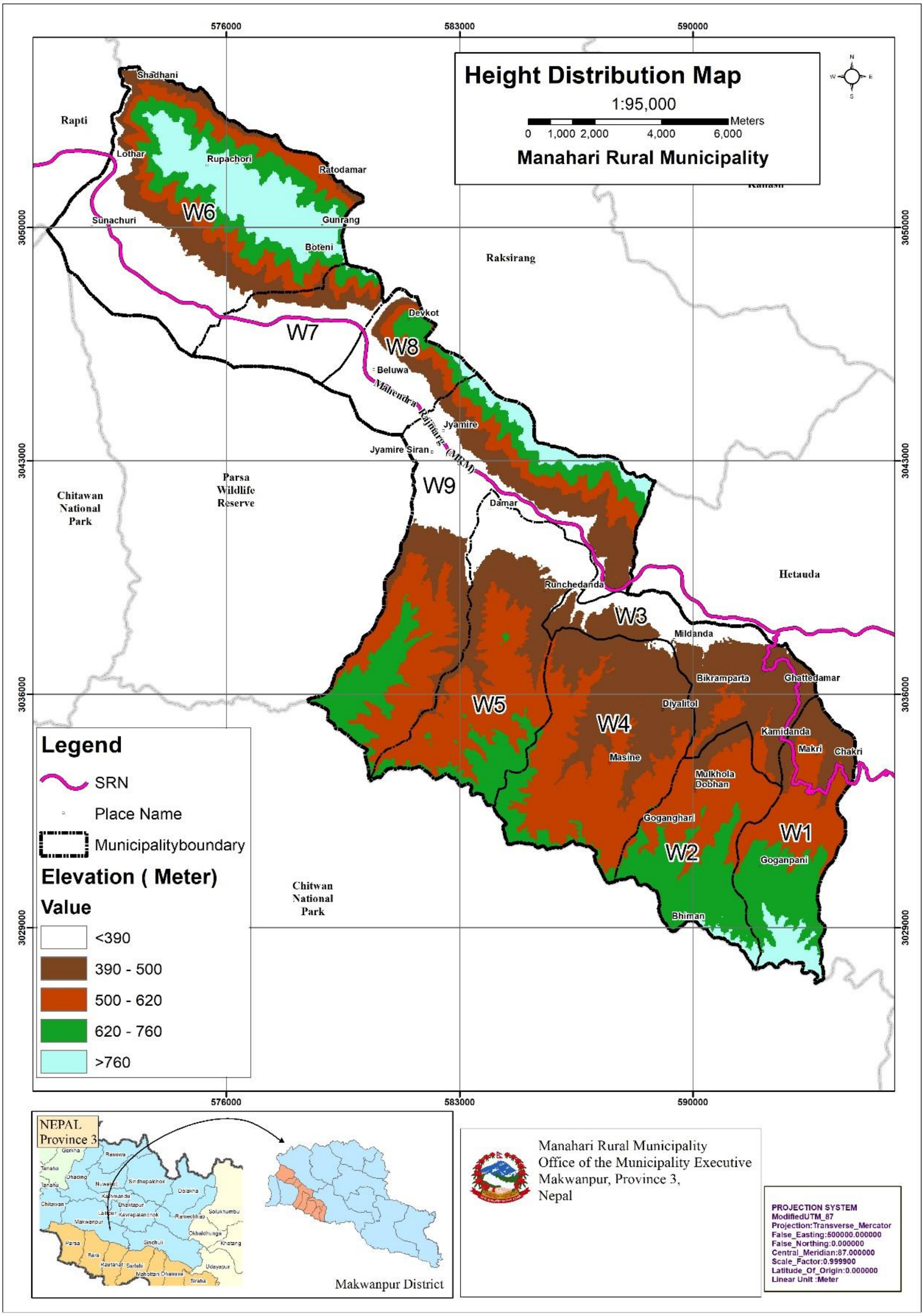

नक्सा नं. ४ : गाउँपालिकाको उचाईको वितरण

२.५. भू-क्षेत्रको वर्गीकरण

मनहरी गाउँपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता प्रबृत्तिका आधारमा अध्ययन गर्दा भूमिको बर्गीकरणलाई त्यसको उपयोगको सम्भाव्यता र सघनता घट्दै जाने ९म्भनचबमष्लन० क्रममा राखिएको छ। अर्को शब्दमा, भू-स्खलन वा भू-क्षयीकरणको प्रबृत्ति भूबनोट अनुसार फरक पर्दे जान्छ। त्यसै क्रमले भूमिको स्थायित्वलाई मजबुत बनाउने उपायको भौतिक लक्षण (Physical characteristics) का आधारमा माटोको अवस्था र भिरालोपन आँकडन गरिएको छ। मनहरी गाउँपालिकाको भूमिलाई भू-बनौट, पारिस्थितिक प्रणाली, तथा भू-स्खलन जस्ता तत्वका आधारमा भूमिको वर्गीकरणलाई हेर्दा गाउँपालिकाको जमिनमा ६.८ डिग्रि देखि ३० डिग्रि सम्मको भिरालोपन देखिन्छ। यस गाउँपालिकाको भू-उपयोगको अवस्थालाई हेर्दा धेरै समथर भूमि रहेको पाइन्छ। समथर भूमि भएको कारणले यस गाउँपालिकाको भिरालोपनामा खासै फरक नभएको पाइन्छ। जसलाई तल उल्लेख गरिएको छ।

क) Slope 1°-5° (माटोको गहिराई पर्याप्त भएको, पानीको निकास राम्रोगरी हुने कान्ला बनाई खेती गर्न सकिने)

यस्तो जमिनमा माटोको गहिराई पर्याप्त हुन्छ र पानी सतहमा तथा अर्धभूमिगत अवस्थामा समेत सजिलै निकास हुन्छ। मनसुनी खेती गर्नका लागि यस्तो भूमिमा गह्राहरू बनाउनु पर्दछ। सतहगत जलप्रवाह एवं अर्धभूमिगत पानीको निकासलाई भू-क्षय हुन नपाओस भनी नियन्त्रणका उपायहरू अपनाउनु पर्दछ। माटोका भौतिक गुणहरू तथा जमिनको भिरालोपनका कारण वर्षाको पानीबाट नयाँ खोल्सीहरू बन्ने र ती खोल्सीहरू प्रकारान्तरमा चौडा हुँदै गएर भू-क्षयको प्रवृत्ति बढ्ने हुनाले यस वर्गको जमिनको संरक्षण गर्न विशेष ध्यान दिनु पर्दछ।

यस वर्गको जमिनमा परम्परागत, मध्यम वा आधुनिक विधिबाट खेती गर्न सकिन्छ। मनसुनको समयमा हुने वर्षाका कारण चरन तथा वनस्पतिलाई पनि मनग्गे फाइदा पुग्दछ। यस्तो जमिनमा धान खेती गर्न सकिन्छ। सिंचाइ सुविधा उपलब्ध भएको छ भने मोटो दानादार भएको अवस्थामा समेत धानबाली लगाउन सकिन्छ। सिंचाइ भएमा हिउँदे एवं बसन्ते बाली पनि लगाउन सकिन्छ।

ख) Slope 5°-30° (माटोको गहिराई ५०-१०० से.मी. भएको, पानीको निकास राम्रो हुने, कान्ला बनाएर मात्र खेती गर्न सकिने)

५°-३०° स्लोप रहेको, पानीको निकास राम्रो हुने गरेको तथा माटोको पत्रको गहिराई ५० से.मी. देखि १०० से.मि. सम्म रहेको जग्गा यस वर्गमा पर्दछ। यस वर्गको जमिनमा पहिरो जाने, जमिन भासिने जस्ता भू-क्षयीकरणका प्रवृत्तिहरू सामान्यरुपमा देखा परि रहन्छन्। त्यसैले जमिनलाई सामान्यरुपमा व्यवस्थापन नगरिएमा यस्ता प्रवृत्तिमा झन् वृद्धि हुने हुन्छ। वन, वनस्पतीका लागि यो जमिन त्यति सहज हुँदैन। गाईबस्तुको आवत-जावतबाट भू-क्षयीकरणमा वृद्धि हुने हुनाले चरन विकासलाई यस प्रकारको जमिनमा प्रश्रय दिन ठीक हुँदैन। तर, पालैपालो निश्चित स्थानहरूमा गाईबस्तु थुनेर चराउने हो भने त्यसले जमिनको उत्पादकत्वमा सघाउ पनि पुऱ्याउन सक्दछ।

यस प्रकारको जमिनमा विशेष गरी मनसुन खेतीका लागि भू-क्षय रोक्न गह्राहरू बनाउन अनिवार्य हुन्छ। यसमा खेतीका परम्परागत र मध्यमस्तरीय प्रविधि नै अपनाउनुपर्ने हुन्छ। यस प्रकारको भिरालोपन भएको जमिनमा

खेती गर्दा माटोको भौतिक गुणहरूसँग व्यवस्थापन सिपको सम्मिश्रणले मुख्य भूमिका खेलेको हुन्छ। सिंचाइको प्रयोग नियमित रुपमा पहिलेदेखि नै भइरहेको खण्डमा सिंचाइ गर्दा भू-क्षयको समस्या आउदैन, तर नयाँ सिंचाइ प्रणाली शुरु गर्ने हो भने शुरुमा सावधानी अपनाउनु पर्दछ। एक्कासी बढी सिंचाइ भएको खण्डमा भू-क्षयीकरणको प्रवृत्ति तुरुन्त शुरु हुन सक्दछ।

२.६. गाउँपालिकामा रहेका सम्भाव्यता र अवसरहरू

गाउँपालिका क्षेत्रमा कृषि, लघु व्यवसाय, उद्योग, व्यापार, पोखरीहरूमा माछापालन व्यवसाय, आधुनिक कृषि व्यवसाय जस्ता थप आर्थिक विकासका सम्भाव्यताका क्षेत्रहरू रहेका छन्।

समग्रमा यस मनहरी गाउँपालिकाको क्षेत्र हेर्दा कृषि पेशा अंगाल्ने घर परिवारको संख्या उच्च रहेको छ। गाउँपालिकामा रहेको खेती योग्य जमिनमा खाद्यान्नको साथै अन्य नगदे तरकारी बाली, फलफूल, उखु, तोरी, तरकारी मसला र पशुजन्य उत्पादन वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ। आधुनिक कृषि प्रविधि, मल तथा औजारको अभाव हुनाको साथै सो को अधिकतम लागत मूल्यले गर्दा सो को प्रयोगमा कमी हुन गई कृषि उत्पादनमा आवश्यकताअनुसार वृद्धि हुन सकेको छैन। जनचेतना, सीप तथा व्यवसायीकरणको अभिवृद्धि, प्रविधि हस्तान्तरणको साथै आवश्यक प्रविधि, मल, कर्जा बीउ बिजनको उपलब्धतामा सरलीकरण गरेर कृषि तथा पशुजन्य उत्पादनमा वृद्धि ल्याई आर्थिक स्थितिमा सुधार ल्याउन सकिने प्रशस्त सम्भावनाहरू रहेको छ।

गाउँपालिकामा रहेको उर्वर भूमिमा वस्ती विकास तथा अन्य भौतिक पूर्वाधार निर्माणले गर्दा खेतीयोग्य भूमिको उपलब्धतामा दिन प्रतिदिन कमी हुँदै गएको छ भने अर्को तर्फ माटोको उर्वराशक्ती क्रमश: क्षीण हुँदै उत्पादन र उत्पादकत्वमा ह्रास आएको देखिन्छ। जथाभावी हुने गरेको वस्ती विकासलाई व्यवस्थित गर्नाको साथै पुराना परम्परागत कुलोहरूको मर्मत सुधार गरी माटोको उर्वराशक्ती बढाई वातावरणीय प्रदुषण कम गर्न सकेमा भावी पुस्ताको लागि एउटा बस्न लायक जिवन्त स्थानको जोहो गर्न सकिनेछ।

गाउँपालिकाको ग्रामीण क्षेत्रमा दुग्ध उत्पादन तथा पशुपञ्छी उत्पादनको प्रशस्त सम्भावना रहेको हुँदा यो व्यवसायलाई विस्तार गर्नुको साथै यातायात सेवालाई सर्वसुलभ तरिकाले ग्रामीण पहुँच विस्तार गर्न सकेको खण्डमा धेरैवटा स्थानहरूमा दुध चिस्यान केन्द्र, कोल्ड स्टोर, मासुजन्य उद्योग, आदि विकास गर्न सकिनेछ। जसबाट रोजगार श्रृजना गरी समग्र गाउँपालिकाको आयमा वृद्धि गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यस गाउँपालिकामा भएका प्राकृतिक श्रोत र साधनलाई व्यवस्थित तथा वातावरणमैत्री प्रविधि अपनाएर उचित प्रयोग गर्न सकेमा सो क्षेत्रले कतिपय ग्रामीण इलाकाहरूमा स्थानीय स्तरमा आवश्यक रोजगारीको स्थिति श्रृजना गर्नाको साथै स्थानीय श्रोत परिचालनमा समेत दिगोपना ल्याउन सकिने देखिन्छ।

यस गाउँपालिकामा प्राकृतिक नदी तथा खोलाहरू भएको र केही अन्य ठाउँहरूमा ताल निर्माण गरी माछापालन व्यवसाय गरेमा सजिलैसँग रोजगारीका अवसरहरू बढ्ने र खासगरी भारतबाट आयात हुने माछा प्रतिस्थापन भई स्वदेशकै माछाको माग पूर्ति गर्न सक्ने सम्भावना रहेको छ।

गाउँपालिकामा रहेको अग्निहोत्तर आश्रम, सौरहाकोरुपमा विकास हुँदै गरेको रमौली पर्तापुर, शहिद स्मृति पार्क, सिद्धकाली देविथान लागयत विभिन्न ऐतिहासिक, प्राकृतिक, धार्मिक, साँस्कृतिक एवं पुरातात्विक महत्वका स्थलहरू रहेको यो गाउँपालिकाका गहनाको रुपमा विभिन्न किसिमका जातजातिका रहनसहन तथा चाडपर्व रहेका छन् भने धार्मिक, पौराणिक महत्वका स्थलहरू प्रमुख पर्यटकीय आकर्षणको रुपमा रहेका छन् । यी स्थानहरूलाई व्यवस्थित गर्न सकेको खण्डमा निश्चित रुपले आन्तरिक तथा बाह्य पर्यटकहरू बढ्न गई थप आर्थिक अवसरहरू श्रृजना गर्न सकिने देखिन्छ।

गाउँपालिका तथा देशमै बेरोजगारी बढ्दै गइरहेको र सरकारी तथा गैरसरकारी क्षेत्रमा रोजगारीको प्रशस्त अवसरहरू नभएकोले बैदेशिक रोजगारीमा आकर्षण बढेको देखिन्छ। यस गाउँपालिकाका इच्छुक युवाहरूलाई सिपमुलक तालिम प्रदान गरी गाउँपालिकामा रोजगारी श्रृजना भएमा गाउँपालिकाको आर्थिक विकासमा यस क्षेत्रले ठुलो योगदान पुऱ्याउने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ।

यसका अतिरिक्त मनहरी गाउँपालिकाको विकासका लागि विभिन्न सम्भावनायुक्त उपायहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

- गाउँपालिका क्षेत्र भित्र रहेका पानीका स्रोतहरुबाट आधुनिक कुलो तथा नहर मार्फत् पानी सिंचाई गरी व्यवसायीक रुपमा खेती गर्न सके कृषि उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि हुन सक्छ ।
- स्थानीय कच्ची सडकको स्तर वृद्धि गरी कालोपत्रे गर्न सके स्थानीय वासिन्दाले भरपुर सुबिधा लिनुका साथै समग्र गाउँपालिकाको सुन्दरतामा वृद्धि हुन सक्छ ।
- तरकारी, पशुपालन तथा अन्य कृषि उत्पादनको बजारको लागि समस्या नभएकोले व्यवसायिक कृषि उत्पादनलाई नै जोड दिनु सहज तथा उचित देखिन्छ ।
- यस गाउँपालिकामा थप औद्योगिक क्षेत्र विस्तार गर्न सके स्थानीय स्तरमा रोजगारी वृद्धि गर्नसक्ने प्रशस्त सम्भावना देखिन्छ ।
- यस क्षेत्रमा विभिन्न ऐतिहासिक, धार्मिक, साँस्कृतिक स्थानहरू रहेकाले पर्यटन विकास गर्न सकिने प्रशस्त सम्भावना रहेको छ ।
- सरकारी, गैरसरकारी तथा निजी संघसंस्थाहरू यस क्षेत्रमा क्रियाशिल रहेकाले गाउँपालिकाको विकासमा साझेदार हुन सक्ने देखिन्छ ।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा उपभोक्ताहरूको वृद्धि भैरहेको सन्दर्भमा उद्योग, व्यापार र वाणिज्यको विकास हुन सक्ने सम्भावना देखिन्छ ।

२.७ गाउँपालिकाको समस्या, चुनौती, अवसर र सम्भावनाहरू

यस मनहरी गाउँपालिकाको सामाजिक तथा भौतिक विकासका लागि विद्यमान समस्या चुनौती र सम्भावनाहरू निम्न बुँदामा संक्षेपिकरण गर्न सकिन्छ ।

क) अवसर र सम्भावनाहरू

- उर्बर कृषि जमिन, पोखरी ,नदी नालासम्म भौगोलिक अवस्था र जैविक विविधता जस्ता प्राकृतिक सम्पदाको यथेष्ट उपलब्धता देखिन्छ।
- शिक्षित मानवीय श्रोतमा वृद्धि हुँदै गएको देखिन्छ।
- युवा जनसमुदायको बाहुल्यता देखिन्छ।
- राष्ट्रिय राजमार्ग प्रणालीसंग आवद्ध भएको छ।
- शिक्षा केन्द्रहरूको संचालनमा व्यवस्था
- पर्यटन क्षेत्रको विकास

ख) चुनौती र समस्याहरू

- गाउँपालिकाको क्षेत्र भित्र आवश्यक रोजगारमुलक उद्योगधन्दा, कलकारखाना पर्याप्तता नहुनु।
- सार्वजनिक निर्माण र विकासमा सम्बन्धित निकायहरूको समन्वयको अभाव।
- वातावरण संरक्षण र फोहोर व्यवस्थापनको ठोस योजना नहुनु।
- गाउँपालिका क्षेत्रमा खानेपानी उचित व्यवस्थापन हुन नसक्नु।
- गाउँपालिका क्षेत्रभित्रका धेरै सडकहरू कच्ची तथा कम गुणस्तरको रहनु।
- कृषियोग्य भूमी भएतापनि व्यवसायिक खेतीको विकास हुन नसक्नु।
- आयश्रोतको कमिले गाउँपालिकाको स्तरीय विकास प्रकृयामा समस्या उत्पन्न हुनु।
- योजनाबद्ध बस्ती बिकासको अभाव।
- आकासे पानीमा निर्भर सिचाई।
- परम्परागत कृषि प्रणाली।
- सार्वजनिक निर्माण र विकासमा सम्बन्धित निकायहरूको समन्वयको अभाव।
- योजनावद्ध वस्ती विकासको अभाव।
- वातावरण संरक्षणको ठोस कार्यक्रमको अभाव।

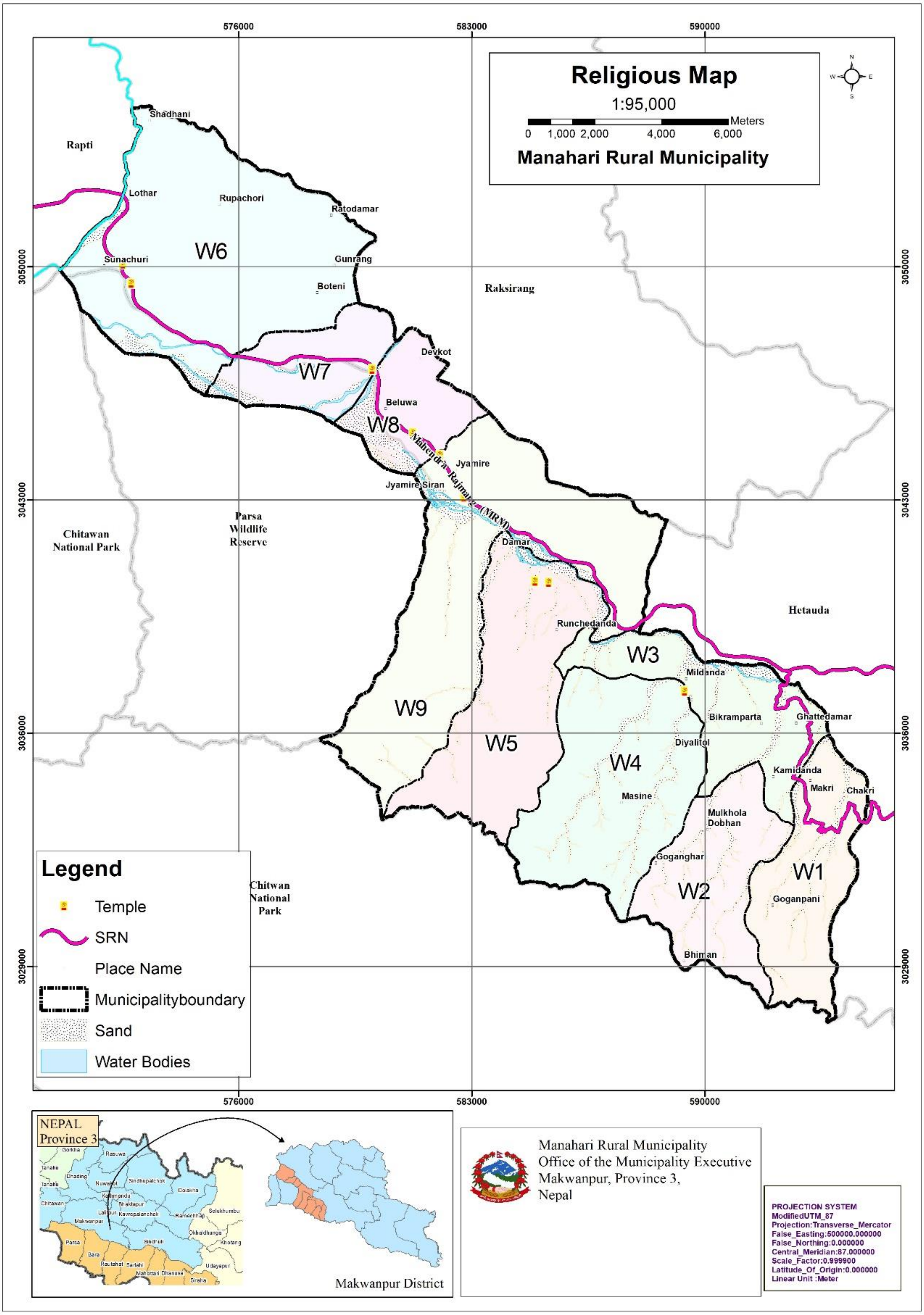

नक्सा नं. ५ : गाउँपालिकामा रहेका धार्मिक क्षेत्रहरू

२.८ धार्मिक, प्राकृतिक तथा पर्यटकीय महत्वका स्थलहरू

चित्र नं. २. प्रस्ताविक धार्मिक पर्यटकीय स्थल, ओम अग्निहोत्तर आश्रम

एउटा विशिष्ट भौगोलिक संरचनाले श्रृजना गरेको हावापानी, जनजीवन, वन वनस्पति र वन्यजन्तु तथा साँस्कृतिक विविधताको कारण नेपाल विश्वमा नै एउटा पर्यटकीय गन्तब्य स्थलकोरुपमा परिचित छ । पर्यटन हाम्रो लागि प्रकृतिले प्रदान गरेको बरदान हो । अत्यन्त रमणीय विश्वकै उच्च हिमश्रृंखलाहरू, अनवरत बग्ने कञ्चन हिम नदीहरू, झर्ना, तालतलैया, प्राकृतिक गुफा, विविधतायुक्त वन जंगल यहाँको प्राकृतिक निधिहरू हुने यहाँको संस्कृति, जाति तथा रहनसहन समेत पर्यटनका आकर्षक पक्षहरू हुन् । यी सम्पुर्ण पर्यटकीय सम्पतिको पूर्ण सदुपयोग गरेमा देशको आर्थिक सम्वृद्धिमा उल्लेखनीय योगदान पुऱ्याई देशको अर्थतन्त्रलाई सबल बनाउन सकिने निश्चित छ । तसर्थ पर्यटन नीति २०६५ ले मुलभूतरुपमा पर्यटन मार्फत स्वरोजगार श्रृजना, गरिबी निवारण, मूर्त तथा अमूर्त सम्पदाको खोज अनुसन्धान, हवाई तथा स्थलमार्गको थप विकास र विस्तार गर्ने र पर्यटन पुर्वाधारलाई दिगो विकासको अवधारणा अनुरुप अगाडि बढाउने उद्देश्य लिएको छ ।

यस मनहरी गाउँपालिकामा भएका विभिन्न धार्मिक तथा पर्यटकीय स्थलहरूको विवरणलाई तलको तालिकामा प्रस्तुत गरीएको छ ।

चित्र नं. १. चर्च, रजैया

तालिका नं. २ : गाउँपालिकामा भएका धार्मिक तथा पर्यटकिय स्थलहरूको विवरण

क्र. सं.	स्थलको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल	स्वामित्व	वार्षिक पर्यटक	महत्व तथा विशेषता	कैफियत
१	मोरङगे ताल	मनहरी ६	२ विघा	सरकारी			
२	मनकामना मन्दिर	मनहरी ७	२ विघा	सरकारी	५००००		
३	रानीपोखरी	मनहरी ८	२ विघा	सरकारी	२५०००		
४	गणेश धारा	मनहरी ८		सरकारी	३००००		
५	मनहरी पिस पार्क	मनहरी ८	५ विघा				निर्माण हुँदै
६	देवकोट भ्यू टावर	मनहरी ८	२ विघा				प्रस्तावित
७	रमौली पर्तापुर	मनहरी ६ र ७					सौराहको रुपमा विकास हुँदै । मुलुकै मध्य भुभागमा पर्ने
८	सिद्धकाली देवी थान	मनहरी ३	२.५ विघा		१००००	मनोरञ्जन/ऐर्ि तहासिक धरोहरको रुपमा	
९	पशुपति मन्दिर	मनहरी ४	२ विघा		१२०००	धार्मिक तथा ऐतिहासिक	

क्र. सं.	स्थलको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल	स्वामित्व	वार्षिक पर्यटक	महत्व तथा विशेषता	कैफियत
१०	धनेश्वर महादेव	मनहरी ३	५ कठ्ठा			धार्मिक तथा ऐतिहासिक	
११	महादेवस्थान	मनहरी ७	५ कठ्ठा	सरकारी		धार्मिक तथा ऐतिहासिक धेरै पूरानो	
१२	ॐ अग्निहोत्राश्रम	मनहरी ९	७ विघा	सरकारी		धार्मिक स्थल	अध्यात्मिक तथा आयुर्वेदिक ज्ञाता रहेको । बिरामीहरू उपचारको लागि आउने
१३	शहिद स्मृति पार्क भिमान	मनहरी २	१० विघा	सरकारी			
१४	गोगन पानी भ्यू टावर	मनहरी १	१० विघा			पिक्निक स्थल	प्रस्तावित पार्क
१५	पेमा छोइलिङ गुम्बा	मनहरी १		सरकारी	५०००		
१६	टासी छोइलिङ गुम्बा	मनहरी ८	२ विघा	सरकारी	६०००		
१७	रत्नलिङ गुम्बा	मनहरी २	१.५ विघा	सरकारी	७०००		
१८	हिसे घ्यासे टासिलिङ गुम्बा	मनहरी २	५ कठ्ठा	सरकारी	५०००		
१९	द साङा छोइफेल गुम्बा	मनहरी ७	१० कठ्ठा		५०००		
२०	मस्जिद	मनहरी ७	२ वटा				
२१	कृष्ण मन्दिर	मनहरी १	१ कठ्ठा	सरकारी	१००००		
२२	राम मन्दिर	मनहरी १	५ कठ्ठा	सरकारी	१००००		
२३	महादेवस्थान	मनहरी १	१० कठ्ठा	सरकारी	५०००		
२४	कालिका थान	मनहरी १	५ कठ्ठा		५०००		
२५	महादेवस्थान	मनहरी १	२ कठ्ठा		५०००		
२६	चुरयिामाई मन्दिर	मनहरी १					
२७	डोल्मा लाखाङ गुम्बा	मनहरी ३	२ कठ्ठा				
२८	श्री राम सिता मन्दिर	मनहरी ३	२ कठ्ठा				
२९	चुरयिामाई मन्दिर	मनहरी ३, सुकौरा	६ कठ्ठा				

क्र. सं.	स्थलको नाम	ठेगाना	क्षेत्रफल	स्वामित्व	वार्षिक पर्यटक	महत्व तथा विशेषता	कैफियत
३०	विक्रम पर्ता गुरुकुल जडिबुटी उद्यान	मनहरी ३	१० कठ्ठा				
३१	छोइलिङ घिसिङ गुम्बा	मनहरी ४	३ कठ्ठा				
३२	ऋषेश्वर मन्दिर	मनहरी ४					
३३	मुलखोला माईथान मन्दिर	मनहरी ४					
३४	दुधेश्वर मन्दिर	मनहरी ४	१० कठ्ठा				
३५	ऋषेश्वर मन्दिर	मनहरी ५	१० कठ्ठा				
३६	पेमालिङ गुम्बा	मनहरी ५					
३७	टासी छोइलिङ गुम्बा	मनहरी ५					
३८	चुरयिामाई मन्दिर पिकनिक पार्क	मनहरी ५	२० विगाहा				
३९	टासी छोइलिङ गुम्बा	मनहरी ६					
४०	चुरयिामाई थान देवी मन्दिर	मनहरी ७					
४१	देउराली थान मन्दिर	मनहरी ७					
४२	पेमा छोइलिङ बौद्ध विहार	मनहरी ७					
४३	चुरयिामाई थान मन्दिर	मनहरी ७, रमौली					
४४	ऋषेश्वर मन्दिर	मनहरी ८					
४५	मनहरेश्वर महादेव मन्दिर	मनहरी ८					
४६	बाघ भैरव स्थान	मनहरी ६, रुपाचुली					
४७	सुनादेवी मन्दिर	मनहरी ६					
४८	चिसापानी पिक्निक स्पोट		२ विगाह				
४९	चिसापानी गोइ संरक्षण		१५ कठ्ठा				

स्रोत : मनहरी गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

२.९ मुख्य चाडपर्वहरू

यस गाउँपालिकामा विभिन्न जाती, धर्म सम्प्रदाय र भेषभुषाका मानिसहरू बसोबास गर्दछन्। यहाँ अधिकांश हिन्दू धर्म मान्ने मधेसी र पहाडी मूलका मानिसहरू रहेका छन् भने त्यस्तै मुस्लिम र क्रिस्चियन धर्म मान्ने मानिसहरू

पनि छन् । सबै जातजाती र सम्प्रदायका आ-आफ्नै खाले धर्म संस्कृति र चालचलनहरू छन् । जसमा बडादशैं, तिहार, रामनवमी, महाशिवरात्री, हरितालिका, श्रीपञ्चमी, श्रीकृष्ण जन्माष्टमी, विवाह पञ्चमी, छठ, होली, चैते दशैं, साउने-माघे सक्रान्ती, मातातीर्थ औंसी, अक्षय तृतीया, हरिशयनी-हरिबोधनी एकादशी, नागपञ्चमी, रक्षाबन्धन (जनैपूर्णिमा), कुशे औंसी, बालाचतुर्दशी, कोजाग्रत पूर्णीमा, श्री स्वस्थानी पूर्णिमा, नयाँ वर्ष, सोह्रश्राद्ध, छोनाम (न्वागी), कूल-थानी पूजा, ग्रामथान पूजा, करवा चौथ, कर्कट संक्रान्ति, भुर्की पूजन, संकट पूजा, बुद्धजयन्ती, विभिन्न ल्होसार पर्वहरू, ईद, वकरईद, क्रिशमस डे, अंग्रेजी नयाँ वर्ष, भ्यालेनटाईन डे, आदि चाडपर्वहरू रहेका छन् ।

२.१० सँस्कृति, कला, भाषा र साहित्य

नेपाल एक बहुसाँस्कृतिक, बहुभाषिक, बहुजातिय र विविधतायुक्त राष्ट्र हो । यसैगरी मनहरी गाउँपालिका सँस्कृति, कला, भाषाका दृष्टिकोणले धनी गाउँपालिकाका रुपमा रहेको छ । गाउँपालिकामा विभिन्न किसिमका जातजाति, धर्म र भाषाभाषी बोल्ने परिवारहरूको बसोबास रहेको छ । आ-आफ्नो जाति तथा धार्मिक आस्था अनुरुप विभिन्न संस्कृति अवलम्बन गरेको देखिन्छ ।

खण्ड ३ : जनसांख्यिक विवरण

३.१ वडागत घरपरिवार संख्या तथा लिङ्गको आधारमा जनसंख्याको विवरण

२०७४ सालमा मनहरी गाउँपालिकामा सम्पन्न गरिएको घरपरिवार तथ्याङ्क संकलनबाट प्राप्त तथ्याङ्क अनुसार कूल ११८.३३ वर्ग कि.मी. क्षेत्रफलमा फैलिएको यस नगरपालिकाको ९ ओटै वडाहरूमा गरी जम्मा ८,५२३ घरपरिवारमा कुल ३९,०९७ जनसंख्या रहेको छ। तथ्याङ्कलाई हेर्दा लैङ्गिक अनुपात प्रति १०० जना महिलाहरुमा पुरुषको जनसंख्या भने कम अर्थात ९५ जना देखिन्छ। अर्कोतर्फ प्रति वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा १९६ जनाको दरमा जनघनत्व रहेको देखिन्छ। अर्थात् नगरपालिकाको कूल क्षेत्रफलले कुल जनसंख्यालाई भाग गर्दा प्रति वर्ग किलोमिटर क्षेत्रफलमा १९६ जनसंख्या पर्न आउँछ। क्षेत्रफलको हिसाबले वडा नं. ९ सबैभन्दा बढी क्षेत्रफल भएको वडा हो भने जनसंख्याको हिसाबले वडा नं. ६ सबैभन्दा बढी जनसंख्या भएको वडा हो। यस वडामा घरपरिवार संख्या, जनसंख्या, जनघनत्व र क्षेत्रफलका हिसाबले वडा नं. १ सबै भन्दा ठुलो वडा हो भने क्षेत्रफलको हिसाबमा सबै भन्दा सानो वडाको रुपमा वडा नं. ४ भएता पनि जनसंख्या र घरपरिवारका हिसाबले वडा नं. ९ मा सबै भन्दा कम जनसंख्या र घरपरिवार देखिन्छ। यस तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा दुई पक्षहरु स्पष्ट देख्न सकिन्छ। पहिलो जनघनत्व दोस्रो लैङ्गिक अनुपात। जनघनत्वको हिसाबले वडा नं. १ सबैभन्दा बढी जनघनत्व भएको वडा हुनुका पछाडि अन्य वडाहरुको तुलनामा वडा नं. १ मा रहेका विभिन्न मानवीय सुविधाहरु शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार, आवास, सुरक्षा, व्यापार आदीको सघनता हो। तसर्थ योजना निर्माणमा जनघनत्व र त्यसलाई प्रत्यक्ष प्रभाव पार्ने तत्वहरुको अध्ययन गर्नु अर्थात जनसंख्या वितरणलाई क्षेत्रगत हिसाबले सन्तुलनमा राख्न मानवीय सुविधाहरुमा केन्द्रित हुनुपर्दछ। अर्कोतर्फ पुरुषको तुलनामा महिलाको जनसंख्या बढी हुनु समेत जनसांख्यिक विश्लेषणको महत्वपुर्ण पाटो हो। सामान्यतया नेपाली सामाजिक संरचना र परम्परालाई हेर्दा पितृसत्तात्मक स्वरुपको समाजमा छोराको चाहना पुरा गर्ने मनोविज्ञानका कारण छोरीहरुको संख्या अप्रत्यक्ष ढङ्गले बढेको देखिन्छ। अर्को तर्फ छोरीहरुको संख्या बढ्दा छोरीहरुको अर्थात महिलाहरुको विशिष्ट आवस्यकताहरु जस्तै : प्रजनन् स्वास्थ्य, महिला शिक्षा, महिला अधिकार जस्ता विषयहरुलाई सम्बोधन गर्ने योजनाहरु राज्यद्वारा निर्माण हुनु आवस्यक देखिन्छ। साथै लैङ्गिक अनुपातमा रहेको अन्तर वृद्धि हुँदै जाँदा त्यसले सामाजिक स्वरुपमा नै लैङ्गिक रुपमा परिवर्तित गरिदिन्छ। यसतर्फ समग्र समाजको ध्यान जानु आवस्यक छ। थप वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ३ : घरपरिवार तथा जनसंख्यासम्बन्धी विवरण

वडा नं.	घरपरिवार	अक्सर बसोबास गर्ने जनसंख्या						क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	जनघनत्व (प्रति वर्ग कि.मि.)	लैङ्गिक अनुपात	औषत परिवार आकार
		पुरुष	महिला	जम्मा							
१	८१८	१,६३०	१,७७१	३,४०१				१७.३४	१९६	९२	४.१६
२	५९१	१,४८०	१,५४१	३,०२१				१७.३७	१७४	९६	५.११
३	१,१२८	२,५२३	२,७३९	५,२६२				१७.२६	३०५	९२	४.६६
४	६०६	१,४०७	१,४८५	२,८९२				२८.१२	१०३	९५	४.७७
५	७७७	१,७१६	१,८९४	३,६१०				२६.१९	१३८	९१	४.६५
६	१,४८१	३,४९६	३,५३८	७,०३४				३८.९५	१८१	९९	४.७५
७	१,४२१	२,९९९	३,०९५	६,०९४				५.३८	१,१३३	९७	४.२९
८	५६१	१,५०९	१,४३४	२,९४३				७.८०	३७७	१०५	५.२५
९	१,१४०	२,३३४	२,५०६	४,८४०				४१.१२	११८	९३	४.२५
जम्मा	८,५२३	१९,०९४	२०,००३	३९,०९७				१९९.५३	१९६	९५	४.५९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

तालिका नं. ४ : अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वड नं.	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत	जम्मा
१	३५२	७८.९२	९४	२१.०८	४४६
२	२११	६६.५६	१०६	३३.४४	३१७
३	६४१	६४.४९	३५३	३५.५१	९९४
४	३६२	७१.१२	१४७	२८.८८	५०९
५	४७२	६६.५७	२३७	३३.४३	७०९
६	३३५	८५.९०	५५	१४.१०	३९०
७	२९३	७४.७४	९९	२५.२६	३९२
८	६८	८८.३१	९	११.६९	७७
९	६३२	६८.१०	२९६	३१.९०	९२८
जम्मा	३,३६६	७०.६८	१,३९६	२९.३२	४,७६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

३.२ लिङ्गको आधारमा उत्तरदाताको विवरण

तालिका नं. ५ : लिङ्गको आधारमा उत्तरदाताको विवरण

वडा नं.	पुरुष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	३५७	४३.६	४६१	५६.४	८१८
२	३००	५०.८	२९१	४९.२	५९१
३	५३३	४७.३	५९५	५२.७	१,१२८
४	३५४	५८.४	२५२	४१.६	६०६
५	३४२	४४.०	४३५	५६.०	७७७
६	७५५	५१.०	७२६	४९.०	१,४८१
७	४९४	३४.८	९२७	६५.२	१,४२१

वडा नं.	पुरुष		महिला		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
८	२२०	३९.२	३४१	६०.८	५६१
९	३३६	२९.५	८०४	७०.५	१,१४०
जम्मा	३,६९१	४३.३	४,८३२	५६.७	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस मनहरी गाउँपालिकामा २०७४ सालमा गरिएको घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन अनुसार कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू रहेका छन् । कुल घरपरिवारहरू मध्ये घरपरिवार तथ्याङ्क संकलन मा उत्तरदाताको रुपमा सहभागिहरूको तथ्याङ्क हेर्दा ३,६९१ जना पुरुष र ४,८३२ जना महिला सहभागीहरूले उत्तरदाताको रूपमा सहभागिता जनाएका थिए । भएर दिएको देखिन्छ । वडा नं. २, ४ र ६ वाहेक सबै वडाहरूमा महिलाको सहभागीता उल्लेख्य रहेको र तुलनात्मक रुपमा पुरुष सहभागिता कम रहेको देखिन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख छ ।

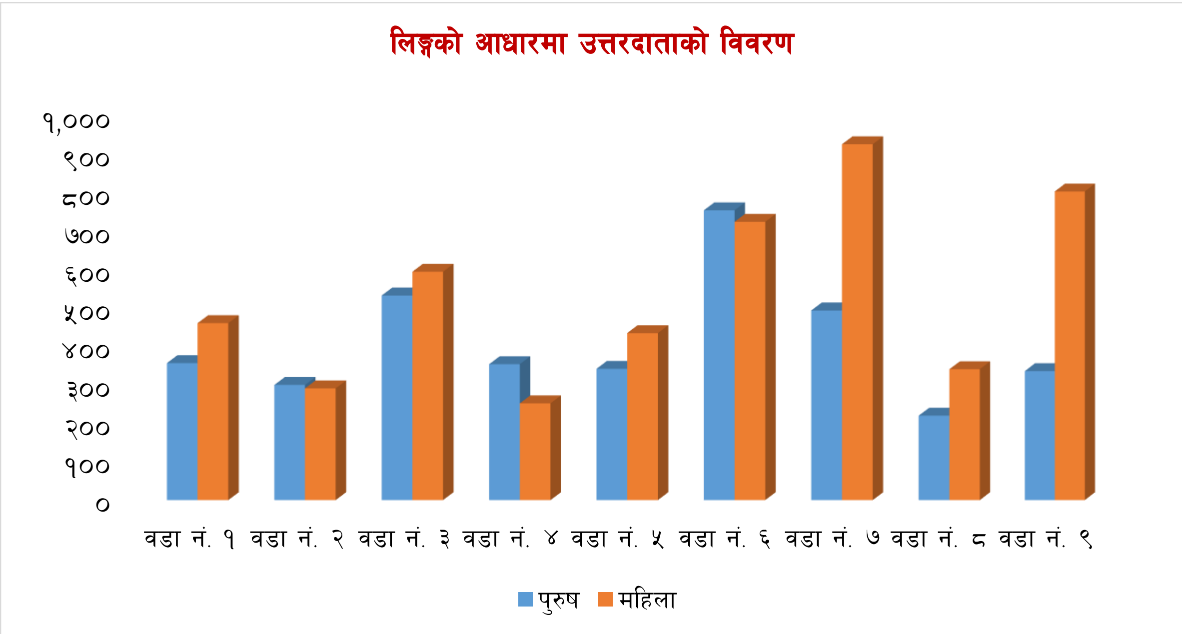

३.३ लिङ्ग अनुसार वडागत जनसंख्या विवरण

तालिका नं. ६ : लिङ्ग अनुसार वडागत जनसंख्या विवरण

वडा नं.	घरपरिवार	पुरुष		महिला		जम्मा
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	८१८	१,६३०	४७.९	१,७७१	५२.१	३,४०१
२	५९१	१,४८०	४९.०	१,५४१	५१.०	३,०२१
३	१,१२८	२,५२३	४७.९	२,७३९	५२.१	५,२६२

वडा नं.	घरपरिवार	पुरुष		महिला		जम्मा
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
४	६०६	१,४०७	४८.७	१,४८५	५१.३	२,८९२
५	७७७	१,७१६	४७.५	१,८९४	५२.५	३,६१०
६	१,४८१	३,४९६	४९.७	३,५३८	५०.३	७,०३४
७	१,४२१	२,९९९	४९.२	३,०९५	५०.८	६,०९४
८	५६१	१,५०९	५१.३	१,४३४	४८.७	२,९४३
९	१,१४०	२,३३४	४८.२	२,५०६	५१.८	४,८४०
जम्मा	८,५२३	१९,०९४	४८.८	२०,००३	५१.२	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ८५२३ घरपरिवारहरूमा कूल १९,०९४ पुरुष र २०,००३ महिलाहरू गरी ३९,०९७ जनसंख्या रहेको छ । वडागत विवरण अनुसार सबैभन्दा धेरै घरपरिवारहरू भएको वडा न. ६ जहाँ १,४३४ घरपरिवारहरू र सबैभन्दा कम घरपरिवारहरू भएको वडा भने वडा नं. २ जहाँ ९४७ घरपरिवारहरू रहेका छन् । वडागत जनसंख्याको महिला/पुरुषको अनुपात विवरण समेत सामान्यतया समान किसिमको देखिन्छ । प्रत्येक वडामा महिलाको जनसंख्या पुरुषको भन्दा बढी देखिन्छ । लैङ्गिक अनुपातलाई हेर्दा प्रति १०० जना महिनामा ८६.७७ पुरुषको संख्या देखिन्छ । अर्थात

$$\text{लैङ्गिक अनुपात} = \frac{\text{पुरुषको संख्या}}{\text{महिलाको संख्या}} \times १००$$

$$= \frac{१९०९४}{२०००३} \times १००$$

$$= ९५.४५ \text{ जना पुरुष}$$

लैङ्गिक अनुपात ९५.४५:१००

यसको अर्थ प्रति १०० जना महिलाको जनसंख्याको पुरुषको जनसंख्याको आँकडा मिलाउँदा जम्मा ९५.४५ जना मात्र पुरुषहरू पर्दछन् । महिलाको जनसंख्याको तुलनामा पुरुषको जनसंख्या कम देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

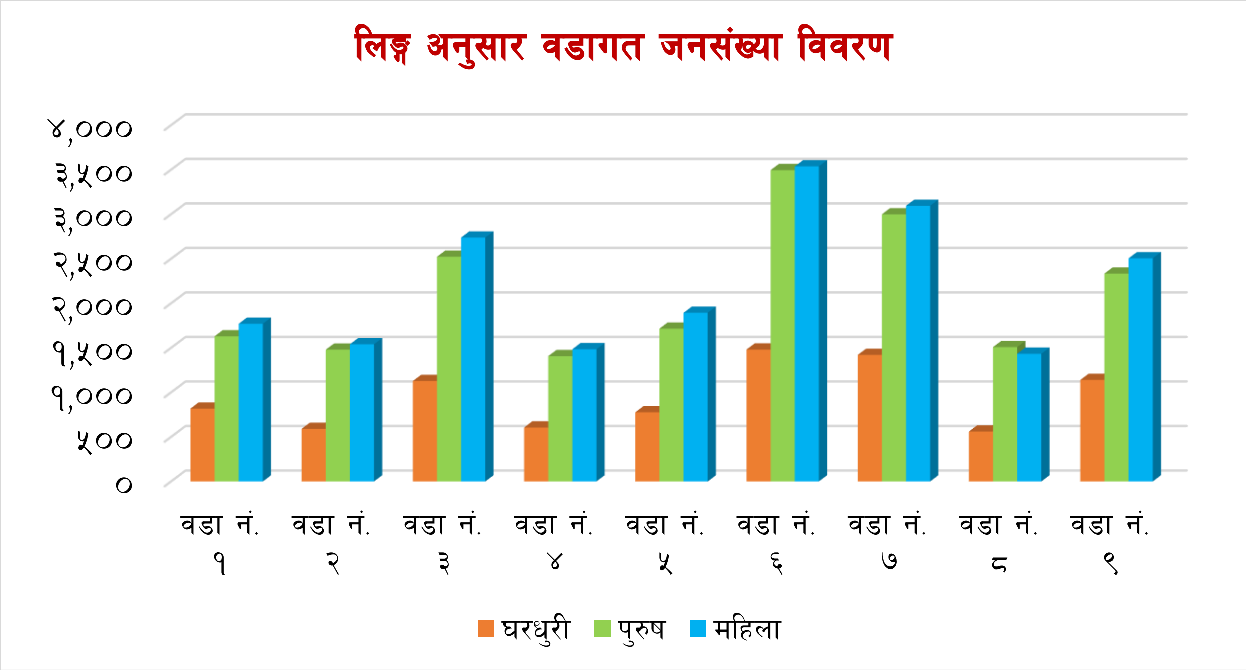
लिङ्ग अनुसार वडागत जनसंख्या विवरण
४,०००
३,५००
३,०००
२,५००
२,०००
१,५००
१,०००
५००
०
वडा नं. १
वडा नं. २
वडा नं. ३
वडा नं. ४
वडा नं. ५
वडा नं. ६
वडा नं. ७
वडा नं. ८
वडा नं. ९
घरधुरी
पुरुष
महिला

३.४ उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ७ : उमेर समूह अनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	उमेर समूह																
	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४४-४९	५०-५४	५४-५९	६०-६४	६४-६९	७०-७४	७५ वर्ष भन्दा माथि	जम्मा
१	२५८	३२१	४७२	३५७	३१२	२४४	२३२	१८१	१२३	१८९	१७८	१२२	१२२	८८	८८	११४	३,४०१
२	२३९	३४१	४०३	३७३	३६२	२३४	१८४	१३६	१३३	१२५	१३२	८५	१०४	४५	४८	७७	३,०२१
३	४०३	४८७	५२५	५७०	६१९	४६७	३७७	२७०	२८६	२६६	२७६	१७२	१४९	१४५	११७	१३३	५,२६२
४	२७२	३४४	३५२	२८८	२९०	२०८	१८०	१५६	१५८	१०८	११५	११०	९६	६७	७८	७०	२,८९२
५	२८४	३१७	३९०	४३६	३९७	३२९	२३७	१९८	१५२	१९२	१४६	१४२	१३२	७३	८८	९७	३,६१०
६	७१६	७९५	८२९	७५७	७२४	६६९	५३६	३८०	३४०	३१२	२३७	१९३	१५६	१२४	११०	१५६	७,०३४
७	४६९	६०६	६७८	७०९	६७६	६२२	५२६	३७९	३४४	२४३	२५५	१४४	१२५	१०२	११०	१०६	६,०९४
८	२१९	२४४	३१९	३४६	३४९	२७९	२४०	२००	१८७	१२५	१०४	८६	७६	५४	४६	६९	२,९४३
९	३८१	४४९	५२५	४९१	४९९	४२७	३७७	२९८	२७९	२६०	२४२	१७४	१४७	१०३	८८	१००	४,८४०
जम्मा	३,२४१	३,९०४	४,४९३	४,३२७	४,२२८	३,४७९	२,८८९	२,१९८	२,००२	१,८२०	१,६८५	१,२२८	१,१०७	८०१	७७३	९२२	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कूल ३९,०९७ जनसंख्या मध्ये १० देखि १४ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाको जनसंख्या सबैभन्दा बढी ४,४९३ अर्थात ११.५ प्रतिशत, १५ देखि १९ वर्ष उमेर समूहका ४३२७ अर्थात ११.१ प्रतिशत र तेस्रोमा २० देखि २४ वर्ष उमेर समूहका ४२२८ अर्थात १०.८ प्रतिशत रहेका छन् । समग्र तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उमेर समूह बढ्दै जाँदा जनसंख्या घट्दै गैरहेको छ । १० देखि २४ वर्ष भित्रको जनसंख्या सबैभन्दा बढी देखिन्छ । १० वर्ष भन्दा मूनिका बालबालिकाको जनसंख्या र २४ वर्ष माथिका प्रौढ तथा वृद्धवृद्धाहरूको संस्था क्रमश घट्दै गैरहेको देखिन्छ ।

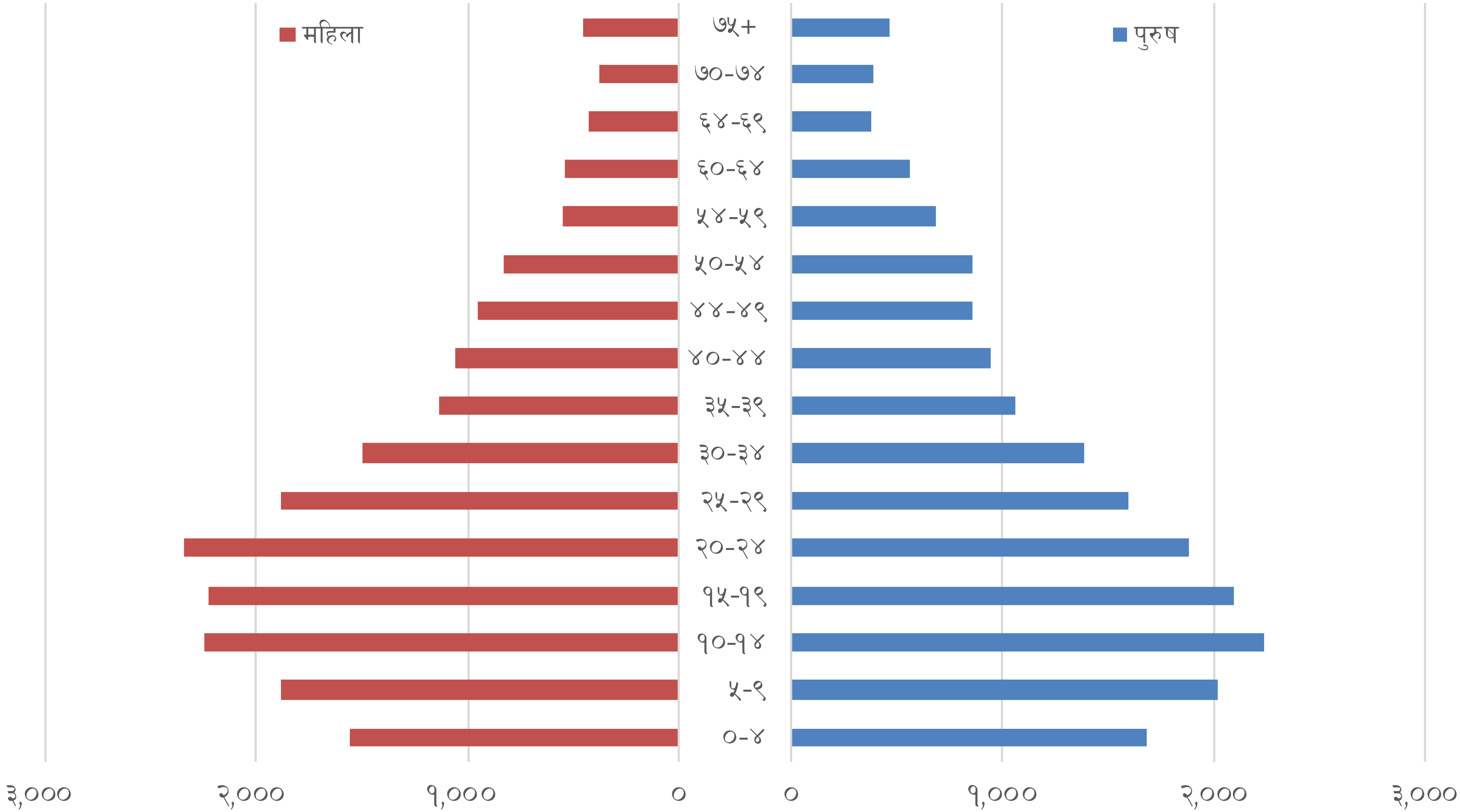

युवा उमेरको जनसंख्या बढी हुनु राम्रो भएतापनि उनीहरूको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा मानव संसाधन विकासमा राज्यले व्यापक लगानी गर्नुपर्ने हुन्छ । अर्कोतर्फ यूवाहरूलाई सहि दिशातर्फ उन्मूख बनाउन र रोजगारीका अवसरहरू श्रृजनागरी राष्ट्र निर्माणमा सरिक बनाउनु समाज र राज्यको दायित्व हुन आउँछ । बालबालिका तथा

शिशुहरूको संख्या कमहुनुले क्रमश प्रजनन दर घट्दै गएको संकेत गर्दछ भने वृद्धहरूको तथा प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढहरूको संख्या कम हुनुले औषत आयू अन्य देशहरूको तुलनामा कम हुनु र प्रौढ अवस्थामा लाग्ने रोगका कारण पाका उमेरको जनसंख्याको मृत्युदर बढी हुनु भन्ने जनाउँछ। यद्यपी बढ्दो उमेरको संख्या कम हुनु स्वभाविक हो। उमेर अनुसारको जनसंख्याको विश्लेषण गर्दा प्रत्येक उमेर समूहका आवश्यकताहरू सम्बोधन गरी उनीहरूको उचित व्यवस्थापन गर्नु नै चुनौतीपूर्ण हुन्छ। बालबालिकाको पोषण र स्याहार तथा शिक्षा, यूवालाई उचित रोजगारी र वृद्धहरूलाई आवश्यक सामाजिक सूरक्षा तथा स्वास्थ्य सेवा र स्याहार राज्यले निर्वाह गर्नुपर्ने दायित्वहरू भित्र आउँछन्। गाउँपालिकाले यसतर्फ ध्यान पुऱ्याउन आवश्यक छ। वडागत उमेर समूह अनुसारको विस्तृत विवरण तालिममा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ८ : उमेर र लिङ्गअनुसार वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	लिङ्ग	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४५-४९	५०-५४	५५-५९	६०-६४	६५-६९	७०-७४	७५+ वर्ष माथि	जम्मा
१	पुरुष	१३५	१७३	२३३	१७५	१३७	९५	१००	७८	५४	७९	१०७	५१	६२	४८	४६	५७	१,६३०
	महिला	१२३	१४८	२३९	१८२	१७५	१४९	१३२	१०३	६९	११०	७१	७१	६०	४०	४२	५७	१,७७१
	जम्मा	२५८	३२१	४७२	३५७	३१२	२४४	२३२	१८१	१२३	१८९	१७८	१२२	१२२	८८	८८	११४	३,४०१
२	पुरुष	११७	१५६	२०३	१८७	१६७	१२१	८७	७०	५९	६७	६५	५०	४८	२४	२५	३४	१,४८०
	महिला	१२२	१८५	२००	१८६	१९५	११३	९७	६६	७४	५८	६७	३५	५६	२१	२३	४३	१,५४१
	जम्मा	२३९	३४१	४०३	३७३	३६२	२३४	१८४	१३६	१३३	१२५	१३२	८५	१०४	४५	४८	७७	३,०२१
३	पुरुष	२०२	२४९	२६०	२७८	२७८	२०७	१८४	१२३	१३७	१०५	१२७	१०६	७८	६१	६०	६८	२,५२३
	महिला	२०१	२३८	२६५	२९२	३४१	२६०	१९३	१४७	१४९	१६१	१४९	६६	७१	८४	५७	६५	२,७३९
	जम्मा	४०३	४८७	५२५	५७०	६१९	४६७	३७७	२७०	२८६	२६६	२७६	१७२	१४९	१४५	११७	१३३	५,२६२
४	पुरुष	१४८	१७०	१७३	१३८	११७	९५	८४	८०	७२	५१	५७	६३	४८	३३	३९	३९	१,४०७
	महिला	१२४	१७४	१७९	१५०	१७३	११३	९६	७६	८६	५७	५८	४७	४८	३४	३९	३१	१,४८५
	जम्मा	२७२	३४४	३५२	२८८	२९०	२०८	१८०	१५६	१५८	१०८	११५	११०	९६	६७	७८	७०	२,८९२
५	पुरुष	१४१	१५९	१९७	१८५	१८३	१६६	१०१	८९	६२	८८	७३	७९	६५	३४	४८	४६	१,७१६
	महिला	१४३	१५८	१९३	२५१	२१४	१६३	१३६	१०९	९०	१०४	७३	६३	६७	३९	४०	५१	१,८९४
	जम्मा	२८४	३१७	३९०	४३६	३९७	३२९	२३७	१९८	१५२	१९२	१४६	१४२	१३२	७३	८८	९७	३,६१०
६	पुरुष	३६१	४०९	४२७	३७९	३३८	२९३	२५८	१९३	१५२	१६७	११६	११२	८४	५६	६४	८७	३,४९६
	महिला	३५५	३८६	४०२	३७८	३८६	३७६	२७८	१८७	१८८	१४५	१२१	८१	७२	६८	४६	६९	३,५३८

वडा नं.	लिङ्ग	०-४	५-९	१०-१४	१५-१९	२०-२४	२५-२९	३०-३४	३५-३९	४०-४४	४४-४९	५०-५४	५४-५९	६०-६४	६४-६९	७०-७४	७५+ वर्ष माथि	जम्मा
	जम्मा	७१६	७९५	८२९	७५७	७२४	६६९	५३६	३८०	३४०	३१२	२३७	१९३	१५६	१२४	११०	१५६	७,०३४
७	पुरुष	२५१	३४३	३३१	३४७	२७२	२८९	२७५	१८१	१७५	११८	१४१	८०	५७	४३	४८	४८	२,९९९
	महिला	२१८	२६३	३४७	३६२	४०४	३३३	२५१	१९८	१६९	१२५	११४	६४	६८	५९	६२	५८	३,०९५
	जम्मा	४६९	६०६	६७८	७०९	६७६	६२२	५२६	३७९	३४४	२४३	२५५	१४४	१२५	१०२	११०	१०६	६,०९४
८	पुरुष	११७	१४४	१६८	१७२	१६४	१३४	१२८	१०१	१००	६६	४८	४६	४१	२२	२२	३६	१,५०९
	महिला	१०२	१००	१५१	१७४	१८५	१४५	११२	९९	८७	५९	५६	४०	३५	३२	२४	३३	१,४३४
	जम्मा	२१९	२४४	३१९	३४६	३४९	२७९	२४०	२००	१८७	१२५	१०४	८६	७६	५४	४६	६९	२,९४३
९	पुरुष	२०९	२१५	२५०	२३४	२२७	१९३	१६९	१४६	१३१	१२१	१२१	९४	७९	५४	३९	५२	२,३३४
	महिला	१७२	२३४	२७५	२५७	२७२	२३४	२०८	१५२	१४८	१३९	१२१	८०	६८	४९	४९	४८	२,५०६
	जम्मा	३८१	४४९	५२५	४९१	४९९	४२७	३७७	२९८	२७९	२६०	२४२	१७४	१४७	१०३	८८	१००	४,८४०
कुल जम्मा	पुरुष	१,६८१	२,०१८	२,२४२	२,०९५	१,८८३	१,५९३	१,३८६	१,०६१	९४२	८६२	८५५	६८१	५६२	३७५	३९१	४६७	१९,०९४
	महिला	१,५६०	१,८८६	२,२५१	२,२३२	२,३४५	१,८८६	१,५०३	१,१३७	१,०६०	९५८	८३०	५४७	५४५	४२६	३८२	४५५	२०,००३
	जम्मा	३,२४१	३,९०४	४,४९३	४,३२७	४,२२८	३,४७९	२,८८९	२,१९८	२,००२	१,८२०	१,६८५	१,२२८	१,१०७	८०१	७७३	९२२	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेको कूल ३९,०९७ जनसंख्या मध्ये कूल १९,०९४ पुरुष र २०,००३ जना महिला रहेका छन् । ४ देखि ९ वर्षका बालिकाहरू बाहेक १० देखि ५४ वर्षसम्मको सबै उमेर समूहमा किशोरी र महिलाहरूको बाहुल्यता रहेको छ । यसरी लैङ्गिक अनुपात हेर्दा प्रति ९५.४६ जना पुरुषमा १०० जना महिला रहेका छन् । छोराको चाहाना गरेर बढी छोराहरू जन्माउने प्रवृति नेपालमा परम्परागत हिसाबले नै रहि आएको छ । लैङ्गिक भेदभाव उन्मूलनका विविध प्रयासहरू भै रहेतापनि ठोस उपलब्धी भने हासिल हुन सकेको देखिँदैन । यद्यपी यसमा सुधार भने भैरहेको छ । उमेर समूह अनुसार हेर्दा १५ देखि ३९ वर्ष उमेर समूह भित्रका किशोरी र महिलाहरूको जनसंख्यामा र उमेर पुगेका महिलाहरूका शारिरीक, मानसिक, सामाजिक तथा आर्थिक मूद्धाहरूलाई सम्बोधन गर्ने खालको योजनाहरू निर्माण गर्नु जरुरी छ । प्रजनन स्वास्थ्य, यौन स्वास्थ्य, रजस्वला सम्बन्धी समस्याहरू, महिला मैत्री शौचालय, परामर्श केन्द्रहरू, महिला हिंसा, चेलीवेटी बेचविखन, घरेलु लैङ्गिक हिंसा, पाठेघर खस्ने समस्या, दाइजो प्रथा, महिला शसक्तिकरण तथा अधिकार जस्ता विषयहरू आम महिलाका प्रमुख तथा संवेदनशिल विषय भएकोले गाउँपालिकाले यि विषयहरूको प्रभावकारी योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने संकेत समग्र तथ्याङ्कले गर्दछ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.५ परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ९ : परिवारमा रहेको सदस्य संख्याको आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	१ जना	२-३ जना	४-५ जना	६-७ जना	८ जना भन्दा भढि	जम्मा	औषत परिवार संख्या
१	४१	२६७	३४४	११८	४८	८१८	४.२
२	१३	१३४	२२४	१३७	८३	५९१	५.१
३	३९	२९७	४७१	२१५	१०६	१,१२८	४.७
४	१८	१३५	२८०	११६	५७	६०६	४.८
५	३५	२१६	२९८	१४०	८८	७७७	४.६
६	३३	३६३	६३७	३२५	१२३	१,४८१	४.७
७	४८	४६५	५८३	२४५	८०	१,४२१	४.३
८	८	१०३	२५०	१२६	७४	५६१	५.२
९	३३	३८०	४९८	१६८	६१	१,१४०	४.२
जम्मा	२६८	२,३६०	३,५८५	१,५९०	७२०	८,५२३	४.६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कूल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ४ देखि ५ जना सदस्य संख्या भएको घरपरिवारको संख्या सबैभन्दा धेरै ३,५८५ अर्थात ४२.१ प्रतिशत रहेको छ । दोस्रोमा २ देखि ३ जना सदस्य संख्या भएको परिवार २,३६० अर्थात २७.७ प्रतिशत र तेस्रोमा ६ देखि ७ जना सदस्य संख्या भएको घरपरिवारहरू १,५९० अर्थात १८.७ प्रतिशत रहेका छन् । १ जना मात्र सदस्यसंख्या भएको घरपरिवार समेत रेकर्ड गरिएको छ । जसको संख्या २६८ रहेको छ । समग्र तथ्याङ्कलाई हेर्दा परम्परागत संयुक्त परिवारमा रहने परिपाटी परिवर्तन भई सामान्यतया बाबु-आमा र तिनका अविवाहित छोराछोरीहरू रहेको ४ वा ५ जनाको परिवारको नै बाहुल्यता बढेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । २ देखि ३ जना मात्र भएको परिवारको संख्या समेत २७.७ प्रतिशत हुनुले यो क्रम अर्थात एकल परिवारको संख्या बढी रहेको तथ्य स्पष्ट छ । अर्कोतर्फ एक जना मात्र सदस्य संख्या भएको परिवार भने अविवाहित एकल, विवाहित तर विधवा वा विधुर भएको कारणले हुनसक्छ । यस बाहेक विवाहित तर पारपाचुके गर्ने वा नगरी पारिवारिक बेमेलका कारण छुट्टीएर एक्ला एक्लै बस्ने गरेका समेत भेटिन्छन् । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

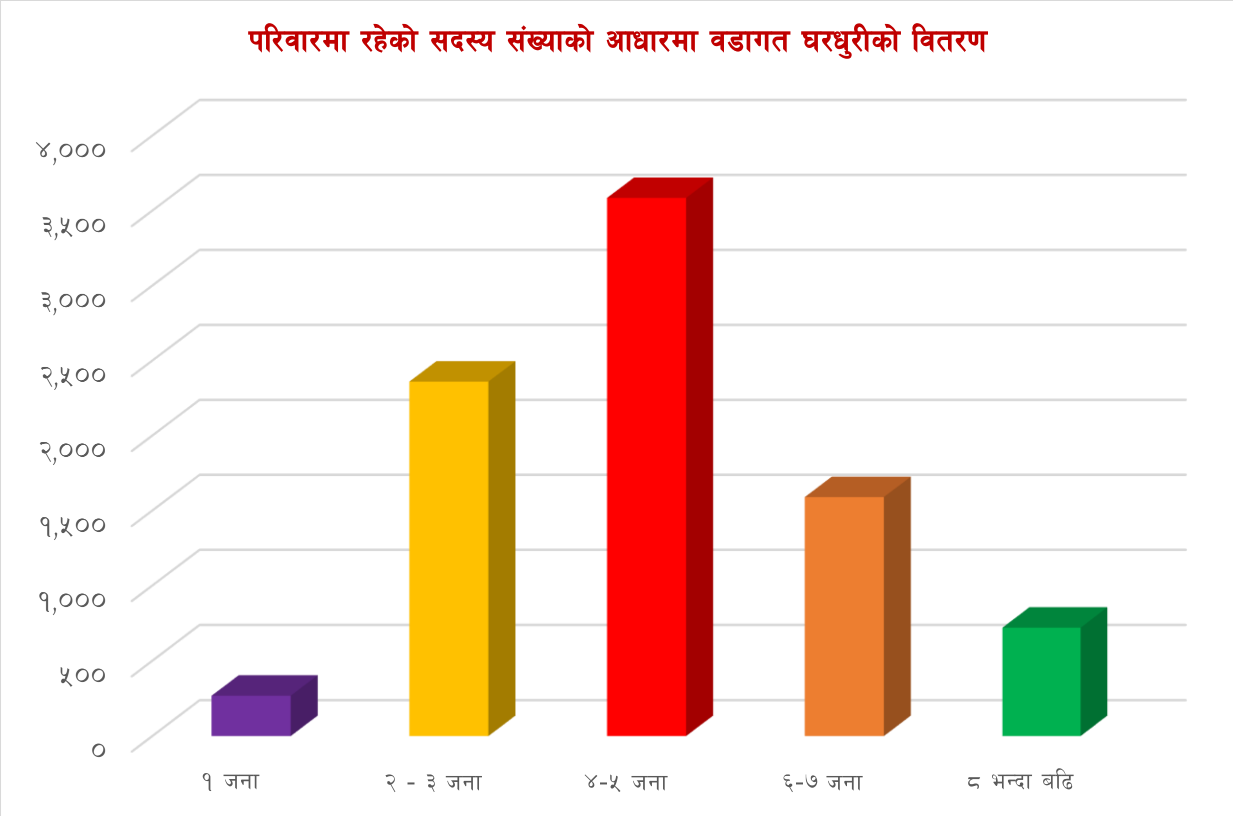

३.६ उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको विवरण

तालिका नं. १० : उमेर समूहको आधारमा घरमूलीको विवरण

वडा नं.	घरमुलीको उमेर समूह							जम्मा
	१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५०-५९ वर्ष	६०-६९ वर्ष	७० वर्ष भन्दा बढी	
१	७	७५	१८७	१४२	१६८	१२७	११२	८१८
२	६	६७	१२७	११४	१२५	८०	७२	५९१
३	५	१२५	२१२	२४४	२४९	१६७	१२६	१,१२८
४	२	६४	११९	१२५	१२८	९१	७७	६०६
५	३	९३	१६४	१६३	१६४	१०७	८३	७७७
६	१०	२७०	४३४	३२४	२२०	१२९	९४	१,४८१
७	५५	४०९	३९९	२४२	१५८	९६	६२	१,४२१
८	२	५६	११२	१३९	८९	८०	८३	५६१
९	६	१७१	२७६	२६८	२१४	१३३	७२	१,१४०
जम्मा	९६	१,३३०	२,०३०	१,७६१	१,५१५	१,०१०	७८१	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये सबैभन्दा धेरै ३० देखि ३९ वर्ष उमेर समूहको २,०३० (२३.८ प्रतिशत) जनसंख्याले घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी निर्वाह गरेको पाइन्छ । दोस्रोमा ४० देखि ४९ वर्षको उमेर समूहको १,७६१ (२०.७ प्रतिशत) जनसंख्याले घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी निर्वाह गरेको

देखिन्छ । तेस्रोमा ५० देखि ५९ वर्षको उमेर समूह पर्दछ । विभिन्न परिस्थितिवश परिवारका अभिभावक वा घरमूली गुमाएर सानो उमेरमै घरको जिम्मेवारी सम्हालेको १० देखि १९ वर्ष सम्मको घुरधरी संख्या ९६ र बुढेसकालमा अरुको सहारामा वा राज्यले प्रदान गर्ने सामाजिक सुरक्षा सेवा लिएर बाँच्नु पर्ने ७० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या ७८१ घरपरिवारहरूमा घरमूली भएर परिवारको जिम्मेवारी सम्हाल्नु परेको अवस्था देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । यस तथ्याङ्कसँग गाँसिएको अहम विषय भनेको उमेर नपुग्दै वा वृद्ध अवस्थाको जनसंखया समेत घरमुली भएर जिम्मेवारी लिनुपर्ने अवस्था रहनु भनेको कल्याणकारी लोकतान्त्रिक प्रणालीमा सामाजिक सुरक्षाको अवस्था कमजोर रहेको संकेत हो ।

३.७ उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको विवरण

तालिका नं. ११ : उमेर समूह र लिङ्गका आधारमा घरमूलीको विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	घरमुलीको उमेर समूह							जम्मा
		१०-१९ वर्ष	२०-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५०-५९ वर्ष	६०-६९ वर्ष	७० वर्ष भन्दा बढी	
पुरुष	१	२	३४	११६	११२	१४२	९९	७८	५८३
	२	४	६३	११४	९७	१०३	६७	४९	४९७
	३	२	७७	१३५	१६३	१९८	११५	९३	७८३
	४	१	५३	१०६	१०७	११७	७७	६२	५२३
	५	१	६५	११७	१३७	१३५	८७	६०	६०२
	६	७	१९९	३६४	२८२	२०४	१०५	८६	१,२४७
	७	१६	१०५	१४८	९८	८७	४३	२५	५२२
	८	२	५४	१०२	१२३	७७	६०	५५	४७३
	९	५	९०	१६६	१९४	१६४	९९	५०	७६८
	जम्मा	४०	७४०	१,३६८	१,३१३	१,२२७	७५२	५५८	५,९९८
महिला	१	५	४१	७१	३०	२६	२८	३४	२३५
	२	२	४	१३	१७	२२	१३	२३	९४
	३	३	४८	७७	८१	५१	५२	३३	३४५
	४	१	११	१३	१८	११	१४	१५	८३
	५	२	२८	४७	२६	२९	२०	२३	१७५
	६	३	७१	७०	४२	१६	२४	८	२३४
	७	३९	३०४	२५१	१४४	७१	५३	३७	८९९
	८		२	१०	१६	१२	२०	२८	८८
	९	१	८१	११०	७४	५०	३४	२२	३७२
	जम्मा	५६	५९०	६६२	४४८	२८८	२५८	२२३	२,५२५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ३० देखि ३९ वर्ष उमेर समूहका १,३८६ अर्थात २२.८ प्रतिशत पुरुषहरूले घरको घरमूली भएर जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ भने दोस्रो उमेर समूहमा ४० देखि ४९ वर्ष उमेरका पुरुषहरू १,३१३ अर्थात २१.९ प्रतिशतले घरको घरमूली भएर घरको जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ । लैङ्गिक हिसाबले हेर्दा ३० देखि ३९ वर्ष उमेर समूहका ६६२ महिलाले घरमूली भई मुख्य जिम्मेवारी सम्हालेको देखिन्छ । यस उमेर समूहमा महिला र पुरुषहरूको घरमुलीको दरमा धेरै फरक नभएको पाइन्छ । यस बाहेक

उमेर समूहको हिसाबले हेर्दा अघिल्लो तालिका अनुसार नै उमेर नपुगी वा बृद्ध भैसक्दा समेत पारिवारीक जिम्मेवारी वहन गर्नुपर्ने अवस्था विद्यमान रहेको स्पष्ट हुन्छ। वडा अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

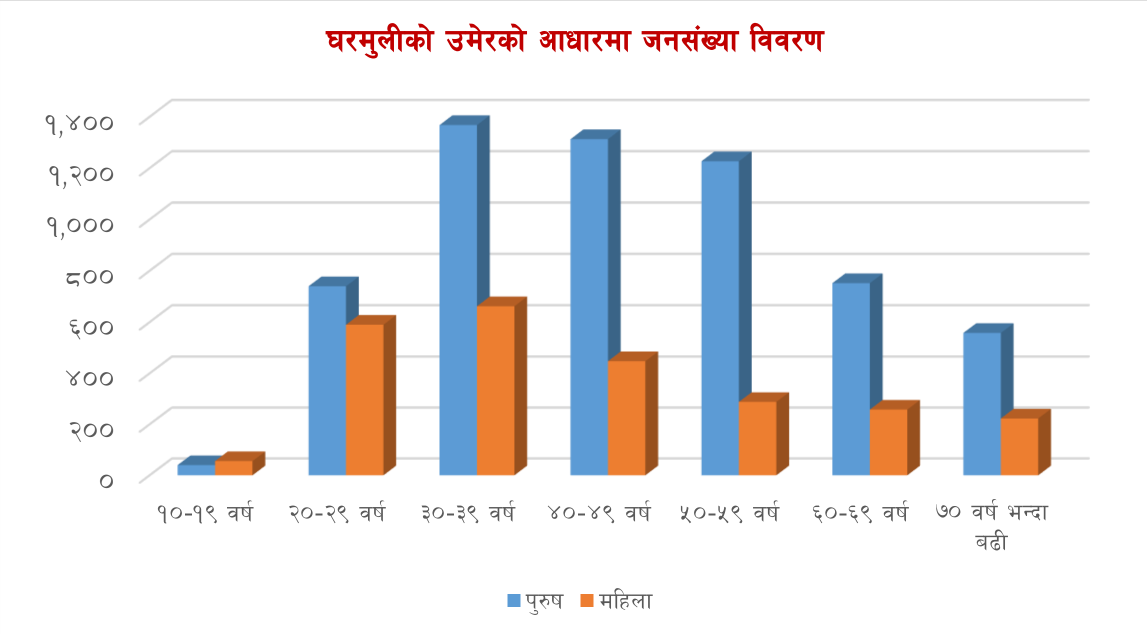

३.८ जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १२ : जातजातीको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

जातजाती	वडा नं.									जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९		
तामाङ	१८६६	३००६	१५७३	१००१	१५८६	४०४३	२५२४	१२४६	११९८	१८०४३	४६.१५
क्षेत्री	५६०	०	९२५	६३६	४३२	३८५	१००५	६०३	१०७८	५६२४	१४.३८
ब्राह्मण	५१७	६	१३१८	११३	५७८	१०२	५०७	३६४	९१०	४४१५	११.२९
चेपाङ/प्रजा	२९१	०	५५३	८८७	११४	१०३२	५७०	२१९	२६	३६९२	९.४४
कामी	१०७	२	१८३	१४६	७०	२१७	३९८	१७०	४७९	१७७२	४.५३
राई	०	६	३९५	०	२४९	७४३	१९८	४३	३३	१६६७	४.२६
मगर	४	०	१३	५	२८४	८२	७४	६४	४००	९२६	२.३७
नेवार	४	०	३५	०	३	२५७	१९३	६९	२०३	७६४	१.९५
दमाई/ढोली	३५	०	१२१	६	६०	३४	१३६	२६	११६	५३४	१.३७
सन्यासी/दसनामी	१	०	६७	०	०	०	२३	०	१३७	२२८	०.५८
सार्की	०	०	६	०	१३५	०	०	१	३०	१७२	०.४४
गुरुङ	०	१	२९	१	२०	२२	२६	५४	६	१५९	०.४१

जातजाती	वडा नं.									जम्मा	प्रतिशत
	१	२	३	४	५	६	७	८	९		
ठकुरी	०	०	३१	१९	०	९	६८	४	१३	१४४	०.३७
मुसलमान	०	०	०	४	०	२	१२४	०	०	१३०	०.३३
बोटे	०	०	०	०	०	०	९८	३	०	१०१	०.२६
अन्य	१६	०	१३	७४	७९	१०६	१५०	७७	२११	७२६	१.८६
जम्मा	३४०२	३०२३	५२६५	२८९६	३६१५	७०४०	६१०१	२९५१	४८४९	३९०९७	१००.००

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा जातजातिका आधारमा जनसंख्याको विवरणलाई हेर्दा सबैभन्दा धेरै १८,०४३ अर्थात ४६.१५ प्रतिशत तामाङ, दोस्रोमा ५,६२४ अर्थात १४.३८ प्रतिशत मगर, तेस्रोमा ब्राह्मण ११.२९ प्रतिशत, चौथो र पाँचौमा क्रमश चेपाङ/प्रजा ९.४४ प्रतिशत र कामी ४.५३ प्रतिशत रहेका छन् । त्यसैगरी राई, मगर, नेवार, दमाई/ढोली र अन्य जातजातिहरुको पनि बसोबास रहेको छ । यसरी जातिय हिसाबले विविधतायुक्त समाजमा स्थानीयहरू सामाजिक सहिष्णुताका साथ वसेको पाइन्छ । तामाङ, चेपाङ राई जस्ता जनजातिहरुको तथा खस ब्राह्मण्ड क्षेत्री थातथलोको रुपमा समेत रहेको यो नगरपालिकामा तामाङ, चेपाङ राई जस्ता जनजातिहरुको लगायत अन्य जातजातीको मौलिक संस्कृति, परम्परा, भाषा र रहनसहनलाई संरक्षण गरी उनीहरुको पहिचान कायम राख्ने कार्यक्रमहरुको निर्माण गर्नु आवश्यक छ । विस्तृत विवरण वडागत रुपमा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

नोट : गाउँपालिकाको वडा नं. ४ मुसीधापमा २५ घरपरिवारमा ९५ जना लोपोउन्मुख जाति बनकरियाको बसोबास रहेको देखिन्छ । यस मध्ये महिलाको संख्या ४८ र पुरुषको संख्या ४७ जना रहेका छन् । गाउँपालिकामा रहेका बनकरिया जातिमा ७ जना छात्रा र ९ जना छात्र गरी कूल १६ जना बालबालिकाहरु विद्यालय जाने गरेको देखिन्छ । कलेज जानेहरुमा ३ जना छात्रा मात्र देखिन्छ ।

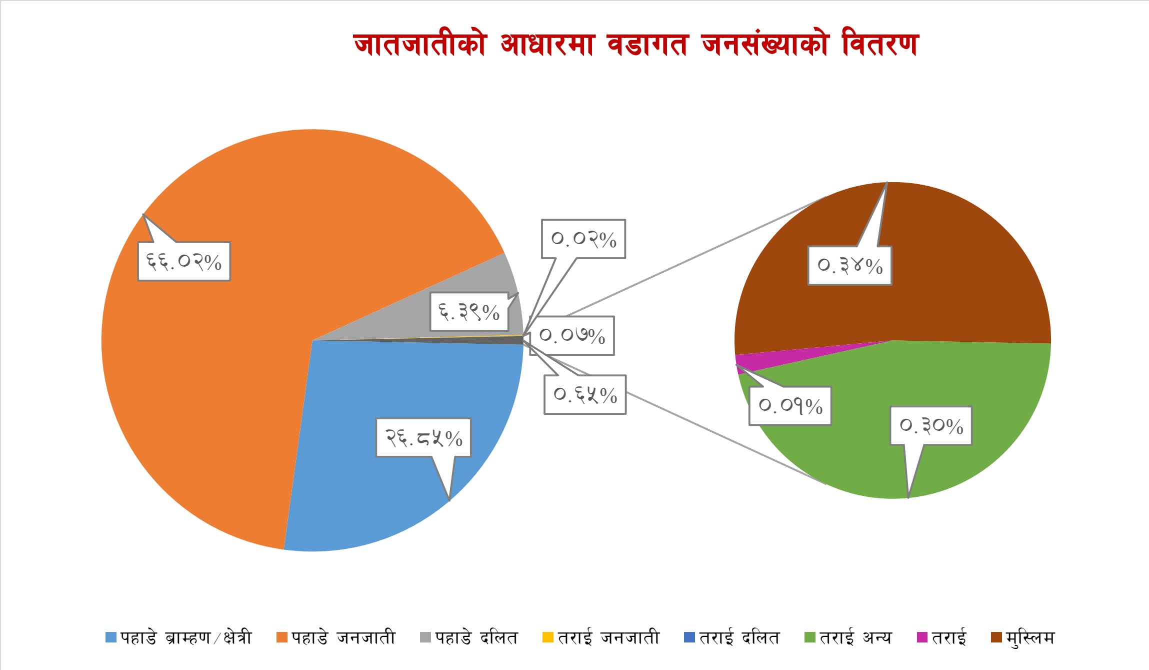

३.९ गाउँपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १३ : गाउँपालिकामा बोलिने भाषाको आधारमा जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	नेपाली	मैथिली	भोजपुरी	थारु	तामाङ्ग	नेवार	मगर	गुरुङ	लिम्बु	राई	हिन्दी	अन्य	जम्मा
१	१,३४५	८			१,८५०	४		१७				१७७	३,४०१
२	३५८	३			२,६४६			५		८	१		३,०२१
३	३,८६८	९		२	१,३७६	२		४			१		५,२६२
४	२,८६८	३			२०			१					२,८९२
५	२,७९८	५		५	७७१	३	२१	१		१		५	३,६१०
६	७,०२०				१३					१			७,०३४
७	३,१२०	५	९६	२	२,२४३	९०	३३	१५		१४३	१	३४६	६,०९४
८	१,३२०	१			१,२४१	६५	२४	५६	३	३१		२०२	२,९४३
९	३,६३९	११	३	१	१,००२	२०	१९	५				१४०	४,८४०
जम्मा	२६,३३६	४५	९९	१०	११,१६२	१८४	९७	१०४	३	१८४	३	८७०	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ३९,०९७ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी २६,३३६ अर्थात ६७.४ प्रतिशतले नेपाली भाषा, ११,१६२ अर्थात २८.५ प्रतिशतले तामाङ्ग भाषा र बाँकी अन्य नगण्य संख्यामा रहेकोले अन्य भाषा प्रयोग गर्ने गरेको पाइयो। यस गाउँपालिका आदीवासी तामाङ जातिको उल्लेख्य जनसंख्या भएको गाउँपालिका भएकोले उनीहरूको कला, संस्कृति तथा भाषालाई जर्गेना गर्ने खालका विशेष कार्यक्रम संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ । संविधानको धारा ३२ मा भाषा तथा संस्कृतिको हकलाई मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको र धारा ३१ को शिक्षा सम्बन्धी हकको उपधारा ५ बमोजिम “नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानुन बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र संचालन गर्ने हक हुनेछ।” भनि स्पष्ट किटान गरेको छ। तसर्थ तामाङ वा अन्य अर्थात आफ्नो मातृभाषामा पढ्न चाहने विद्यार्थीहरूलाई

गाउँपालिकाले विशेष व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छ । वडा अनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

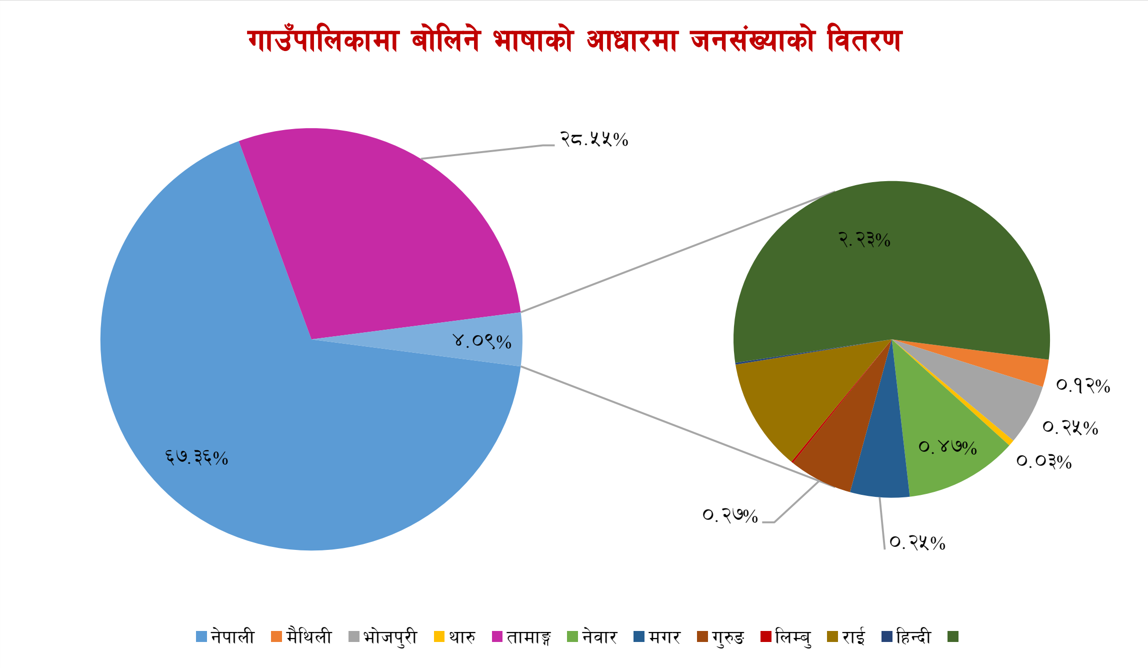

३.१०धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं. १४ : धर्म अनुसार जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा नं.	हिन्दु	बौद्ध	ईस्लाम	किरात	क्रिस्चियन	अन्य	जम्मा
१	१,४६९	१,८३३			९९		३,४०१
२	१०	२,९४६			६५		३,०२१
३	३,६०२	१,४७४			१८६		५,२६२
४	१,८८६	६३०	५		३७०	१	२,८९२
५	२,०४३	१,५००			६७		३,६१०
६	२,३०४	३,७७२	३		९५५		७,०३४
७	३,०६५	२,३२८	१३१	१	५६१	८	६,०९४
८	१,४१९	१,२३५			२८९		२,९४३
९	३,९५७	४६८			४०७	८	४,८४०
जम्मा	१९,७५५	१६,१८६	१३९	१	२,९९९	१७	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ३९,०९७ जनसंख्या मध्ये १९,७५५ अर्थात ५०.५ प्रतिशत जनसंख्याले हिन्दु धर्म मान्दछन् । दोस्रोमा बौद्ध धर्म मान्नेको संख्या १६,१८६ अर्थात ४१.४ प्रतिशत र तेस्रोमा क्रिस्चियन धर्म मान्नेको संख्या २,९९९ अर्थात ७.७ प्रतिशत रहेको छ । वडागत रुपमा विभिन्न धर्मावलम्बीहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । हिन्दु धर्मावलम्बी बाहुल्यता रहेको हुनाले हिन्दु धर्म मान्ने ५०.५ प्रतिशत

देखिएपनि गाउँपालिकामा बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको उल्लेख्य रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । गाउँपालिकामा ४१.४ प्रतिशत बौद्ध धर्मावलम्बी रहेका छन् । केहि मात्रामा धार्मिक विविधता रहेपनि नगरपालिकामा हिन्दु र बौद्ध धर्मावलम्बीहरूको प्रधानता रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । नेपालमा सदियौं देखि रहि आएको धार्मिक सहिष्णुता भने यस गाउँपालिकामा कायमै रहेको देखिन्छ ।

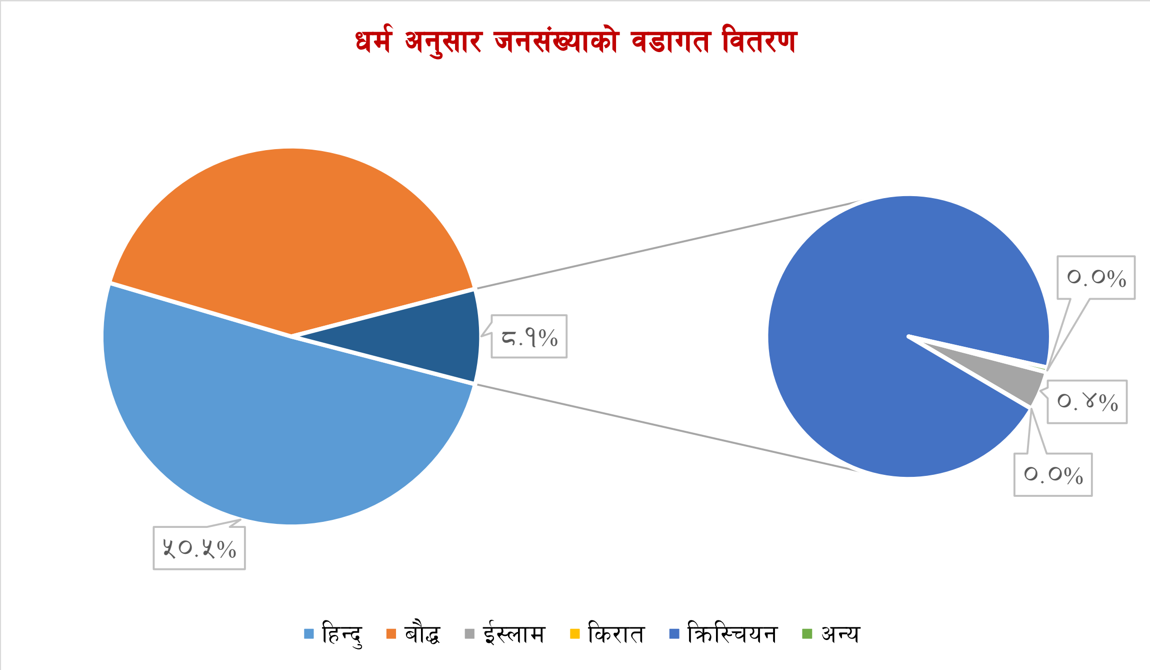

३.११ लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

तालिका नं. १५ : लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थिति

लिङ्ग	वडा नं.	अविवाहित	विवाहित	विदुर/विधवा	सम्बन्ध विच्छेद	छुट्टिएको	जम्मा
जम्मा	१	१,००९	१,७०८	९५	३	७	२,८२२
	२	९२५	१,५१६				२,४४१
	३	१,४३४	२,९०६	२७	२	३	४,३७२
	४	७३१	१,४३०	१००	१२	३	२,२७६
	५	१,०१८	१,८५०	१३४	३	७	३,०१२
	६	१,७८८	३,७१९	१५		१	५,५२३
	७	१,७०८	३,२९७	१२		२	५,०१९
	८	८५०	१,५६१	५२	३	१४	२,४८०
	९	१,२७६	२,६११	१०७	७	९	४,०१०
	जम्मा	१०,७३९	२०,५९८	५४२	३०	४६	३१,९५५
पुरुष	१	५३०	७५३	३२	२	५	१,३२२
	२	४९९	७०८				१,२०७
	३	७७३	१,२९३	६			२,०७२
	४	३७८	६६८	३२	१०	१	१,०८९
	५	५२१	८६५	२७	१	३	१,४१७
	६	९७९	१,७४३	३		१	२,७२६

लिङ्ग	वडा नं.	अविवाहित	विवाहित	विदुर/विधवा	सम्बन्ध विच्छेद	छुट्टिएको	जम्मा
	७	८९३	१,५०६	४		२	२,४०५
	८	४७०	७५७	११	२	८	१,२४८
	९	६७७	१,१८८	३५	४	६	१,९१०
	जम्मा	५,७२०	९,४८१	१५०	१९	२६	१५,३९६
महिला	१	४७९	९५५	६३	१	२	१,५००
	२	४२६	८०८				१,२३४
	३	६६१	१,६१३	२१	२	३	२,३००
	४	३५३	७६२	६८	२	२	१,१८७
	५	४९७	९८५	१०७	२	४	१,५९५
	६	८०९	१,९७६	१२			२,७९७
	७	८१५	१,७९१	८			२,६१४
	८	३८०	८०४	४१	१	६	१,२३२
	९	५९९	१,४२३	७२	३	३	२,१००
	जम्मा	५,०१९	११,११७	३९२	११	२०	१६,५५९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिलाई हेर्दा, ५,७२० पुरुषहरूको कहिल्यै विवाह नभएको र ९,४८१ पुरुषहरूको विवाह भएको, १५० पुरुषहरू विधुर रहेको १९ जना पुरुषहरूले सम्बन्ध विच्छेद गरेको र २६ जना पुरुषहरूले छुट्टीएर बसेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । अर्को तर्फ ५,०१९ महिलाको कहिल्यै विवाह नभएको ११,११७ महिलाहरूको विवाह भएको, ३९२ महिलाहरू विधवा भएको, ११ जना महिलाले सम्बन्ध विच्छेद गरेको र २० महिला छुट्टीएर बसेको देखिन्छ । यहाँ तुलनात्मक रुपमा महिला र पुरुषको वैवाहिक अवस्थालाई हेर्दा असमान अवस्था देखिन्छ । पुरुषको तुलनामा बढी महिलाको विवाह भएको साथै विधुर पुरुष भन्दा विधवा महिलाको संख्या समेत बढी देखिन्छ । पुरुष भन्दा महिलाको विवाह समयमै गर्ने परिपाटी र विधवा महिलालाई विवाह गरी स्वीकार्ने सामाजिक सोचाइमा कमी रहेका कारण पुरुष र महिला बीचमा ठूलो असमानता देखिएको हो । यस प्रकारका असमानताको अन्त्य गर्न सामाजिक जागरणका कार्यक्रमहरूलाई प्रभावकारी ढंगले संचालन गर्नुपर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

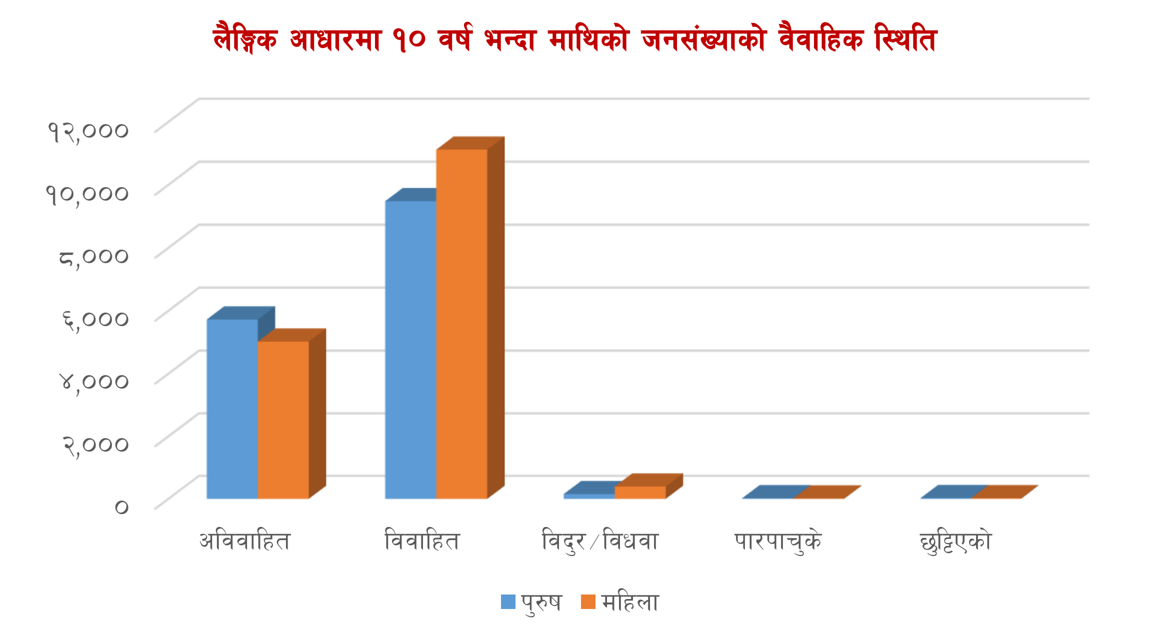

३.१२ उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं. १६ : उमेर समूहका आधारमा १० वर्षभन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

उमेर समूह	अविवाहित	विवाहित	विदुर/विधवा	सम्बन्ध विच्छेद	छुट्टिएको	जम्मा
१०-१९ वर्ष	८,१९५	६२२		१	२	८,८२०
२०-२९ वर्ष	२,२५३	५,४३७	४	५	८	७,७०७
३०-३९ वर्ष	१६९	४,८७०	२२	१२	१४	५,०८७
४०-४९ वर्ष	५९	३,६८३	६१	७	१२	३,८२२
५०-५९ वर्ष	३२	२,७९०	८४	३	४	२,९१३
६०-६९ वर्ष	१५	१,७६३	१२५		५	१,९०८
७०+ वर्ष	१३	१,४३३	२४६	२	१	१,६९५
जम्मा	१०,७३९	२०,५९८	५४२	३०	४६	३१,९५५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा १० वर्ष भन्दा माथिको उमेर समूहमा रहेका ३१,९५५ जनसंख्या मध्ये कहिल्यै विवाह नगरेको जनसंख्या १०,७३९ अर्थात ३३.६ प्रतिशत, विवाहित २०,५९८ अर्थात ६४.५ प्रतिशत, विधवा वा विधुरको संख्या ५४२ अर्थात १.७ प्रतिशत, पारपाचुके गर्ने ३० जना र छुट्टिएर बसेकाहरूको संख्या ४६ रहेकोले गाउँपालिकामा समग्र वैवाहिक अवस्था सामान्य रहेको देखिन्छ। हाल विधवा विवाहलाई प्रोत्साहन गर्न राज्यले नितिहरू लिएको र जनचेतनामा आएको सकारात्मक परिवर्तनले विधवा बस्ने क्रम घटिरहेको भएतापनि व्यापक रुपमा सुधार गर्न समय लाग्ने देखिन्छ। विस्तृत विरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

३.१३ उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

तालिका नं. १७ : उमेर समूह तथा लैङ्गिक आधारमा १० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्याको वैवाहिक स्थितिको विवरण

लिङ्ग	उमेर समूह	अविवाहित	विवाहित	विदुर/विधवा	सम्बन्ध विच्छेद	छुट्टिएको	जम्मा
पुरुष	१०-१९ वर्ष	४,१९३	१४३			१	४,३३७
	२०-२९ वर्ष	१,३६३	२,१०१	१	४	७	३,४७६
	३०-३९ वर्ष	१०६	२,३२०	३	७	११	२,४४७
	४०-४९ वर्ष	२०	१,७६२	१३	६	३	१,८०४
	५०-५९ वर्ष	१८	१,४८९	२५	२	२	१,५३६
	६०-६९ वर्ष	११	८८९	३५		२	९३७
	७०+ वर्ष	८	७७७	७३			८५८
	जम्मा	५,७२०	९,४८१	१५०	१९	२६	१५,३९६
महिला	१०-१९ वर्ष	४,००२	४७९		१	१	४,४८३
	२०-२९ वर्ष	८९०	३,३३६	३	१	१	४,२३१
	३०-३९ वर्ष	६३	२,५५०	१९	५	३	२,६४०
	४०-४९ वर्ष	३९	१,९२१	४८	१	९	२,०१८
	५०-५९ वर्ष	१४	१,३०१	५९	१	२	१,३७७
	६०-६९ वर्ष	४	८७४	९०		३	९७१
	७०+ वष	५	६५६	१७३	२	१	८३७
	जम्मा	५,०१९	११,११७	३९२	११	२०	१६,५५९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका १० वर्ष भन्दा माथिको ३१,९५५ जनसंख्या मध्ये १० देखि १९ वर्ष सम्मका ९२.९ प्रतिशत जनसंख्या अविवाहित देखिन्छ भने ७.१ प्रतिशत विवाहित देखिन्छ । त्यसैगरी २० देखि २९ वर्ष समूहको ७०.५ प्रतिशत जनसंख्या विवाहित र २९.२ प्रतिशत जनसंख्या अविवाहित देखिन्छ । ३० देखि ३९ वर्ष समूहको भने ९५.७ प्रतिशत जनसंख्या विवाहित रहेका र ३.३ प्रतिशत अविवाहित रहेको देखिन्छ । विधवाको संख्या भने स्वाभाविक रुपमा उमेर बढ्दै जाँदा बढ्दै गएको पाइन्छ । छुट्टीएर बसेको उमेर समूहको तथ्याङ्कलाई हेर्दा २० देखि ४९ वर्षको बीचमा बढी र पाको उमेर वा सानो उमेर समूहमा कम देखिन्छ । पाको उमेरमा मनोवैज्ञानिक र भौतिक रुपमा समेत जोडिको आवश्यकता पर्ने साथै सानो उमेरमा विपरित लिङ्गी प्रति स्वाभाविक आर्कषण हुनेहुँदा छुट्टिएर बस्नेको संख्या कम भएको अनुमान लगाउन सकिन्छ भने बीचको उमेर समूहमा व्यवहारीक जीवनमा पारिवारकि कलह वा टकरावका कारण बेमेल श्रृजना भई छुट्टिएर बसेको हुनसक्छ । अर्कोतर्फ केहि जनसंख्या भने जीवनभर अविवाहित बस्ने प्रवृति यस गाउँपालिकामा समेत रहेको छ । समग्रमा हेर्दा गाउँपालिकाको वैवाहिक स्थिति सामान्य नै मान्न सकिन्छ थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.१४१० वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

तालिका नं. १८ : १० वर्ष वा सोभन्दा माथिको लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण

वडा नं.	लिङ्ग	१४ वर्ष भन्दा कम	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३९ वर्ष	४०-४९ वर्ष	५० वर्ष भन्दा बढी	जम्मा	पहिलो विवाह गर्दाको औषत उमेर
१	पुरुष	१७	२४०	३६६	१२२	४३	४		७९२	२१.३
	महिला	९७	५८५	२८८	४४	५	२		१,०२१	१८.३
	जम्मा	११४	८२५	६५४	१६६	४८	६		१,८१३	१९.६
२	पुरुष	२६	३६१	२५७	५१	१३			७०८	१९.४
	महिला	९०	५०९	१७३	२८	८			८०८	१७.९
	जम्मा	११६	८७०	४३०	७९	२१			१,५१६	१८.६
३	पुरुष	५९	५४१	५१२	१६८	१६		३	१,२९९	२०.१
	महिला	२२४	८८१	४८२	४८	४			१,६३९	१८.०
	जम्मा	२८३	१,४२२	९९४	२१६	२०		३	२,९३८	१८.९
४	पुरुष	३०	२८८	२५९	१०४	२९	१		७११	२०.४
	महिला	१२६	५१५	१५७	२९	६		१	८३४	१७.५
	जम्मा	१५६	८०३	४१६	१३३	३५	१	१	१,५४५	१८.८
५	पुरुष	२९	३२८	३४९	१४४	४५	२		८९७	२१.१
	महिला	१७५	६०३	२६१	४९	९	२		१,०९९	१७.९
	जम्मा	२०४	९३१	६१०	१९३	५४	४		१,९९६	१९.३
६	पुरुष	३२	७७०	७६१	१५५	२७	१	१	१,७४७	२०.०
	महिला	२०७	१,२५६	४७५	४४	४	१	१	१,९८८	१७.९
	जम्मा	२३९	२,०२६	१,२३६	१९९	३१	२	२	३,७३५	१८.९
७	पुरुष	४५	५२६	६९०	२०९	३६	६		१,५१२	२०.५
	महिला	२२९	१,०३४	४७०	५८	७	१		१,७९९	१७.६
	जम्मा	२७४	१,५६०	१,१६०	२६७	४३	७		३,३११	१९.०
८	पुरुष	१२	२५०	३३४	१४६	३२	३	१	७७८	२१.३
	महिला	८३	४८९	२२६	४०	१२	२		८५२	१८.३
	जम्मा	९५	७३९	५६०	१८६	४४	५	१	१,६३०	१९.७
९	पुरुष	३४	३८५	५४०	२१९	५०	५		१,२३३	२१.४
	महिला	२४७	८२८	३४६	६३	१६	१		१,५०१	१७.८
	जम्मा	२८१	१,२१३	८८६	२८२	६६	६		२,७३४	१९.४
जम्मा	पुरुष	२८४	३,६८९	४,०६८	१,३१८	२९१	२२	५	९,६७७	२०.६
	महिला	१,४७८	६,७००	२,८७८	४०३	७१	९	२	११,५४१	१७.९
	जम्मा	१,७६२	१०,३८९	६,९४६	१,७२१	३६२	३१	७	२१,२१८	१९.१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

लैङ्गिक आधारमा विवाहित जनसंख्याको पहिलो विवाह गर्दाको उमेरको विवरण हेर्दा पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १४ वर्ष भन्दा कम रहेको जनसंख्या २८४ जना पुरुष र १,४७८ जना महिला रहेको पाइयो । यसैगरी पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ हुने पुरुषको संख्या ३६८९ र महिलाको जनसंख्या ६,७०० रहेको छ अर्थात कूल विवाहित जनसंख्याको ५८.१ प्रतिशत महिलाहरूको १९ वर्ष नपुग्दै वा पुग्दा पुग्दै विवाह भैसकेको हुन्छ । अर्कोतर्फ २०-२४ वर्षको उमेर भित्र पहिलो विवाह गर्ने पुरुषको जनसंख्या महिलाको भन्दा बढी छ अर्थात सो

उमेर समूहमा नपुग्दै अधिकांश किशोरीहरूको विवाह भैसकेको देखिन्छ । समग्र महिला र पुरुषको संयुक्त तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी १०,३८९ जना अर्थात ४९ प्रतिशत विवाहितहरूको पहिलो विवाह गर्दाको उमेर १५ देखि १९ नै रहेको छ ।

कानूनी रुपमा हेर्दा समेत मुलूकी संहिताको प्रावधान अनुसार २० वर्ष भन्दा कम उमेरमा विवाह गर्न नपाउने बन्देज रहेतापनि त्यसको कार्यान्वयनको अवस्था नाजुक देखिन्छ । छिटो विवाह गर्नाले अध्ययन रोजगारीमा पर्ने नकारात्मक प्रभावका साथै शारिरिक तथा मानसिक विकास समेत पूर्णरुपमा नभैसकेको अवस्थामा विवाह गर्दा त्यसले पारिवारकि र सामाजिक रुपमा जटिलता थप्ने निश्चित छ । तसर्थ उपयुक्त समयमा विवाह गर्न अनिवार्य गर्नुपर्ने र छिटो विवाह गर्ने कार्यलाई पूर्ण रुपले निरुत्साहित गर्नुपर्ने र त्यसो गर्नेलाई कानूनी दायरामा ल्याउनुपर्ने देखिन्छ । समग्र पक्षलाई मध्यनजर गर्दा २५ देखि २९ वर्षको उमेर विवाहका लागि उपयुक्त मान्न सकिन्छ । अन्य उमेर समूह अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

३.१५ परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण

तालिका नं. १९ : परिवारले प्रयोग गरेको घरको स्वामित्वको वर्गीकरण

वडा नं.	निजी		भाडामा		संस्थागत		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	८१३	९९.४	५	०.६					८१८	१००.०
२	५९१	१००.०							५९१	१००.०
३	१,०९६	९७.२	३०	२.७			२	०.२	१,१२८	१००.०
४	५९६	९८.३	२	०.३	१	०.२	७	१.२	६०६	१००.०
५	७६८	९८.८	३	०.४			६	०.८	७७७	१००.०
६	१,४५१	९८.०	२९	२.०	१	०.१			१,४८१	१००.०
७	१,२६४	८९.०	१५७	११.०					१,४२१	१००.०
८	५५८	९९.५	२	०.४	१	०.२			५६१	१००.०
९	१,०५६	९२.६	७२	६.३	६	०.५	६	०.५	१,१४०	१००.०
जम्मा	८,१९३	९६.१	३००	३.५	९	०.१	२१	०.२	८,५२३	१००.०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस मनहरी गाउँपालिकामा रहेका कुल ८५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ९६.१ प्रतिशत अर्थात ८,१९३ परिवारको आफ्नै स्वामित्वमा रहेको घर, ३.५ प्रतिशत अर्थात ३०० घरपरिवार भाडामा बस्ने गरेको, ०.१ प्रतिशत अर्थात ९ घरहरू संस्थागत हिसाबले प्रयोग गरेको र अन्यमा ०.२ प्रतिशत अर्थात २१ घरपरिवारहरू रहेको पाइयो । सबैभन्दा कम घरपरिवार भएको वडा नं. ८ रहेको छ । व्यवसायीक, भाडाको प्रयोजन र संस्थागत हिसाबले

प्रयोग भएका घरहरूको संख्या नगन्य हुनुले मनहरी गाउँपालिका पूर्ण रुपमा ग्रामिण परिवेशको स्थितिमा रहेको स्पष्ट हुन्छ । अन्य वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

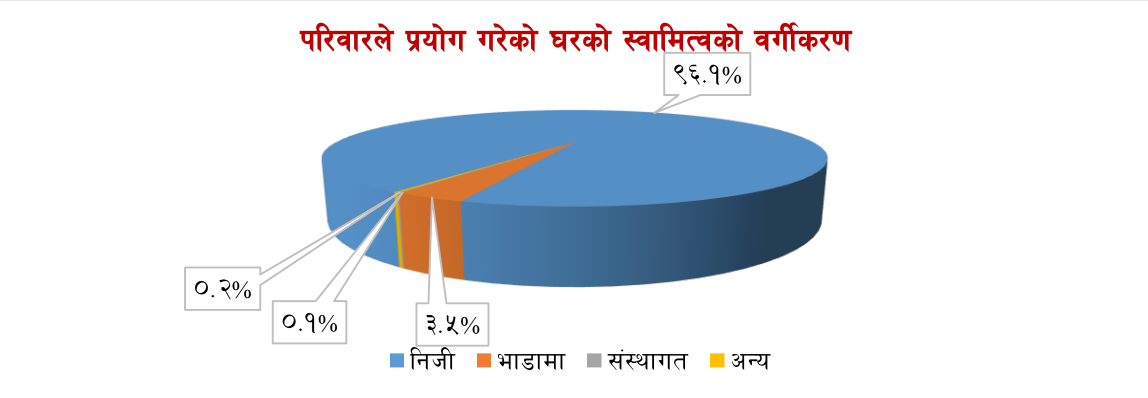

३.१६ परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

तालिका नं. २० : परिवारले प्रयोग गरेको घर भएको जग्गाको स्वामित्व विवरण

वडा नं.	निजी		गुठी		सार्वजनिक स्थल/सुकुम्बासी		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	८१५	९९.६	१	०.१	२	०.२			८१८
२	४७१	७९.७			१२०	२०.३			५९१
३	१,११५	९८.८			४	०.४	९	०.८	१,१२८
४	३५०	५७.८			२४९	४१.१	७	१.२	६०६
५	६६२	८५.२			११५	१४.८			७७७
६	५९०	३९.८			८७९	५९.४	१२	०.८	१,४८१
७	३९३	२७.७	१७	१.२	१,०११	७१.१			१,४२१
८	४५२	८०.६			१०९	१९.४			५६१
९	९७०	८५.१			१७०	१४.९			१,१४०
जम्मा	५,८१८	६८.३	१८	०.२	२,६५९	३१.२	२८	०.३	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिका स्थित ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ५,८१८ अर्थात ६८.३ प्रतिशत घरपरिवारहरूको घर निजि स्वामित्वको जमिनमा निमार्ण भएको, २,६५९ अर्थात् ३१.२ प्रतिशत घरपरिवारहरू सुकुम्बासी रहेको १८ घरपरिवार अर्थात् ०.२ प्रतिशत घरपरिवारहरूले गुठीको जग्गामा घर बनाएको र अन्यमा २८ घरपरिवार अर्थात ०.३% रहेको पाइयो । देशमा लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्था लागु भई आवास जस्तो आधारभूत मानवीय आवश्यकतालाई संविधानले धारा ३७ मा मौलिक हकको रुपमा प्रत्याभूत गरेपनि यस गाउँपालकामा सकुम्बासीको संख्या उल्लेख्य रहेको छ । आवास विहिन सुकुम्बासीहरूलाई सस्तो, सुलभ र सुरक्षित आवासका एकीकृत कार्यक्रम सञ्चालन गरी व्यवस्थापन गर्नु पर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

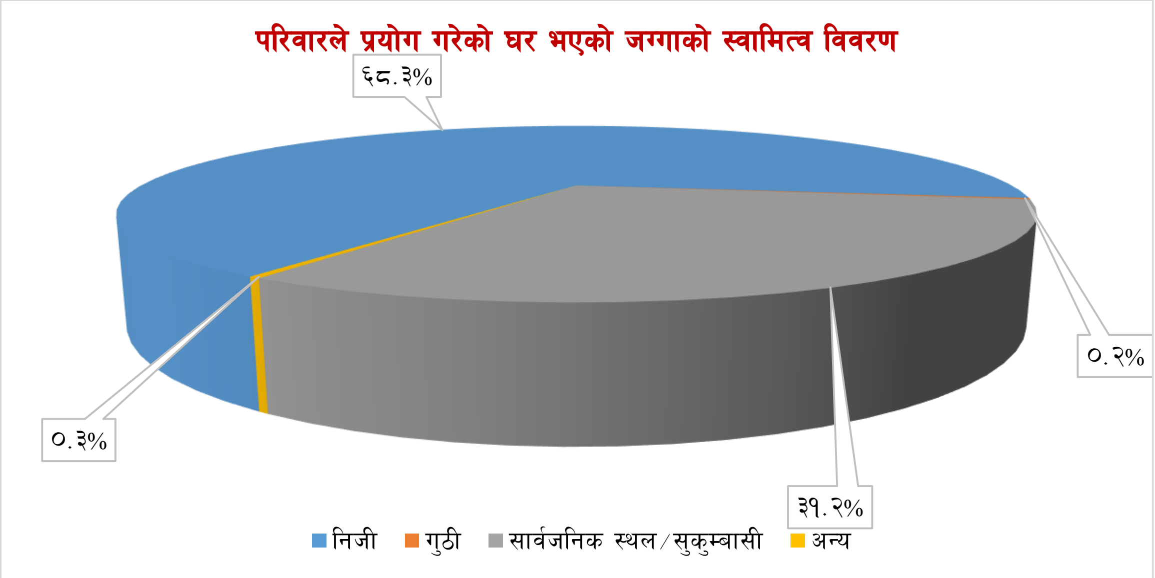

३.१७ घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण

तालिका नं. २१ : घरको किसिमको आधारमा घरपरिवार विवरण

वडा नं.	पक्की		अर्धपक्की		कच्ची		झुप्रो/छाप्रो/टहरा		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	२७	३.३	२८६	३५.०	४४८	५४.८	५७	७.०			८१८
२			९७	१६.४	४१३	६९.९	८१	१३.७			५९१
३	७५	६.६	८९८	७९.६	१२६	११.२	२९	२.६			१,१२८
४	५	०.८	१२०	१९.८	३१०	५१.२	१७१	२८.२			६०६
५	३४	४.४	३९३	५०.६	३३९	४३.६	११	१.४			७७७
६	१२१	८.२	६५५	४४.२	६०१	४०.६	१०३	७.०	१	०.१	१,४८१
७	४९५	३४.८	७२६	५१.१	१५५	१०.९	४४	३.१	१	०.१	१,४२१
८	११९	२१.२	३३३	५९.४	३१	५.५	७८	१३.९			५६१
९	२१९	१९.२	५६७	४९.७	२६८	२३.५	८६	७.५			१,१४०
जम्मा	१,०९५	१२.८	४,०७५	४७.८	२,६९१	३१.६	६६०	७.७	२	०.०	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकाका कुल ८५२३ मध्ये सबैभन्दा बढी ४,०७५ अर्थात ४७.८ प्रतिशत घरहरू अर्ध पक्की, २६९१ अर्थात ३१.६ प्रतिशत कच्ची, १०९५ अर्थात १२.८ प्रतिशत पक्की, ६६० अर्थात ७.७ प्रतिशत घरपरिवारहरू टहरा र २ घरपरिवार वा ०.० प्रतिशत घरपरिवारहरू अन्य प्रकारको घरमा बस्ने गरेको पाइयो । गाउँपालिका ३१.६ प्रतिशत घरहरू कच्ची हनुले भूकम्पीय जोखिमको हिसाबले अत्यन्त जोखिमपूर्ण अवस्थामा रहेको स्पष्ट हुन्छ । अधिकांश घरहरू कच्ची रहनु आर्थिक विपन्नताको सूचक समेत रहेकोले सुरक्षित आवासका दीर्घकालिन योजना निमार्ण गर्नु अनिवार्य देखिन्छ। अर्कोतर्फ ७.७ प्रतिशत घरहरू विपन्न अवस्थामा निम्न गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गरी झुप्रोमा बस्ने गरेको देखिन्छ। वडागत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

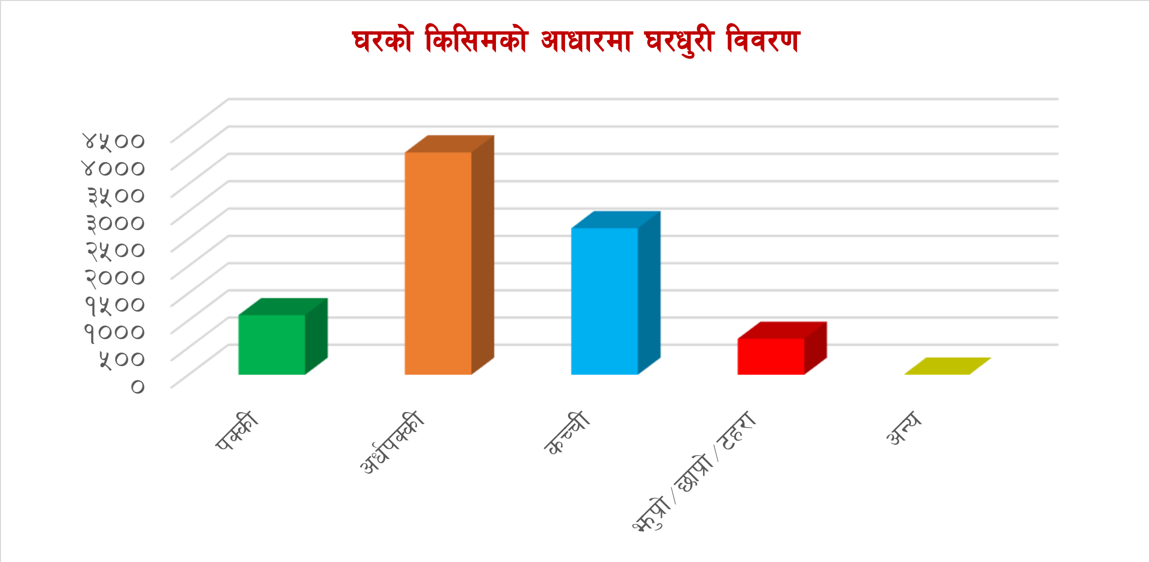

३.१८ परिवार बसोबास गर्ने घरको तल्लाको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. २२ : परिवारले बसोबास गर्ने घरको तल्लाको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	एक तल्ला		दुई तल्ला		तिन तल्ला		चार-पाँच तल्ला		पाँच तल्ला भन्दा माथी		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	७३८	९०.२	७८	९.५	१	०.१	१	०.१			८१८
२	५२८	८९.३	६३	१०.७							५९१
३	५४०	४७.९	५८०	५१.४	४	०.४	४	०.४			१,१२८
४	४५९	७५.७	१४६	२४.१			१	०.२			६०६
५	७६३	९८.२	१४	१.८							७७७
६	९८७	६६.६	४९४	३३.४							१,४८१
७	१,१७६	८२.८	२१४	१५.१	३०	२.१	१	०.१			१,४२१
८	४१३	७३.६	१३९	२४.८	६	१.१	३	०.५			५६१
९	६५३	५७.३	४७३	४१.५	१२	१.१	१	०.१	१	०.१	१,१४०
जम्मा	६,२५७	७३.४	२,२०१	२५.८	५३	०.६	११	०.१	१	०.०	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकाका कुल ८,५२३ घर परिवार मध्ये ६२५७ अर्थात ७३.४% १ तल्ले, २,२०१ अर्थात २५.८ प्रतिशत दुई तल्ले, ५३ अर्थात ०.६ प्रतिशत ३ तल्ले, ११ अर्थात ०.१ प्रतिशत घर परिवार ४ वा ४ तल्ला भन्दा बढी र १ अर्थात ०.०० पाँच वा पाँच तला भन्दा बढिको घरमा बसेको पाइयो । कुल घर परिवारहरूको ७३.४ घरहरू एक तल्ले र अधिकांश घरहरू कच्ची तथा अर्ध पक्की अवस्थामा रहेकोले बाढी, भुकम्प, सर्प दंश लगायत अन्य सुरक्षाका हिसाबले समेत संवेदनशिल अवस्थामा रहेका छन् । वडागत हिसाबले विस्तुत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

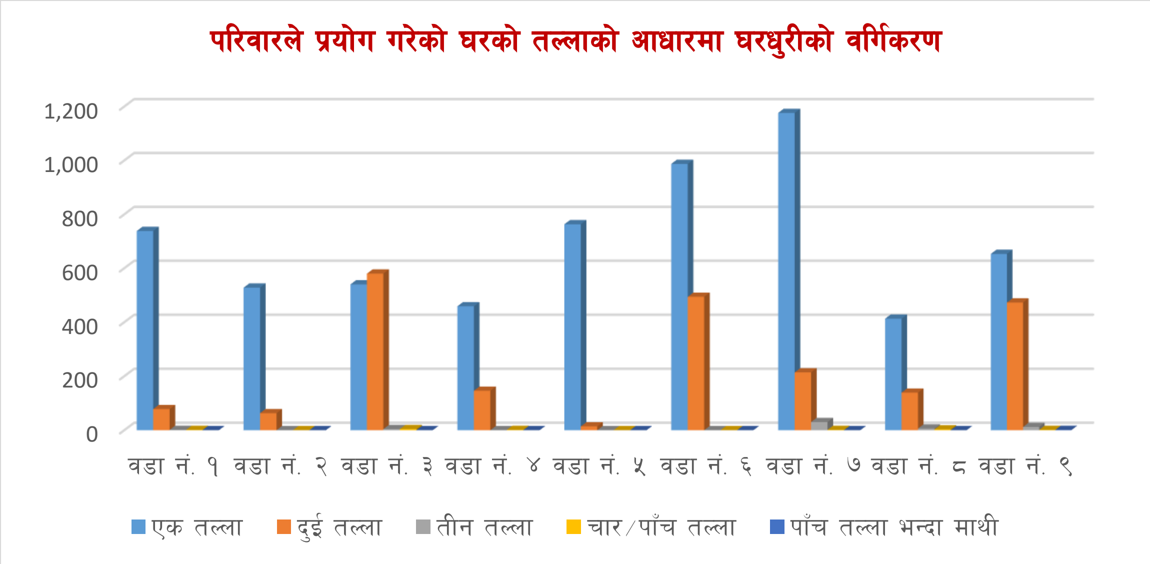

३.१९ परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. २३ : परिवारले प्रयोग गरेको घर बनेको अवधीको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	०-४ वर्ष		५-९ वर्ष		१०-२४ वर्ष		२५-४९ वर्ष		५०-७४ वर्ष		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१८६	२२.७	१६३	१९.९	३७६	४६.०	९२	११.२	१	०.१	८१८
२	१२५	२१.२	१६३	२७.६	२६६	४५.०	३७	६.३			५९१
३	४५३	४०.२	२५५	२२.६	३१३	२७.७	१०४	९.२	३	०.३	१,१२८
४	२३१	३८.१	१०२	१६.८	२२२	३६.६	५०	८.३	१	०.२	६०६
५	२४५	३१.५	१४३	१८.४	३१३	४०.३	७५	९.७	१	०.१	७७७
६	११४	७.७	१८७	१२.६	८०२	५४.२	३२३	२१.८	५५	३.७	१,४८१
७	३६९	२६.०	४५३	३१.९	५४९	३८.६	५०	३.५			१,४२१
८	१८४	३२.८	११६	२०.७	२४४	४३.५	१७	३.०			५६१
९	४२४	३७.२	२६७	२३.४	३८६	३३.९	६३	५.५			१,१४०
जम्मा	२,३३१	२७.३	१,८४९	२१.७	३,४७१	४०.७	८११	९.५	६१	०.७	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा निर्माण भएका घरहरूलाई बनेको समय वर्षमा हेर्दा ३,०७० अर्थात २७.३% घरहरू पछिल्लो चार वर्षको अन्तरालमा, १,८४९ अर्थात २१.७ प्रतिशत घरहरू ५ देखि ९ वर्ष अगाडि, ३,४७१ अर्थात ४०.७ प्रतिशत १० देखि २४ वर्ष अगाडि, ८११ अर्थात ९.५ प्रतिशत, २५ देखि ४९ वर्ष अगाडि र ६१ अर्थात मात्र ०.७ प्रतिशत घरहरू ५० वर्ष भन्दा अगाडि निर्माण भएको देखिन्छ। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा १०-२४ वर्ष अगाडि वर्षको घरहरू धेरै रहेको देखिन्छ। त्यसपछि क्रमश पछिल्लो ४ वर्ष र ५-९ वर्षमा बढि भएको देखिन्छ जसले वस्ती विस्तारको क्रम बढ्दै गएको देखिन्छ। यसको कारण जनसंख्या वृद्धि, बसाइसराँइ र गाउँपालिकामा मानवीय सुविधा जस्तै खेतीयोग्य जमिन, सडक ५ र ६ बढी भएको देखिन्छ। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

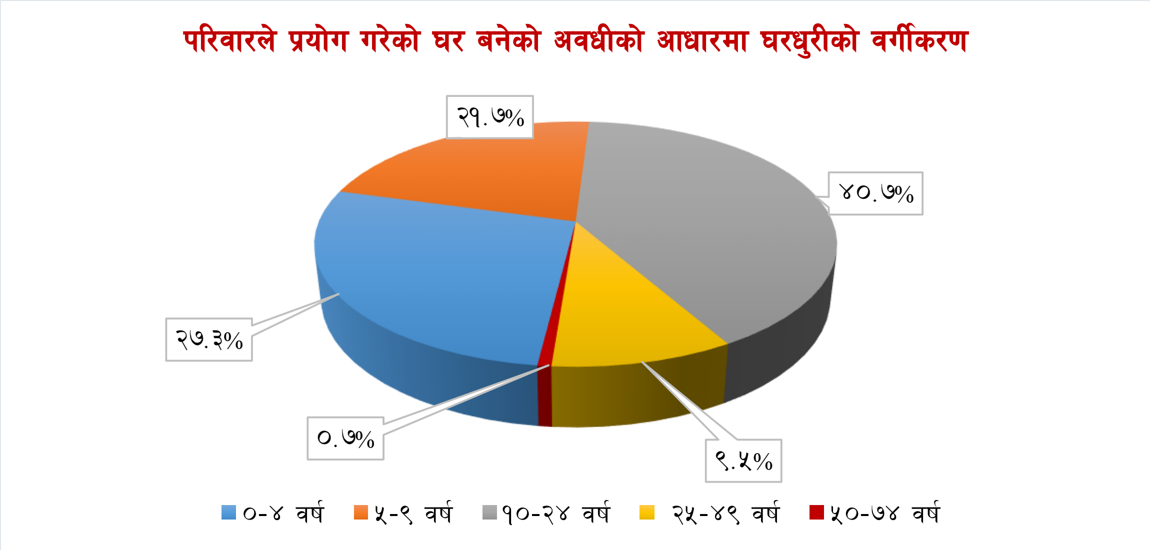

तालिका नं. २४ : परिवारले प्रयोग गरेको घरमा भएका कोठाको संख्याको वर्गीकरण

वडा नं.	१-२ कोठा		३-४ कोठा		५-६ कोठा		७-९ कोठा		१०-१९ कोठा		२० कोठा भन्दा बढी		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	६७५	८२.५	११८	१४.४	२०	२.४	४	०.५	१	०.१			८१८
२	५८३	९८.६	७	१.२			१	०.२					५९१
३	५८५	५१.९	४६७	४१.४	६३	५.६	९	०.८	२	०.२	२	०.२	१,१२८
४	४७५	७८.४	१०१	१६.७	२०	३.३	९	१.५	१	०.२			६०६
५	६३४	८१.६	१२३	१५.८	१७	२.२	१	०.१	१	०.१	१	०.१	७७७
६	१,०५९	७१.५	३६१	२४.४	४९	३.३	६	०.४	४	०.३	२	०.१	१,४८१
७	५५८	३९.३	५९८	४२.१	१२७	८.९	८८	६.२	४८	३.४	२	०.१	१,४२१
८	२८१	५०.१	२०२	३६.०	४८	८.६	१७	३.०	१२	२.१	१	०.२	५६१
९	६८२	५९.८	३५८	३१.४	५८	५.१	३१	२.७	११	१.०			१,१४०
जम्मा	५,५३२	६४.९	२,३३५	२७.४	४०२	४.७	१६६	१.९	८०	०.९	८	०.१	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेको घरहरूमध्ये घरमा रहेको कोठाहरूको संख्याको आधारमा हेर्दा १ देखि २ वटासम्म कोठा भएका घरहरू ५,५३२ अर्थात ६४.९ प्रतिशत ३-४ वटा कोठा भएका २३३५ अर्थात २७.४ प्रतिशत ५ देखि ६ वटा कोठाहरू भएका ४०२ अर्थात ४.७ प्रतिशत, ७ देखि ९ वटा कोठाहरू भएका घरहरू १६६ अर्थात १.९ प्रतिशत र अन्य त्यस भन्दा बढी कोठासंख्या भएका घरहरू नगन्य रहेको देखिन्छ। कुल घरपरिवारको ६४.९ प्रतिशत घरमा जम्मा १ देखि २ वटा मात्र कोठा हुनुले ती परिवारहरूले अत्यन्त साघुँरो र कष्टपूर्ण तरीकाले जीवन निर्वाह गरेको स्पष्ट हुन्छ। कोठाको संख्या कमीहुँदा विद्यार्थीहरूलाई पढ्न शान्त वातावरणको कमी, सबै घरेलु कृयाकलाप जस्तै खाना पकाउने, सुत्ने र केहि स्थानहरूमा त घरपालुवा पशु चौपाया वा पंक्षीहरू समेत

सँगै राख्नु पर्ने बाध्यताका कारण व्यक्तिगत, पारिवारीक तथा सामुदायिक स्वास्थ्य र सरसफाईका दृष्टिले समेत अत्यन्त जटिल अवस्था देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

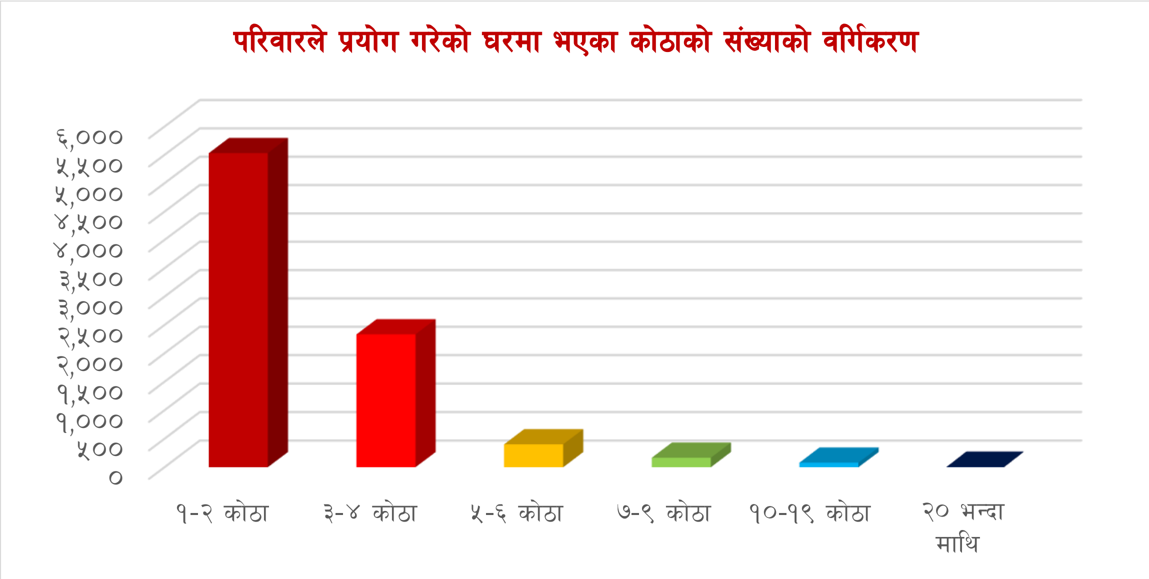

तालिका नं. २५ : घरमा रहेका कोठाहरूमा परिवारले प्रयोग गरेको कोठाको संख्याको वर्गीकरण

वडा नं.	१-२ कोठा		३-४ कोठा		५-६ कोठा		७-९ कोठा		१०-१९ कोठा		२० कोठा भन्दा बढी		जम्मा संख्या	औषत कोठा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	६७९	८३.०	११८	१४.४	१९	२.३	२	०.२					८१८	१.९५
२	५८६	९९.२	४	०.७			१	०.२					५९१	१.१६
३	६११	५४.२	४४९	३९.८	५८	५.१	८	०.७	२	०.२			१,१२८	२.७८
४	४७७	७८.७	१०३	१७.०	१८	३.०	७	१.२	१	०.२			६०६	१.९८
५	६४२	८२.६	११८	१५.२	१७	२.२							७७७	१.६५
६	१,०८७	७३.४	३४८	२३.५	४०	२.७	५	०.३	१	०.१			१,४८१	२.१७
७	६९२	४८.७	५८४	४१.१	९९	७.०	३६	२.५	९	०.६	१	०.१	१,४२१	२.९०
८	२९७	५२.९	२०१	३५.८	४१	७.३	१६	२.९	५	०.९	१	०.२	५६१	२.९४
९	७२७	६३.८	३३७	२९.६	५१	४.५	१६	१.४	९	०.८			१,१४०	२.४९
जम्मा	५,७९८	६८.०	२,२६२	२६.५	३४३	४.०	९१	१.१	२७	०.३	२	०.०	८,५२३	२.३१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेको घरहरूमध्ये १ देखि २ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवार को संख्या ५,७९८ अर्थात ६८ प्रतिशत, ३ देखि ४ वटा कोठा प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या २,२६२ अर्थात २६.५ प्रतिशत, ५ देखि ६ वटा

कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या ३४३ अर्थात ४ प्रतिशत, ७ देखि ९ वटा कोठा प्रयोग गर्नेको संख्या ९१ अर्थात १.१ प्रतिशत र ९ वटा भन्दा बढी कोठाहरू प्रयोग गर्नेको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ। अत्यन्त न्यून संख्यामा मात्र कोठाहरू प्रयोग गर्ने घरपरिवारको संख्या बढी हुँदा गाउँपालिकाका अधिकांश घरपरिवारको आवास उपभोगको तह ऋणात्मक रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसमा आफ्ना नागरिकहरूलाई विपन्नताबाट आधारभूत मानवीय आवश्यकता परिपूर्ति हुने अवस्थामा पुऱ्याउन स्थानीय, प्रदेश तथा संघीय सरकारहरूले गरीबी निवारणका प्रभावकारी कार्यक्रमहरूलाई सघन रुपमा संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ।

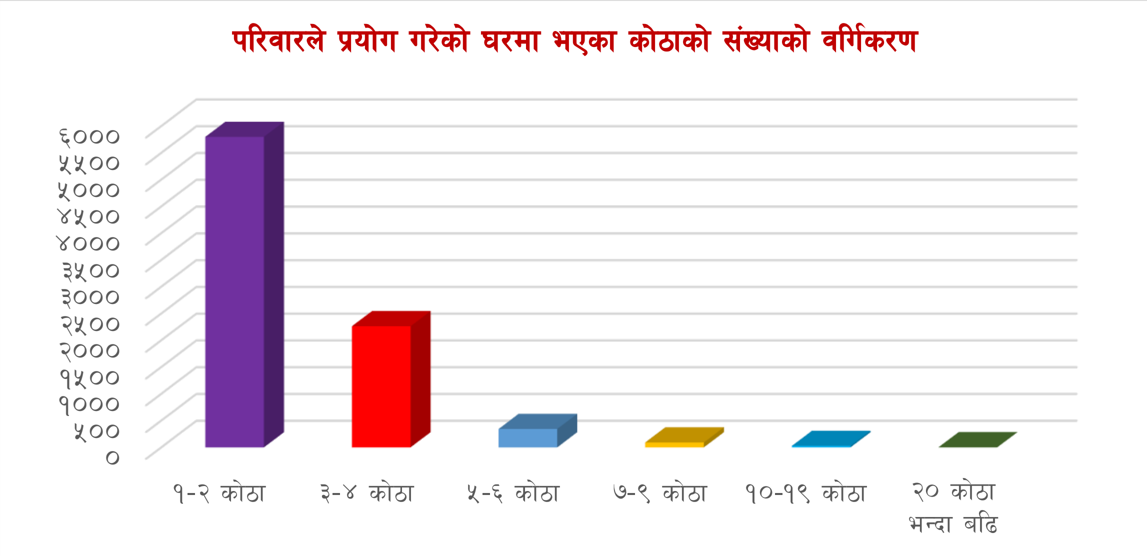

३.२३ घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. २६ : घर तथा जमिनमा महिलाको स्वामित्व सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	स्वामित्व भएको		स्वामित्व नभएको		थाहा नभएको		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२३१	२८.२	५८२	७१.१	५	०.६	८१८
२	५८	९.८	५३३	९०.२			५९१
३	१५४	१३.७	९६६	८५.६	८	०.७	१,१२८
४	५०	८.३	५५४	९१.४	२	०.३	६०६
५	२०३	२६.१	५७३	७३.७	१	०.१	७७७
६	४२	२.८	१,४३८	९७.१	१	०.१	१,४८१
७	१८४	१२.९	१,२२९	८६.५	८	०.६	१,४२१
८	१५६	२७.८	४०५	७२.२			५६१
९	३१४	२७.५	८१५	७१.५	११	१.०	१,१४०
जम्मा	१,३९२	१६.३	७,०९५	८३.२	३६	०.४	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये १,३९२ अर्थात १६.३ प्रतिशत घरपरिवारमा महिलाको स्वामित्वमा घर तथा जमिन रहेको छ भने ७,०९५ अर्थात् ८३.२ प्रतिशत घरपरिवारमा पुरुषको नै स्वामित्व रहेको देखिन्छ। ३६ घरपरिवारहरूबाट भने स्पष्ट उत्तर प्राप्त भएन। यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा जम्मा ५ भागको १ भाग भन्दा कम महिलाको जमिन र घरमा स्वामित्व रहेको देखिन्छ। हालका वर्षहरूमा शिक्षाको सकारात्मक

प्रभाव, सञ्चार माध्यमको विकास र त्यसको प्रचारात्मक प्रभाव, प्रमुख राजनैतिक तथा सामाजिक परिवर्तन जस्ता कारणले लैङ्गिक भेदभाव क्रमशः कम हुँदै गएतापनि गाउँपालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा जम्मा १/५ भाग भन्दा कम महिलाहरूमा नाममात्रको जग्गा जमिनको स्वामित्व रहेको छ। यस तथ्यले लैङ्गिक भेद्भाव हटाउन राज्यले प्रभावकारी कदमहरू कडाइका साथ चाल्नु अनिवार्य छ। तथ्याङ्कको वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

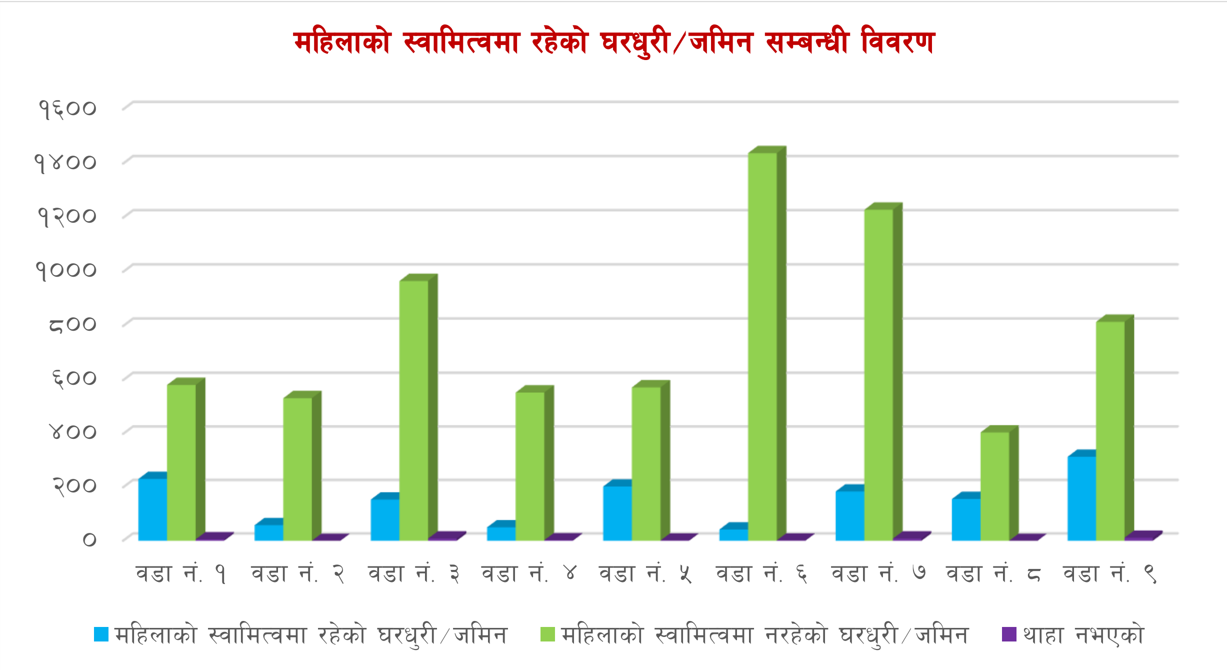

३.२४ अनुपस्थित जनसंख्या

६ महिना भन्दा लामो समयसम्म काम, शिक्षा, व्यवसाय, अन्य रोजगारी वा नोकरी, औषधोपचार जस्ता कारणले घरपरिवारमा अनुपस्थित हुने जनसंख्यालाई अनुपस्थित जनसंखया भनिन्छ । तसर्थ यस्तो जनसंख्या मुल थलोमा अनुपस्थित रहने भएकोले त्यसलाई अनुपस्थित जनसंख्याकोरुपमा तथ्याङ्कमा देखाउने गरिन्छ। अनुपस्थित जनसंख्याहरु सेवा सुविधाको खोजीमा धैरै शहर केन्द्रित भएको पाईन्छ। जसले गाउँपालिकाका कतिपय घरहरु खाली रहेको पाईन्छ। यसको समाधान गर्न नगरपालिकाले जनतालाई आवश्यक पर्ने आधारभुत सेवा सुविधालाई घरदैलोमा पुऱ्याउन जोड दिनुपर्ने देखिन्छ। यस मनहरी गाउँपालिकामा रहेको अनुपस्थित घरपरिवार तथा जनसंख्याको विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. २७ : अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वड नं.	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत	जम्मा
१	३५२	७८.९२	९४	२१.०८	४४६
२	२११	६६.५६	१०६	३३.४४	३१७
३	६४१	६४.४९	३५३	३५.५१	९९४
४	३६२	७१.१२	१४७	२८.८८	५०९
५	४७२	६६.५७	२३७	३३.४३	७०९
६	३३५	८५.९०	५५	१४.१०	३९०
७	२९३	७४.७४	९९	२५.२६	३९२
८	६८	८८.३१	९	११.६९	७७
९	६३२	६८.१०	२९६	३१.९०	९२८

वड नं.	पुरुष	प्रतिशत	महिला	प्रतिशत	जम्मा
जम्मा	३,३६६	७०.६८	१,३९६	२९.३२	४,७६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

३.२४.१ उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २८ : उमेर र लिङ्गका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	पुरुष			महिला			जम्मा
	०-१९ वर्ष	२०-४९ वर्ष	५० वर्ष भन्दा माथि	०-१९ वर्ष	२०-४९ वर्ष	५० वर्ष भन्दा माथि	
१	५०	२९४	८	१९	७३	२	४४६
२	७८	१३२	१	४५	६१		३१७
३	२११	४२१	९	१५६	१९५	२	९९४
४	१३५	२२२	५	७७	६९	१	५०९
५	१३५	३२९	८	९४	१४३		७०९
६	६०	२७५		१५	४०		३९०
७	३६	२५४	३	१८	८१		३९२
८	११	५७		२	७		७७
९	२३१	३९३	८	१४०	१५५	१	९२८
जम्मा	९४७	२,३७७	४२	५६६	८२४	६	४,७६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकाको तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी २०-४९ वर्षका पुरुषहरू घरमा अनुपस्थित भएको पाइयो भने सबैभन्दा कम अनुपस्थित जनसंख्याको उमेर समूह ५० वर्ष भन्दा माथिका महिलाहरू रहेका छन् । २०-४९ वर्षका २३७७ अर्थात कूल अनुपस्थित जनसंख्या ४,७६२ को ४९.९ प्रतिशत पुरुषहरू गाउँपालिकामा अनुपस्थित भएको पाइयो । दोस्रो उमेर समूहमा ० देखि १९ वर्षको पुरुष रहेको छ । यो समूहको अनुपस्थितहरूको संख्या ९४७ अर्थात कूल अनुपस्थित जनसंख्याको १९.९ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्को विश्लेषणबाट शसक्त यूवा अवस्थाको पुरुष जनसंख्या काम, रोजगारी, अध्ययन वा अन्य कारणले गाउँपालिका बाहिर हुनु भनेको गाउँपालिका भित्र ती सबैखाले अवसरहरू न्यून हुनु हो । अर्कोतर्फ महिलाको अनुपस्थित जनसंख्या उल्लेख्य रुपमा कम हुनुले लैङ्गिक असमानता रहेको स्पष्ट हुन्छ । यसको अर्को अर्थ गाउँपालिकामा महिला, वृद्धहरू र केटाकेटीको जनसंख्याको वाहुल्यता रहेको समेत स्पष्ट हुन्छ । यसरी सक्षम र जुझारु यूवा जनशक्तिको ठूलो हिस्सा गाउँपालिकाबाट बाहिर रहँदा गाउँपालिकाको समग्र विकासमा दीर्घकालिन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

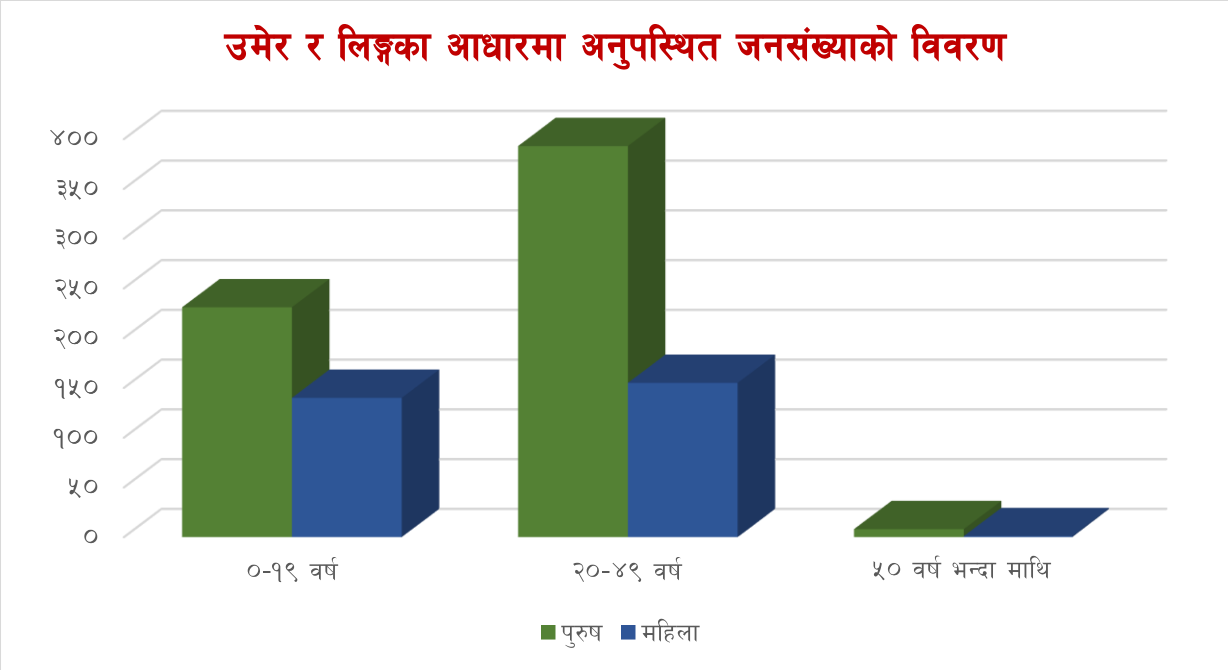

३.२४.२ शैक्षिक स्तरको आधारमा गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. २९ : शैक्षिक स्तरको आधारमा गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	पूर्व-प्राथमिक शिक्षा		साधारण शिक्षा (१-८)		माध्यामिक तहको शिक्षा (९-१२)		उच्च शिक्षा		अन्य		अशिक्षित		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	४	०.९	२७२	६२.२	११४	२६.१	२९	६.६	३	०.७	१५	३.४	४३७
२	४	१.४	२१४	७३.५	५१	१७.५	३	१.०	२	०.७	१७	५.८	२९१
३	४	०.५	३९८	४५.३	२३२	२६.४	५३	६.०	१५१	१७.२	४१	४.७	८७९
४	२	०.४	२६६	५६.७	८०	१७.१	१४	३.०			१०७	२२.८	४६९
५	६	०.९	३३१	४९.९	२२७	३४.२	६२	९.४	७	१.१	३०	४.५	६६३
६	१	०.३	२४२	६२.२	१०२	२६.२	१९	४.९	१	०.३	२४	६.२	३८९
७	३	०.८	१८९	४९.६	१५१	३९.६	२५	६.६	३	०.८	१०	२.६	३८१
८			३२	४३.२	२६	३५.१	११	१४.९	१	१.४	४	५.४	७४
९	१६	१.९	४१८	४९.८	२५८	३०.८	१०७	१२.८	२०	२.४	२०	२.४	८३९
जम्मा	४०	०.९	२,३६२	५३.४	१,२४१	२८.१	३२३	७.३	१८८	४.३	२६८	६.१	४,४२२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका जनसंख्या मध्ये शैक्षिक स्तरको आधारमा विवरणको अवस्थालाई हेर्दा पाँच वर्ष मूनिको जनसंख्याको शैक्षिक स्तर उल्लेख नगरिएकोले अनुपस्थित जनसंख्याको अंक केहि कम अर्थात ४,४२२ मात्र देखिएको छ । तर वास्तविक अनुपस्थित जनसंख्या भने ४,७६२ नै हो । शैक्षिक स्तरको आधारमा हेर्दा ४,४२२ जना मध्ये आधारभूत शिक्षा अर्थात १ देखि ८ कक्षा अध्ययन गरेका २३६३ अर्थात ५३.४ प्रतिशत, माध्यामिक अर्थात ९-१२ कक्षा अध्ययन गरेका १,२४१ अर्थात २८.१ प्रतिशत र उच्च शिक्षा अध्ययन गरेका ३२३ अर्थात जम्मा ७.३ प्रतिशत जनसंख्या काम तथा रोजगारी वा अन्य कारणले अनुपस्थित भएको पाइयो । तथ्याङ्कलाई हेर्दा माध्यामिक स्तरसम्मका अध्ययन पूरा गरी काम वा रोजगारमा बाहिरिने जनसंख्या र पढ्दा पढ्दै आठ कक्षा उर्त्तिण गरेर काम वा रोजगारीका लागि पढाइ छोड्नेको जनसंखया उल्लेख्य रहेको पाइयो । यस हिसाबले शिक्षित र दक्ष जनशक्ति भन्दा अर्धशिक्षित र अदक्ष वा अर्धदक्ष जनसंख्याले अध्ययन भन्दा सामान्य स्तरको वा स्तरभन्दा न्यून खालको रोजगारी वा काममा बाहिरिएका संकेत गर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

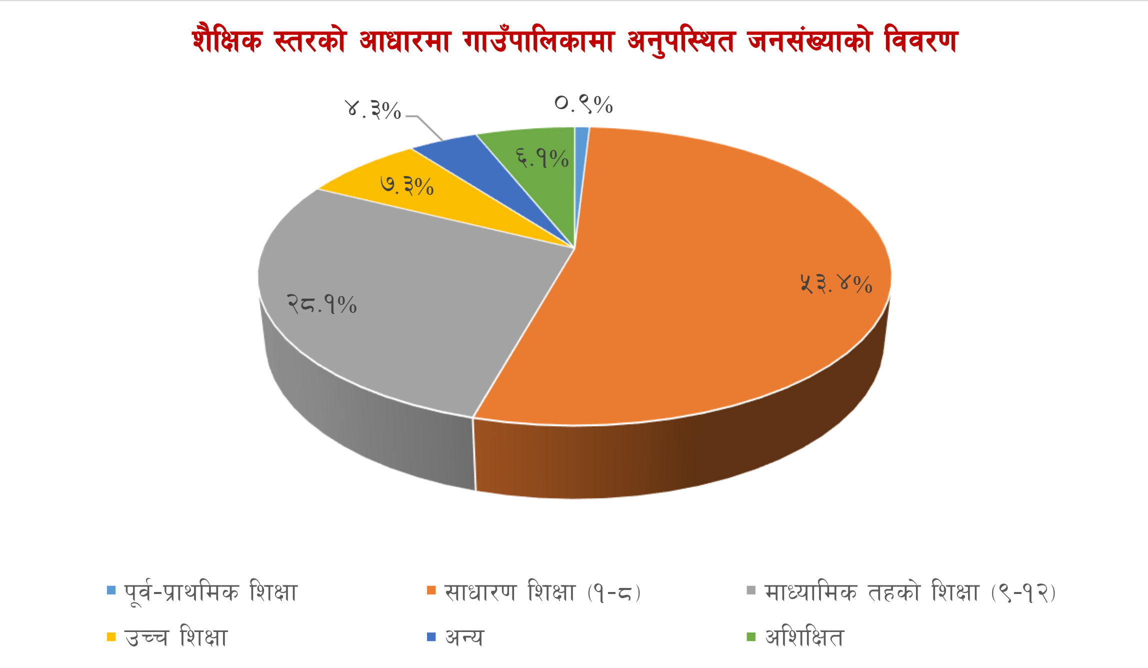

३.२४.३ शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ३० : शैक्षिक स्तर, लिङ्ग र उमेर समूहका आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

विवरण	उमेर	पूर्व-प्राथमिक शिक्षा	साधारण शिक्षा (१-८)	माध्यामिक तहको शिक्षा (९-१२)	उच्च शिक्षा	अन्य	अशिक्षित	जम्मा
पुरुष	०-१९ वर्ष	२२	५०६	१७०	१४	५	३०	७४७
	२०-४९ वर्ष	२	१,२११	७३९	१८७	९८	१४०	२,३७७
	५० वर्ष भन्दा बढी		१६	१०		३	१३	४२

विवरण	उमेर	पूर्व-प्राथमिक शिक्षा	साधारण शिक्षा (१-८)	माध्यामिक तहको शिक्षा (९-१२)	उच्च शिक्षा	अन्य	अशिक्षित	जम्मा
	सबै उमेरका	२४	१,७३३	९१९	२०१	१०६	१८३	३,१६६
महिला	०-१९ वर्ष	१६	२७५	९८	१३	५	१९	४२६
	२०-४९ वर्ष		३५२	२२४	१०९	७७	६२	८२४
	५० वर्ष भन्दा बढी		२				४	६
	सबै उमेरका	१६	६२९	३२२	१२२	८२	८५	१,२५६
सबै लिङ्ग	०-१९ वर्ष	३८	७८१	२६८	२७	१०	४९	१,१७३
	२०-४९ वर्ष	२	१,५६३	९६३	२९६	१७५	२०२	३,२०१
	५० वर्ष भन्दा बढी		१८	१०		३	१७	४८
	सबै उमेरका	४०	२,३६२	१,२४१	३२३	१८८	२६८	४,४२२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा अनुपस्थित जनसंख्या मध्ये २० देखि ४९ वर्ष उमेर समूहको आधारभूत र माध्यमिक स्तरसम्मको शैक्षिक स्तर भएको, पुरुषको जनसंख्या नै अत्यधिक संख्यामा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । उच्च शिक्षा हासिल गरेको जनसंख्या तथा महिला र पाको उमेरको जनसंख्या भने पुरुष युवा समूहको तुलनामा निकै कम देखिन्छ । तसर्थ साधारणतया जल्दोबल्दो यूवा अवस्थाको अर्धशिक्षित स्तरको जनसंख्या नै काम वा रोजगारीको शिलशिलामा अत्यधिक संख्यामा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२४.४ अनुपस्थित भएको अवधीको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं. ३१ : अनुपस्थित भएको अवधीको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा नं.	अनुपस्थित भएको अवधी (वर्षमा)								
	०-४ वर्ष		५-९ वर्ष		१०-१४ वर्ष		२०-४९ वर्ष		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	३७१	८३.२	५९	१३.२	१४	३.१	२	०.४	३७१
२	२६८	८४.५	३६	११.४	१३	४.१			२६८
३	६६८	६७.२	१९२	१९.३	१११	११.२	२३	२.३	६६८
४	३९३	७७.२	६९	१३.६	३८	७.५	९	१.८	३९३
५	४०९	५७.७	१५७	२२.१	१२३	१७.३	२०	२.८	४०९
६	२७६	७०.८	७८	२०.०	३४	८.७	२	०.५	२७६

वडा नं.	अनुपस्थित भएको अवधी (वर्षमा)								
	०-४ वर्ष		५-९ वर्ष		१०-१४ वर्ष		२०-४९ वर्ष		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
७	३०३	७७.३	५२	१३.३	३३	८.४	४	१.०	३०३
८	४४	५७.१	१४	१८.२	९	११.७	१०	१३.०	४४
९	४९८	५३.७	१९६	२१.१	१९२	२०.७	४२	४.५	४९८
जम्मा	३,२३०	६७.८	८५३	१७.९	५६७	११.९	११२	२.४	४,७६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका कूल ४,७६२ जनसंख्या मध्ये ०-४ वर्षको अवधि सम्म अनुपस्थित रहने जनसंख्या सबैभन्दा बढी ३,२३० अर्थात ६७.८ प्रतिशत रहेका छन् । दोस्रो ५-९ वर्षसम्म अनुपस्थित रहनेको संख्या ८५३ अर्थात १७.९ प्रतिशत रहेको छ । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा छोटो समय अनुपस्थित भई पुनः घर फर्कने र पुनः अनुपस्थित हुनेको संख्या अत्यधिक बढी देखिन्छ यसर्थ काम अध्ययन तथा रोजगारीले गर्दा छोटो अवधिका लागि वाध्यतावस बाहिरिने अनुपस्थित जनसंख्या रहेको देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

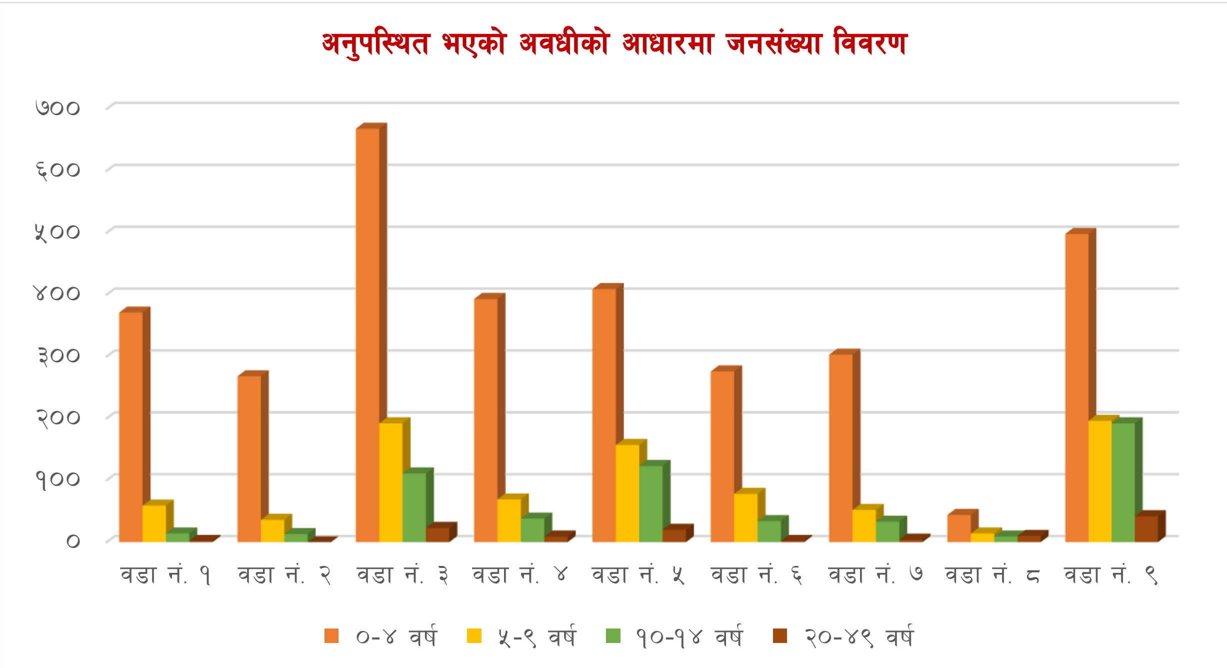

३.२४.५ अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ३२ : अनुपस्थित व्यक्तिको अनुपस्थित हुनुको कारण सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	अनुपस्थित हुनुको कारण										जम्मा संख्या
	व्यवसाय		नोकरी		अध्ययन		अरुमा निर्भर		अन्य		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	११	२.५	१५०	३३.७	४०	९.०	२८	६.३	२१६	४८.५	४४५
२	१८	५.७	४	१.३	१७	५.४	६	१.९	२७०	८५.७	३१५
३	११	१.१	८८	८.९	७८	७.९	२६३	२६.६	५४९	५५.५	९८९
४	४	०.८	१८	३.६	३८	७.६	२०	४.०	४२२	८४.१	५०२
५	५	०.७	३२	४.५	१३९	१९.६	६९	९.७	४६३	६५.४	७०८
६			१९	४.९	१७	४.४	१	०.३	३५३	९०.५	३९०
७	१	०.३	२३	५.९	२४	६.१	१८	४.६	३२५	८३.१	३९१
८	२	२.६	३	३.९	१५	१९.७			५६	७३.७	७६
९	२८	३.१	३०२	३३.२	२३०	२५.२	९८	१०.८	२५३	२७.८	९११
जम्मा	८०	१.७	६३९	१३.५	५९८	१२.७	५०३	१०.६	२,९०७	६१.५	४,७२७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका कुल ४,७६२ जनसंख्या मध्ये ४,७२७ को अनुपस्थित हुनाका कारण खुलेकोमा २,९०७ जनाको भने अन्य कारणमा उत्तर आएकोले त्यो संख्या समेत अस्पष्ट छ। बाँकी जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा धेरै नोकरीको सिलसिलामा ६३९ अर्थात १३.५ प्रतिशत अध्ययनको शिलशिलामा ५९८ अर्थात १२.७ प्रतिशत र आश्रित अनुपस्थित जनसंख्या ५०३ अर्थात १०.६ प्रतिशत देखिन्छ। अनुपस्थित हुने जनसंख्याको कारणहरू हेर्दा गाउँपालिका भित्र शिक्षा तथा रोजगारको पर्याप्त अवसरहरू नभएर उपयूक्त अवसरको खोजीमा बाहिरिएको तथ्य देखिन्छ। २,९०७ अनुपस्थित जनसंख्याको अनुपस्थित रहने कारण नखुलेपनि अधिकांश बाहिरिनेहरूमा काम, रोजगारी तथा शिक्षाको खोजीमा नै परिवार सहित अनुपस्थित रहने हुँदा उनीहरूसँग आश्रित सदस्यहरू विशेषगरी विद्यालय जाने बालबालिका साथमा गएको कारणले हो। वडा अनुसारको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

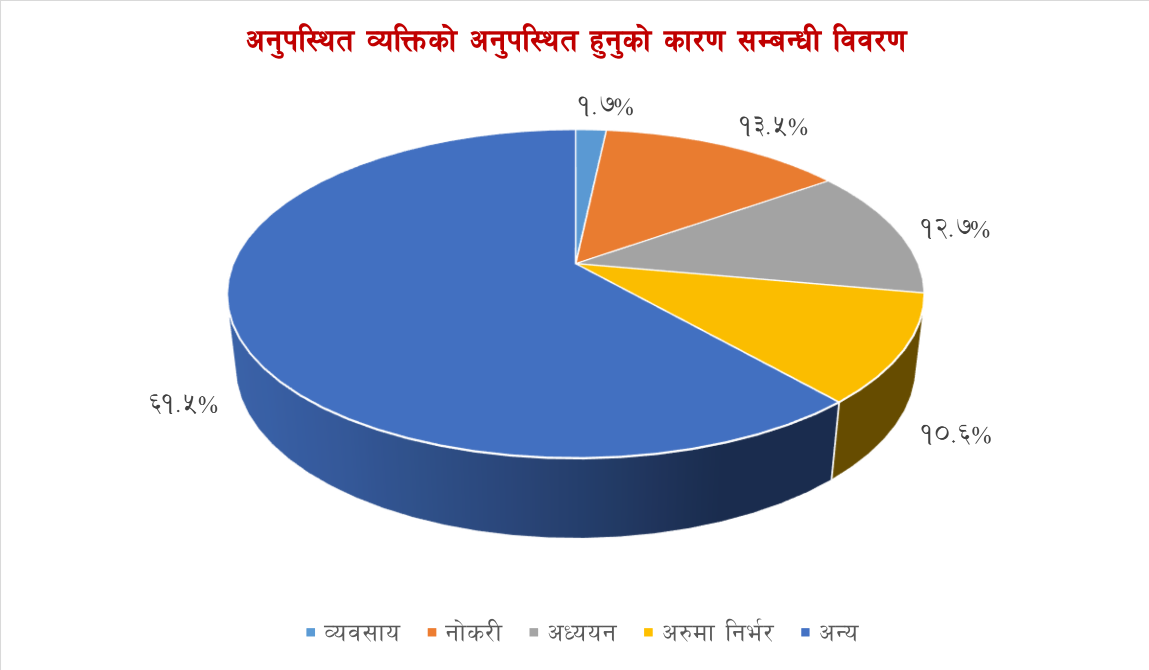

३.२४.६ गन्तव्यस्थलको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ३३ : गन्तव्यस्थलको आधारमा अनुपस्थित जनसंख्याको विवरण (पहिलो)

वडा नं.	गएको स्थान									जम्मा संख्या
	नेपाल (अन्य जिल्ला)	एसियन राष्ट्र	अष्टेलिया/न्युजल्याण्ड	युरोपियन राष्ट्र	उत्तर अमेरिकी राष्ट्र	दक्षिण अमेरिकी राष्ट्र	अफ्रिकन राष्ट्र	अन्य	थाहा नभएको	
१	२००	२२९	१	६	१			७	२	४४६
२	१७२	१२६		२				१४	३	३१७
३	१०२				२		३	८८१	६	९९४
४	३६०	१३६		१				१०	२	५०९
५	३६८	१६१	२	३	१			१७२	२	७०९
६	१०७	२१५	६	१			२	५८	१	३९०
७	७९	८५	१२	८	२	१	१	२०१	३	३९२
८	५	३०	१		१			३०	१०	७७
९	५८८	३०४	१४	७	१०			५		९२८
जम्मा	१,९८१	१,२८६	३६	२८	१७	१	६	१,३७८	२९	४,७६२

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेका ४,७६२ जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा बढी १,९८१ अर्थात ४१.६ प्रतिशत जनसंख्या देशभित्रकै अन्य जिल्लाहरूमा रहेको, १,२८६ अर्थात २७ प्रतिशत जनसंख्या एसियन मुलुकहरूमा रहेको, ३६ जना अर्थात ०.८ प्रतिशत अष्ट्रेलिया/न्युजिल्याण्डमा रहेको र बाँकी अन्य मूलुकहरूमा ज्यादै न्यून संख्यामा रहेको देखिन्छ । तथ्याङ्कको विश्लेषणबाट ठूलो संख्याको अनुपस्थित जनसंख्या अवसरको खोजीमा देशकै अन्य शहरी इलाकामा कम्पनी, सरकारी नोकरीको शिलसिलामा अन्य जिल्ला तथा अध्ययन तथा अन्य अवसरको कारण

संघीय राजधानी काठमाडौंमा रहेको अनुमान गर्न सकिन्छ । अर्कोतर्फ देश बाहिर गएको जनसंख्या भने रोजगारीको शिलशिलामा एसियाका विभिन्न मुलुकहरूमा पुग्नेको संख्या भने दोस्रोमा रहेको स्पष्ट हुन्छ । यस बाहेक अन्य यूरोपियन, अमेरिकन र अष्ट्रेलिया जानेहरूको संख्या भने अत्यन्त न्यून रहेको छ । विकसित मूलुक भन्दा छिमेकी मुलुक भारत र उदाउँदा औद्योगिक खाडी राष्ट्रहरूमा कामको लागि जोखिमयूक्त र कडा श्रमयुक्त

तालिका नं. ३४ : अनुपस्थित व्यक्तिको गन्तव्य स्थानको रुपमा जनसंख्या विवरण

वडा नं.	अनुपस्थित व्यक्तिको गन्तव्य स्थानको रुपमा जनसंख्या									जम्मा संख्या
	नेपाल (अन्य जिल्ला)	भारत	मध्य पूर्वी राष्ट्र	अन्य एसियान राष्ट्र	अष्टेलिया / न्युजल्याण्ड	युरोपियन राष्ट्र	क्यानडा/ अमेरिका	अन्य	थाहा नभएको	
१	२००	१९	१२०	९०	१	६	१	७	२	४४६
२	१७२	२९	५२	४५		२		१४	३	३१७
३	१०२						२	८८४	६	९९४
४	३६०	२६	३६	७४		१		१०	२	५०९
५	३६८	३६	५८	६७	२	३	१	१७२	२	७०९
६	१०७	१५	१२८	७२	६	१		६०	१	३९०
७	७९	७	४५	३३	१२	८	२	२०३	३	३९२
८	५	२	१३	१५	१		१	३०	१०	७७
९	५८८	५४	१४२	१०८	१४	७	१०	५		९२८
जम्मा	१,९८१	१८८	५९४	५०४	३६	२८	१७	१,३८५	२९	४,७६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस तथ्याङ्कमा अन्य सबै तथ्याङ्क अघिल्लो तालिकासँग पूर्व समान रहेको तर दोस्रो स्थानमा रहेको अनुपस्थित जनसंख्याको गन्तव्यस्थल एसियन मूलुकलाई मात्र विभाजन गरिएको छ । जसमध्ये सबैभन्दा बढी अनुपस्थित जनसंख्याको २७ प्रतिशत मध्यपूर्वका मूलुकमा, ५९४ अर्थात १२.५ प्रतिशत र अन्य एसियन मुलुकमा ५०४ अर्थात १०.६ प्रतिशत जनसंख्या रहेको तथ्याङ्कले पुष्टी गर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

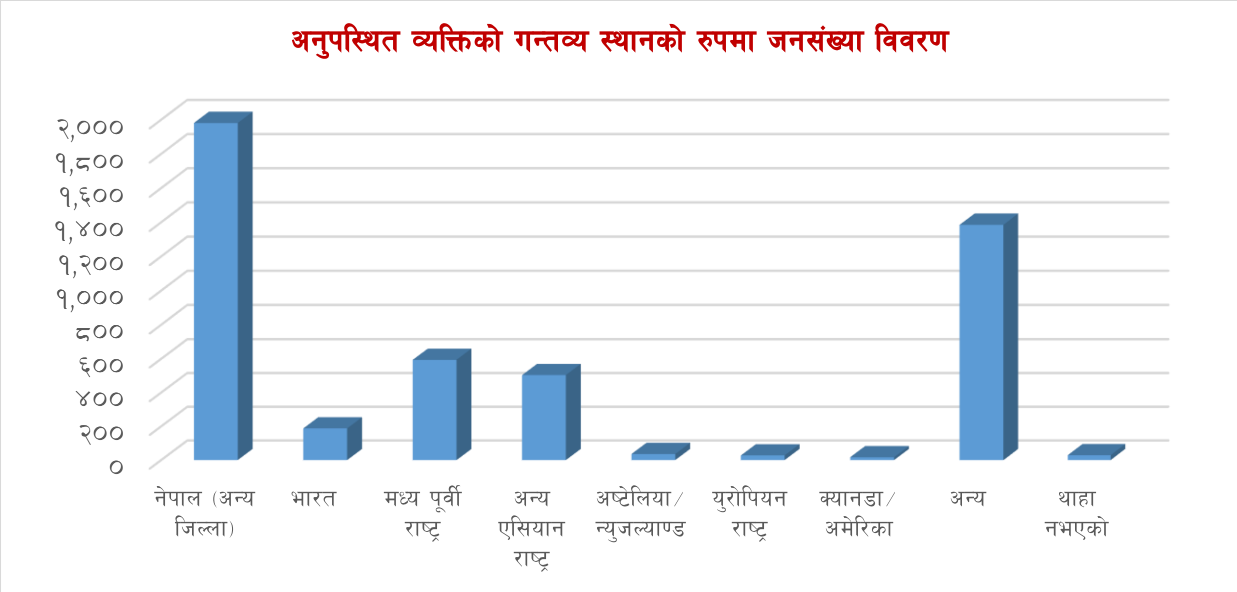

३.२४.७ अनुपस्थित हुनुको कारण र गन्तव्य स्थान सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ३५ : अनुपस्थित हुनुको कारण र गन्तव्य स्थान सम्बन्धी विवरण

विवरण	अनुपस्थित हुनुको कारण									जम्मा संख्या
	व्यापार/ व्यवसाय	निजी नोकरी	संस्थागत नोकरी	अध्ययन / तालिम	काम खोज्दै	निर्भर	विवाद	अन्य	थहा नभएको	
नेपाल (अन्य जिल्ला)	५६	२६१	४७	३६१	७९६	२३१	३	२०२	२४	१,९८१
भारत	१	२६		१५	१३२	५		७	२	१८८
मध्य पूर्वी राष्ट्र	१	१४८		४	४४०			१		५९४
अन्य एसियान राष्ट्र		८२		२८	३९१	१		२		५०४
अष्टेलिया/न्युजल्याण्ड				२१	१२	३				३६
युरोपियन राष्ट्र		४		६	१८					२८
क्यानडा/अमेरिका		१		४	७	५				१७
अन्य	२१	४९	२१	१५३	७३६	२५८		१४१	६	१,३८५
थाहा नभएको	१			६	१७			२	३	२९
जम्मा	८०	५७१	६८	५९८	२,५४९	५०३	३	३५५	३५	४,७६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहने कुल ४,७६२ जनसंख्या मध्ये जागिर अर्थात कामको खोजीमा अन्य जिल्लाहरूमा जानेको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात देशभित्र अन्य जिल्लामा रहेका कुल १९८१ जना मध्ये ७९६ जना (४०.२ प्रतिशत) रहेको पाइयो भने दोस्रोमा अध्ययन वा तालिमका लागि देशभित्र रहनेको जनसंख्या ३६१ (१८.२

प्रतिशत) रहेको छ । यस अनुपस्थित हुने जनसंख्या मध्ये कामको खोजीमा छिमेकि मूलुक भारत जानेको संख्या चौथो स्थानमा रहेको छ । समग्रमा हेर्दा कूल अनुपात जनसंख्याको ५३.५ प्रतिशत (२५४९ जना) अर्थात आधा भन्दा बढी जनसंख्या कामको खोजीमा बाहिरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । यसरी ठूलो हिस्सा जनसंख्या कामको लागि बाहिरिदाँ विप्रेषणले मात्र कालान्तर गाउँपालिकाको विकास संभव हुँदैन । यसका लागि दूरदृष्टि सहित दिगो सोच र विकासको लक्ष्य लिएर अगाडि बढ्ने यूवा जमातको उपस्थिति गाउँपालिकामै हुनु अनिवार्य छ । यसरी यूवा शक्तिलाई गाउँपालिकाकै विकासका लागि परिचालन गरी अनुपस्थित जनसंख्यालाई कम गर्ने प्रभावकारी योजना र त्यसको कार्यन्वयन गर्नु स्थानीय सरकारको लक्ष्य हुन जरुरी छ । अन्य गन्तव्य स्थल र कारणहरूको विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.२५ नागरिकताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ३६ : नागरिकताको आधारमा वडागत जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	नेपाली		भारतिय		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	३,३९९	९९.९	१	०.०	१	०.०	३,४०१
२	३,०२०	१००.०	१	०.०			३,०२१
३	५,२५६	९९.९	५	०.१	१	०.०	५,२६२
४	२,८९१	१००.०			१	०.०	२,८९२
५	३,६०७	९९.९	३	०.१			३,६१०
६	७,०३३	१००.०	१	०.०			७,०३४
७	६,०७९	९९.८	९	०.१	६	०.१	६,०९४
८	२,९४३	१००.०					२,९४३
९	४,८४०	१००.०					४,८४०
जम्मा	३९,०६८	९९.९	२०	०.१	९	०.०	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ३९,०९७ जनसंख्या मध्ये ३९,०६८ अर्थात ९९.९ प्रतिशत जनसंख्याको राष्ट्रियता नेपाली रहेको छ । अन्यको विशेषगरी भारतिय र अन्यको संख्या भने नगन्य रहेको देखिन्छ । कामकाजको शिलशिलामा यस गाउँपालिकामा आएका केहि भारतिय र अन्य भए पनि धेरै नेपाली राष्ट्रियता भएका नेपालीहरूको नै बसोबास रहेको देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

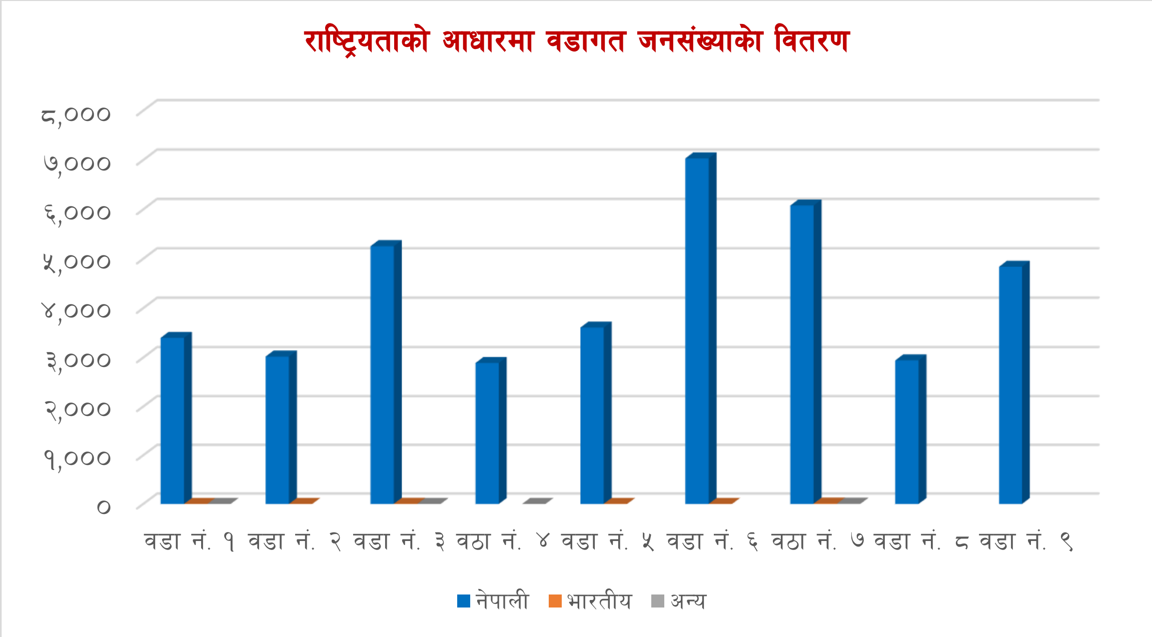

३.२६ ५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको जिवनशैलीका आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. ३७ : ५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरूको जिवनशैलीका आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	५ वर्ष भन्दा कम उमेरका बालबालिकाहरू जिवनशैली								जम्मा
	आमासँग बस्ने		घरमा आमा नभएको		थाहा नभएको		आमा जिवित नभएको		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२४७	९५.७	७	२.७	३	१.२	१	०.४	२५८
२	२२४	९३.७	१५	६.३					२३९
३	३८०	९४.३	२२	५.५	१	०.२			४०३
४	२७१	९९.६	१	०.४					२७२
५	२८७	९९.३	२	०.७					२८९
६	७०५	९८.५	१०	१.४	१	०.१			७१६
७	४४३	९४.५	२५	५.३			१	०.२	४६९
८	२११	९६.३	४	१.८	२	०.९	२	०.९	२१९
९	३६०	९४.५	२१	५.५					३८१
जम्मा	३,१२८	९६.४	१०७	३.३	७	०.२	४	०.१	३,२४६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका पाँचवर्ष मुनीका ३,२४६ बालबालिकाहरू मध्ये ३,१२८ अर्थात ९६.४ प्रतिशत बालबालिकाहरू सामान्य आफ्नै अवस्थामा आमाको साथमा रहेको पाइन्छ । त्यस्तै १०७ अर्थात ३.३ प्रतिशत बालबालिकाको घरमा आमा नभएको, ४ जना बालबालिकाको घरमा आमा जिवित नभएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । बालबालिकाको समुचित लालनपालन र स्याहार संवेदनशील विषय भएकोले सामान्य अवस्थामा आमासँग रहेको बालबालिका भन्दा , एकल आमा र आमा विहिन बालबालिकाहरू जोखिममा हुने भएकाले स्थानीयस्तरमा यस्ता बालबालिकाको उचित संरक्षण र सुरक्षित भविष्यका लागि विशेष कार्यक्रमहरू संचालन गर्न जरुरी छ ।

साथै बाल स्याहार केन्द्र, बाल गृह, बालक्लब अथवा बालअधिकारको सुनिश्चितता हुने कार्यक्रमहरू राज्य र सामाजिक स्तरबाट संचालन गर्नु अनिवार्य हुन्छ ।

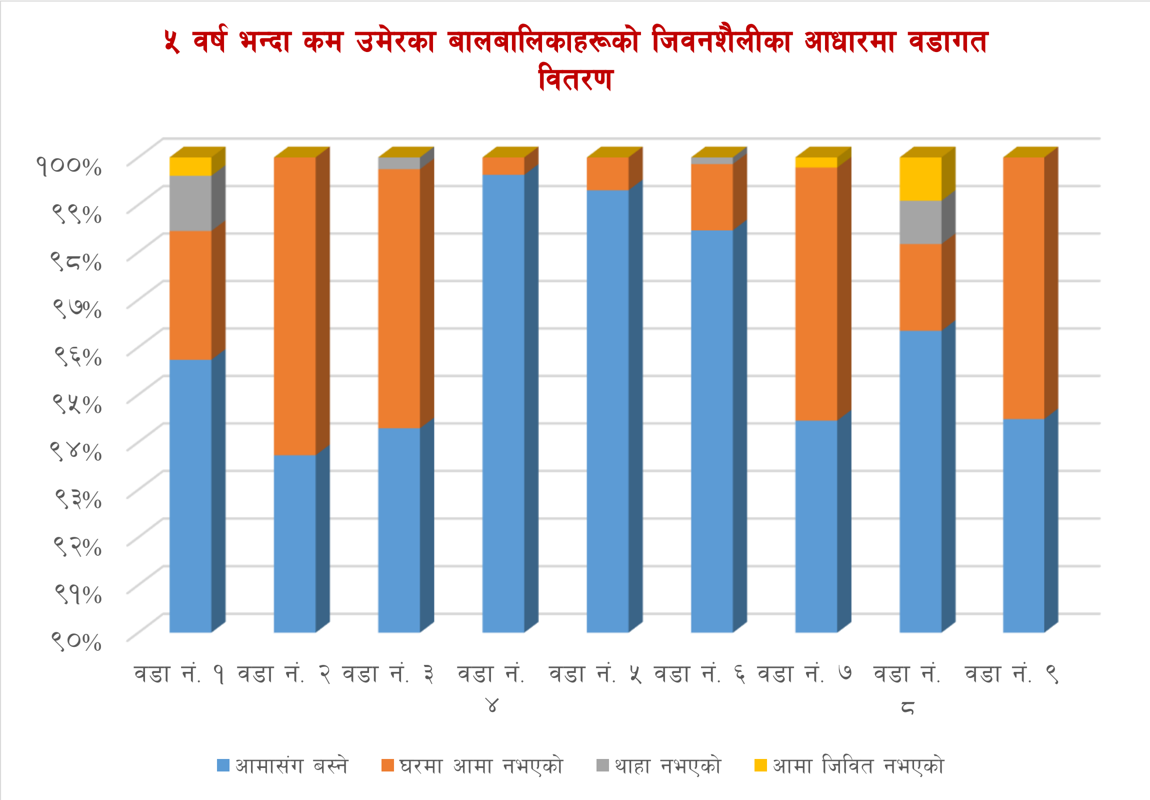

३.२७ बसाई सराईको अवस्था

कुनै पनि स्थानमा जनसंख्या परिवर्तन हुने कारणहरुमध्ये बसाइसराई एक प्रमुख कारण मानिन्छ । यस जिरी नगरपालिकामा छिमेकी नगरपालिका एवं जिल्लाबाट सिमित संख्यामा बसाईसराई गरी आउने गरेको तर विभिन्न अवसर र रोजगारीको खोजीमा देश भित्र वा देश बाहिर एक स्थानबाट अर्को स्थानमा स्थाई वा अस्थाई रुपमा बसाई सरेर जाने प्रवृत्ति क्रमश बढ्दै गएको पाइन्छ । यसरी बसाई सरी जानु वा आउनुका विभिन्न कारणहरु छन् । तिमध्ये पाँच मुख्य कारण आर्थिक वृद्धि, द्वन्द्व, सामाजिक कारण, व्यापार र रोजगार हुन् ।

३.२७.१ जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

तालिका नं. ३८ : जन्म स्थानको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा नं.	यही गाउँपालिकामा			यही जिल्लामा			अन्य जिल्लामा			विदेशमा	जम्मा
	यही गाउँपालिकामा	गा.वि.स.	गाउँ	गा.वि.स.	गाउँ	थाहा नभएको	गा.वि.स.	गाउँ	थाहा नभएको		
१	३,१६१			९१	१२		१२१	१३		३	३,४०१
२	२,९५४			४२	१		२३	१			३,०२१
३	२८७			४,६३१	८	७	३१९	९		१	५,२६२
४	२,२४८			४७४	६		१४४	१७		३	२,८९२
५	१,७०४	१९	१	१,०७०	५१		७३४	२१	१	९	३,६१०
६	२			६,९२१	३		१०३	५			७,०३४
७	५			३,९७९	१३	१,८०१	१३९	३८	११७	२	६,०९४

८	२,४५९			३८६	१		९४		२	१	२,९४३
९	२,३३१			१,६७७	२३	१	७४२	४७	१	१८	४,८४०
जम्मा	१५,१५१	१९	१	१९,२७१	११८	१,८०९	२,४१९	१५१	१२१	३७	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

३.२७.२ विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरूको विवरण

तालिका नं. ३९ : विदेशमा जन्मेका व्यक्तिहरूको विवरण

वडा नं.	भारत		अन्य देश		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	३	१००.०			३
३			१	१००.०	१
४	३	१००.०			३
५	९	१००.०			९
७	२	१००.०			२
८			१	१००.०	१
९	१८	१००.०			१८
जम्मा	३५	९४.६	२	५.४	३७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

३.२७.३ बसाईको समयको आधारमा जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ४० : बसाईको समयको आधारमा जनसंख्याको विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	१ वर्ष भन्दा कम	१-५ वर्ष	६-१० वर्ष	१० वर्ष भन्दा बढी	थाहा नभएको	जम्मा
दुबै लिङ्ग	१	१	२६	२१	१९२	२४०	१
	२		१४	८	४५	६७	
	३	१०४	९२२	६९०	३,२५९	४,९७५	१०४
	४	२	११५	८६	४४१	६४४	२
	५	३६	३९३	२३५	१,२२८	१,८९२	३६
	६	११५	८४३	८७६	५,१९८	७,०३२	११५
	७	१७०	१,७७१	१,४३७	२,७११	६,०८९	१७०
	८	३	१०४	७५	३०२	४८४	३
	९	४७	६३०	४०८	१,४२४	२,५०९	४७
	जम्मा	४७८	४,८१८	३,८३६	१४,८००	२३,९३२	४७८
पुरुष	१		७	२	९५	१०४	
	२		२		९	११	
	३	४५	३५६	२७४	१,७१३	२,३८८	४५
	४	१	३६	२६	१८४	२४७	१
	५	१२	१२९	६०	५९५	७९६	१२
	६	५५	४१०	४५८	२,५७२	३,४९५	५५
	७	७९	७९६	६८१	१,४४०	२,९९६	७९
	८	१	३७	३०	१५१	२१९	१
	९	११	२५१	१५१	६६८	१,०८१	११
	जम्मा	२०४	२,०२४	१,६८२	७,४२७	११,३३७	२०४
	१	१	१९	१९	९७	१३६	१

लिङ्ग	वडा नं.	१ वर्ष भन्दा कम	१-५ वर्ष	६-१० वर्ष	१० वर्ष भन्दा बढी	थाहा नभएको	जम्मा
महिला	२		१२	८	३६	५६	
	३	५९	५६६	४१६	१,५४६	२,५८७	५९
	४	१	७९	६०	२५७	३९७	१
	५	२४	२६४	१७५	६३३	१,०९६	२४
	६	६०	४३३	४१८	२,६२६	३,५३७	६०
	७	९१	९७५	७५६	१,२७१	३,०९३	९१
	८	२	६७	४५	१५१	२६५	२
	९	३६	३७९	२५७	७५६	१,४२८	३६
	जम्मा	२७४	२,७९४	२,१५४	७,३७३	१२,५९५	२७४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

३.२७.४ बसाईको कारणले गर्दा नगरपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्या सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४१ : बसाईको कारणले गर्दा नगरपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्या सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	कृषि	व्यवसाय	नोकरी	शिक्षा	विवाह	आश्रित	बिवाद	प्राकृतिक प्रकोप	कामको खोजीमा	अन्य	जम्मा
१	२०५	२	२	६	१९	१				५	२४०
२	१४	२		१	४७				२	१	६७
३	१,३००	७१	७३	२५७	६७९	१,६१२	१	१	१२	९६९	४,९७५
४	१५९	३		५८	२२२	१८		१४	१९	१५१	६४४
५	१,०२०	९	१२	२५०	४५०	८		१	३	१३८	१,८९१
६	२,६९९	४७५	३६३	१,८११	२२४	९७०	१		७	४८२	७,०३२
७	४४१	७०९	२८७	१,३७१	८३१	१,३२३	१	१९८	७१७	२११	६,०८९
८	१	९	२७	१३	१०६	११९	७	८	२३	१७१	४८४
९	१,०५३	१५३	२०३	२८३	४५८	१५७	१	७६	१९	१०६	२,५०९
जम्मा	६,८९२	१,४३३	९६७	४,०५०	३,०३६	४,२०८	११	२९८	८०२	२,२३४	२३,९३१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

हाल यस गाउँपालिकामा रहेतापनि जन्मथलो गाउँपालिका बाहिर रहेको जनसंख्या २३,९३१ रहेको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै खेतीपातिको कारण यस गाउँपालिकामा आउनेहरूको संख्या ६,८९२ अर्थात २८.८ प्रतिशत, आश्रित जनसंख्या ४,२०८ अर्थात १७.६ प्रतिशत, शिक्षाको कारणले आएका जनसंख्या ४०५० अर्थात १६.९ प्रतिशत, विवाह भएर आएका महिलाहरूको संख्या ३,०३६ अर्थात १२.७ प्रतिशत र व्यवसायको शिलशिलामा आएकाहरूको संख्या १४३३ अर्थात ६ प्रतिशत रहेको छ । गाउँपालिकामा आकर्षित हुनेमध्ये अधिकांश उर्वर खेती योग्य भूमि भएकोले पहाडी क्षेत्रबाट बसाई सराई गरी आएको हुनसक्ने जनसंख्या देखिन्छ । विवाह भएर आउने संख्या स्वभाविक संख्या हो भने आश्रित समेत स्वाभाविक जनसंख्या हो । अन्य विस्तृत विवरण तालिममा उल्लेख गरिएको छ ।

बसाईको कारणले गर्दा नगरपालिकाको गणनामा समावेश भएका जनसंख्या सम्बन्धी विवरण

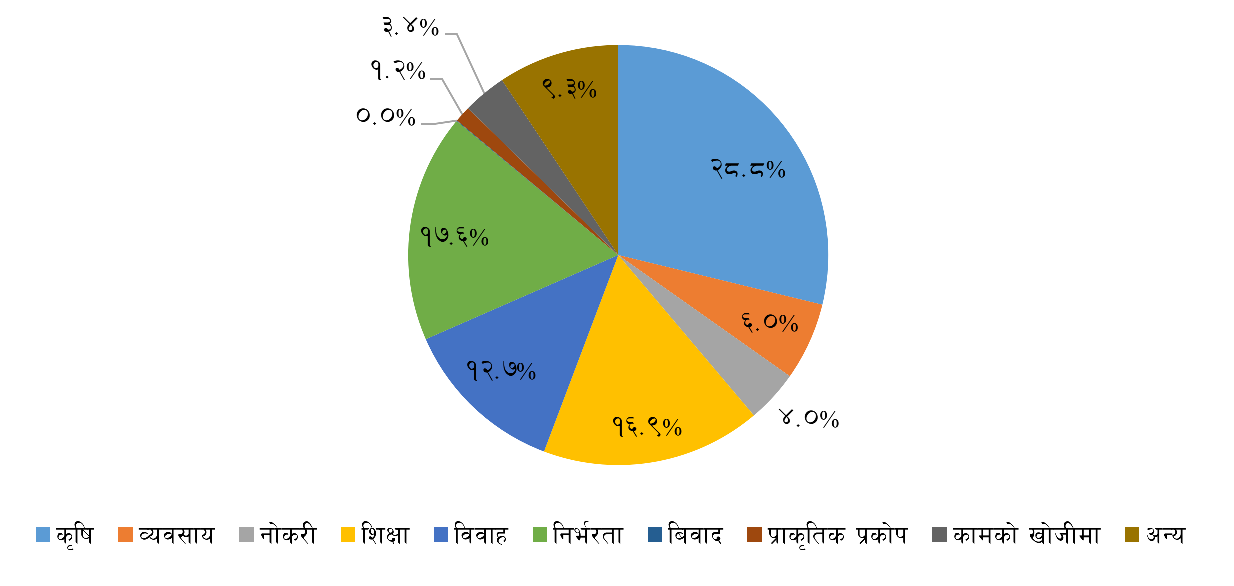

३.२७.५ ५ वर्ष वा सो भन्दा बढी बसोबास गर्ने जनसंख्या सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४२ : ५ वर्ष वा सो भन्दा बढी बसोबास गर्ने जनसंख्या सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	यही नगरपालिकामा		यही जिल्ला			अन्य जिल्ला			विदेश	जम्मा
	यही नगरपालिकामा	गा.वि.स.	गा.वि.स	गाउँ	थाहा नभएको	गा.वि.स	गाउँ	थाहा नभएको	विदेश	
१	३,३६१		१६	१		१७	२			३,३९७
२	२,९०३		८			३	२			२,९१६
३	१,३७७		३,६९४	५	६	४४				५,१२६
४	२,६७७		८१	१		३६	२			२,७९७
५	२,६२८	५	७४२	४२	१	१८४	६		२	३,६१०
६	८३		६,८७८	२		५४	५			७,०२२
७	२६		५,८०१	१	२२५	२२	६	१२	१	६,०९४
८	२,७२०		११५			९		२		२,८४६
९	४,१६६		४८८	९	१	१४०	१६	२	१८	४,८४०
जम्मा	१९,९४१	५	१७,८२३	६१	२३३	५०९	३९	१६	२१	३८,६४८

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

३.२८ व्यक्तिगत घटना दर्ताको बार्षिक विवरण

नागरिकले आफ्नो व्यक्तिगत अधिकार उपयोग गर्न कानुनी प्रक्रियाहरु पालना गर्नु पर्ने हुन्छ। नागरिकता, राहादानी, वा अन्य परिचयपत्र लिन, रोजगारी वा उद्यम गर्न, विदेश जान निश्चित कानूनी प्रक्रिया पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि सरकारले आधिकारीक प्रमाणपत्र उपलब्ध गराउँछ । जन्म, मृत्यु, बसाई, सराई विवाह र सम्बन्ध विच्छेद जस्ता घटना समयमा नै दर्ता गर्नु पर्ने हुन्छ । संविधानले नागरिकलाई विभिन्न अधिकारको प्रत्याभूत गरेको छ। त्यसको प्रस्थान विन्दु भनेकै व्यक्तिगत घटना दर्ता हो। राष्ट्रिय तथ्याङ्क बनाउने यसको विश्वव्यापी मान्यता हो। कहाँ कति जन्मे, कतिको मृत्यु भयो कतिले बसाईसराई गरे, कतिको सम्बन्ध विच्छेद भयो भन्ने कुराको जानकारी राज्यले पाउनु पर्छ । यसको आधारमा सरकारले नीति बनाउने हुँदा जनचेतना अभिवृद्धि गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

३.२८.१ पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. ४३ : पाँच वर्षमुनिका बालबालिकाको जन्मदर्ताको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	जन्मदर्ता गराएको		जन्मदर्ता नगराएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२१०	८१.४	४८	१८.६	२५८
२	२०१	८४.१	३८	१५.९	२३९
३	२८४	७०.५	११९	२९.५	४०३
४	२०२	७४.३	७०	२५.७	२७२
५	२०७	७२.४	७९	२७.६	२८६
६	४३२	६०.३	२८४	३९.७	७१६
७	३८७	८२.५	८२	१७.५	४६९
८	१६९	७७.२	५०	२२.८	२१९
९	२७०	७०.९	१११	२९.१	३८१
जम्मा	२,३६२	७२.८	८८१	२७.२	३,२४३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा जन्म भएका पाँच वर्ष मुनीका ३,२४३ बालबालिकाहरू मध्ये २,३६२ अर्थात ७२.८ प्रतिशतको जन्मदर्ता गरिएको तथ्याङ्क रहेको छ । जन्म, मृत्यु, बसाइ-सराइ र विवाह जस्ता जीवनका प्रमुख व्यक्तिगत घटनाको अनिवार्य र समयमै दर्ता गर्नुपर्दछ । यसबाट स्थानीय सरकारलाई यकिन तथ्याङ्कको अभिलेख तयार पार्न सहयोग पुग्दछ भने अर्को तर्फ नागरिकहरूले राज्यबाट प्राप्त गर्ने सेवा सुविधाका लागि नागरिकको पहिचान कायम गर्न र अन्य कानूनी कृयाकलापहरूमा यसको आवश्यकता पर्दछ तसर्थ जन्मदर्तालाई समयमै अनिवार्य रुपमा गर्न प्रोत्साहन गर्ने स्थानीय सरकारले गर्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

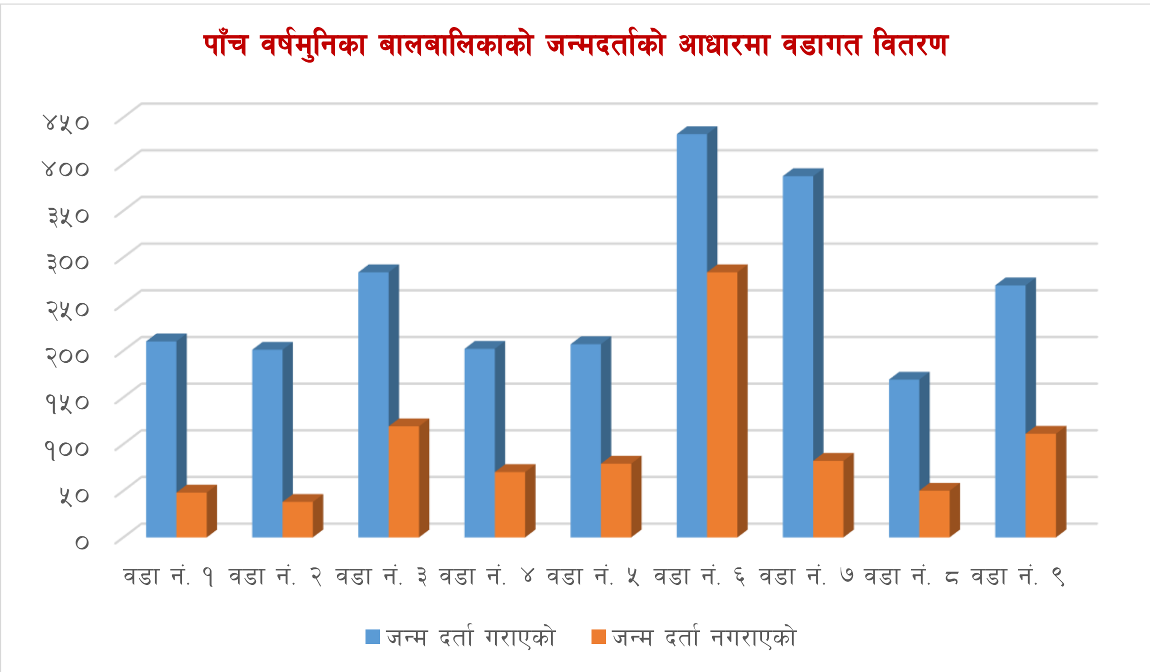

३.२८.२ मृत्युदर्ता गराउने घरपरिवार

तालिका नं. ४४ : मृत्यु दर्ता गराउने घरपरिवार

वडा नं.	मृत्यु दर्ता गराउने घरपरिवार		मृत्यु दर्ता नगराउने घरपरिवार		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२१	८४.०	४	१६.०	२५
२	२	२५.०	६	७५.०	८
३	८	४७.१	९	५२.९	१७
४	८	३६.४	१४	६३.६	२२
५	१५	६०.०	१०	४०.०	२५
६			९	१००.०	९
७	१४	७७.८	४	२२.२	१८
८	६	७५.०	२	२५.०	८
९	१४	४८.३	१५	५१.७	२९
जम्मा	८८	५४.७	७३	४५.३	१६१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा कारण खुलेको मृत्यू संख्यामा कम देखिएतापनि दर्ता भएको मृत्यू संख्या ८८ र दर्ता नभएको मृत्यू संख्या ६३ गरेर कूल १६१ देखिन्छ । स्थानीय सरकारको तथ्याङ्कको आधारको रुपमा रहने पञ्चिकरणलाई हरेक नागरिकले जिम्मेवार भएर सहयोग पु¥याउनु पर्दछ । यसका लागि थप प्रचार प्रसारको खाँचो देखिन्छ । मृत्यू दर्ता समयमै गर्दा अन्य कानूनी कृयाकलाप जस्तै नामसारी, हकभोग आदि सहज हुने र तथ्याङ्क समेत अध्यावधी गर्न सकिन्छ ।

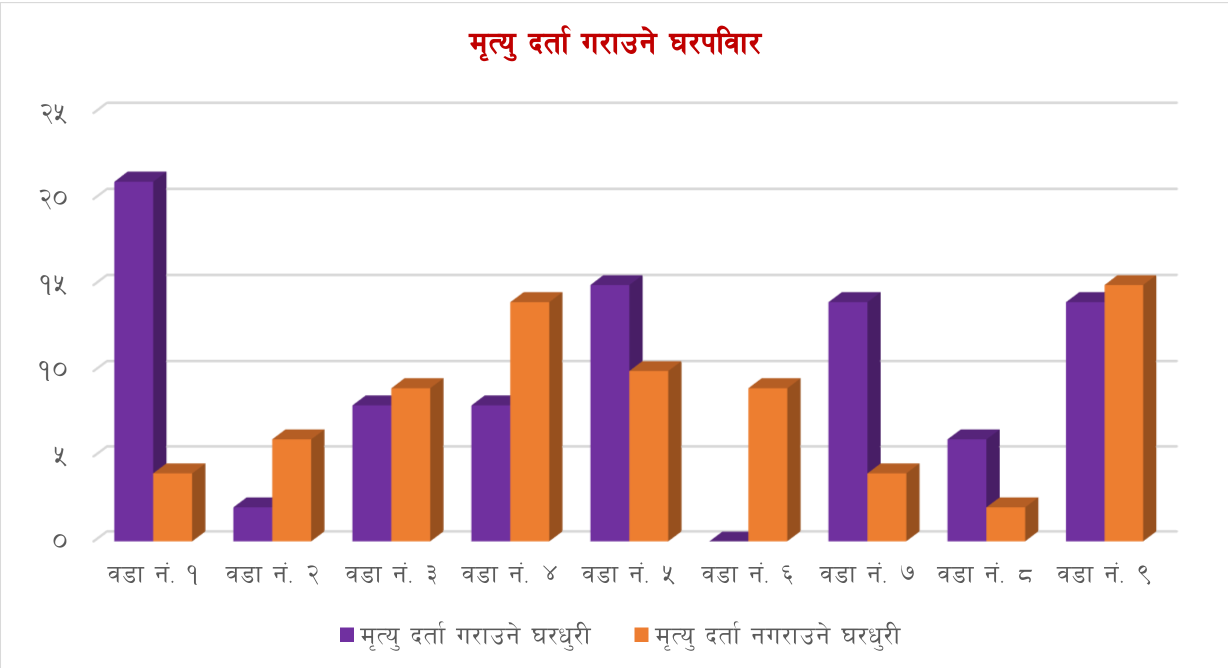

३.२८.३ तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्यु सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४५ : पछिल्लो १२ महिनामा परिवारको सदस्य मृत्यु सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	परिवारको सदस्य मृत्यु भएका परिवार		परिवारको सदस्य मृत्यु नभएका परिवार		जम्मा परिवार संख्या	मृतकको जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत		
१	२३	२.८	७९५	९७.२	८१८	२५
२	८	१.४	५८३	९८.६	५९१	८
३	१७	१.५	१,१११	९८.५	१,१२८	१७
४	२२	३.६	५८४	९६.४	६०६	२२
५	२४	३.१	७५३	९६.९	७७७	२६
६	९	०.६	१,४७२	९९.४	१,४८१	९
७	१७	१.२	१,४०४	९८.८	१,४२१	१८
८	८	१.४	५५३	९८.६	५६१	८
९	२९	२.५	१,१११	९७.५	१,१४०	२९
जम्मा	**१५७**	**१.८**	**८,३६६**	**९८.२**	**८,५२३**	१६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये १५७ अर्थात १.८ प्रतिशत घरपरिवारमा परिवारका सदस्यहरू मध्येबाट कुनै न कुनै कारणले मृत्यू भएको पाइयो भने ८,३६६ अर्थात ९८.२ प्रतिशत घरपरिवारमा भने मृत्यू भएको देखिँदैन । सबैभन्दा धेरै मृत्यूको अभिलेख भएको वडा ५ र कम मृत्यु भएको वडा ९ रहेको छ । वडागत विस्तृत तथ्याङ्क तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

$$\text{कोरा मृत्युदर} = \frac{\text{विगत १२ महिनामा भएको मृत्यू संख्या}}{\text{मध्य वर्षको जनसंख्या}} \times १००० = \frac{१६२}{३९०९७} \times १००० = ४.१४ \text{ जना}$$

नोट : कूल जनसंख्यालाई मध्य वर्षको जनसंख्या मान्दा)

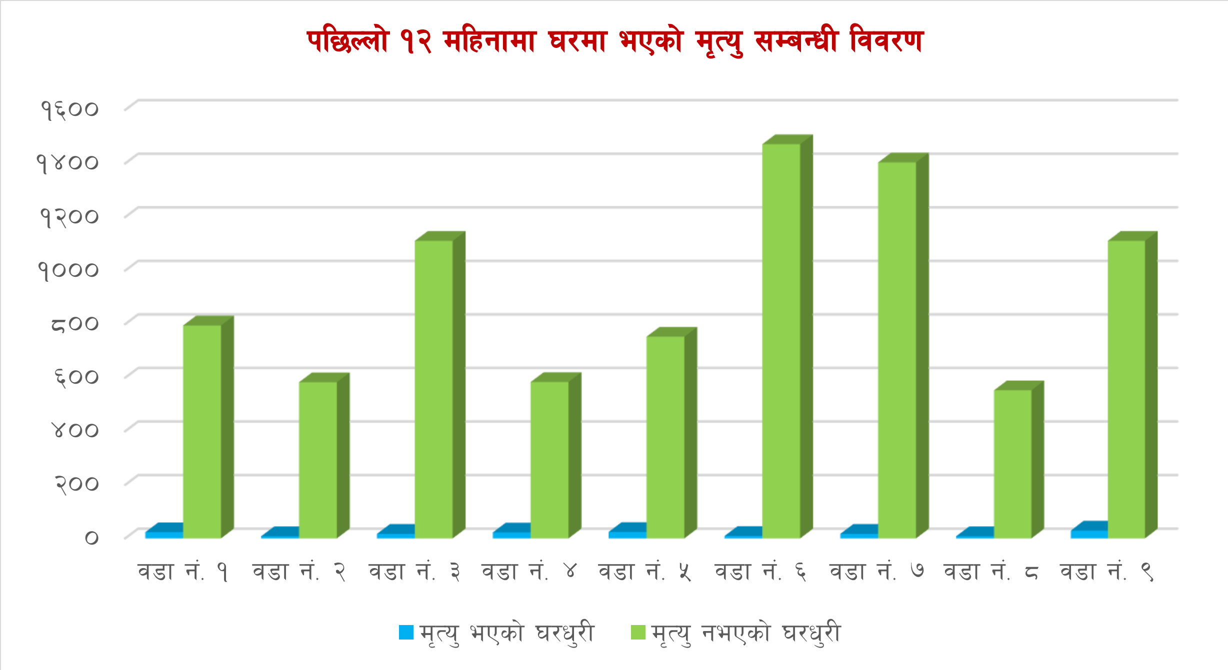

३.२८.४ तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा मृत्यु हुनेको उमेर समूह र लिङ्ग सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ४६ : तथ्याङ्क संकलनको पछिल्लो १२ महिनामा मृत्यु हुनेको उमेर समूह र लिङ्ग सम्बन्धी विवरण

उमेर	मृतक पुरुषको		मृतक महिलाको		मृतकको जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
०-९ वर्ष	८	७२.७	३	२७.३	११
१०-१९ वर्ष	१	५०.०	१	५०.०	२
२०-२९ वर्ष	५	८३.३	१	१६.७	६
३०-३९ वर्ष	१०	७१.४	४	२८.६	१४
४०-४९ वर्ष	१२	५७.१	९	४२.९	२१
५०-५९ वर्ष	१७	६८.०	८	३२.०	२५
६०-६९ वर्ष	१५	७५.०	५	२५.०	२०
७० वर्षभन्दा बढी	३२	५१.६	३०	४८.४	६२
जम्मा	१००	६२.१	६१	३७.९	१६१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यु हुनेहरूको संख्यालाई हेर्दा सबै भन्दा बढी मृत्यु संख्या ७० वर्ष भन्दा माथिको उमेर समूहका पुरुषहरूको देखिन्छ भने दोस्रोमा ५० देखि ५९ वर्षका पुरुषहरूको नै देखिन्छ। सबैभन्दा कम मृत्यु हुने उमेर समूह भने १० देखि १९ वर्षको पुरुष देखिन्छ। चौधौ आवधिक योजनाका अनुसार नेपालमा जन्मदाको बखत आम नेपालीको औषत आयू ६९ वर्ष उल्लेख गरिएको छ । सामान्यतया उमेर पुगेर हुने प्राकृतिक मृत्युलाई स्वाभाविक मान्न सकिन्छ तसर्थ यस गाउँपालिकामा बढी मृत्यू हुने उमेर समूह हेर्दा ६०

वर्ष माथिको नै देखिन्छ । यद्यपि पछिल्लो समय औषधी विज्ञान र चिकित्सा पद्धतिमा भएको उच्च विकास र आधुनिक औषधि उपचारमा बृद्धि भएको पहुँच र क्रमिक रुपमा स्वास्थ्य चेतनाको बृद्धिका कारण नेपालको औषत आयू समेत विगतका वर्ष भन्दा बढ्दै गैरहेको छ ।

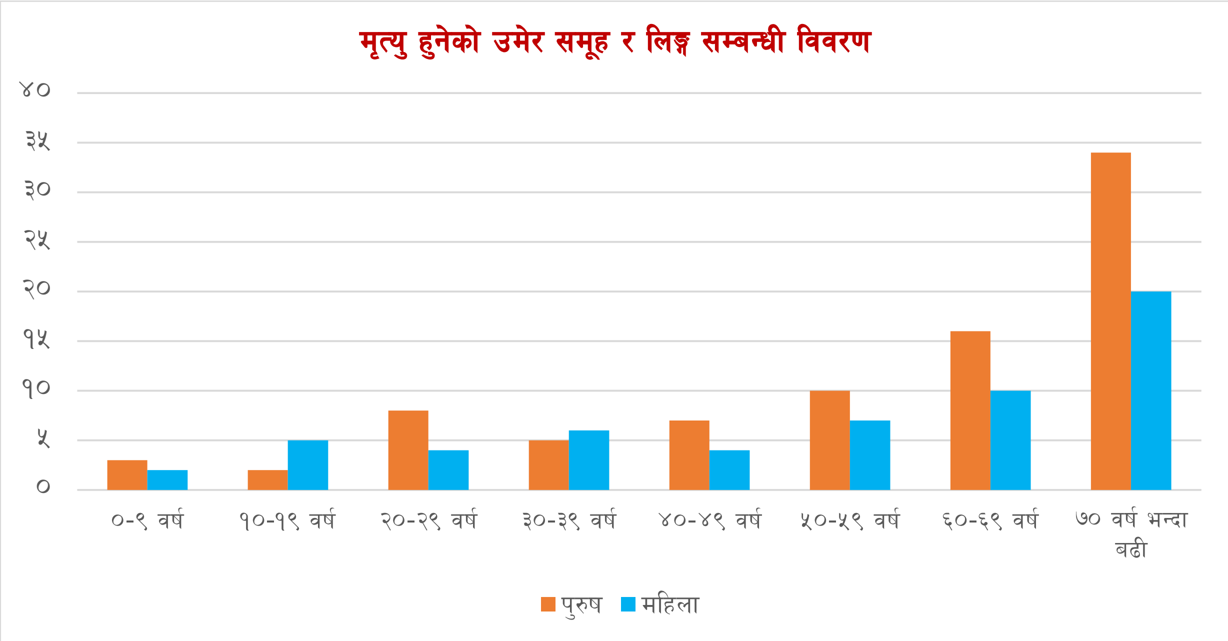

३.२८.५ मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या

तालिका नं. ४७ : मृत्युको कारण अनुसार मृतकको जनसंख्या

वर्ष	उपचार हुने रोग	उपचार नहुने रोग	दुर्घटना	अपराध/ हिंसा	प्राकृतिक मृत्यु	अन्य	जम्मा
०-९ वर्ष	५					१	६
१०-१९ वर्ष			१	१			२
२०-२९ वर्ष			२	२		१	५
३०-३९ वर्ष	३	२	३	२		१	११
४०-४९ वर्ष	६	९	२	१			१८
५०-५९ वर्ष	६	१३	१				२०
६०-६९ वर्ष	५	८		१		३	१७
७० वर्ष भन्दा बढी	१०	३०	२		३	७	५२
जम्मा	३५	६२	११	७	३	१३	१३१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा विगत १२ महिनामा मृत्यू भएका परिवारका सदस्यहरूको विवरणलाई हेर्दा १३१ सदस्यहरूको मृत्यूको कारण खुलेको छ । यसमध्ये सबैभन्दा धेरै ७० वर्ष भन्दा माथिको जनसंख्या नसर्ने दीर्घ रोगका कारण मृत्यू भएको देखिन्छ । दोस्रोमा ५० देखि ५९ र तेस्रोमा ६० देखि ६९ वर्षकालाई नसर्ने दीर्घरोगका कारण मृत्यू

भएको देखिन्छ । अर्कोतर्फ ०० - ०९ वर्ष उमेर समूहका बालबालिकाहरू भने सरुवा रोगका कारण मरेको र मर्ने संख्याका शत् प्रतिशत सरुवा रोगकै कारणले मरेको पाइयो । हिंसा र अपराधका कारण मर्ने उमेर समूह भने २० देखि २९ तथा ३० देखि ३९ वर्षको उमेर समूहमा सबैभन्दा बढी देखिन्छ। समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा उमेर र दीर्घरोगका कराण मर्नेको संख्या उच्च देखिन्छ। यसको प्रमुखकारणहरूमा अस्वस्थकर जीवनशैली, खानपानको असन्तुलन, नियमित व्यायामको अभाव, मानसिक स्वास्थ्यमा सजगताको कमी, वंशानुगत कारण तथा समयमै स्वास्थ्य जाँच नगराउने परिपाटी आदि हुन् । सरुवा रोगका कारण बालबालिका मर्नु भनेको व्यक्तिगत, पारिवारिक तथा सामुदायीक स्वास्थ्य र सरसफाइ तथा प्राथमिक स्वास्थ्य जस्तै पोषण, खोप र नियमित स्वास्थ्य जाँचको बारेमा जनचेतनामा कमी, उपचार पहुँच र स्वास्थ्य सेवाको उपलब्धतामा कमी हुनाले हो । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

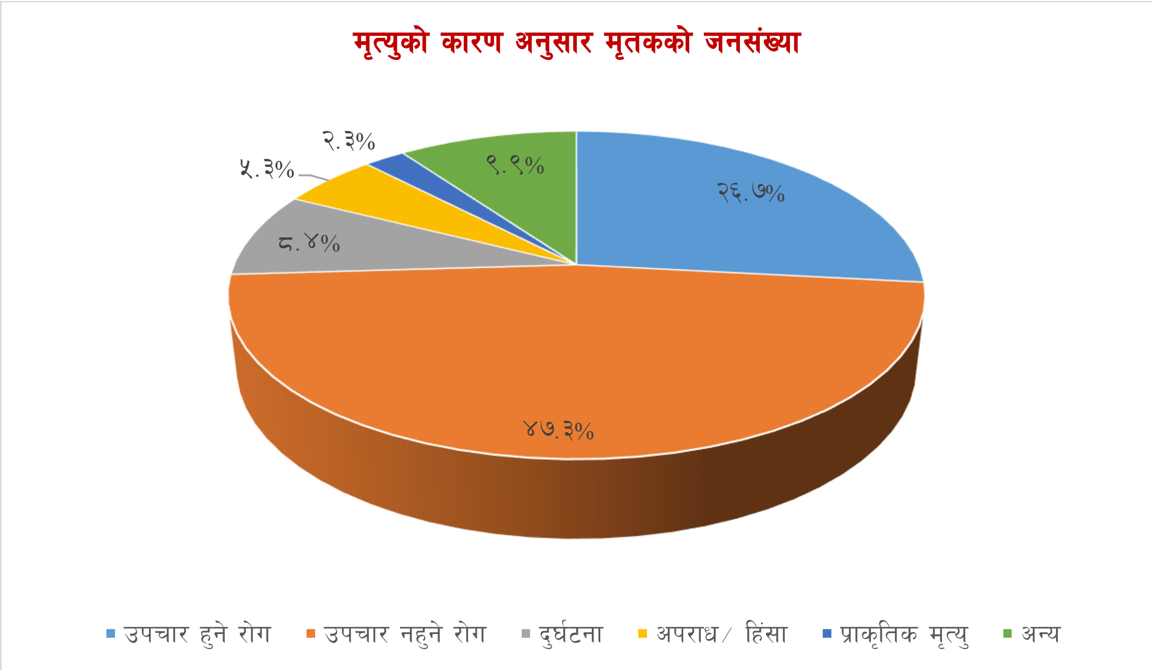

खण्ड ४ : भू-उपयोग

४.१ भू-पयोग

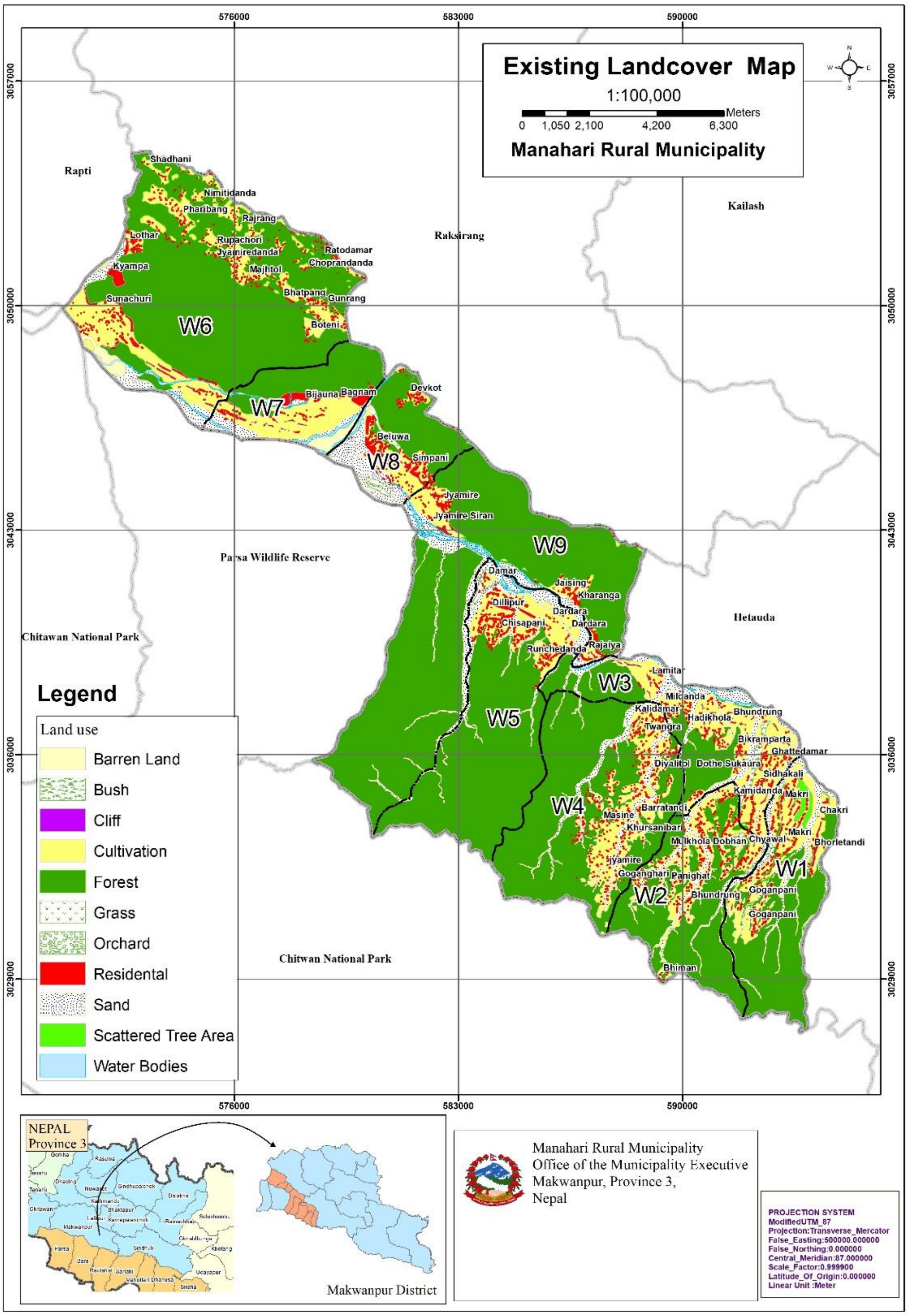

नक्सा नं. ६ : गाउँपालिकाको भू-उपयोग विवरण

४.२ वस्ती विकासको स्वरुप

मनहरी गाउँपालिकाको सडक सञ्जाल देशको सबै मुख्य मुख्य सडक संजालसँग जोडिएको हुँदा गाउँपालिकाको सबै वडाहरूमा सडक, विद्युत, संचार जस्ता सुविधाहरूको पहुँच क्रमश वृद्धि भएको देखिन्छ। यसका अतिरिक्त अधिकांश क्षेत्रहरू क्रमश विकसित भैरहेका देखिन्छन्। गाउँपालिकामा अधिकांश भू-भागबाट गाउँपालिकामा बसाइसराइको क्रम वृद्धि भइरहेको र गाउँपालिकाका अन्य क्षेत्रहरूमा व्यवस्थित बस्ती विकासको संरचना नदेखिएकोले ती स्थानमा व्यवस्थित योजना बनाएर बाटो, खानेपानी, ढल निकास इत्यादीको समयमै विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ। गाउँबासीहरूलाई घरदैलोमा सेवा प्रवाह गर्ने ध्येयका साथ वडा समिति कार्यालयहरू, सम्बन्धित वडा मै स्थापना गरी सेवा प्रवाह गर्ने वडा समिति स्थापना गरी सेवा प्रवाह भै रहेका छन्।

चित्र नं. २. रजैया बजार क्षेत्र

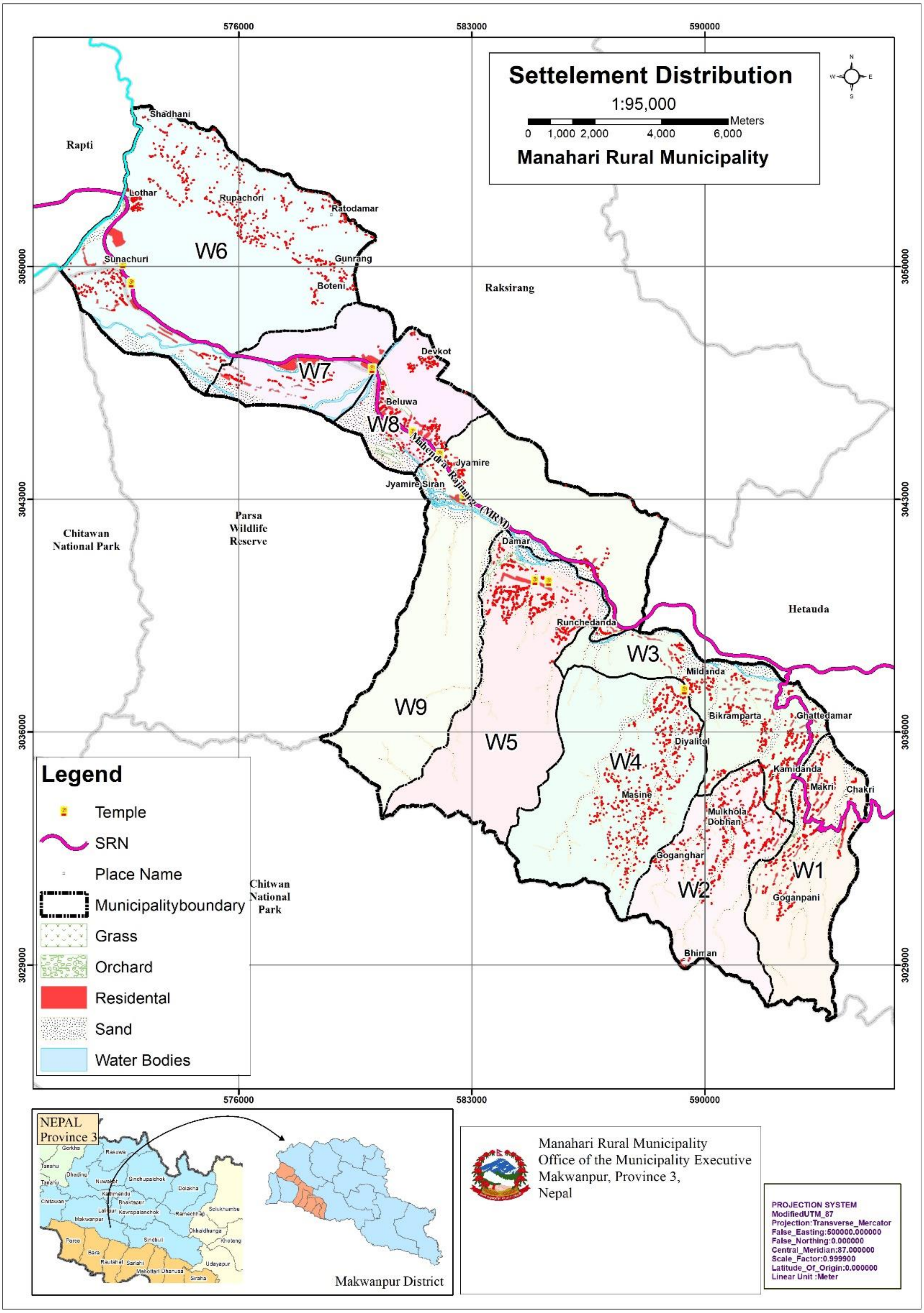

नक्सा नं. ७ : गाउँपालिकाको वस्ती विवरण

४.२.१ जग्गा विकास कार्यक्रम (Land Development Program)

वस्ती विस्तार क्षेत्र नीतिले शहर (वस्ती) लाई कुन क्षेत्र तर्फ क्रमश: विस्तार गर्दै लाने भन्ने दिशा निर्देश गरेको हुन्छ। पूर्वाधार लगानी नीति अनुरुप भौतिक पूर्वाधार योजनाको निर्माण गरिएमा वस्तीहरू जथाभावी छरिएर विकास हुनबाट नियन्त्रण गर्न सक्दछ। तर प्रस्ताव गरिएका विस्तार क्षेत्रको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न (प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर वाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण आदि) निम्न अनुसार जग्गा विकास कार्यक्रहरू संचालन गर्नुपर्ने हुन्छ।

(क) निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम (Guided Land Development Programme)

(ख) जग्गा एकीकरण कार्यक्रम (Land Pooling Programme)

(ग) घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम (Site & Services Programme)

आवधिक योजना तर्जुमा गर्ने समयमा माथि उल्लेखित के कस्ता जग्गा विकास कार्यक्रमहरू गाउँपालिका क्षेत्रमा संचालन गर्न सकिन्छ त्यस्ता क्षेत्रको पहिचान गर्ने कार्य मात्र गर्न सकिन्छ। त्यस्ता क्षेत्रहरूको पहिचान गर्दा प्रस्तावित शहरी विस्तार क्षेत्रलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ। जग्गा विकास कार्यक्रम सम्वन्धी थप जानकारी तल उल्लेख गरिएको छ।

(क) निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम (Guided Land Development Programme):

निर्देशित जग्गा विकास कार्यक्रम विशेष गरी बस्तीहरूको विकास भइसकेको र निकट भविष्यमा हुने क्षेत्रहरूमा बाटोघाटो चौडा गर्न र नयाँ बाटो खोल्न संचालन गरिने कार्यक्रम हो। विद्यमान बस्तीहरू योजना विना नै आफैँ विकास हुँदै आएको हुनाले यस्ता बस्तीहरूका बाटाघाटाहरू साँघुरा र नागवेली प्रकारका छन्। आपतकालीन अवस्थामा (जस्तो आगलागी हुँदा दमकल लैजान र विरामी पर्दा एम्वुलेन्स वा ट्याक्सी प्रवेशको लागि) यस्ता बाटाहरू बाधक बनेका हुन्छन्। तसर्थ यस्ता बस्तीका बासिन्दाहरूले आफ्नो इलाकामा बाटो चौडा गरी आवागमन सहज बनाई सुधार गर्न आवश्यकता अनुसार केही जग्गा र कहीं कहीं घर, टहराको केही अंश समेत भत्काउन सकिन्छ। जग्गाधनी र घरधनीको अनुमति बेगर यस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्न सकिँदैनन्।

जग्गा विकास कार्यक्रममा जग्गा अधिग्रहण गर्ने र जग्गा एकीकरण गर्ने जस्ता केही कार्य गर्नु पर्दैन। जग्गा र घरधनीको सहमतिमा गाउँ विकास समितिले बाटो चौडा गरिदिने कार्य गर्दछ। यस कार्यक्रम अन्तर्गत कुनै कुनै ठाउँमा नयाँ बाटो खोल्ने कार्य पनि हुन्छ। नेपालको संविधान वमोजिम जग्गा विकास सम्वन्धी काम गाउँपालिका आफैले गर्न सक्छ।

(ख) जग्गा एकीकरण कार्यक्रम (Land Pooling Programme):

जग्गा एकीकरण कार्यक्रम संचालन गर्न जग्गा अधिग्रहण गर्नुपर्दैन। जग्गा एकीकरण गरिने क्षेत्र भित्रका घर जग्गाको किनबेच धनीहरूको अनुमतिमा केही समयको लागि बन्द गरिन्छ। यस अवधि भित्र एकीकरण गरिएका सम्पूर्ण जग्गालाई एउटै चाक्लाका रूपमा मिलाएर बाटोघाटो, ढल, टेलिफोन, चउर आदि सुविधाहरू निर्माण गर्ने कार्य हुन्छ। पूर्वाधार सुविधा निर्माण गर्नको लागि केही जग्गा बिक्री गरिन्छ र सो जग्गाबाट प्राप्त रकमबाट उक्त निर्माण कार्य सम्पन्न गरिन्छ।

पूर्वाधार निर्माणको लागि चाहिने खर्च खुला क्षेत्र तथा सडक आदिमा जाने जग्गाको मोल हिसाब गर्नुपर्दछ। यस अतिरिक्त जग्गाधनीले कति जग्गा दिनुपर्ने हो सो समेत पहिल्यै यकिन गर्नुपर्दछ। जग्गाधनीहरूले योजनाले निर्धारित गरे अनुसार जग्गा दिए बापत पछि विकसित घडेरी पाउँछन्। विकसित घडेरीको (सबै पूर्वाधारयुक्त)

बजार मूल्य पहिला को भन्दा धेरै गुणा बढी हुने हुनाले जग्गाधनीहरू यस कार्यक्रमबाट प्रत्यक्ष रूपले लाभान्वित हुने हुन्छन् । यसरी जग्गाधनीहरूको सहमति र अनुमति बेगर संचालन नहुने यो कार्यक्रमबाट जग्गाधनीहरू प्रत्यक्ष लाभान्वित हुने हुँदा यो कार्यक्रम अहिले अत्यन्त लोकप्रिय सावित भएको छ ।

यो कार्यक्रमको राम्रो पक्ष भनेको नै जग्गा अधिग्रहण गर्नुनपर्ने भएकोले मुआब्जा वितरण गर्ने जस्तो झन्झट यसमा झेल्नुपर्दैन । तुलनात्मक हिसाबले योजना चाँडो सम्पन्न हुने हुनाले जग्गाधनीले एकातिर चाँडो फाइदा हासिल गर्न सक्दछ भने अर्कातिर बजारमा विकसित घडेरीको आपूर्ति हुन गई व्यवस्थित शहरीकरणको प्रयासमा समेत यसले निकै ठुलो टेवा पुऱ्याउने हुन्छ ।

(ग) *घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम* **(Site & Services Programme):**

यो कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नको लागि कुनै निश्चित ठाउँ (जहाँ घडेरी तथा सेवा सुविधा कार्यक्रम गर्न प्रस्ताव गरिएको छ) जग्गा अनिवार्य रूपले अधिग्रहण गर्नुपर्दछ । योजना क्षेत्रको लागि आवश्यक जग्गा अधिग्रहण गरेपछि जग्गा तथा घरधनीलाई तोकेको मुआब्जा दिनुपर्दछ । यसरी अधिग्रहण गरेपछि योजनामा व्यवस्था गरिए अनुसारको बाटोघाटो, ढल, टेलिफोन, खानेपानी, खुला चौर आदि निर्माण गर्ने कार्य हुन्छ । व्यवस्थित बसोबासका हिसाबले चाहिने प्रायः सम्पूर्ण सेवा सुविधाहरूको व्यवस्था र निर्माण कार्य सम्पन्न भइसकेपछि यस्ता विकसित घडेरीहरू ९एकै किसिमको वा विभिन्न किसिमको० निर्धारित मूल्यमा निश्चित नीति अन्तर्गत रही बिक्री वितरण गरिन्छ । विकसित घडेरीको मूल्यमा अधिग्रहणको मुआब्जाको रकमका साथै पूर्वाधार विकास निर्माणमा लागेको खर्च, खुला चौरको लागि छाडेको जग्गाको मूल्य आदि जोडिन्छ । तसर्थ विकसित घडेरीको मोल सुरुको अधिग्रहणको मोल भन्दा धेरै गुणा बढ्नु स्वाभाविक छ । काठमाडौंको कुलेश्वर र गल्फुटारमा संचालित आवास योजनाहरू यसका उदाहरणहरू हुन् ।

४.३ क्रमिक विकास भइरहेका बस्तीहरूको विवरण

तालिका नं. ४८ : मुख्य वस्तीहरूको विवरण

वडा नं.	मुख्य वस्ती/गाउँ/टोलको नाम
१	चकरी, भोर्ले टाँडी, गोगन पानी, मकरी, गोगनपानी झुल्यान, मकरी झुल्यान, मकरी पर्ता, तल्लो मकरी
२	झुल्यान, भुन्द्रुङ टाँडी, च्यापल, ठाडो खोला, गोगनघारी , तिनतले, पानीघाट, भिमान , सर्सी धाप
३	सिद्धकाली, डोठे सुकौरा, पाल्दमार, घट्टेदमार, भुन्द्रुङ बिक्रीमपर्ता, हाँडीखोला, साझाटोल, रातमाटे, कौगेडी , कालीदमार, मिलडाँडा, लामीटार
४	ट्वाङ्ग्रा, मसिने, गोलघर, तारुवास, दिपावली टोल, खर्सानीबारी, नर्सिङ टाँडी, अजिङ्गरे, लामपाखा, चिसापानी, च्वापाखा, ज्यामिरे, मुल खोला, चकरी ताल
५	ढदेरा, रुन्चे डाँडा, डाँडा मिजार टोल, बसन्तपुर, बसन्तपुर सिरान टोल, डिल्लीपुर, फारलाईन, तल्लो फारलाईन नयाँगाउँ, रातमाटे, चिसापानी, डन्डीबारी, दमार, दुम्सी डाँडा
६	लोथर, सुनाचुरी, जोगिताल, चौकी टोल, रुपाचुरी , फरिवाङ, ह्वाङलाङ, बालुभञ्ज्याङ
७	चैनपुर रोड, रिभर साइड, माथिल्लो बजार, शान्ति टोल, सिविर, रमन्टार, बिजौना, रमौली, तल्लो सिविरि
८	सिमपानी, ढकाल टोल, देवकोट, वेलुवा, मुस्ले, गुरुङ टोल,
९	सुकौरा, भलादमी चोक, ज्यामिरे, घटेरी, मगर टोल, खरङ्गा, जैसिङ, रजैया

स्रोत : मनहरी गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

मनहरी गाउँपालिका भू-वनोट, सुगमता र जलवायुको आधारमा बसोबासको लागि उपयुक्त मानिएको छ। हुलाक, टेलीफोन, स्वास्थ्यचौकी र विद्यालयको पहुँचका साथै यातायातको आंसिक सुविधा हुनाले पनि ग्रामीण बस्ती विकासका लागि योगदान पुऱ्याइरहेको पाइन्छ। यसका साथै विभिन्न स्थानहरूमा गाउँपालिकाहरूले आफ्ना आन्तरिक यातायात मार्गहरू बनाई सार्वजनिक क्षेत्रहरूमा हाट बजारको व्यवस्थापन गर्ने काम साथै स-साना व्यापारिक केन्द्रको रुपमा क्रमिक विकास भइरहेको छ।

नेपाल सरकारले बजारोन्मुख बस्तीहरूमा हाट बजारको विकासको लागि केही आवश्यक छाना/सेड तथा भण्डारणको व्यवस्था गरिदिएमा ग्रामीण कृषि अर्थतन्त्रलाई बजार अर्थतन्त्रमा परिणत गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ। यसका अतिरिक्त एकातर्फ यी बस्तीहरूको छेउछाउको जमिनको समेत अप्रत्याशितरुपले मूल्य वृद्धि भइरहेको पाइन्छ भने अर्कोतर्फ भोलिका दिनहरूमा यस्तो बस्तीको लागि आवश्यक पर्ने खेलमैदान, पार्क जस्ता सार्वजनिक क्षेत्रहरूको व्यवस्थापन गर्न आवश्यक जग्गाको योजना अहिलेदेखि नै बनाउनु आवश्यक छ।

गाउँपालिका क्षेत्रहरूको व्यवस्थित तवरले विकास गर्न प्रत्येक घडेरीमा आवत जावत गर्न मोटर वाटो, खुल्ला क्षेत्रका प्रावधान, चारपाटे आकार मिलेका घडेरीहरू लगायत भौतिक तथा पूर्वाधारको निर्माण सहितको व्यवस्थित वस्तीको विकास गर्न जग्गा एकीकरण वा सेवा सुविधा जस्ता कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु पर्दछ। यसरी जग्गा विकास कार्यक्रम संचालन गर्दा शहरी विस्तार क्षेत्र प्रस्तावना गरिएका क्षेत्रहरूलाई टेवा पुऱ्याउने हिसावले प्राथमिकता दिनु पर्दछ।

४.४.१ लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेको घरहरूको आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण

तालिका नं. ४९ : लालपुर्जा भएको वा नभएको जमिनमा बनेको घरहरूको आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण

वडा नं.	लापुर्जा भएको		लालपुर्जा नभएको		थाहा नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	प्रतिशत
१	५८३	७१.३	२३३	२८.५	२	०.२	८१८
२	३५३	५९.७	२३६	३९.९	२	०.३	५९१
३	८०९	७१.७	२८६	२५.४	३३	२.९	१,१२८
४	२७९	४६.०	३११	५१.३	१६	२.६	६०६
५	६३१	८१.२	१४६	१८.८			७७७
६	२८०	१८.९	१,२००	८१.०	१	०.१	१,४८१
७	३६४	२५.६	१,०४७	७३.७	१०	०.७	१,४२१
८	३७८	६७.४	१८३	३२.६			५६१
९	६२६	५४.९	४७५	४१.७	३९	३.४	१,१४०
जम्मा	४,३०३	५०.५	४,११७	४८.३	१०३	१.२	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कूल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये लालपुर्जा भएको आफ्नै जमिनमा घर भएकाहरूको संख्या ४,३०३ अर्थात ५०.५ प्रतिशत, लालपुर्जा नभएको जमिनमा घर बनाउनेको संख्या ४,११७ अर्थात ४८.३ प्रतिशत र बाँकी थाहा नभएको घरपरिवारहरू रहेका छन्। लालपूर्जा नभएको जमिनमा घरहरू निमार्ण गर्नेको संख्या मध्ये धेरै वडा नं. ६ र ७ छन्। यसरी लालपुर्जा विहिन घरपरिवारहरू सुकुम्बासी भएकोले राज्यले यस्ता

घरपरिवारहरूको सुनिश्चित आवासको व्यवस्था गरिदिनुपर्दछ । यस्ता भूमिहिन वर्गको समुचित व्यवस्थापन गर्नुपर्ने दायित्व गाउँपालिकामा रहेको छ । थप वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

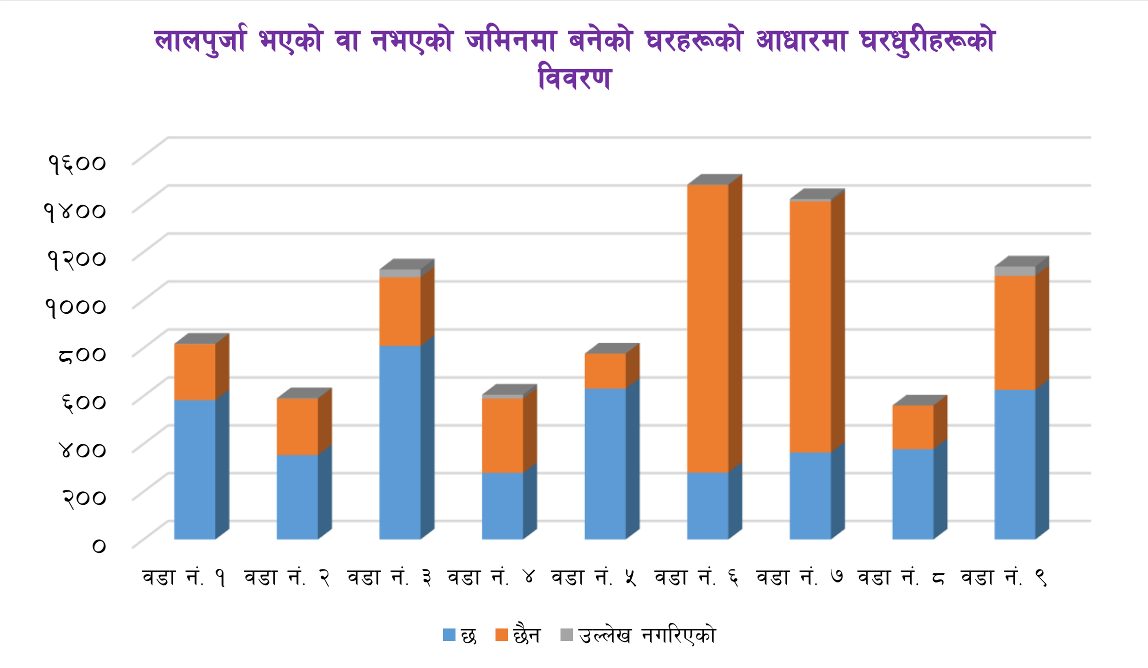

४.४.२ घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५० : घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका घरपरिवारको संख्याको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र लिएका		घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र नलिएका		थाहा नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२८	४.८	५५४	९५.०	१	०.२	५८३
२			३५३	१००.०			३५३
३	११	१.४	७४३	९१.८	५५	६.८	८०९
४	७	२.५	२७०	९६.८	२	०.७	२७९
५	१	०.२	६३१	९९.७	१	०.२	६३३
६	७	२.५	२७३	९७.५			२८०
७	१४	३.८	३४८	९५.६	२	०.५	३६४
८	४	१.१	३७४	९८.९			३७८
९	६४	१०.२	४५७	७३.०	१०५	१६.८	६२६
जम्मा	१३६	३.२	४,००३	९३.०	१६६	३.९	४,३०५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा लालपुर्जा भएको आफ्नै जमिनमा घर निर्माण गरेका ४,३०५ घरपरिवारहरू मध्ये जम्मा १३६ घरहरूको मात्र घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र रहेको छ । बाँकी ४,००३ घरपरिवार अर्थात ९३ प्रतिशत घरपरिवारको घर निर्माण सम्पन्न प्रमाणपत्र छैन । यस अवस्थालाई हेदा गाउँपालिकाका करीब ९० प्रतिशत घरपरिवारहरू कच्ची र भवन निर्माणका सुरक्षित विधिहरू नअपनाइ बनाइएका छन्, भूकम्प, बाढी तथा तराई क्षेत्रमा डुबानको उच्च जोखिम भएका क्षेत्रहरुमा जोखिम हुने हुँदा राष्ट्रिय भवन निर्माण संहितामा रहेर

गाउँपालिकाले भवन निर्माण मापदण्ड लागु गरी सुरक्षा संवेदनशिलतामा ध्यान दिनु आवश्यक छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

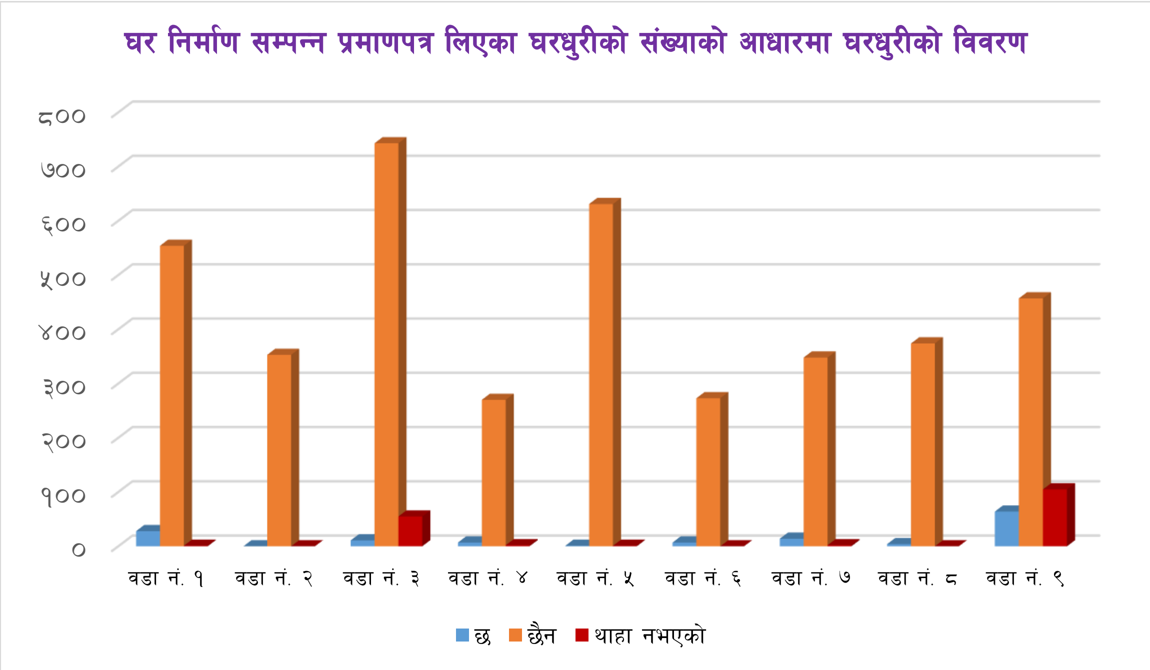

४.४.३ कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

तालिका नं. ५१ : कोठा वा फ्ल्याट भाडामा दिएका घरपरिवारहरूको वडागत विवरण

वडा नं.	कोठा वा फ्याट भाडामा लगाउने घरपरिवार		कोठा वा फ्याट भाडामा नलगाउने घरपरिवार		थाहा नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	१	०.२	५८२	९९.८			५८३
२			३५३	१००.०			३५३
३	१	०.१	८०८	९९.९			८०९
४	२	०.७	२७७	९९.३			२७९
५			६३०	१००.०			६३०
६	५	१.८	२७४	९७.९	१	०.४	२८०
७	३३	९.१	३३०	९०.७	१	०.३	३६४
८	९	२.४	३६९	९७.६			३७८
९	३५	५.६	५९१	९४.४			६२६
जम्मा	८६	२.०	४,२१४	९८.०	२	०.०	४,३०२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा आफ्नै लालपुर्जा भएको जमिनमा घर बनाएको ४,३०२ घरपरिवारहरू मध्ये ९८ प्रतिशत घरपरिवारहरूले कोठा भाडामा लगाएका छैनन् । जम्मा ८६ अर्थात २ प्रतिशत घरपरिवारहरूले मात्र कोठा भाडामा लगाएको पाइन्छ । यो अत्यन्त नगण्य संख्या हो । वडागत विस्तृत विवरण तालिममा प्रस्तुत गरिएको छ ।

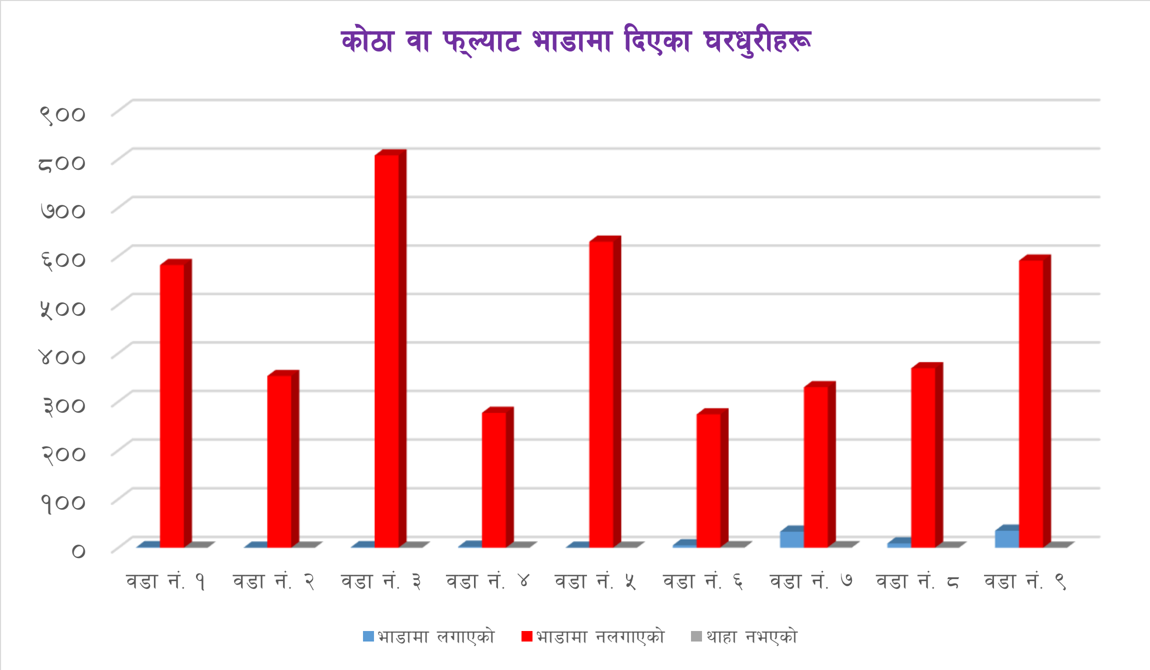

४.४.४ कोठा भाडा दिएका घरपरिवारहरूले गर्ने मासिक आम्दायीको वडागत विवरण

तालिका नं. ५२ : कोठा भाडा दिएका घरपरिवारहरूले गर्ने मासिक आम्दायीको वडागत विवरण

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	कोठा भाडामा लगाउने घरपरिवार संख्या	भाडामा बस्ने परिवारले लिएको जम्मा कोठा संख्या	घरभाडाबाट जम्मा मासिक आम्दानी	घरभाडाबाट प्राप्त औसत मासिक आम्दानी
१	८१८	१	१	१,०००	१,०००
२	५९१	०	.	.	.
३	१,१२८	१	४	११,७००	११,७००
४	६०६	२	६	२०,०००	१०,०००
५	७७७	०	.	.	.
६	१,४८१	५	७	१३,०००	२,६००
७	१,४२१	३३	१०३	४४२,५००	१३,४०९
८	५६१	९	१७	३०,१००	३,३४४
९	१,१४०	३५	७१	१८६,५००	५,३२९
जम्मा	८,५२३	८६	२०९	७०४,८००	८,१९५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा कोठा भाडामा दिएका ८६ घरपरिवारहरूबाट मासिक कूल ७०४,८०० रुपैँया उठ्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । यस मध्ये सबैभन्दा बढी वडा नं. ७ मा ३३ घरपरिवारहरूले १०३ कोठा भाडामा दिएर मासिक आम्दानी ४४२, ५०० गरेको पाइन्छ । अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.४.५ परिवारले मासिक रुपमा तिर्ने भाडाको आधारमा वर्गीकरण

तालिका नं. ५३ : परिवारले मासिक रुपमा तिर्ने भाडाको आधारमा वर्गीकरण

वडा नं.	रु. २,००० भन्दा कम		रु. २,००१ देखि रु. ३,०००		रु. ३,००१ देखि रु. ५,०००		रु. ५,००१ देखि रु. १०,०००		रु. १०,००१ देखि रु. ५०,०००		जम्मा	औषत भाडादर
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	
१	४	८०.०	१	२०.०							५	१,९००.००
२	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०
३	२८	९३.३	१	३.३			१	३.३			३०	१,४७३.३३
४	२	१००.०									२	१,५००.००
५	३	१००.०									३	१,१६६.६७
६	२०	६९.०	७	२४.१	२	६.९					२९	२,१२०.६९
७	४०	२५.५	२९	१८.५	४३	२७.४	३१	१९.७	१४	८.९	१५७	५,३५८.६०
८	१	५०.०					१	५०.०			२	६,०००.००
९	५१	७०.८	९	१२.५	८	११.१	३	४.२	१	१.४	७२	२,३०५.५६
जम्मा	१४९	४९.७	४७	१५.७	५३	१७.७	३६	१२.०	१५	५.०	३००	३,८०३.३३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकाका कुल घरपरिवारहरू मध्ये जम्मा ३०० अर्थात ३.५ प्रतिशत परिवारहरू भाडामा बस्ने गरेकोमा त्यस मध्ये १४९ परिवार अर्थात ४९.७ प्रतिशतले मासिक २ हजार भन्दा कम भाडा तिर्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। त्यसैगरी ४७ अर्थात १५.७ प्रतिशतले मासिक २००० देखि ३००० सम्म, ५३ अर्थात १७.७ प्रतिशतले मासिक ३००० देखि ५००० सम्म र अन्यले त्यो भन्दा माथि तिर्ने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । शहरीकृत नभइसकेको ग्रामिण इलाका भएकोले पेशा व्यवसाय, रोजगार अध्ययन तथा अन्य कामको लागि ठूला शहरहरूमा जस्तो भाडामा बस्नेहरूको संख्या यस गाउँपालिकामा रहेको छैन। वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

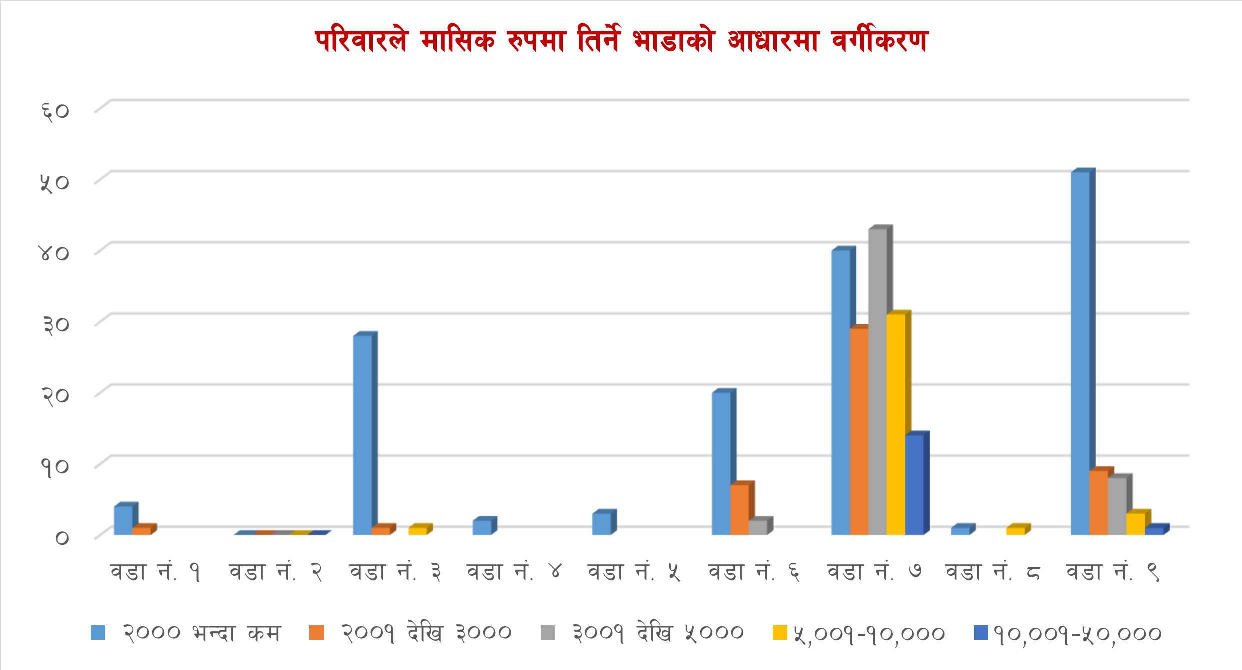

४.६ वस्ती विकासमा देखिएका चुनौतीहरू

बढ्दो जनसंख्या सँगै क्रमश विकास भैरहेको शहरोन्मुख ग्रामिण बस्तीहरूको योजनाबद्ध विकासमा देखिएका चुनौतीहरू निम्नानुसार छन् :

- बस्तीहरूको विकासका लागि योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। बस्तीहरूमा सुविधा बर्गिकरण (Zoning) को आधारबाट आवास क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, सार्वजनिक खुला क्षेत्र, हरित क्षेत्र, अस्पताल विद्यालय तथा कार्यालय क्षेत्र आदि गरी शहरी क्षेत्र लगायत शहरोन्मुख एवं ग्रामीण क्षेत्रहरूको किटान गर्न सकिएको छैन। यस सम्बन्धमा बस्तीहरूको गुरुयोजना पहिले नै बनाई आवासिय क्षेत्र, व्यवसायिक क्षेत्र, औद्योगिक क्षेत्र, पार्क, उद्यान र खेल मैदान जस्ता सार्वजनिक क्षेत्र तथा कार्यालय एवं संघसंस्थाहरूको लागि क्षेत्र पहिले नै निर्धारण गर्नु जरुरी देखिएको छ।
- बस्तीहरूको प्राकृतिक वातावरणमा सुधारका लागि सार्वजनिक एवं निजी रुपमा बृक्षारोपण गर्न योजनाबद्ध प्रयास हुन सकेको छैन। विकासोन्मुख बस्तीहरूबाट निकास हुने फोहोरमैलालाई संकलन र प्रशोधन गरी बस्तीहरूको वातावरणलाई प्रतिकुल बनाउने कार्य रोक्नु पर्ने र ठुला बस्तीहरूमा छाडा पशुहरूको व्यवस्थापन तथा पशु हाट बजारको समेत व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ। खोलानालामा ढल निकास गरी पानी प्रदुषण भइरहेको हुँदा प्रशोधन प्रणालीको विकास हुनुपर्ने देखिन्छ।
- सार्वजनिक निर्माण कार्यहरूमा सम्बन्धित निकाय एवं कार्यालयहरू बिच समन्वय हुन नसकि पुर्वाधारहरूको दिगो निर्माण हुन सकेको छैन। यस सम्बन्धमा स्थानीय निकाय तथा नागरिक समाजसँग समन्वय हुनु सकेको छैन।

४.७ भू-क्षय सम्भावित क्षेत्र

गाउँपालिकाका नदी तथा खोला किनारका भागहरू भूक्षयको दृष्टिकोणले संवेदनशिल क्षेत्रमा पर्दछ। प्राकृतिक वातावरणमा असर पर्ने मानवीय गतिविधि कारणबाट गाउँपालिका क्षेत्रमा अनियन्त्रित डढेलो, चरीचरन राख्ने प्रवृत्ति एवं खोलाबाट अव्यवस्थित ढंगले ढुंगा तथा बालुवाहरू झिक्नाले प्राकृतिक सन्तुलन बिग्रन गई बस्ती एवं खेती तर्फ

अनियन्त्रित बाढीको प्रकोप केन्द्रीत भएको छ। खोलाको क्षमताभन्दा बढी मात्रामा नदीजन्य वस्तु निकासी भएकोले खोलाको सतह गहिँरिदैं जाँदा आसपासका क्षेत्रहरूमा कटान तथा भूक्षयको सम्भावना बढ्दो देखिन्छ । मूलत: गाउँपालिकाका खोलाहरूको वरिपरी नै केन्द्रीत भएर रहेको मानव बस्तीको मानवीय गतिविधिले र अनुत्पादक पशुहरूको चापले यो संवेदनशिल क्षेत्रमा भूक्षयको दृष्टिकोणले प्रतिकुल प्रभाव पारेको छ। यसक्रमलाई रोक्नको लागि ढल निकासको व्यवस्था मिलाउनुपर्ने देखिन्छ । त्यस्तै, अल्पकालिन, मध्यकालिन र दीर्घकालिन उपायहरू अबलम्बन गर्नुपर्ने आवश्यकतालाई ध्यानमा राख्दै अल्पकालिन उपायको रुपमा स्पर एवं तटबन्ध निर्माण गर्ने मध्यकालिन उपायको रुपमा प्रभावित क्षेत्रको वरिपरी वृक्षारोपण गर्ने र दीर्घकालिन उपायको रुपमा सम्पूर्ण खोला प्रभावित क्षेत्रलाई संरक्षण गर्ने तर्फ काम अगाडि बढाउनु पर्ने देखिन्छ । उल्लेखित क्षेत्रलाई मानवीय गतिविधिबाट अप्रभावित पार्ने र सघन जलाधार क्षेत्र संरक्षण कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिएको छ।

चित्र नं. ३. पहिरो संभावित क्षेत्र

४.८ गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

तालिका नं. ५४ : गाउँपालिकामा हुन सक्ने संभावित प्रकोपको विवरण

क्र. सं.	संभावित प्रकोप	विधमान अवस्था	समय

१	भुकम्प	भूकम्पिय जोखिमका दृष्टिले नेपाल विश्वको ११ औं स्थानमा रहेको र गाउँपालिकामा भूकम्प प्रतिरोधात्मक भवन कमै मात्रामा भएको, भवन आचार संहिता पूर्ण रुपमा लागु नभएको	जुनसुकै समयमा
२	बाढी	गाउँपालिकामा विशेषतः साना ठुला नदी/खोलाहरू बग्ने गरेको र वर्षायाममा नदी तथा खोलाहरूले आसपासका भुभागहरू बर्षेनी डुवान र कटान गरि क्षति पुऱ्याईरहेको छ। बर्षेनी धेरै संख्यामा परिवारहरू प्रभावित भैरहेका छन् ।	जेष्ठ–असोज
३	पहिरो	भौगोलिकरुपले विकट तथा नाङ्गा डाँडा पाखाहरु तथा भुकम्प प्रभावित भीर पाखाहरुमा पहिरो जाने गरेको ।	असार -असोज
४	आगलागी	गाउँपालिकाको धेरै जसो भू–भागमा घनावस्ती रहेका अति विपन्न समुदायका घरहरू सचेतना अभाव, अग्नी नियन्त्रण यन्त्रको अभाव, खाना पकाउने कोठाका भित्ताहरू माटोले नपोत्नु, हावाहुरी चलेको बेला खाना पकाउनु र चुल्होमा आगो राख्ने चलन रहनु, चुल्होमा आगो सल्काउँदा मट्टीतेलको प्रयोग गर्नु र सलाई लाईटर जस्ता आगो बाल्ने वस्तुहरू बच्चाले खेलाउँदा आगलागीका घटना बढी हुने गरेको।	चैत्र–जेष्ठ
५	महामारी	बाढी पश्चात पूर्ण प्रकोपका रुपमा झाडापखाला लगायतका पानी जन्य रोग बढ्ने गरेको, स्रोत साधन अभाव र जनचेतना कमी, अनुकूल क्षमताको अभाव।	विपद् पछि, अन्य समयमा
६	वर्डफ्लु, अन्य फ्लु	अव्यवस्थित कुखुरा पालन, स्वाइन फ्लु, आदि	जुनसुकै समयामा
७	शितलहर	चिसोको मात्रा बढ्दै गएको समयमा विपन्न वस्ती बढी प्रभावित	पुस –माघ
८	जंगली जनावर आतंक	गाउँपालिकाको वनजंगल वरिपरि बसोबास भएको क्षेत्रहरू	जुनसुकै समयमा
९	मौसमी सुख्खा	पानी नपरेमा नहरको सिचाईं नपुगेका भागहरू	असार –भदौ
१०	किट आतंक	जलवायु परिवर्तन, बढी विषादि प्रयोगका कारण लाभकारी चरा, किरा लोप	खेती मौसम
११	चट्याङ, असिना	बढी जसो बर्षायाम र पानी परेको समयमा	जुनसुकै समयमा

स्रोतः जिल्ला समन्वय समिति, मकवानपुर २०७४

खण्ड ५ : आर्थिक क्षेत्र तथा रोजगार स्थिति

५.१ गाउँपालिका अर्थतन्त्रको संरचनात्मक स्वरुप

गाउँपालिकाको अर्थतन्त्र मुख्यतया: कृषि, उद्योग, व्यापार, सेवामूलक व्यवसाय, नोकरी, निर्माण, थोक, खुद्रा बजार, होटल, रेस्टुरेन्ट, पर्यटन तथा सेवा जस्ता क्षेत्रमा निर्भर भएको देखिन्छ। उपयुक्त हावापानी, माटोको बनोट तथा समतल समेत भएकाले भएको यस गाउँपालिका कृषिको लागि उपयुक्त उर्वर माटो भएको क्षेत्र भएको हुँदा गाउँपालिकामा अधिकांश घरपरिवार प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रुपमा कृषि व्यवसायमा संलग्न रहेका छन। यस परिवेशमा आधुनिक कृषि तथा पशुपालनलाई बढि जोड दिनुपर्दछ। गाउँपालिकामा रहेका तालहरूसहितको सिमसार क्षेत्र, जैविक विविधताले गाउँपालिकाको विकासमा थप सम्भावना बोकेको छ । मील, फर्निचर उद्योग, क्रसर उद्योग, कुखुरा पालन, पशु पालन आदि यस गाउँपालिकामा रहेका केही साना तथा घरेलु उद्योग व्यवसायहरू हुन्। यस गाउँपालिकाका मानिसहरू क्रमश साना उद्योगहरूको विकास तर्फ लागिरहेका छन् । यस गाउँपालिकाका मुख्य आर्थिक क्रियाकलापहरूमा व्यापार व्यवसाय, नोकरी र विकल्पमा वैदेशिक रोजगार रहेको देखिन्छ।

५.२ गाउँपालिकाको रोजगारी, आम्दानी तथा खर्चको अवस्था

५.२.१ मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं. ५५ : मुख्य पेशाको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा नं.	नोकरी जागिर (सरकारी वा अर्धसरकारी)	नोकरी जागिर गैर सरकारी	नोकरी जागिर (निजी, व्यक्तिगत घर पसल	ज्याला मजदुरी कृषि क्षेत्र	ज्याला मजदुरी गैर कृषि क्षेत्र	पेशागत काम	व्यापार व्यवसाय	स्वरोजगार	घरेलु तथा साना उद्योग	उद्योगधन्दा सञ्चालन	ठेक्का प	पारिवारि व्यवसायमा सहयोग	आफ्नै खेतीपाती	घरायसी काम	अन्य	काम नगरेको	जम्मा
१	२०	१६	१५	५०८	१२०	४४	३३	६	४	१	५				२,६२३		३,३९५
२	४	३	४	१,३०८	२	६३०	१	२७४			१				५२७		२,७५४
३	२४	२३	१२	२,२८६	३३	१२२	७१	२८		२	५५	२३	१३९	७८०	१,३६७	१४	४,९७९
४	८	८	२४	६४०	५४	११९	३६	९	२		५	१	३१७	१४०	१,२०१	१२२	२,६८६
५	२१	३	१	२,०८२	५	१२३	२८	८			१०				१,३२९		३,६१०
६	२७	१२	३७	२५७	१५	४,७६१	१६९			१					१,७३२		७,०११
७	९६	६६	१२	३७९	४६४	२,२३५	७१०	४८	१		२०				२,०६३		६,०९४
८	११	१२	४	३५७	९	३४१	११०	१	२		६		८	१५४	१,३६१	३७१	२,७४७
९	२३	२१	७९	१,६१९	१७३	४२४	२१५	९			७				२,२७०		४,८४०
जम्मा	२३४	१६४	१८८	९,४३६	८७५	८,७९९	१,३७३	३८३	९	४	१०९	२४	४६४	१,०७४	१४,४७३	५०७	३८,११६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेको सक्रिय जनसंख्या मध्यको विभिन्न पेशा अंगाल्ने जनसंख्या मध्ये सबैभन्दा घरायसी काममा कृषि क्षेत्रमा ज्याला मजदुरी गर्नेको जनसंख्या ९,४३६ जना अर्थात २४.८ प्रतिशत, पेशागत काममा ८,७९९ अर्थात २३.१ प्रतिशत, व्यापार व्यवसायमा १,३७३, घरायसी काममा १०७४, गैर कृषि क्षेत्रमा ज्याला मजदुरी ८७५ र अन्य काम गर्ने जनसंख्या १४,४७३ रहेका छन् । काम नगर्ने जनसंख्या पनि ५०७ जना रहेको छ। नोकरी, ठेक्का, आफ्नै खेतीपाती, उद्योगधन्दा र स्वरोजगारमा लागेको जनसंख्या न्यून छ भने उद्योग घन्दा संचालन गरी उत्पादनमूलक काममा लागेको जनसंख्या नगण्य रहेको छ । यसरी समग्र तथ्याङ्कको विष्लेषण गर्दा स्पष्ट नखुलेको घरायसी काममा अत्याधिक, परम्परागत कृषिकर्ममा र ज्याला मजदुरी गर्नेको संख्या उल्लेख्य रहेकोले । गाउँपालिकाले सामान्य जीवनस्तर न्यून रहेको प्रस्ट हुन्छ । अर्धदक्ष, अदक्ष र बेरोजगारको जनसंख्या उच्च हुँदा गाउँपालिकाको विकासमा दीर्घकालिन नकारात्मक प्रभाव पर्दछ । यसर्थ दिगो विकासको लागि रोजगारी

श्रृजना, दक्ष जनशक्ति उत्पादन र उत्पादन र सेवामुखी उद्योग व्यवसायको विकास गेर्न दीर्घकालिन कार्ययोजना निर्माण गरी लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिका माप्रस्तुत गरिएको छ।

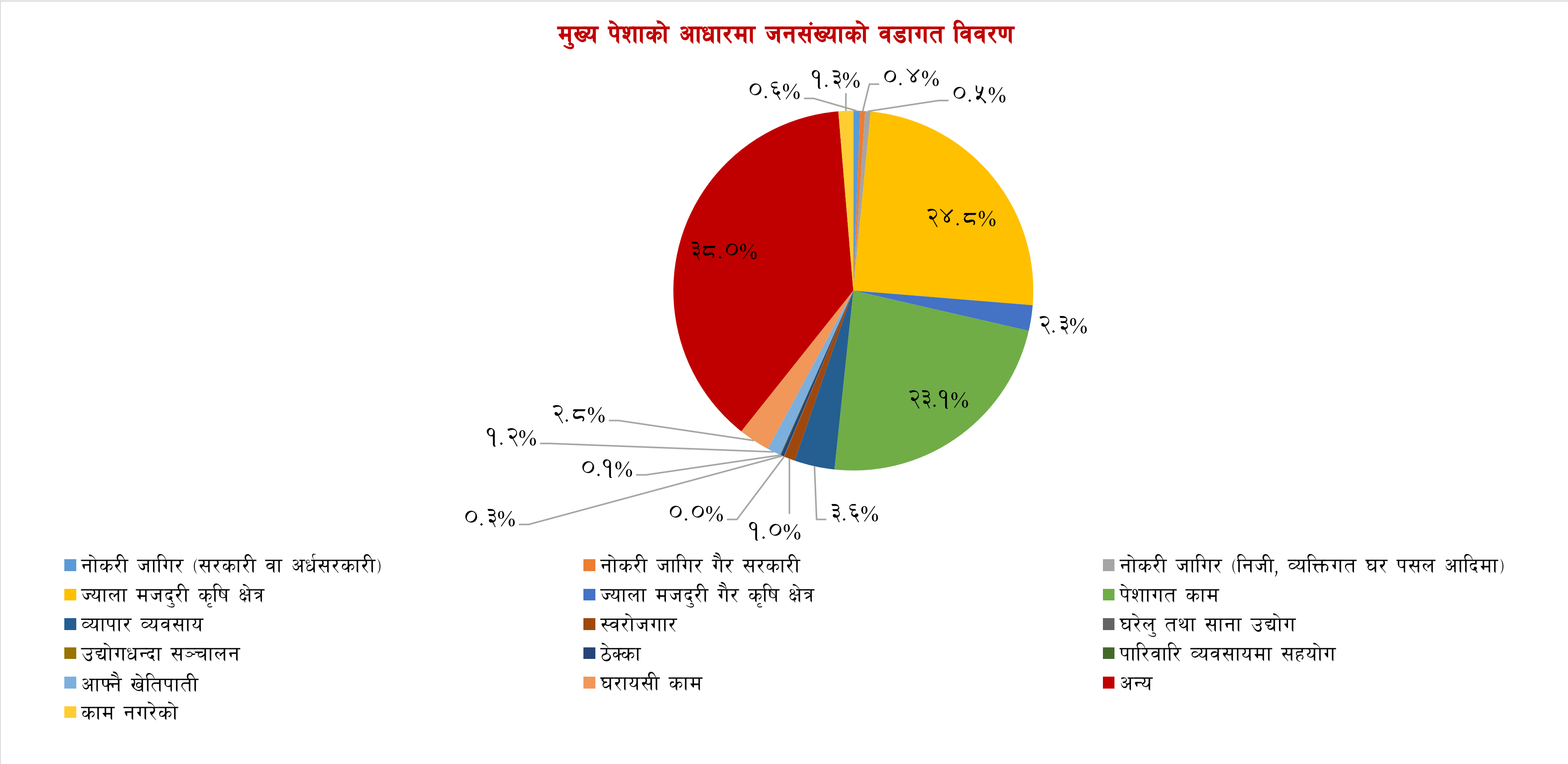

५.२.१ परिवारको मुख्य आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५६ : परिवारको मुख्य आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	कृषि	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा	व्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	७९१	३	१३	७				१		२	१		८१८
२	५८१		७	३									५९१
३	१,००५	३	३३	५६	३					२१	४	३	१,१२८
४	५६५		२५	८	२					१		५	६०६
५	७६७			५		१		१		३			७७७
६	१,१२०	८	१९३	११६	१		३			४०			१,४८१
७	५२६	१४	४५९	१३६	१३	२८	९३	६	३	१२३	२०		१,४२१
८	३०१	२	१०२	९०	६	१	२	१		५		५१	५६१
९	८५५	१	१२७	१४१	१	१	३			८	३		१,१४०
जम्मा	६,५११	३१	९५९	५६२	२६	३१	१०१	९	३	२०३	२८	५९	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये आम्दानीको मुख्य पेशा कृषि हुने घरपरिवारको संख्या ६५११ अर्थात ७६.४ प्रतिशत, दोस्रोमा व्यापार व्यवसाय गर्नेको संख्या ९५९ अर्थात ११.३ प्रतिशत, तेस्रोमा नोकरी गर्नेको संख्या ५६२ अर्थात ६.६ प्रतिशत, आन्तरिक विप्रेषण अर्थात अन्य जिल्ला वा क्षेत्रबाट कमाएर पठाएको रकम हुनेको संख्या २०३ घरपरिवार अर्थात २.४ प्रतिशत, सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा बाट १०१ अर्थात १.२ प्रतिशत, अन्य नखुलेको ५९ अर्थात ०.७ प्रतिशत र उद्योग, पेन्सन, घरभाडा, ब्याज, दैनिक ज्यालादारी बैदेशिक विप्रेषण आदिमा नगण्य संख्यामा परिवारको आम्दानीको मुख्य श्रोत भएको देखिन्छ । तथ्याङ्कबाट अत्यन्त ठूलो संख्यामा रहेका घरपरिवारहरू अर्थात ७६.४ प्रतिशतको आम्दानीको मुख्य श्रोत कृषि पेशा नै देखिन्छ । ठूलो संख्यामा जनसंख्या कृषिमा आधारित देखिएतापनि आम्दानी र उत्पादनका हिसाबले निकै अपर्याप्त रहेको छ । दोस्रोमा रहेको व्यापार व्यवसाय समेत प्रभावकारी देखिँदैन किनकि ग्रामीण भेगमा ठूला व्यापारीक केन्द्रहरू नहुने, उपभोक्ताको चहलपहल कम हुने हुनाले व्यापार न्यून रहन्छ । सबैभन्दा महत्वपूर्ण पक्ष भनेको आम्दानीको मुख्य श्रोत परम्परागत कृषि हुनुले ठूलो संख्याको अदृष्य बेरोजगारी रहेको र अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा मानिसको संलग्नता नगण्य देखिन्छ । यस प्रकारको आर्थिक गतिविधिलाई व्यापक

सुधार गरी उत्पादन र स्वरोजगारमुखी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

परिवारको मुख्य आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरधुरीको विवरण

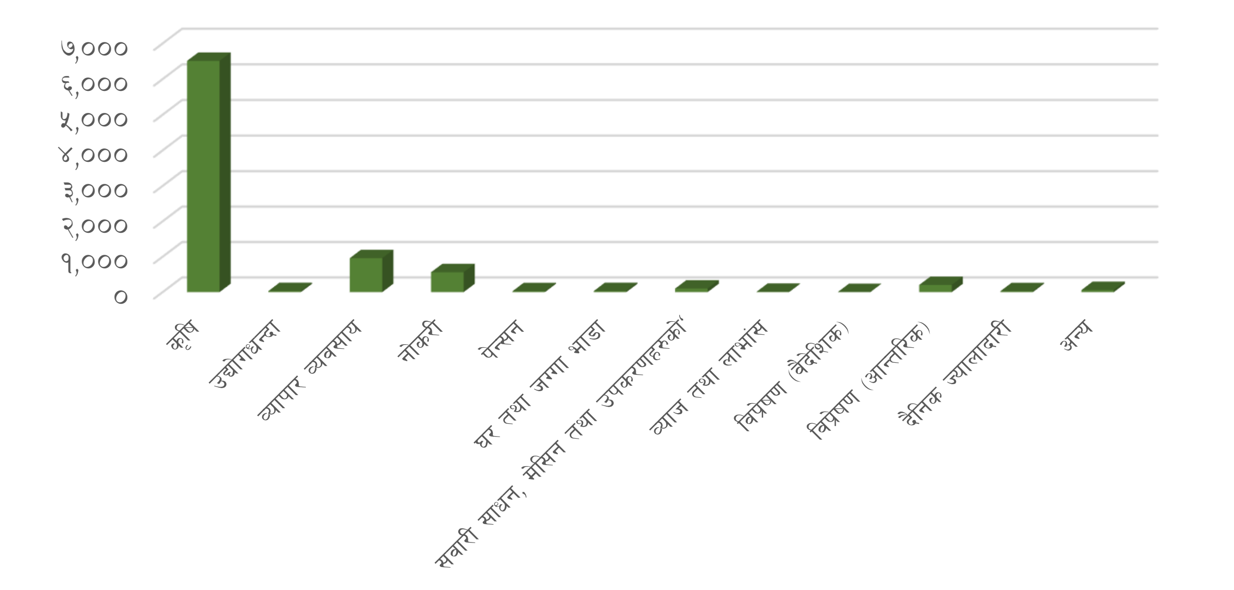

५.२.३ दोस्रो आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५७ : दोस्रो आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	आम्दानीको दोस्रो श्रोत नभएको	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा	ब्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	७७४	१	२६	८	१		१		२	५			८१८
२	४९२		२०	५						१		७३	५९१
३	६५१	३	१६७	१८७	२	१०	५	१		५४	११	३७	१,१२८
४	४८३		२५	२४	६		१		१	६		६०	६०६
५	६७३		२८	३४	२		६			३४			७७७
६	१,२६०		५३	९७	५		१०			५६			१,४८१
७	१,०४०	३	९९	६५	६	२७	७८	९	२	७२	२०		१,४२१
८	४७३	२	३७	४३		१	४					१	५६१
९	५३७		१३०	३७२	६	१३	६			५८	१८		१,१४०
जम्मा	६,३८३	९	५८५	८३५	२८	५१	१११	१०	५	२८६	४९	१७१	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये तपाईंको दोस्रो मुख्य आम्दानीको श्रोत के हो भनेर सोधिएको प्रश्नमा ६,३८३ अर्थात ७४.९ प्रतिशत घरपरिवारको दोस्रो आम्दानीको श्रोत नै नभएको उत्तर दिएका थिए । यसको अर्थ कूल घरपरिवारको ७४.९ प्रतिशत घरपरिवारको कृषि बाहेक अन्य आम्दानीका विकल्पहरू नरहेको भन्ने बुझिन्छ । यसरी एक मात्र निर्विकल्प आम्दानीको श्रोत हुनुले उनीहरूको न्यून स्तरको जीवन निवार्हलाई संकेत गर्दछ। आम्दानीका वैकल्पिक श्रोतहरू भएमा एक वा अन्य श्रोतको आम्दानी घटेपनि विकल्पबाट आम्दानी गरी सुरक्षित ढंगले जीवन निर्वाह गर्न सहज हुन्छ ।

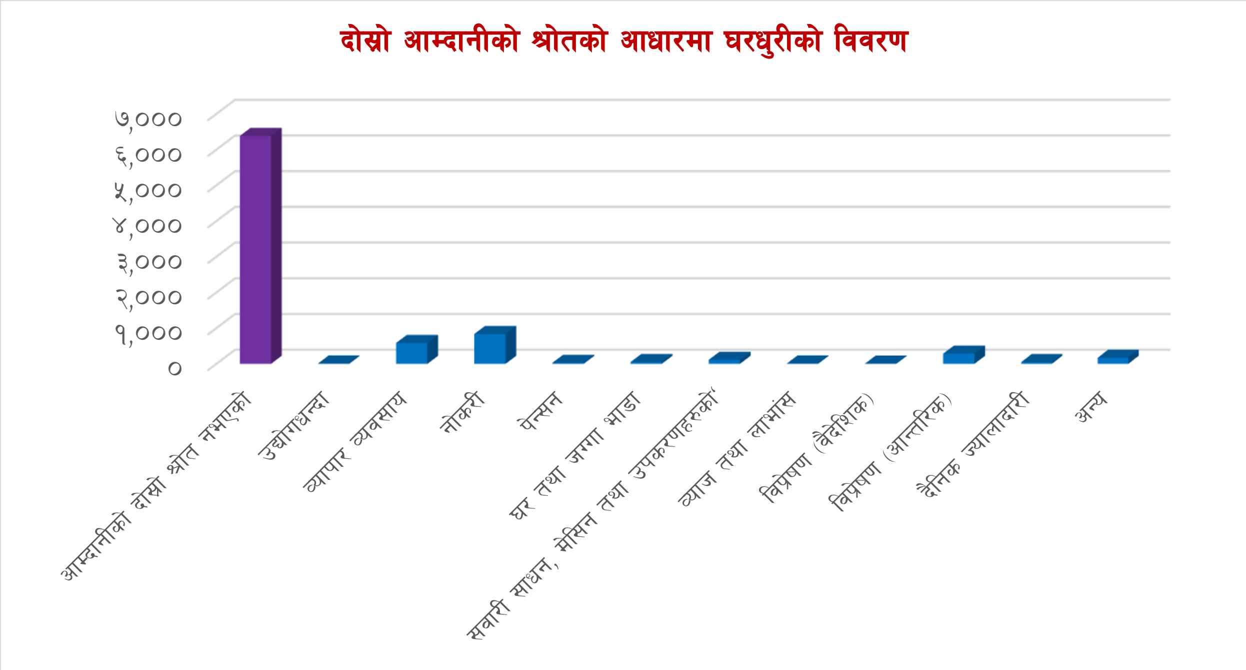

५.२.४ तेस्रो आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ५८ : तेस्रो आम्दानीको श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	आम्दानीको तेस्रो श्रोत नभएको	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरुको भाडा	ब्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	८१३		१			४						८१८
२	५८६							२		१	२	५९१
३	१,०८१		१९		१				१३	२	१२	१,१२८
४	५७८		३	२	१	१			१		२०	६०६
५	७६९		४		१	२			१			७७७
६	१,४८०								१			१,४८१
७	१,३९१	१	४		३	१३	१		४	४		१,४२१
८	५४९	१	७	१	२	१						५६१
९	१,०५३		४६	२	८	४	१		१५	११		१,१४०
जम्मा	८,३००	२	८४	५	१६	२५	२	२	३५	१८	३४	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये तपाईंको तेस्रो मुख्य आम्दानीको श्रोत के हो भनी सोधिएको प्रश्नमा ८,३०० अर्थात ९७.४ प्रतिशत घरपरिवारको तेस्रो आम्दानीको श्रोत अर्थात विकल्प नै नभएको उत्तर

प्राप्त भएको थियो । अर्थात कूल घरपरिवारको ९७.४ प्रतिशत जनसंख्याको तेस्रो आम्दानीको श्रोत नभएको र आम्दानीको एकमात्र वा केहिको दोस्रो विकल्प भएपनि तेस्रो विकल्प नहुनेको घरधनी जनसंख्या भने ९० प्रतिशत भन्दा धेरै रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। आम्दानीका अन्य विकल्पहरूको संभावना भएतापनि अधिकांश घरपरिवारहरू परम्परागत र सहजै प्राप्त हुने पेशा, व्यवसाय वा रोजगारीमा लागेको देखिन्छ । श्रृजनशिल सोच र जोखिम लिएर नयाँ पेशा, व्यसाय र रोजगारीमा लाग्ने यूवाहरूको संख्या नगण्य रहेकोले गाउँपालिकाको समग्र दीर्घकालिन विकासमा ठूलो अपेक्षा गर्न नसकिने स्पष्ट हुन्छ । यस स्थितिबाट माथि उठ्न नयाँ रोजगार, व्यवसाय र उद्यमशिलता विकासका कार्यमूलक योजना निर्माण गरी कृषि, पर्यटन, उद्योग र सेवा मूलक व्यवसायको प्रर्वद्धन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

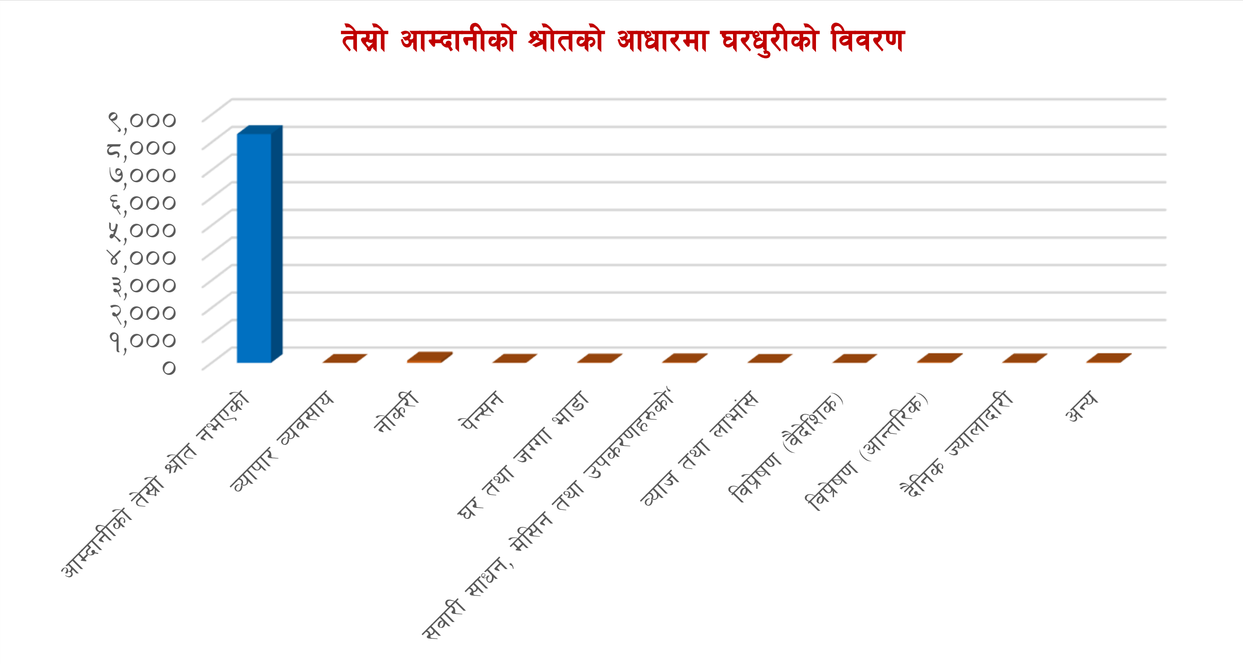

५.२.५ घरपरिवारको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण

तालिका नं. ५९ : घरपरिवारको प्रमुख आम्दानीको श्रोतको विवरण

वडा नं.	कृषि	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा	ब्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
१	७९१	४	३९	१६	१		५	१	२	७	१		८१८
२	५८१		२७	८					२	३	१	७५	५९१
३	१,००५	६	२००	२६२	५	११	७	१		८८	१८	५३	१,१२८
४	५६५		५०	३५	१०	१	५		१	८		८५	६०६

वडा नं.	कृषि	उद्योगधन्दा	व्यापार व्यवसाय	नोकरी	पेन्सन	घर तथा जग्गा भाडा	सवारी साधन, मेसिन तथा उपकरणहरूको भाडा	ब्याज तथा लाभांस	विप्रेषण (वैदेशिक)	विप्रेषण (आन्तरिक)	दैनिक ज्यालादारी	अन्य	जम्मा
५	७६७		२८	४३	२	२	८	१		३८			७७७
६	१,१२०	८	२४६	२१३	६		१३			९७			१,४८१
७	५२६	१७	५५९	२०५	१९	५८	१८४	१६	५	२०१	४४		१,४२१
८	३०१	४	१४०	१४१	७	४	१०	१		५		५२	५६१
९	८५५	१	२५७	५५९	१०	२३	१५	१		८५	३५		१,१४०
जम्मा	६,५११	४०	१,५४६	१,४८२	६०	९९	२४७	२१	१०	५३२	९९	२६५	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ६,५११ अर्थात ७६.४ प्रतिशत घरपरिवारहरूको आम्दानीको श्रोत कृषि रहेको छ भने दोस्रोमा व्यापार व्यवसाय १,५४६ अर्थात १८.१ प्रतिशतको, नोकरी अन्तर्गत १,४८२ अर्थात १७.४ प्रतिशत घरपरिवारहरू रहेका छन् । त्यसैगरी ५३२ घरपरिवार अर्थात ६.२ प्रतिशतको आम्दानीको श्रोत भने विप्रेषण (आन्तरिक) रहेको छ । अन्य आम्दानीका श्रोतहरू भने न्यून घरपरिवारहरूमा रहेको पाइन्छ। जुन यो तथ्याङ्कले समेत ठूलो नाफा हुने र उत्पादनमूखी व्यवसायमा मानिसको संलग्नता अत्यन्त न्यून र परम्परागत कृषि र सामान्य व्यापार व्यवसायमा अधिक संलग्नता रहेको देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

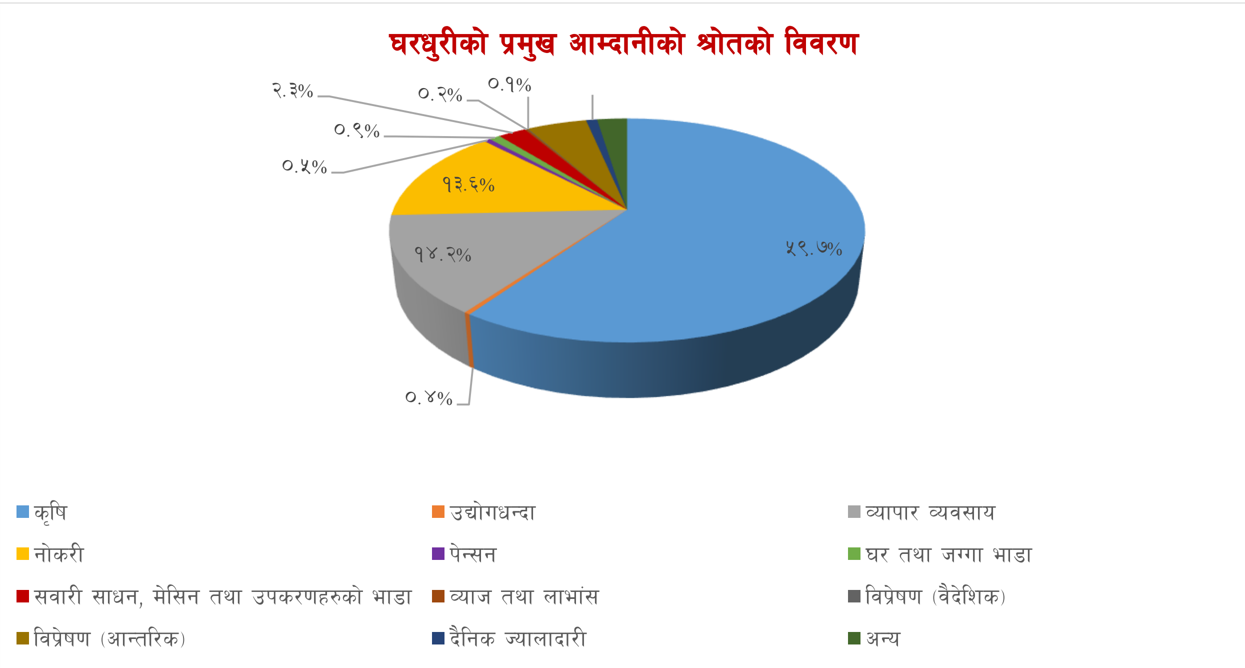

५.२.६ घरपरिवारमा प्रत्येक महिना आवश्यक पर्ने रकम सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ६० : घरपरिवारमा प्रत्येक महिना आवश्यक पर्ने रकम सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	रु. १०,००० भन्दा कम	रु. १०,००० देखि रु. २०,०००	रु. २०,००० देखि रु. ३०,०००	रु. ३०,००० देखि रु. ४०,०००	रु. ४०,००० देखि रु. ५०,०००	रु. ५०,००० भन्दा बढी	जम्मा	प्रत्येक महिना आवश्यक पर्ने औषत रकम रु.
१	२८७	३६७	१२६	१०	१७	११	८१८	१९,०६१
२	४४०	१४३	६		२		५९१	९,५१८
३	६४३	४१२	६४	६	१	२	१,१२८	११,९०४
४	३६४	२१२	१९	५	४	२	६०६	१२,१२५
५	३८०	३३८	४२	९	५	३	७७७	१३,२४८
६	१,१४४	२८०	५१	४		२	१,४८१	९,३१५
७	३०९	८९५	१६५	३२	८	१२	१,४२१	१६,९७०
८	२०५	९५	९	४	४९	१९९	५६१	४५,०३७
९	६३८	४०८	६६	१३	७	८	१,१४०	१२,४०८
जम्मा	४,४१०	३,१५०	५४८	८३	९३	२३९	८,५२३	१५,२०७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवार मध्ये मासिक रु. १०,००० भन्दा कम खर्चमै परिवार धान्ने घरपरिवारको संख्या ४,४१० अर्थात ५१.७ प्रतिशत, रु. १०,००० देखि रु. २०,००० सम्ममा परिवारको मासिक खर्च धान्नेको संख्या ३,१५० अर्थात ३७ प्रतिशत, रु. २०,००० देखि रु. ३०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या ५४८ अर्थात ६.४ प्रतिशत, रु. ३०,००० देखि रु. ४०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या ८३ अर्थात १ प्रतिशत, रु. ४०,००० देखि रु. ५०,००० सम्म खर्च गर्नेको संख्या ९३ अर्थात १.१ प्रतिशत र रु. ५०, ००० भन्दा माथि खर्च गर्नेको संख्या २३९ अर्थात २.८ प्रतिशत देखिन्छ । यस तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा रु. १०,००० वा सो भन्दा कम रकममै मासिक गुजारा गर्नेको संख्या उल्लेख्य अर्थात कूल घरपरिवारको ५१.७ प्रतिशत हुनुले यस गाउँपालिकाका अधिकांश बासिन्दाहरूको जीवनस्तर न्यून भएकोले आधारभूत आवश्यकता जस्तै खाद्यान्न, बास, लुगालत्ता, शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी आदिमा अत्यन्त न्यून स्तरको मात्र पहुँच रहेको स्पष्ट हुन्छ । चरम महंगी र मुद्रा स्फिती बढिरहेको हालको अवस्थामा ५१.७ प्रतिशत परिवारहरूले प्रति परिवार प्रति दिन मात्र रु. ३३३.३३ मा गुजारा गर्नुपर्ने तथ्याङ्कले देखाउँछ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

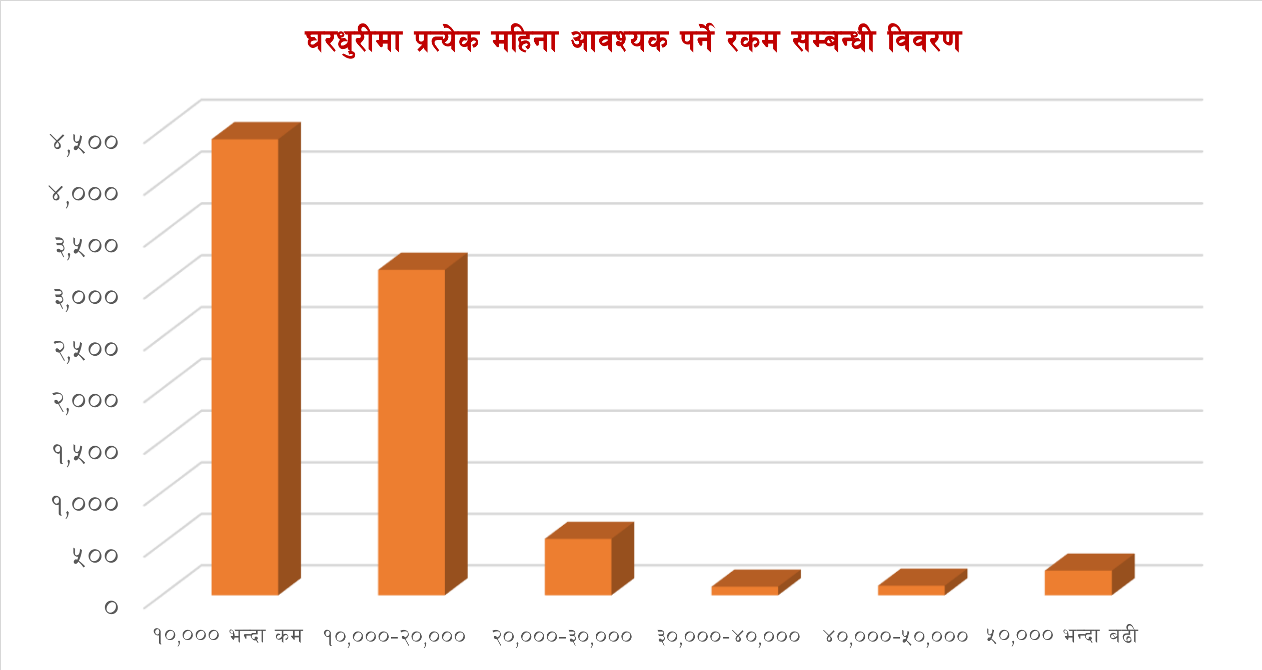

५.२.७ घरपरिवारको वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिना सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ६१ : घरपरिवारको वार्षिक आम्दानीले परिवार धान्न पुग्ने महिना सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	०-३ महिना	४-६ महिना	७-९ महिना	९-११ महिना	१२ महिना भन्दा माथि	जम्मा	औषत पुग्ने समय
१	३०	१०९	६१	१९	५९९	८१८	१०.४६
२		१७	२६	२८	५२०	५९१	११.५७
३	१५	६३	३९	३३	९७८	१,१२८	११.३४
४	६	४९	४४	५५	४५२	६०६	१०.९०
५	१	२४	४४	३१	६७७	७७७	११.५१
६	२१७	१	५		१,२५८	१,४८१	१०.२३
७	३६	६	६	२	१,३७१	१,४२१	११.६५
८	४०	१५४	९		३५८	५६१	९.५६
९	३	३८	३४	३	१,०६२	१,१४०	११.६५
जम्मा	३४८	४६१	२६८	१७१	७,२७५	८,५२३	११.०४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये आफ्नै वार्षिक आम्दानीले बाह्र महिना भन्दा माथि धान्नेको संख्या ७,२७५ अर्थात ८५.४ प्रतिशत देखिन्छ। त्यसैगरी ४ देखि ६ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरपरिवारको संख्या ४६१ अर्थात ५.४ प्रतिशत, ७ देखि ९ महिनासम्म धान्न पुग्ने घरपरिवारको संख्या २६८ अर्थात् ३.१ प्रतिशत, ९ देखि ११ महिनासम्म धान्न पुग्नेको संख्या १७१ अर्थात २ प्रतिशत र ० देखि ३ महिना मात्र धान्न पुग्नेको संख्या ३४८ अर्थात ४.१ प्रतिशत रहेको छ। यसपूर्वको मासिक खर्चको आधारमा तयार पारिएको तथ्याङ्क

र यस तथ्याङ्कलाई संयुक्त रुपमा हेर्दा अधिकांश जनसंख्याले वार्षिकरुपमा गर्ने अत्यन्त न्यून आम्दानीले बाह्रै महिना दु:ख गुजारा गरी खर्च धान्ने गरेको स्पष्ट हुन्छ । अर्कोतर्फ वार्षिक आम्दानीले वर्षभरी धान्न नसक्ने घरपरिवारहरू समेत रहेको तथ्याङ्कले यो अवस्थामा रहेको जनसंख्या चरम गरीबीको अवस्थामा रहेको पुष्टि हुन्छ । संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक व्यवस्था लागु भैसकेको र स्थानीय सरकारमा धेरै हक अधिकारहरू प्रत्याभूत भैसकेको अवस्थामा यस्ता गरीवीको रेखामूनी रहेको जनसंख्यालाई लोक कल्याणकारी राज्यको मूल मर्म अनुसार सवलीकरण र संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

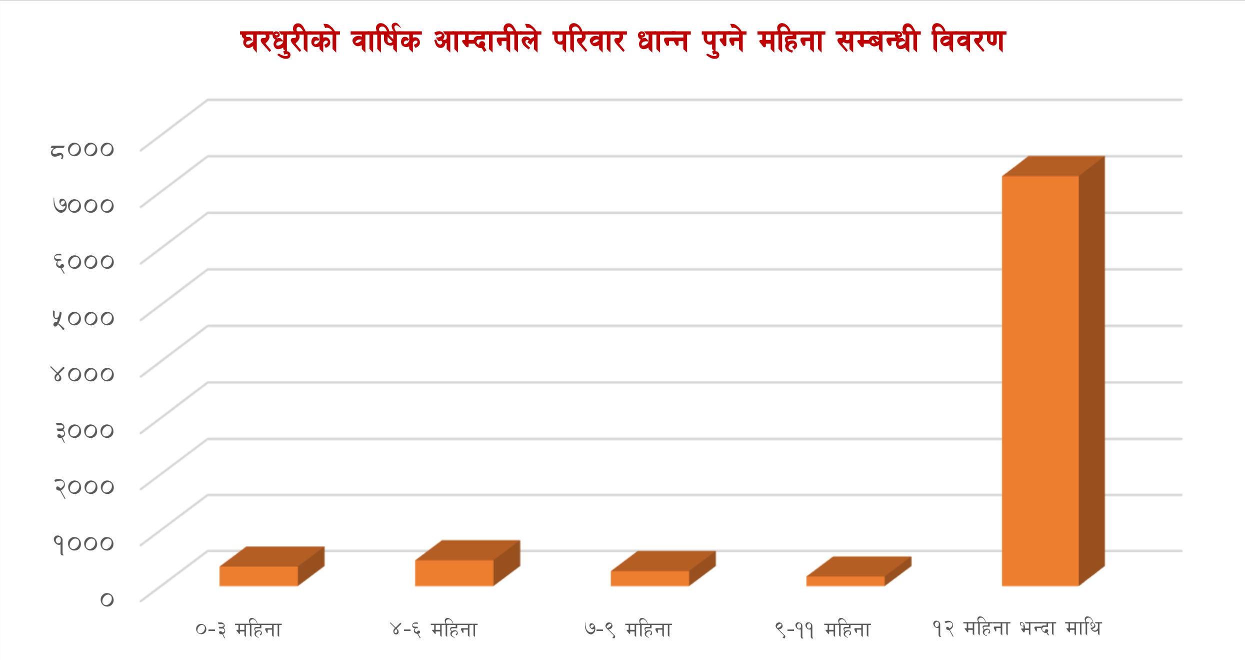

५.२.८ ऋण भएका घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ६२ : ऋण भएका घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	ऋण भएको घरपरिवार		ऋण नभएको घरपरिवार		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२७३	३३.४	५४५	६६.६	८१८
२	१०	१.७	५८१	९८.३	५९१
३	२३२	२०.६	८९६	७९.४	१,१२८
४	२७८	४५.९	३२८	५४.१	६०६
५	४३३	५५.७	३४४	४४.३	७७७
६	९४	६.३	१,३८७	९३.७	१,४८१
७	१२७	८.९	१,२९४	९१.१	१,४२१
८	१६०	२८.५	४०१	७१.५	५६१

वडा नं.	ऋण भएको घरपरिवार		ऋण नभएको घरपरिवार		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
९	५२२	४५.८	६१८	५४.२	१,१४०
जम्मा	२,१२९	२५.०	६,३९४	७५.०	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये विभिन्न वित्तीय संस्था सहकारी वा अन्य तवरले आफ्ना विभिन्न क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न वा लगानी गर्न ऋण लिएका घरपरिवारहरूको संख्या २,१२९ अर्थात २५ प्रतिशत र ऋण नै नलिएका घरपरिवारहरूको संख्या ६,३९४ अर्थात ७५ प्रतिशत रहेका छन् । ऋण लिनुका उद्देश्यहरू मध्ये अत्यावश्यक आवश्यकता परिपूर्ति गर्न ऋण लिनेको संख्या लगानी वा उत्पादनमूलक व्यवसाय गर्न ऋण लिनेको संख्या भन्दा बढी भएको अनुमान सजिलै लगाउन सकिन्छ किनकी दैनिक ३५० भन्दा कम रकममा गुजारा गर्नुपर्ने घरपरिवारको प्रतिशत ५१.७ रहेको छ । वडागत रुपमा पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

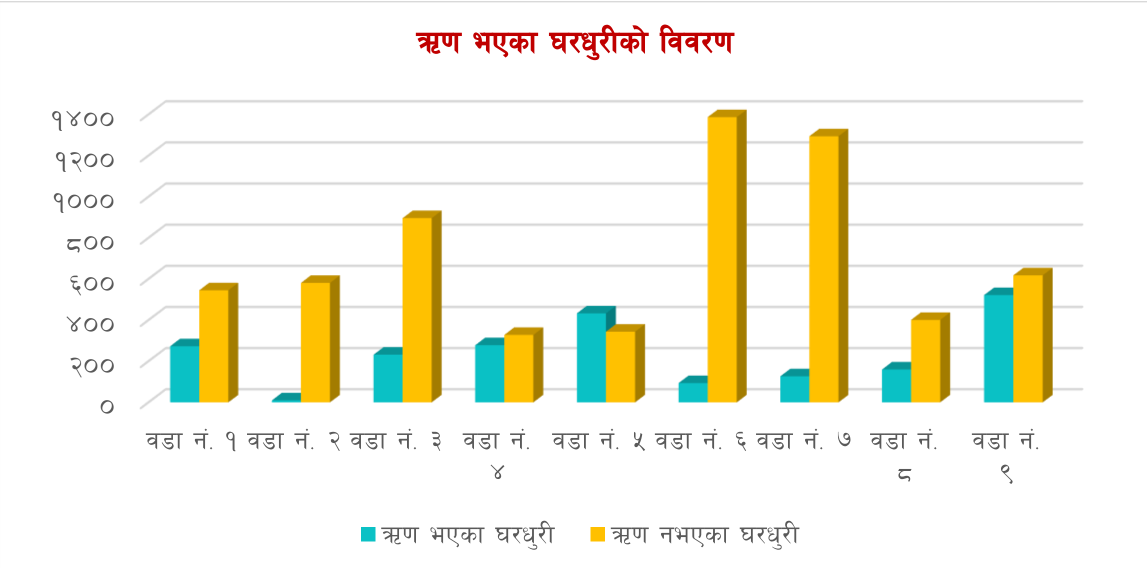

५.२.९ घरपरिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. ६३ : घरपरिवारले लिएको ऋण रकमका आधारमा परिवारको विवरण

वडा नं.	रु. १०,००० भन्दा कम	रु. १०,००० देखि रु. २०,०००	रु. २०,००० देखि रु. ३०,०००	रु. ३०,००० देखि रु. ४०,०००	रु. ४०,००० देखि रु. ५०,०००	रु. ५०,००० भन्दा बढी	जम्मा	औषत ऋण रकम रु.
१	७	१५	१४	११	२८	१९८	२७३	४४६,९३२
२	१		२		६	१	१०	५०,५००
३	८	६	६	१	१२	१९९	२३२	६५६,२७२
४	१४	१८	२०	१३	४२	१७१	२७८	४८०,००७
५	४६	५०	२७	१७	४५	२५३	४३८	२७९,७२८
६	६	३	६	३	९	६७	९४	२४१,३८३
७	१		३	१	१०	११२	१२७	३७१,७३२

८	२	४	८	४	१७	१२५	१६०	५३५,६०६
९	८	१०	१८	१०	२०	४५६	५२२	४४६,७३४
जम्मा	९३	१०६	१०४	६०	१८९	१,५८२	२,१३४	४३०,८९४
जम्मा		१०६	१०४	६०	१८९	१,५८२	२,१३४	४३०,८९४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा ऋण लिएका कुल २,१३४ घरपरिवारहरू मध्ये १,५८२ अर्थात ७४.१ प्रतिशत घरपरिवारले रु. ५०,००० भन्दा बढी ऋण लिएको देखिन्छ । रु. ४०,००० देखि रु. ५०,००० सम्म ऋण लिने घरपरिवारको संख्या १८९ अर्थात ८.९ प्रतिशत, रु. ३०,००० देखि रु. ४०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या ६० अर्थात २.८ प्रतिशत, रु. २०,००० देखि ३०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या १०४ अर्थात ४.९ प्रतिशत, रु. १०,००० देखि २०,००० सम्म ऋण लिनेको संख्या १०६ अर्थात ५ प्रतिशत र रु. १०,००० भन्दा कम ऋण लिनेको संख्या ९३ अर्थात ४.४ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । ऋण रकमको विवरण हेर्दा सानो रकमको ऋण लगानीमा भन्दा घरायसी प्रयोजन र अत्यावश्यक आवश्यकता पूर्ति गर्नलाई हुनसक्ने अनुमान लगाउन सकिन्छ । ऋण लिनु नकारात्मक नभएपनि ऋण लिनुको प्रयोजन दैनिक आवश्यकता गुजारा गर्ने मात्र हुँदा त्यसले न्यून गुणस्तरको जीवनयापन र गरीबीलाई संकेत गर्दछ । वडागत विस्तृत विवरण तलिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२.१० ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण

तालिका नं. ६४ : ऋण लिनुको कारणका आधारमा घरपरिवारहरूको विवरण

वडा नं.	व्यापार व्यवसाय	कृषि व्यवसाय	भवन निर्माण/जमिन	जन्म/मृत्यु/सामाजिक कार्य	धार्मिक/सांस्कृतिक	औषधी उपचार	शिक्षा	घरपरिवारको उपयोग	घरपरिवारको सदस्य विदेश पठाउने	अन्य कारण	जम्मा
१										१	१

२	१	४		४	६	४		४			७
३	६	१५	१८		१	२				१	३९
४	२७	२९	३९	११	२	२३	४	२३	१०	११	१०९
६	३		१	१				३	१		९
७											१
८	५०	६	२६			२		७	१	२	९४
जम्मा	८७	५४	८४	१६	९	३१	४	३७	१२	१६	२६०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा ऋण लिएका कुल २६० घरपरिवारहरूमध्ये ३ वटा घरपरिवारले आफूले ऋण लिएको प्रयोजन नखुलाएकोले ऋण लिनुपर्ने कारणका आधारमा घरपरिवारको विवरणको तथ्याङ्कलाई हेर्दा ४५७१ मात्र देखिन्छ। ऋण लिनेहरूको प्रवृतिलाई हेर्दा सबैभन्दा बढी औषधि उपचारको लागि २२९७ घरपरिवारहरू अर्थात ५०.३ प्रतिशत, दोस्रोमा घरायसी प्रयोजनका लागि २१६८ अर्थात ४७.४ प्रतिशत, तेस्रोमा शिक्षाको लागि १३३२ अर्थात २९.१ प्रतिशत, चौथौंमा जग्गा जमिन खरिदको लागि ११९२ अर्थात २६.१ प्रतिशत छन् भने लगानी र उत्पादन प्रवर्द्धन गर्न निकै कम घरपरिवारले ऋण लिएको देखिन्छ। जसमध्ये ८९९ अर्थात १९.७ प्रतिशत कृषि व्यापारमा र मात्र ४९३ अर्थात १०.८ प्रतिशतले व्यापार र उद्योगमा लगानी गर्न ऋण लिएको देखिन्छ। तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा दैनिक जिवन निर्वाह र सुरक्षाका आधारभूत मानवीय आवश्यकता पूर्ती गर्न जस्तै औषधोपचार, शिक्षा तथा घरायसी गर्जो टार्न अधिकांश ऋण लिएको तथ्य स्पष्ट हुन्छ। नागरिकका आधारभूत आवश्यकता पूरा गर्ने दायितव राज्यको हुने संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक संविधानले शिक्षा, स्वास्थ्य, खाद्यान्न जस्ता आवश्यकताहरूलाई मौलिक अधिकारको रुपमा स्थापित गरिसकेको सन्दर्भमा स्थानीय तथा संघीय सरकारले नागरिकका यी सवालहरूलाई सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

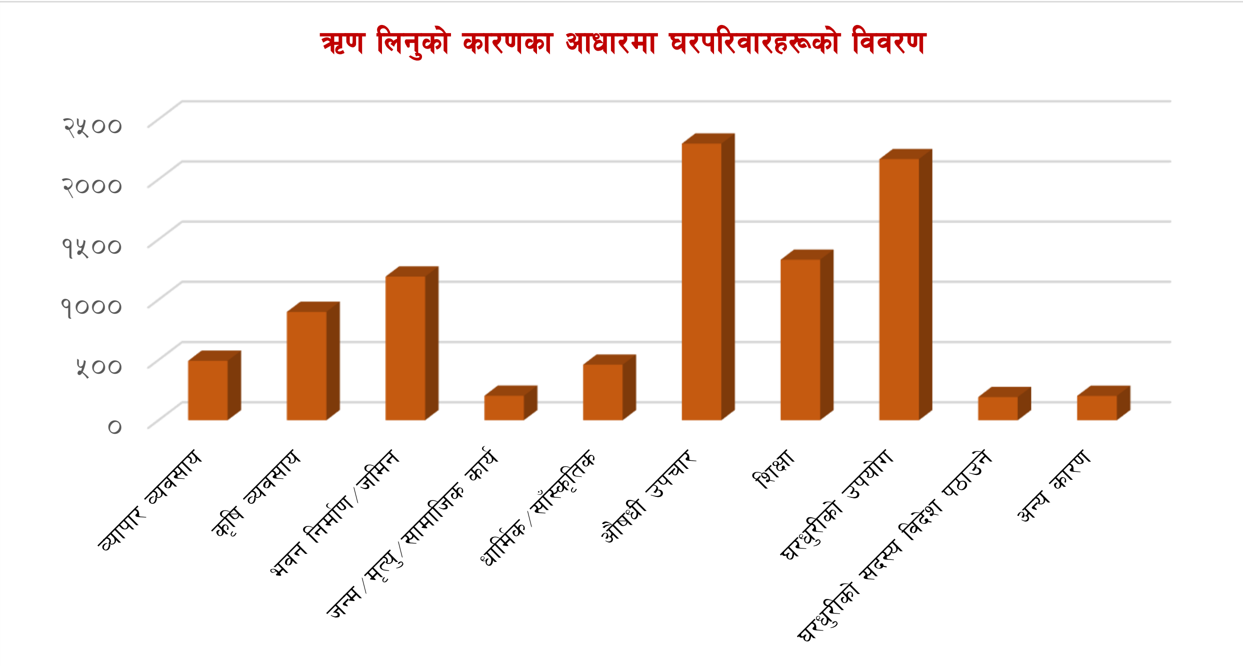

५.२.११ विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने प्रमुख पहिलो स्थान सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ६५ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने प्रमुख स्थान सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने प्रमुख स्थान												
	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घर चलाउनमा खर्च	विवाह, व्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च	ऋण तिर्न	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	व्यवसायमा लगानी	अन्य	थाहा नभएको	जम्मा
१	१८५	१२	२		४						१		२०४
२	९		३	२	१		४						१९
३	१४५	१८३	३७	१	२	३	४	१		१	३	३	३८३
४	५४	४६	१३	१	११		३	१	१		१	६	१३७
५	१३८	५९	१९		५		१	१	१				२२४
६	१५१	१८	९		२								१८०
७	९२	९२	७१	१	१०		२	२		१	१	२	२७४
८	४३	२	६		२	१	२	१			१	१२	७०
९	१०८	११९	१०५	५	२५								३६२
जम्मा	९२५	५३१	२६५	१०	६२	४	१६	६	२	२	७	२३	१,८५३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा अनुपस्थित रहेर आन्तरिक वा बाह्य (वैदेशिक) विप्रेषण प्रवाह गर्नेहरूको जनसंख्या १,८५३ रहेकोमा सबैभन्दा धेरै ९२५ अर्थात कूल विप्रेषण प्रवाह गर्नेको जनसंख्याको ४९.९ प्रतिशतले शिक्षा क्षेत्रमा खर्च गर्ने गरेको पाइयो। उत्तरदाताहरूलाई प्रश्न गर्दा तपाईले विप्रेषणबाट प्राप्त रकमलाई खर्च गर्नुपर्दा कुन क्षेत्रलाई सबैभन्दा पहिलो प्राथमिकता दिनुहुन्छ भनेर सोधिएकोमा ४९.९ प्रतिशत घरपरिवारले शिक्षालाई पहिलो प्राथमिकता दिएको पाइयो। संविधानले मौलिक हकका रुपमा स्थापित गरी आधारभूत शिक्षालाई पूर्ण रुपमा नि:शुल्क गर्ने प्रावधानको व्यवस्था गरेपनि त्यसको व्यवहारिक र प्रभावकारी कार्यान्वय हुन नसक्दा पारिवारीक खर्चको ठूलो हिस्सा निजिक्षेत्रका विद्यालय तथा विश्वविद्यालयहरूमा र कतिपय अवस्थामा वैदेशिक अध्ययनमा समेत खर्च हुने गरेको छ। अर्कोतर्फ शिक्षा गुणस्तरिय जीवनको प्रमुख पूर्वाधार भएको तथ्य सर्वसाधारणमा महशुस भैसकेको र शिक्षामा गर्ने लगानी गुणस्तरीय जीवनको लागि गरिएको लगानीको रुपमा स्विकार गरेको पाइन्छ। यसले ग्रामीण र पिछडिएको समाजमा क्रमश: शिक्षाको आवश्यकता बारेको चेतना वृद्धि भैरहेको संकेत गर्दछ। तर राज्यको मूल दायित्व अन्तर्गत पर्ने शिक्षामा नै धेरै लगानी गर्नुपर्ने वाध्यता रहेको स्पष्ट हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

५.२.१२ विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने दोस्रो स्थान सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ६६ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने दोस्रो स्थान सम्बन्धी विवरण

वडा	विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च गर्ने दोस्रो क्षेत्र	जम्मा

नं.	दोस्रो खर्च गर्ने स्थान नभएको	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घर खर्च चलाउनमा	विवाह, व्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च	ऋण लिन	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गरगहनामा लगानी	अन्य	
१	१	४	१६९	२९								१	२०४
२		४	६	३		४			२				१९
३	३	११९	९६	१३५	१७	८		२	१	२			३८३
४	६	१५	३९	६५	१	६		२	२			१	१३७
५		१९	१३३	६७		३				१		१	२२४
६		६	१३४	३८		२							१८०
७	३	७८	९६	७१	४	१४	१	१	२	२	२		२७४
८	१२	६	१७	२४		७	१		२	१			७०
९	५	४९	९६	१३१	५१	२५	२	३					३६२
जम्मा	३०	३००	७८६	५६३	७३	६९	४	८	९	६	२	३	१,८५३

स्रोतः घरधुरी तथ्याङ्क संकलन सर्वेक्षण, २०७४

काम वा रोजगारीको कारण गाउँपालिका बाहिर रहि विप्रेषण प्रवाह गर्नेहरूको संख्या १,८५३ रहेकोमा खर्चको दोस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा ७८६ जना अर्थात ४२.४ प्रतिशतले औषधि उपचारमा खर्चको दोस्रो प्राथमिकता केन्द्रित गरेको पाइयो । पुनः संविधानले मौलिक हकको रुपमा स्थापित गरेको स्वास्थ सेवामा नागरिकको पहुँच अत्यन्त न्यून हुनु र कमाइको ठूलो अंश औषधि उपचारमा खर्च गर्नुपर्ने बाध्यतामा जनसाधारणहरू रहेको स्पष्ट हुन्छ। यसरी समय र श्रम खर्चे र पठाएको रकम निरन्तर आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा मात्र खर्चनु पर्दा अन्य उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्ने विषय ओझेलमा पर्ने र जीवनस्तर सुधारमा प्रगति नहुने संकेत देखिन्छ। थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

५.२.१३ विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने तेस्रो स्थान सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ६७ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने तेस्रो स्थान सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च गर्ने तेस्रो क्षेत्र															जम्मा
	तेस्रो खर्च गर्ने स्थान नभएको	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घर खर्च चलाउनमा	विवाह, व्रतबन्ध, चाडपर्वमा खर्च	ऋण लिन	ऋण दिन	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गहना खरिद	घरपालुवा पशुपंक्षी खरिद गर्न	व्यवसायमा लगानी	अन्य		
१	२	३	१७	१६०	१४	८										२०४
२		१	६	९			१	२								१९

३	३	४१	६२	१३१	८७	३६	५	६	६		१		१	४	३८३
४	६	३	२४	३९	४२	१२	१	२	३	२		१		२	१३७
५	१	५	१२	१२८	५६	१५	१	१	१			१		३	२२४
६		३	७	१२५	८	३४	१		१					१	१८०
७	३	४५	३७	५२	५२	६२	६	५	९	१			१	१	२७४
८	१२	३	९	१९	१	१८	२	२	४						७०
९	३४	१२	३४	४१	६८	१००	१२	४३	१०	७	१				३६२
जम्मा	६१	११६	२०८	७०४	३२८	२८५	२९	६१	३४	१०	२	२	२	११	१,८५३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

काम वा रोजगारीको शिलशिलामा गाउँपालिका बाहिर रहि गाउँपालिकामा विप्रेषण प्रवाह गर्ने १,८५३ जना मध्ये खर्चको तेस्रो प्राथमिकता बारे सोधिएको प्रश्नमा ७०४ जना अर्थात ३८ प्रतिशतले घरायसी गर्जोटार्न तेस्रो प्राथमिकता केन्द्रित गरेको पाइयो । यसरी पहिलो, दोस्रो र तेस्रो प्राथमिकतालाई हेर्दा उत्पादनशिल क्षेत्रमा नभई साधारण र अत्यावश्यक जीवन निर्वाहका क्षेत्रमा मात्र विप्रेषणको अत्याधिक रकम खर्च हुने गरेको पाइयो । यसरी राज्यले विप्रेषणलाई उत्पादनशिल लगानीका क्षेत्रहरू जस्तै कृषि, उद्योग, पर्यटन, उर्जा जस्ता क्षेत्रमा केन्द्रित गर्ने ठोस कार्ययोजना निर्माण नगरेमा युवाहरूको बहुमूल्य श्रमशक्तिको उचित सदुपयोग हुन नसक्ने र समाज यथास्थितिमै रहने अवस्था देखिन्छ ।

तालिका नं. ६८ : विप्रेशणबाट आएको रकम खर्च हुने स्थान सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	शिक्षामा खर्च	उपचारमा खर्च	घर खर्च चलाउनमा	विवाह, व्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च	विभागीय खर्च	ऋण तिर्न	बचत	घर बनाउन	जग्गा खरिद गर्न	गहना खरिद	घरपालुवा पशुपंक्षी	व्यवसायमा लगानी गर्न	अन्य	थाहा नभएको	जम्मा
१	१९४	२०३	२०२	१७८	१७९	५	२१	३	२	१	३		५		२०४
२	१६	१४	१९	१२	१३	१	८	४		२	२		४		१९
३	३३१	३५६	३६७	३३३	२९२	८६	३२	३९	१६	७	३	५	३३	३	३८३
४	७९	१२०	१२८	९३	७७	३	१९	३७	४	३	२९	४	५७	६	१३७
५	१७०	२१६	२२३	२०२	१५५	९	११	४१	६	१	२६	९	४२		२२४
६	१६४	१६४	१७७	१३५	१३५	४	७८	२६	४	२			१०		१८०
७	२४३	२४१	२४९	१२८	२२९	५८	१२४	५८	१४	३	४	३	२	२	२७४
८	५४	४२	५२	२	४९	१५	३५	२३	७		३	१	७	१२	७०
९	१९१	२६४	३०४	१५५	२३९	३०	१३७	६२	२८	७०	६	३	२३		३६२
जम्मा	१,४४२	१,६२०	१,७२१	१,२३८	१,३६८	२११	४६५	२९३	८१	८९	७६	२५	१८३	२३	१,८५३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा विप्रेषण प्रवाह गर्ने १,८५३ जना मध्ये १४४२ जनाले शिक्षा, १,६२० जनाले औषधोपचारमा, १७२१ जनाले घरायसी खर्चमा, १,३६८ जनाले विभागीय खर्च र १,२३८ जनाले ववाह, ब्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च प्रयोग गर्ने गरेको उत्तर दिएका थिए। अन्य क्षेत्रमा खर्च गर्नेको संख्या भने न्यून रहेको छ। यसरी बहुउत्तर आउने प्रश्नमा अधिकांशले शिक्षा, औषधोपचार, घरायसी खर्च विवाह, ब्रतबन्धन, चाडपर्वमा खर्च र ऋण तिर्न खर्च गर्ने गरेको उत्तर दिएका थिए । यस तथ्यलाई विश्लेषण गर्दा बचत तथा उत्पादनशिल क्षेत्रमा लगानि गर्नेहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ। यो बाध्यात्मक अवस्था हो किनकि आधारभूत आवश्यकता पूर्ति गर्नु सबैको पहिलो प्राथमिकता नै हुने गर्छ। वडागत थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.२.१४ विप्रेशणबाट आउने रकमको आकार

तालिका नं. ६९ : विप्रेशणबाट आउने रकमको आकार

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	अनुपस्थित घरपरिवार संख्या	जम्मा अनुपस्थित संख्या	विप्रेशण प्राप्त गर्ने घरपरिवार	विप्रेशण पाठाउनेहरूको संख्या	जम्मा विप्रेशण रकम (रु.)	जनसंख्या
१	८१८	२९१	४४६	१८२	२०३	६०,९१३,०००	३,४०१
२	५९१	१२९	३१७	१५	१९	१,०९४,०००	३,०२१
३	१,१२८	४२५	९९४	११	११	८,७५०,०००	५,२६२
४	६०६	२२७	५०९	१०१	१२९	२०,५०४,०००	२,८९२
५	७७७	३१९	७५७	१९२	२२४	३८,९९८,०००	३,६१०
६	१,४८१	३१५	३९०	१५०	१७९	४७,४६१,०००	७,०३४
७	१,४२१	३०३	३९२	१०५	११४	४१,८७९,०००	६,०९४
८	५६१	५९	७७	३८	३९	१४,६३०,०००	२,९४३
९	१,१४०	४४१	९२८	१५७	१८४	४५,५९५,०००	४,८४०
जम्मा	८,५२३	२,५०९	४,८१०	९५१	१,१०२	२७९,८२४,०००	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरूमा ३९,०९७ जनसंख्या रहेको छ। उक्त जनसंख्या मध्ये ४,८१० जनसंख्या अनुपस्थित रहेको छ । यो अनुपस्थित जनसंख्याको घरपरिवारगत विवरण हेर्दा कुल २,५०९ घरपरिवारमा अनुपस्थित जनसंख्या रहेको छ। त्यसमध्ये विप्रेषण भित्र्याउने घरपरिवार संख्या ९५१ मात्र छ। घर बाहिर रहि कमाएर पठाउने जनसंख्या भने जम्मा २००३ जना मात्र रहेको देखिन्छ। अनुपस्थित जनसंख्याको करीब एक तिहाइ जनसंख्याले मात्र आम्दानी गर्दछ भने अन्यले अध्ययन वा अन्य खर्च गर्ने अवस्थामा रहेको अनुमान लगाउन सकिन्छ । यसरी बाहिरबाट कमाएर गाउँपालिकामा भित्रिएको कूल विप्रेषण रकम रू. २६,५३,८६,७४८ रहेको छ। सबैभन्दा बढी विप्रेषण रकम भित्रिएको वडा नं. १ र कम भिभिएको वडा नं. ३ रहेका छन् । आम्दानी गर्ने जनसंख्याको आकारलाई हेर्दा अनुपातको रुपमा कम जनसंख्याको कमाइमा धेरै जनसंख्या आश्रित हुनुपर्ने देखिन्छ। यसरी ठूलो जनसंख्या आश्रित रहँदा गुणस्तरीय जीवन यापनमा कठिन हुन्छ। वडागत विस्तृत विवरण प्रस्तुत गरिएको छ।

५.३ कृषि

नेपालमा कृषि क्षेत्र देशको प्रमुख रोजगार प्रदायक तथा कूल गार्हस्थ उत्पादनमा प्रमुख हिस्सेदार भै देशको अर्थतन्त्रको मेरुदण्डको रुपमा रहेको छ । ग्रामीण जनताहरूको जीवनस्तरमा प्रत्यक्ष सरोकार राख्ने कृषि क्षेत्रको आधारभूत कृषि तथ्याङ्कलाई ग्रामीण विकासको सूचकको रुपमा लिन सकिन्छ। खाद्यान्न तथा नगदे बालीहरू फलफूल, पशुपंक्षी, मत्स्य सिंचाई साथै कृषि उत्पादन र क्षेत्रफल सम्बन्धी विविध सूचनाहरू कृषि तथ्याङ्कको क्षेत्रभित्र पर्ने भएतापनि नेपालमा सरकारी स्तरबाट राष्ट्रिय तथा स्थानीयस्तरमा कृषि सम्बन्धी सूचना तथा तथ्याङ्कको प्रमुख स्रोतको रुपमा कृषि विकास सहकारी तथा गरिबी निवारण मंत्रालय र केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग रहेका छन्। स्थानीय उत्पादनको वृद्धि र विकास गर्न बजारीकरणतर्फ विशेष ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ।

आर्थिक सर्वेक्षण २०७३/७४ अनुसार नेपालको कुल ग्राहस्थ उत्पादनमा कृषि क्षेत्रको योगदान २९.३७ प्रतिशत रहेको छ। नेपालमा करिब ६३ प्रतिशत जनसंख्या रोजगारी तथा जीविकाको लागी कृषिमा निर्भर रहेका छन्। वर्षेनी युवा जनशक्ति पलायनमा बढोत्तरी, अव्यवस्थित शहरीकरण, जग्गाको खण्डिकरण, घडेरीकरण, जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृत्ति, समग्र कृषि क्षेत्रका चुनौतीहरू हुन्। कृषि क्षेत्रको विकासका लागि आवश्यक सिँचाई, सडक, विजुली, संचार, उद्योग र बजार व्यवसाय तथा उन्नत प्रविधिहरूमा पर्याप्त लगानी आर्कषण गर्न नसक्नु कृषि क्षेत्रको मूलभूत समस्या हो भने कृषि पेशालाई प्रतिस्पर्धा, नाफामूलक, सम्मानजनक र व्यवसायिक रुपमा स्थापित गर्नु पनि चुनौतिको रुपमा रहेको छ।

चित्र नं. ४. मकै उत्पादन क्षेत्र

गाउँपालिकाको ठूलो क्षेत्रफल समथर भूभागले भरिएको हुँदा कृषिका लागि ९४.४४ प्रतिशत उपयोगी क्षेत्र रहेको छ । सामान्यत: कृषि प्रणालीमा मुख्य अन्न बालीहरू धान, मकै, गहुँ आदि हुन् । यस्तै दलहन बालीमा मास, मसुरो, रहर, चना उत्पादन हुने गर्दछ । तेलहन बालीमा तोरी, सुर्यमुखी र भटमास उत्पादन गरिन्छ भने तरकारी खेती आलु, प्याज, काउली, टमाटर उत्पादन हुन्छ । त्यस्तै उखु, सुर्ती, जुट आदी नगदे बाली हुन् साथै गाउँपालिकामा आँप, केरा, लिचि, कागती जस्ता फलफुल पनि उत्पादन हुने गरेको पाईन्छ । मनहरी गाउँपालिका कृषि क्षेत्रलाई अझ व्यवसायिक र आधुनिकरण गर्नु पर्ने देखिन्छ । जसले गाउँपालिकाको आर्थिक वृद्धिदर वृद्धि भई विकास हुने देखिन्छ ।

(क) हिउँदे बाली

गाउँपालिकामा उत्पादन गरिने प्रमुख हिउँदे बालीहरूमा उखु, मसुरो, चना, अरहर, मास, गहत, राजमा, भटमास, मुङ, तोरी, तिल, आलस, केरा, आलु, मसला बाली आदि रहेका छन् ।

(ख) वर्षे बाली

गाउँपालिकाका प्रमुख वर्षे बालीहरूमा धान, मकै, दलहन, भटमास, मास, मुग, गहत, वर्षे तरकारी, आलु, कागती निबुवा, केरा, मसला बाली, अदुवा आदि छन् ।

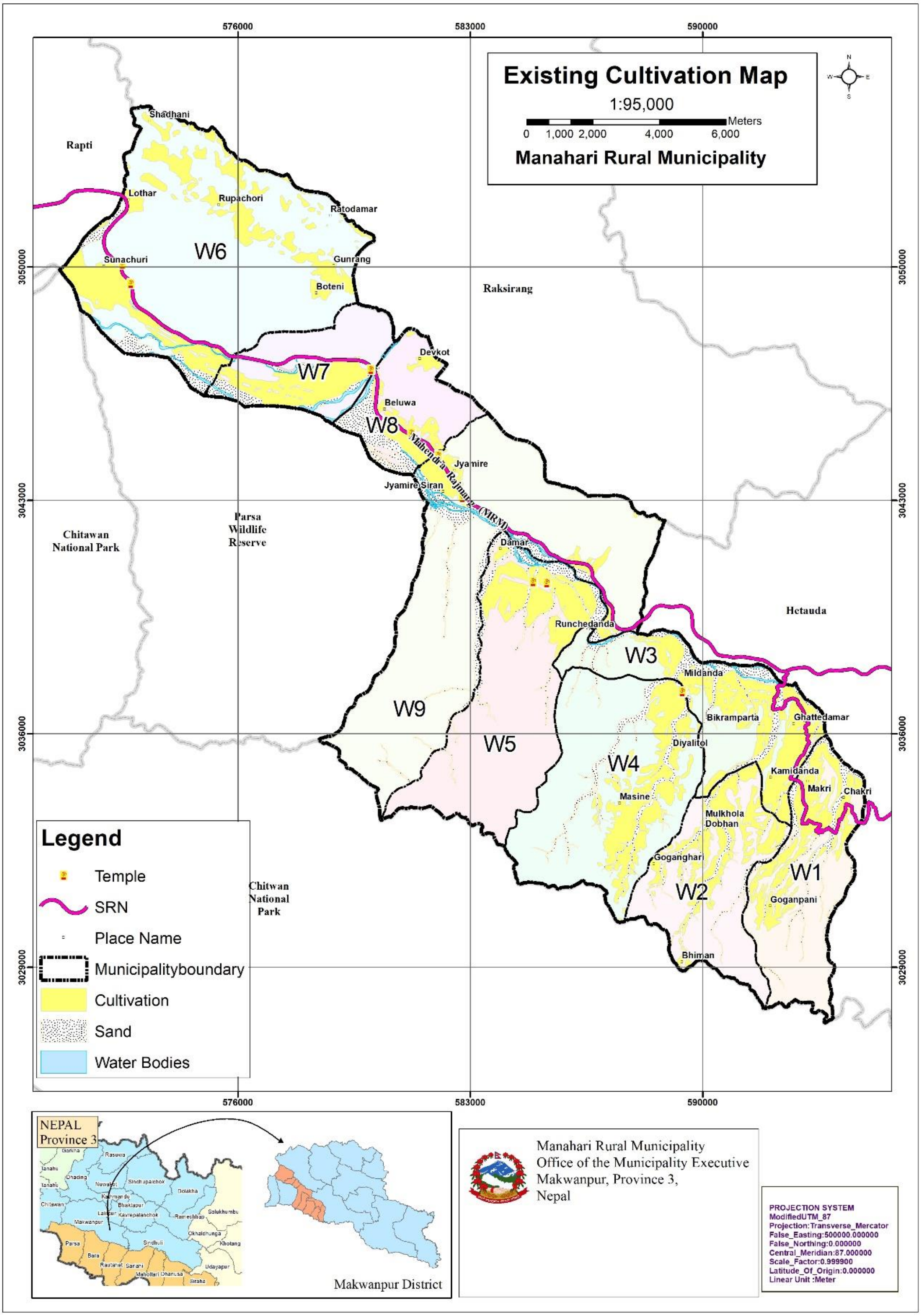

नक्सा नं. ८ : गाउँपालिकाको कृषि उत्पादन क्षेत्र

५.३.१ कृषिजन्य बाली सम्बन्धी विवरण

मनहरी गाउँपालिकामा धान, गहुँ, अरहर, मसुरो लगायतका अन्न तथा दलहनको उत्पादन हुन्छ। तेलहन वाली अन्तर्गत तोरीको उत्पादन भएको देखिन्छ । यस्तैगरी आलु, प्याज, माछा, आँप, आदि खाद्यान्नको पनि राम्रो उत्पादन हुने गरेको छ । गाउँपालिकाबाट छिमेकी राष्ट्र भारतमा आँप निर्यात पनि गरिन्छ । जसको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरीएको छ ।

तालिका नं. ७० : गाउँपालिकामा कृषिजन्य बाली सम्बन्धी विवरण

अन्न	दलहन	तेलहन	खाद्यान्न
धान	अरहर	तोरी	आलु
गँहु	मसुरो		प्याज
			माछा
			आँप

स्रोत: मनहरी गाउँपालिकाको कार्यालय, २०७४

५.३.२ कृषि बालीमा लाग्ने रोग

गाउँपालिकाको कृषि उत्पादनमा धान, गहुँ, मकै, दलहन, तेलहन, तरकारी, फलफूल आदी नै मुख्य रुपमा रहेको छ । सामान्यतया धानमा डढुवा, खैरो थोप्ले, सिथ ब्लाइट रोगहरू देखा परेको छ भने गहुँमा कालो पोके र सिन्दुरे जस्ता रोगहरू देखिन्छन् । यसैगरी मकैमा डाठ वा धोगा कुहिने र तरकारी आलु, सागपात आदिमा लेटव्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने, खोस्टे, अल्टरनेरिया, कवरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, जरा कुहिने जस्ता रोगहरू मुख्य रुपमा देखा पर्दछन् । फलफूलमा विशेषगरी कोत्रे, सेतो धुले रोग, भोजक पात गुजुमुज्ज हुने, जरा कुहिने, ओइलाउने आदी रोगहरूको प्रकोपबाट कृषकहरू समस्यामा परेका छन् । मुख्य बालीहरूमा लाग्ने शत्रु जीव र रोगहरूको विस्तृत विवरण तलको तालिकामा राखिएको छ ।

तालिका नं. ७१ : विभिन्न बालीमा लाग्ने रोग विवरण

क्र.सं.	बाली	प्रमुख शत्रु जीव	प्रमुख रोग
१	धान	गवारो, पात बेरुवा, पात कटुवा, हरियो फडके, खैरो फड्के, स्किपर, पतेरो, मिलिवग, निमाटोड, ढुङ्गे, फट्याङ्ग्रा	मरुवा, डढुवा, खैरो, थोप्ले, सिथ व्लाइट, खैरे रोग
२	गहुँ	कटवर्म, वायरवर्म, लाही	कालो पोके, सिन्दुरे, खैरा
३	मकै	खुम्रे, फेद वटुवा, गवारो, फट्याङ्ग्रा, लाही	डाठ कुहिने, घोगा कुहिने, कालोपोके
४	आलू	लाही, फेद कटुवा, खुम्रे, रातो कमिला, धमिरा, आलुको पुतली	लेटव्लाइट, मोजाइक, ओइलाउने रोग, खोस्टे रोग, डढुवा
५	तरकारी	भण्टाको गवारो, लाही, वन्दाको पुतली, टमाटरको फलको गवारो, फल कुहाउने औसा, सुलसुले, रातो खपटे, डल्ले खपटे, थ्रिप्स, खुम्रे	ओइलाउने रोग, अल्टरनोरिया, क्लवरट, ड्याम्पिङ्ग अफ, डाइ

			ब्याक, जरा कुहिने, पाउडरी मिल्ड्यू
६	फलफूल	आपको मधुवा, गवारो, फल कुहाउने औसा सुलसुले, अनारको पुतली, होपर	एनथ्राक्नोजा, सेतो ढुसी, डाईब्याक, आँपको गुच्चा हुने, डाउनी मिल्ड्यू
७	केरा खेती	केराको स्किपर, थाम र गानोका गवारा तथा घुनहरू, खपटे	जरा कुहिने रोग, ओईलाउने रोग, गुवो कुहिने, डढुवा, बन्चिटप

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.३ कृषि बजारीकरण

परम्परागत कृषि बजारीकरणमा उत्पादकहरूले असंगठीत रुपमा आफ्नो उपजको आफैं बजारीकरण गर्ने चलन थियो तर पछिल्ला दिनमा विविध खाले बजार श्रृंखला पार गर्दै कृषि उपजहरूको बजारीकरण प्रचलन विकास हुन थालेको छ । गाउँपालिका निर्माणका प्रारम्भिक दिनदेखि यहाँका कृषिजन्य वस्तु बजारीकरणका ढाँचाहरू विभिन्न खालका अभ्यासमा आएका छन् । यद्यपि आजसम्म पनि व्यवस्थित कृषि बजार निर्माण भई नसके पनि बन्ने र बनाउने दिशामा भएका प्रयत्नहरूले कृषि बजारको क्रमिक विकासमा टेवा पुऱ्याएका छन् । गाउँपालिकामा विभिन्न हाट बजारहरूबाट कृषि लगायत अन्य वस्तुहरूको (तरकारी, खाद्यान्न तथा लत्ताकपडा, पशुजन्य) बजारीकरण हुने गरेको देखिन्छ । यस गाउँपालिकाको मनहरीमा सोमबार र शुक्रबार हाट बजार लाग्ने गर्दछ ।

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.४ कृषक र गैर-कृषक घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ७२ : कृषक र गैर-कृषक घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	कृषक		गैर-कृषक		जम्मा संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१५८	९४.६	९	५.४	१६७
२	४३०	९३.३	३१	६.७	४६१
३	६२८	९३.९	४१	६.१	६६९
४	४६३	९२.८	३६	७.२	४९९
५	५६८	८५.७	९५	१४.३	६६३
६	३८८	८१.३	८९	१८.७	४७७
७	८५	८७.६	१२	१२.४	९७
८	१८१	८४.२	३४	१५.८	२१५
९	५७४	८१.७	१२९	१८.३	७०३
जम्मा	३,४७५	८८.०	४७६	१२.०	३,९५१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

नोट : नगण्य मात्रामा खेती गर्ने वा अत्यन्त न्यून संख्यामा (१ वा २ वटा) पशुपंक्षी पाल्ने परिवारलाई कृषक परिवार भन्न मिल्दैन । केन्द्रिय तथ्याङ्क विभागको परिभाषामा कृषक परिवार भन्नको लागि निश्चित क्षेत्रफलमा खेतीपाती गरेको वा निश्चित संख्यामा वस्तुभाउ पालेको हुनुपर्दछ। अर्थात कृषक परिवार हुनको लागि गाई/गोरु, भैंसी/राँगा, जसलाई Big Head भनिन्छ कम्तीमा १ वटा पालेको, भेडा, बाख्रा, च्याङ्ग्रा, बंगुर, सुङ्गुर कम्तीमा २ वटा पालेको र हाँस/कुखुरा कम्तीमा २० वटा पालेको हुनुपर्दछ। अर्को तर्फ हिमाल र पहाडमा भए कम्तिमा ०.०१२७२ हेक्टर जग्गामा खेती गरेको, तराईमा भए कम्तीमा ०.०१३५५ हेक्टर जग्गामा खेती गरेको हुनुपर्ने उल्लेख गरिएको छ । यस परिभाषालाई हेर्दा गाउँपालिकामा खेतीपाती गर्ने र पशुपंक्षी पाल्ने कूल ३९५१ घरपरिवारहरूमध्ये ३,४७५ अर्थात ८८ प्रतिशत कृषक परिवारको रूपमा र ४७६ अर्थात १२ प्रतिशत गैर-कृषक परिवारको रुपमा रहेका छन् । यस प्रकारको गैर-कृषक परिवार समेत कृषि गणनामा समावेश हुँदा कृषिमा संलग्न जनसंख्याको तथ्यमा केही फरक पर्ने वा बढी देखिन आउँछ तसर्थ खास कृषक परिवार र गैर कृषक परिवारको बीचमा भिन्नता हुँदा तथ्यको नजिक पुग्न सकिन्छ ।

कृषक र गैर-कृषक घरधुरीको विवरण

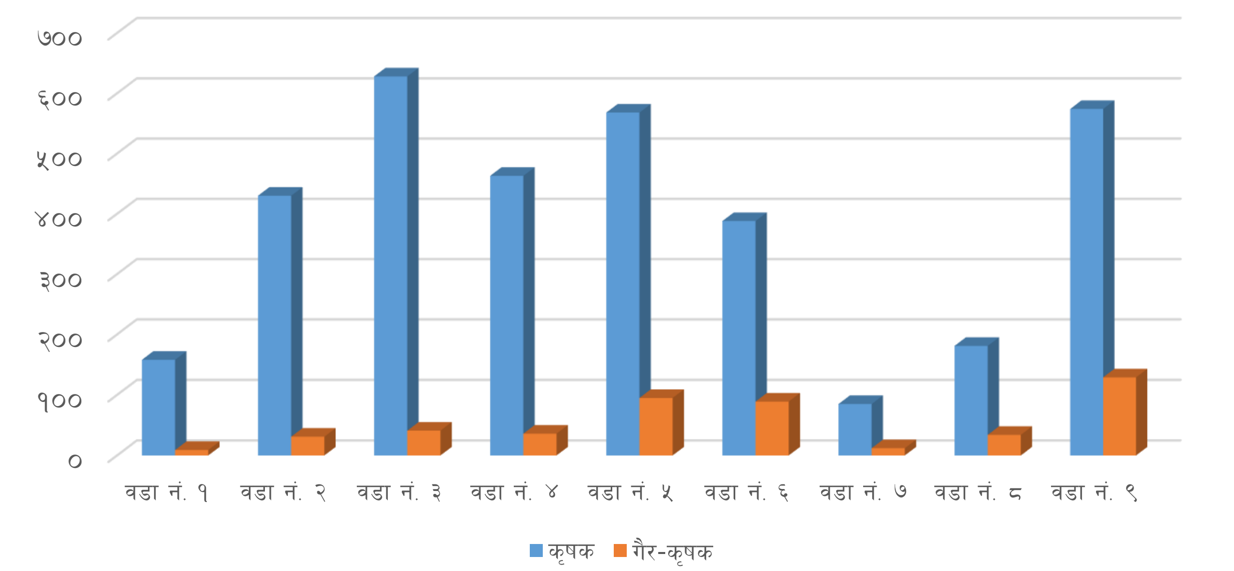

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.५ जम्मा घरपरिवार, कृषक घरपरिवार र खेतीयोग्य जमिनको विवरण

तालिका नं. ७३ : जम्मा घरपरिवार, कृषक घरपरिवार र खेतीयोग्य जमिनको विवरण

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	जम्मा कृषक घरपरिवार	खेतीयोग्य जमिनमा खेती गरेका घरपरिवार	खेतीयोग्य जमिनमा खेती गर्ने औषत घरपरिवार	घरपालुवा पशुपंक्षी मात्र पाल्ने कृषक
१	१६७	१५८	११२.७६	०.९०९	१५८
२	४६१	४३०	.	.	४३०
३	६६९	६२८	१५८.३७	०.४९३	६२८

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	जम्मा कृषक घरपरिवार	खेतीयोग्य जमिनमा खेती गरेका घरपरिवार	खेतीयोग्य जमिनमा खेती गर्ने औषत घरपरिवार	घरपालुवा पशुपंक्षी मात्र पाल्ने कृषक
४	४९९	४६३	२५५.०२	०.६१६	४६३
५	६६३	५६८	२५६.५६	०.४६६	५६८
६	४७७	३८८	४१.६७	०.३११	३८८
७	९७	८५	०.३४	०.३३९	८५
८	२१५	१८१	२१.६६	०.५१६	१८१
९	७०३	५७४	२११.५५	०.४१९	५७४
जम्मा	३,९५१	३,४७५	१,०५७.९३	०.५०६	३,४७५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा खेतीपाती गर्ने र पशुपंक्षी पाल्ने ३,९५१ घरपरिवारहरू मध्ये कृषक परिवारको संख्या यस पूर्व उल्लेख भए अनुसार ३,४७५ घरपरिवार कृषि प्रयोजनको लागि प्रयोग भएको जमिन १०५७.९३ हेक्टर, औषत रुपमा प्रति परिवारले उपयोग गरेको जमिन ०.५०६ हेक्टर रहेको छ । यसैगरी पशुपंक्षीमात्र पाल्ने परिवारको संख्या ३,४७५ रहेको छ । तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा गाउँपालिकाको ठूलो हिस्साको जनसंख्या खास कृषिमै संलग्न देखिन्छ तर यति ठूलो जनसंख्या (श्रमशक्ति) कृषिमा संलग्न हुँदा समेत उत्पादकत्वमा परिमाणात्मक र गुणात्मक उपलब्धी भने न्यून रहेको देखिन्छ । यसको प्रमुख कारणमा परम्परागत निर्वाहमूखी कृषि प्रणाली, यान्त्रिकीकरणको अभाव, कृषि सामग्रीको सहज उपलब्धताको अभाव, बजारीकरणको समस्या, कृषि प्रविधि र तालिमको अभाव साथै समग्र वैज्ञानिक कृषि योजना निमार्ण तथा यसको कार्यान्वयन पक्षको फितलोपन जस्ता समस्याले गर्दा कृषिको अपेक्षाकृत विकास गर्न सकिएको छैन ।

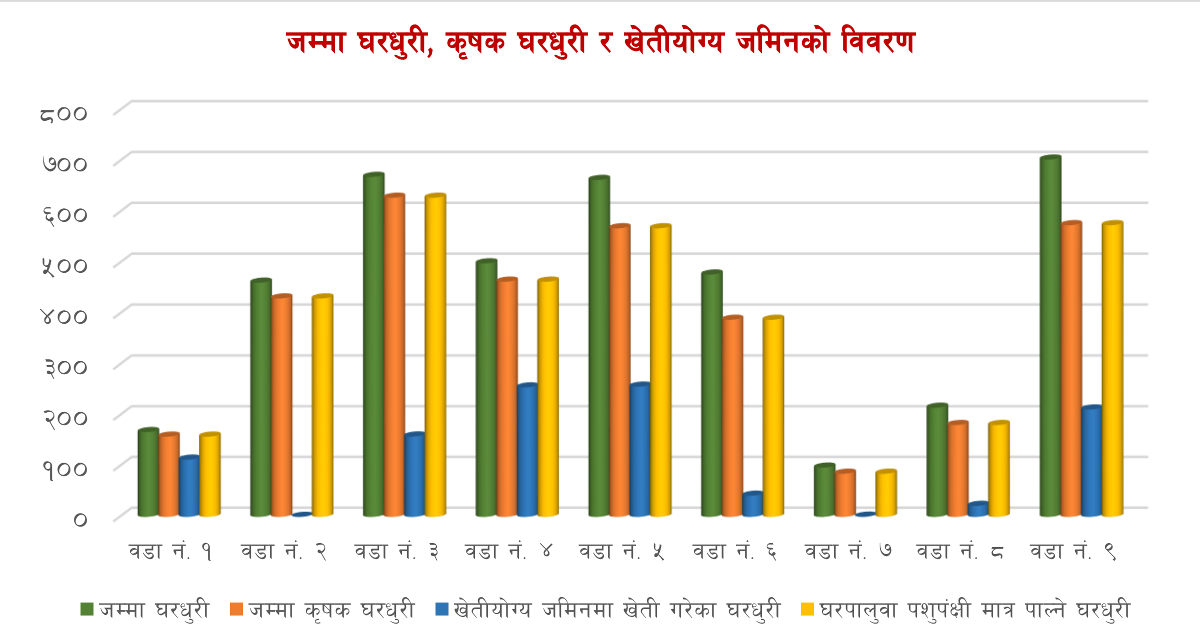

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.६ आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने समय सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ७४ : आफ्नो उत्पादनले खान पुग्ने समय सम्बन्धी विवरण

वडा नं	०- ३ महिना	४- ६ महिना	७-९ महिना	१०-११ महिना	१२ महिना भन्दा बढि	जम्मा	औषतमा खान पुग्ने समय
१	१०२	१५८	३६	१६	५०६	८१८	९.२९
२	२४	५१	३९	२९	४४८	५९१	१०.६४
३	१८०	१८३	७४	२७	६६४	१,१२८	८.८९
४	९६	९१	५६	१८	३४५	६०६	८.७९
५	१५	११८	५९	२२	५६३	७७७	१०.४४
६	४२१	१६४	६४	१२	८२०	१,४८१	७.७९
७	१,१७९	१६	१२		२१४	१,४२१	१.९४
८	२५८	९१	१०	१	२०१	५६१	५.५८
९	५१२	९९	७१	३	४५५	१,१४०	६.१६
जम्मा	२,७८७	९७१	४२१	१२८	४,२१६	८,५२३	७.२५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेको कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये आफ्नै कृषि उत्पादनले ० देखि ३ महिनासम्म खानपुग्ने घरपरिवारको संख्या २,७८७ अर्थात ३२.७ प्रतिशत, ४ देखि ६ महिनासम्म खान पुग्ने घरपरिवार संख्या ९७१ अर्थात ११.४ प्रतिशत, ७ देखि ९ महिनासम्म खान पुग्ने घरपरिवार संख्या ४२१ अर्थात ४.९ प्रतिशत, १० देखि ११ महिनासम्म खानपुग्नेको संख्या १२८ अर्थात १.५ प्रतिशत र १२ महिना भन्दा पनि माथि खान पुग्ने घरपरिवारको संख्या ४,२१६ अर्थात ४९.५ प्रतिशत छ । तथ्याङ्कले जम्मा ३ महिना वा सो भन्दा कम समय खानपुग्ने संख्या झण्डै ३३ प्रतिशतको हाराहारीमा देखाएको छ साथै पूरै बाह्र महिना खान नपुग्ने अन्य घरपरिवारको संख्यालाई हेर्दा ५०.५ प्रतिशत हुन आउँछ। यद्यपि आफ्नै कृषि पेशाबाट खान नपुगे तापनि अन्य पेशाबाट राम्रो आम्दानी भई खरिद गरी खाने परिवारहरू समेत हुन्छन् तर पूर्ण रुपमा ग्रामीण परिवेश भएको यस गाउँपालिकामा आफ्नै उत्पादनबाट खान नपुग्ने संख्या ३० प्रतिशत भन्दा माथि हुनुले ती परिवारमा गरिबको संकेत गर्दछ । यस प्रकारका परिवारको आधारभूत आवश्यकता मध्ये खाद्यान्नको सूरक्षाको लागि उपयूक्त कार्यक्रमहरू संचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

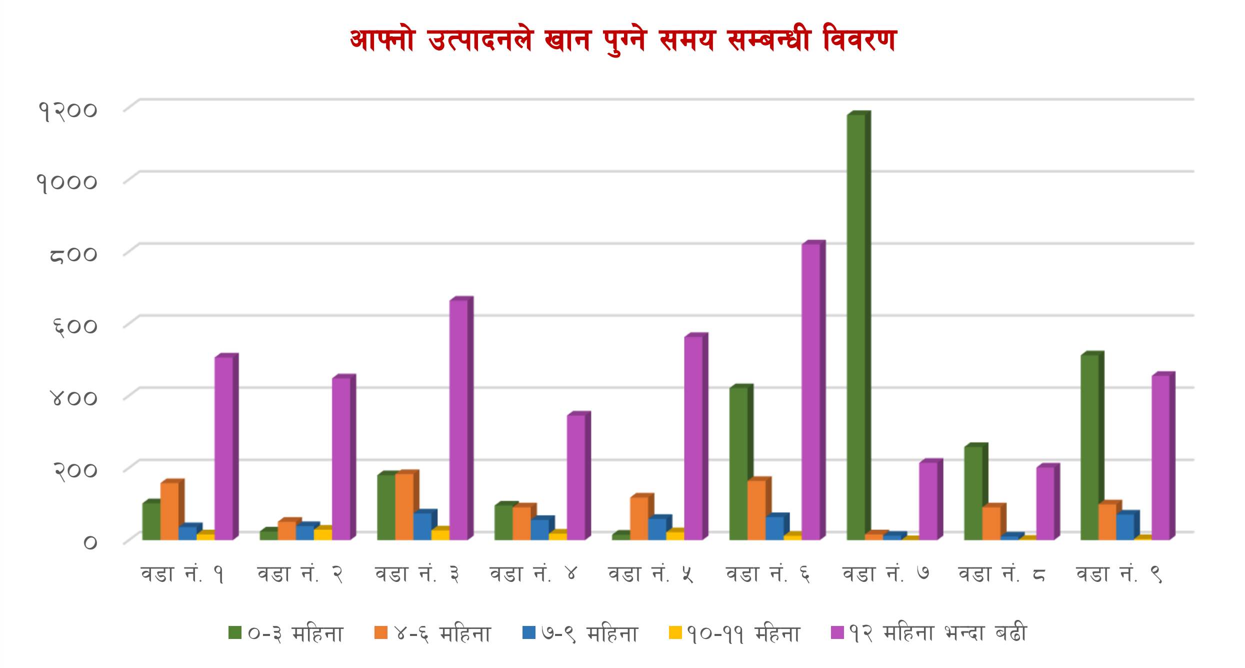

५.३.७ कृषि प्रयोजनको लागि जग्गा/जमिन सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ७५ : कृषिको प्रयोजनको लागि जग्गा/जमिन भए/नभएको आधारमा परिवारको विवरण

वडा नं.	कृषि प्रयोजनको लागि जमिन भएको		कृषि प्रयोजनको लागि जमिन नभएको		जम्मा परिवार संख्या
	परिवार संख्या	प्रतिशत	परिवार संख्या	प्रतिशत	
१	६५६	८०.२	१६२	१९.८	८१८
२			५९१	१००.०	५९१
३	५४२	४८.०	५८६	५२.०	१,१२८
४	५१८	८५.५	८८	१४.५	६०६
५	७४१	९५.४	३६	४.६	७७७
६	५६९	३८.४	९१२	६१.६	१,४८१
७	२६	१.८	१,३९५	९८.२	१,४२१
८	१६६	२९.६	३९५	७०.४	५६१
९	७९९	७०.१	३४१	२९.९	१,१४०
जम्मा	४,०१७	४७.१	४,५०६	५२.९	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरूमध्ये कृषि प्रयोजनको जमिनको स्वामित्व भएका वा प्रयोग गरेका घरपरिवारहरूका संख्या ४०१७ अर्थात ४७.१ प्रतिशत र नभएकाको संख्या ४,५०६ अर्थात ५२.९ प्रतिशत रहेका छन् । यस तथ्याङ्कले गाउँपालिकाको ठूलो जनसंख्या कृषिमा संलग्न भएको देखाउँछ । यस प्रकारको संलग्नताबाट कृषिलाई उच्च प्रतिफलमूखी बनाउन ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने र कृषि क्षेत्रमा रहेको अदृष्य बेरोजगारीलाई न्यून गर्ने

कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्ने हुन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । चौधौं आवधिक योजना ९२०७३/७४ - २०७५/७६) अनुसार करिब ६३% जनसंख्या जीविका तथा बेरोजगारको लागि कृषिमा निर्भर रहेका छन् भने कुल गार्हस्थ उत्पादनमा यसको (कृषि क्षेत्रको) योगदान ३२% रहेको छ । नेपालको संविधान भाग ३ को धारा ३६ (३) बमोजिम "प्रत्येक नागरिकलाई कानुन बमोजिम खाद्य सम्प्रभुताको हक" को सुनिश्चितता गर्दै गरिएको सन्दर्भमा कृषि उत्पादनमा आत्मानिर्भरता हासिल गर्न भूमिको वैज्ञानिक वितरण र व्यवस्थापन गर्दै व्यवसायिक खेतीतर्फ कृषकलाई आर्कषित गर्ने नीति राज्यद्वारा अंगिकार गरिनुपर्छ ।

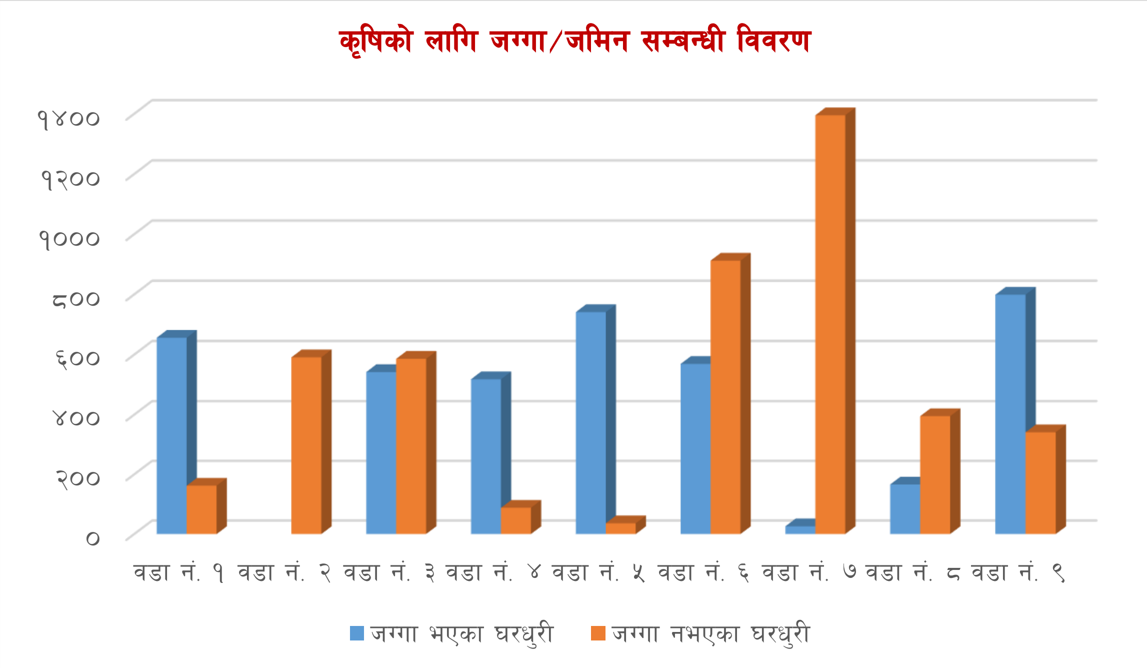

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.८ कृषि प्रयोजनको लागि उपयोग भएको जग्गाजमिनको क्षेत्रफलको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. ७६ : कृषि प्रयोजनको लागि उपयोग भएको जग्गाजमिनको क्षेत्रफलको आधारमा परिवारको विवरण

वडा नं.	०.५ हे. भन्दा कम	०.५ हे.- १ हे.	१ हे.- ३ हे.	३ हे.- ५ हे.	५ हे.- १० हे.	१० हेक्टर भन्दा बढी	जम्मा
१	४३७	१३७	६४	४	४	१	६५६
३	३७८	७४	१८		१		५४२
४	३१५	१३८	३८	२	२	५	५१८
५	५७४	१०७	३१	५	२	१	७४१
६	४८९	५०	८	१			५६९
७	१७	४	२	१			२६
८	१४८	७	१			१	१६६
९	६१७	६०	५		१३	१	७९९
जम्मा	२,९७५	५७७	१६७	१३	२२	९	४,०१७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा कृषि प्रयोजनको जमिन हुने र प्रयोग गर्नेको कूल संख्या ४,०१७ रहेकोमा २४५ अर्थात ६.३ प्रतिशतले अरुको जमिनमा कृषि कर्म गरेको पाइयो भने आफ्नै स्वामित्वमा जमिन हुनेमध्ये आधा हेक्टर भन्दा कम जमिन हुनेहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै २०७५ अर्थात ७४.१ प्रतिशत, ०.५ - १.० हेक्टर जमिनहुने ५७७ अर्थात १४.४ प्रतिशत, १ हेक्टर देखि ३ हेक्टरसम्म हुनेको संख्या १६७ अर्थात ४.२ प्रतिशत रहेको पाइयो । ३ हेक्टर भन्दा माथि हुनेहरूको संख्या भने न्यून देखिन्छ । ठूलो जनसंख्याको आफ्नै कृषि प्रयोजनको जमिनको स्वामित्व रहेता पनि केहिले भने अर्काको जमिनमा खेती गरेको पाइयो । एकातर्फ नेपालको संविधान, (२०७२) भाग ४ धारा ५१ (ङ.३) “किसानको हक हित संरक्षण र संवर्धन गर्दै कृषिको उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन भूउपयोग नीतिको अवलम्बन गरी भूमिको व्यवस्थापन र कृषिको व्यवसायिकरण, औद्योगिकीकरण, विविधीकरण र आधुनिकीकरण गर्ने” कृषि तथा भूमिसुधार सम्बन्धी नीति लिएको भएता पनि यस गाउँपालिकामा कृषिमा संलग्न खास जनशक्तिको पहुँचमा जमिन अत्यन्त कम रहेको र अर्कोतर्फ धेरै परिवारमा जमिन खण्डीकरण भई व्यवसायीक कृषि फष्टाउन नसकेको देखिन्छ जुन कृषि क्षेत्रको प्रमुख समस्याको रुपमा रहेका छन् । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

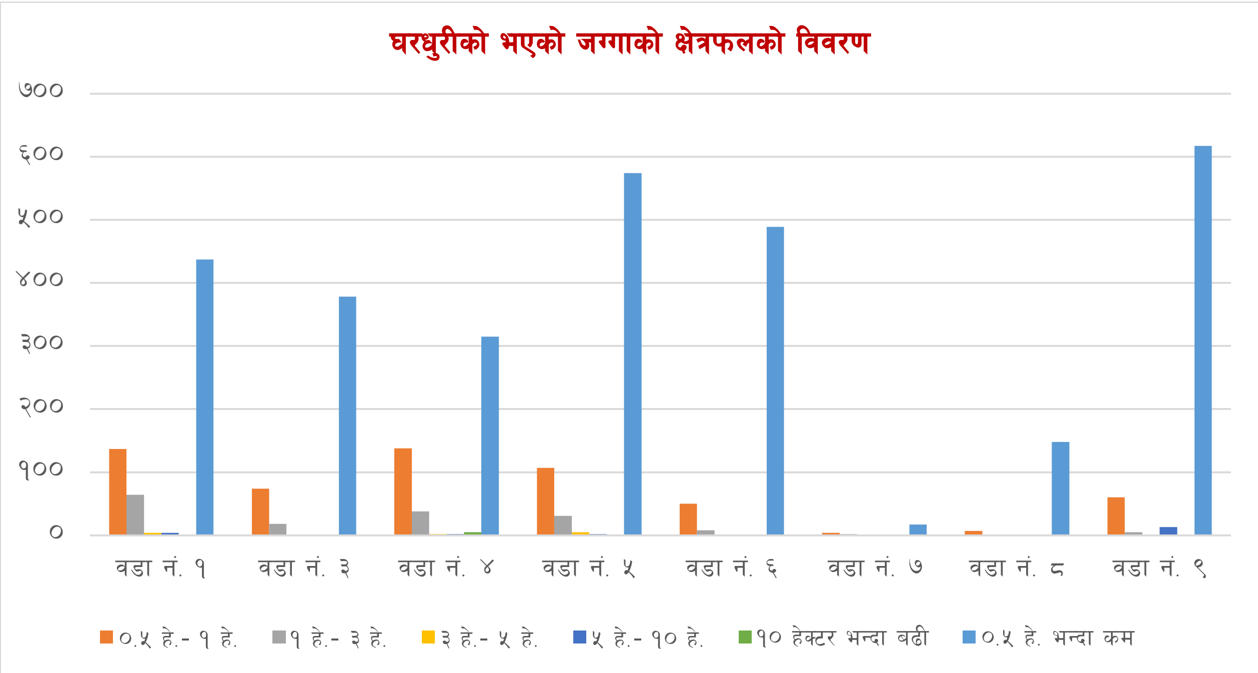

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.९ जग्गाको स्वामित्वको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ७७ : जग्गाको स्वामित्व विवरण

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	आफ्नो जग्गा भएको घरपरिवार	आफ्नो जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हे.)	आफ्नो जग्गाको औसत क्षेत्रफल
१	६५६	६४७	३३९.७४२	०.५२५
३	५४२	४७१	१६०.४९६	०.३४१
४	५१८	५००	३०७.३११	०.६१५

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	आफ्नो जग्गा भएको घरपरिवार	आफ्नो जग्गाको जम्मा क्षेत्रफल (हे.)	आफ्नो जग्गाको औषत क्षेत्रफल
५	७४१	७२०	२७९.२१२	०.३८८
६	५६९	५४८	१५५.५२७	०.२८४
७	२६	२४	१३.७५८	०.५७३
८	१६६	१५७	३८.७९७	०.२४७
९	७९९	६९६	२३८.३०६	०.३४२
जम्मा	४,०१७	३,७६३	१,५३३.१५०	०.४०७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरूमध्ये ४०१७ घर परिवारले कृषि प्रयोजनका लागि रहेको जमिन प्रयोग गरेको देखिन्छ । यस मध्ये ३,७६३ घरपरिवारहरूको भने आफ्नै स्वामित्वमा कृषि प्रयोजनको जमिन रहेको र उनीहरूले खेतीपानी गर्ने जमिनको कुल क्षेत्रफल १५३३.१५ हेक्टर रहेको छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

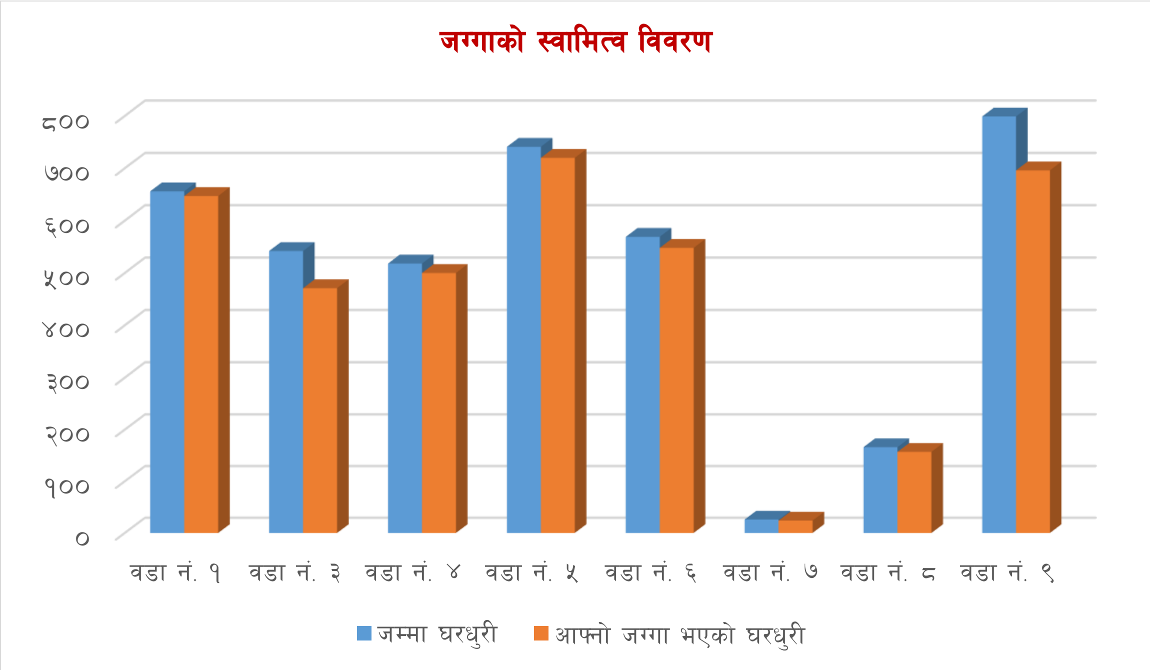

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.१० घरपरिवारले प्रयोग गरेको सिचाई सुविधा भएको जग्गाको विवरण

तालिका नं. ७८ : घरपरिवारले प्रयोग गरेको सिचाई सुविधा भएको जग्गाको विवरण

वडा नं.	सिंचाई नभएको	०.५ हे. भन्दा कम	०.५ हे.- १ हे.	१ हे.- ३ हे.	३ हे.- ५ हे.	५ हे.- १० हे.	१० हेक्टर भन्दा बढी	जम्मा
१		४३४	१४२	७१	४	४	१	६५६

वडा नं.	सिंचाई नभएको	०.५ हे. भन्दा कम	०.५ हे.- १ हे.	१ हे.- ३ हे.	३ हे.- ५ हे.	५ हे.- १० हे.	१० हेक्टर भन्दा बढी	जम्मा
३	१५	४०१	१०७	१७		१	१	५४२
४	७	३०३	१६०	४०	१	२	५	५१८
५	६	५५१	१४२	३५	४	३		७४१
६	७	५०६	४७	८	१			५६९
७	४	१७	२	२	१			२६
८	३	१५३	८	१			१	१६६
९	४२	६७६	६१	६		१३	१	७९९
जम्मा	८४	३,०४१	६६९	१८०	११	२३	९	४,०१७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाँउपालिकामा रहेको कृषियोग्य जमिनको घरपरिवार अनुसारको उपयोगलाई हेर्दा कुल कृषियोग्य जमिनको ९७.९ प्रतिशत जमिनमा खेती गरिएको र २.१ प्रतिशत जमिन बाँझो रहेको देखिन्छ । जमिन बाँझो रहेका घरपरिवारहरूको संख्या ८४ रहेको छ । अर्कोतर्फ आधा हेक्टर भन्दा कम जमिनमा खेती गरी निर्वाह गर्ने घरपरिवारको संख्या ३०४१ अर्थात ७५.७ प्रतिशत, आधा हेक्टर देखि १ हेक्टर जमिनमा खेती गर्ने घरपरिवारको संख्या ६६९ अर्थात १६.७ प्रतिशत, १ हेक्टर देखि ३ हेक्टर जमिनमा खेतीगर्नेको घरपरिवार संख्या १८० अर्थात ४.५ प्रतिशत र ३ हेक्टर देखि माथि खेतीगर्ने घरपरिवारको संख्या भने अत्यन्त न्यून देखिन्छ। माथिको तथ्याङ्कलाई हेर्दा दुईवटा तथ्यहरू स्पष्ट देखिन्छ। पहिलो, अधिकांश घरपरिवारहरूको ०.५ हेक्टर भन्दा कम आकारको जमिन रहेकोले जमिनको खण्डिकरणका कारण व्यवसायीक र वैज्ञानिक कृषि प्रणाली अनुसार खेती गर्न कठिन हुने र अर्कोतर्फ निर्वाहमूखी कृषिमा मात्र समय र श्रम खर्चिनुपर्ने अवस्था रहेको देखिन्छ। नेपालको संविधान (२०७२), भाग ४, धारा ५१ (ङ.२) अनुरूप "अनुपस्थित भू-स्वामित्वलाई निरुत्साहित गर्दै जग्गाको चक्लाबन्दी गरी उत्पादन र उत्पादकत्व वृद्धि गर्ने" राज्यको कृषि तथा भूमिसुधार नीतिअनुसार जग्गा बाँझो राख्ने प्रवृतिलाई न्यूनीकरण गर्दै व्यावसायिक र नाफामुलक कृषिमा जोड दिनु आवश्यक देखिन्छ ।

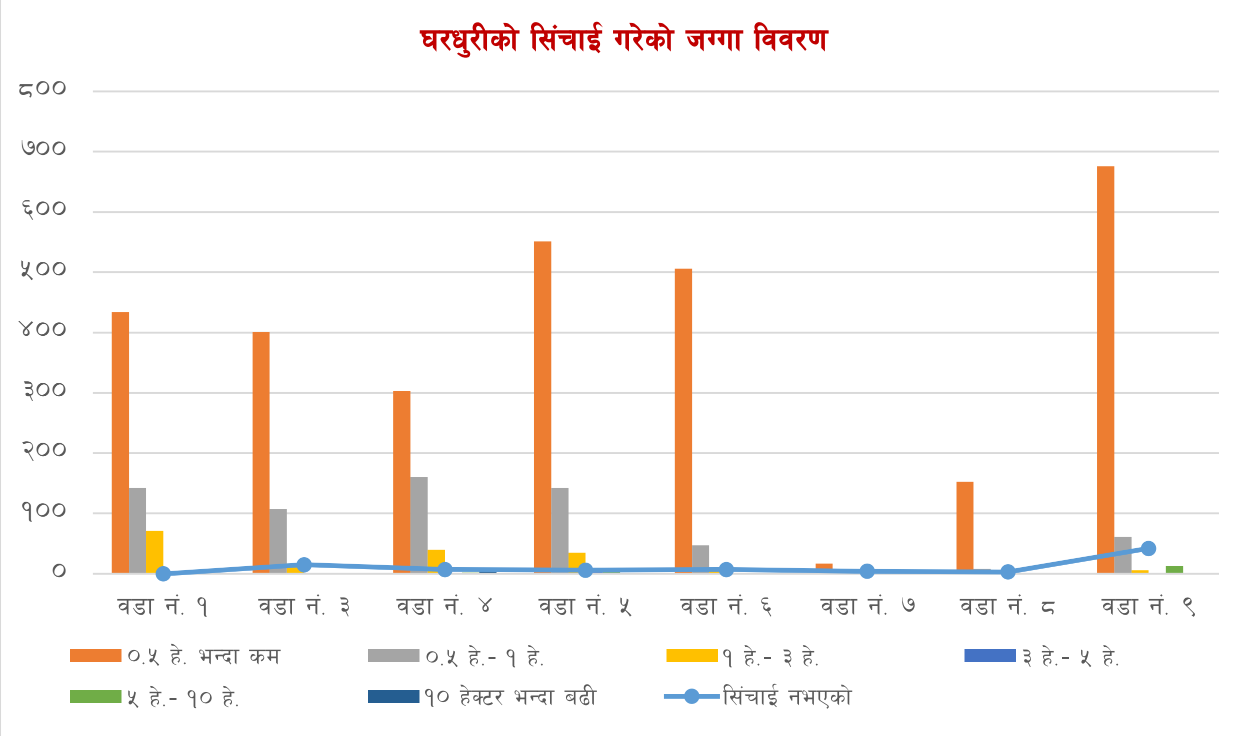

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.११ खेतीयोग्य जमिनमा सिंचित गरिरहेका घरपरिवार संख्याको विवरण

तालिका नं. ७९ : खेतीयोग्य जमिनमा सिंचित गरिरहेका घरपरिवार संख्याको विवरण

वडा नं.	जम्मा घरपरिवार	जग्गामा सिंचाई गर्ने घरपरिवार	सिचित जम्मा क्षेत्रफल	औषत सिंचित क्षेत्रफल
१	६५६	६५६	३५३.०१०	०.५३८
३	५४२	५२७	२०४.७९४	०.३८९
४	५१८	५११	३२४.७१८	०.६३५
५	७४१	७३५	३१३.०९४	०.४२६
६	५६९	५६२	१५८.८१२	०.२८३
७	२६	२२	१२.४७१	०.५६७
८	१६६	१६३	४०.२४५	०.२४७
९	७९९	७५७	२६२.७३८	०.३४७
जम्मा	४,०१७	३,९३३	१,६६९.८८१	०.४२५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा आफ्नै स्वामित्वमा कृषियोग्य जमिन भएका कुल घरपरिवार ४०१७ मध्ये ३९८२ अर्थात ९७.९ प्रतिशत घरपरिवारहरूको जमिन खेतीपातीको लागि प्रयोग भएको छ । जुन हेक्टरमा १६६९.८८१ हेक्टर

हुन आउँछ । त्यस बाहेक २.१ प्रतिशत जमिन बाँझो रहेको तथ्य यसपूर्व नै प्रस्ट भैसकेको छ । वडा अनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

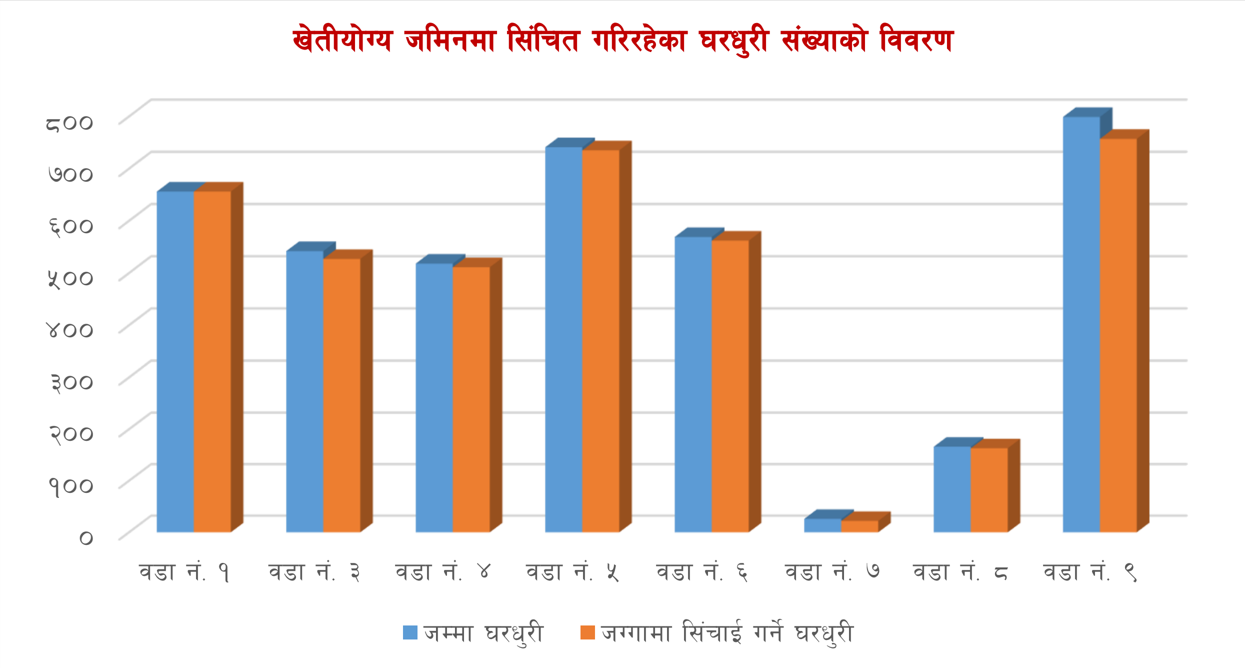

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.३.१२ खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ८० : खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	संलग्न रहेको परिवार		संलग्न नरहेको परिवार		जम्मा परिवार संख्या
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	६७१	८२.०	१४७	१८.०	८१८
२	४४५	७५.३	१४६	२४.७	५९१
३	९८१	८७.०	१४७	१३.०	१,१२८
४	५०८	८३.८	९८	१६.२	६०६
५	७३९	९५.१	३८	४.९	७७७
६	१,०७८	७२.८	४०३	२७.२	१,४८१
७	२१०	१४.८	१,२११	८५.२	१,४२१
८	२९२	५२.०	२६९	४८.०	५६१
९	७५४	६६.१	३८६	३३.९	१,१४०
जम्मा	५,६७८	६६.६	२,८४५	३३.४	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

आफ्नै स्वामित्वको जमिनमा होस वा अर्काको, खेतीपातीमा संलग्न कुल घरपरिवारको संख्या ५,६७८ अर्थात ६६.६ प्रतिशत र संलग्न नभएका घरपरिवारको संख्या २,८४५ अर्थात ३३.४ प्रतिशत रहेको छ । यस मध्ये

सबैभन्दा बढी खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारहरू वडा नं. ६ मा र कम भने वडा नं. ७ मा रहेका छन्। विगतमा भन्दा खेतीपातीमा संलग्न घरपरिवारको संख्या क्रमश कम हुँदै गएको देखिन्छ। यसको कारण कृषिमा अपेक्षाकृत आम्दानी नहुनु र अन्य पेशा र रोजगारीका अवसरहरू समेत वृद्धि हुनु हुन् । वडा अनुसार विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

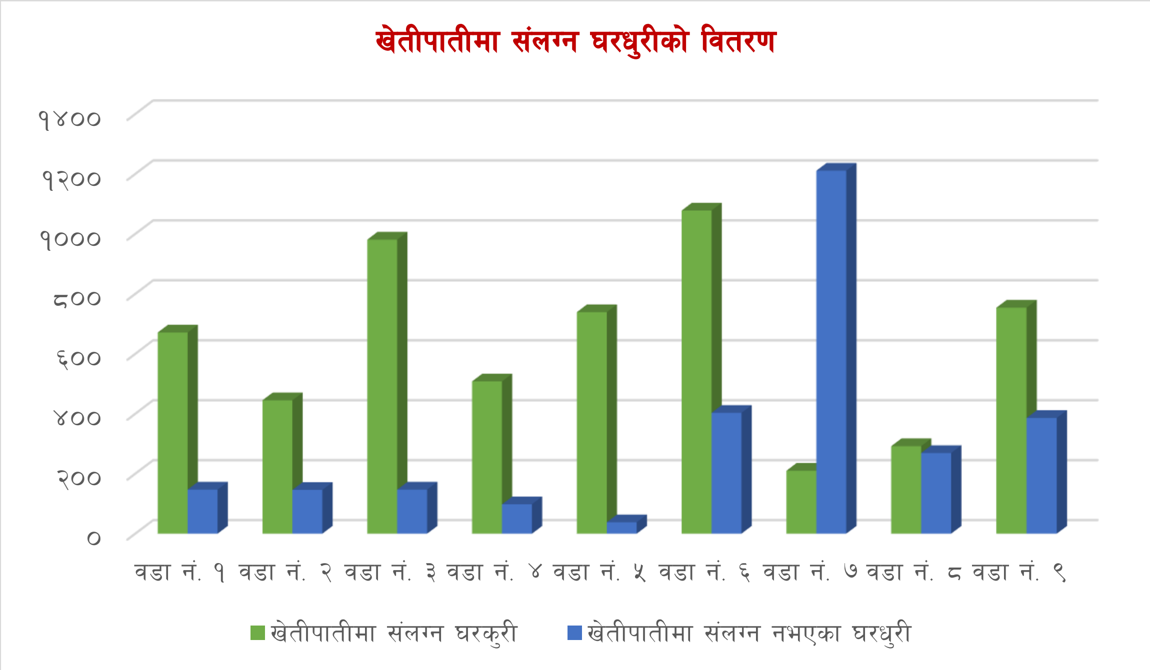

५.३.१३ कृषिजन्य उत्पादन विवरण

तालिका नं. ८१ : कृषिजन्य उत्पादन विवरण

वडा नं.	अन्नबाली			दलनबाली			तेलबाली			तरकारीबाली			मसला बाली			फलफुल बाली			अन्य		
	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	जम्मा	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	जम्मा	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	जम्मा	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	जम्मा	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	जम्मा	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	जम्मा	उत्पादन नभएको	उत्पादन भएको	जम्मा
१	५	६६६	६७१	६५७	१४	६७१	६७१		६७१	६६६	५	६७१	६५७	१४	६७१	६७०	१	६७१	६७०	१	६७१
२	२	४४३	४४५	४३४	११	४४५	४४५		४४५	४४३	२	४४५	४४०	५	४४५	४४३	२	४४५	४४५		४४५
३	१	९८०	९८१	८९६	८५	९८१	९७६	५	९८१	८०६	१७५	९८१	९८१		९८१	९८१		९८१	९७९	२	९८१
४	१	५०७	५०८	४८५	२३	५०८	५०६	२	५०८	४४३	६५	५०८	५०१	७	५०८	५०३	५	५०८	४९५	१३	५०८
५	२	७३७	७३९	६६१	७८	७३९	७२४	१५	७३९	५४७	१९२	७३९	७२३	१६	७३९	७३६	३	७३९	७३८	१	७३९
६	२	१,०७६	१,०७८	१,०७१	७	१,०७८	१,०७६	२	१,०७८	१,०७१	७	१,०७८	१,०७८		१,०७८	१,०७६	२	१,०७८	१,०७८		१,०७८
७	४	२०६	२१०	२०७	३	२१०	२१०		२१०	१९८	१२	२१०	२०८	२	२१०	२१०		२१०	२१०		२१०
८	६	२८६	२९२	२९१	१	२९२	२९१	१	२९२	२५५	३७	२९२	२९१	१	२९२	२९१	१	२९२	२९०	२	२९२
९	९	७४५	७५४	६४८	१०६	७५४	७३४	२०	७५४	५७०	१८४	७५४	७५०	४	७५४	७५१	३	७५४	७५२	२	७५४
जम्मा	३२	५,६४६	५,६७८	५,३५०	३२८	५,६७८	५,६३३	४५	५,६७८	४,९९९	६७९	५,६७८	५,६२९	४९	५,६७८	५,६६१	१७	५,६७८	५,६५७	२१	५,६७८

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा खेतीपातीमा संलग्न ५,६७८ घरपरिवारहरू मध्ये ५,६४६ अर्थात ९९.४ प्रतिशतले अन्नवाली, ३२८ अर्थात ५.८ प्रतिशतले दलहनवाली, ४५ अर्थात ०.८ प्रतिशतले तेलहन बाली, ६७९ अर्थात १२.० प्रतिशतले तरकारीबाली, ४९ अर्थात ०.९ प्रतिशतले मसलाबाली, १७ अर्थात ०.३ प्रतिशतले फलफूल र बाँकीले अन्य अन्न बाली लगाउने गरेका छन् । समग्र तथ्याङ्कको विश्लेषण गर्दा परम्परागत अन्न बाली भने झण्डै सबै घरपरिवारहरूले लगाउने गरेको देखियो तर फलफूल, तेलहन र तरकारी जस्ता नगदेबालीको खेतीगर्ने घरपरिवारहरू भने उल्लेख्य रुपमा कम देखिन्छ ।

यस तथ्याङ्कले समेत परम्परागत निर्वाहमूखी खेतीपातीमा ग्रामीण अर्थतन्त्र सिमित रहेको देखिन्छ । फलफूल, तरकारी र अन्य नगदेबालीको वैज्ञानिक र व्यवसायीक खेतीबाट उर्वर जमिनको पूर्ण सदुपयोग गरी निर्यात प्रवर्द्धन गर्न सकेमात्र ग्रामीण अर्थतन्त्र सबल हुने देखिन्छ । यसका लागि गाउँपालिकाले बृद्ध कृढि विकास गुरुयोजना निमार्ण गरी यूवा कृषक तथा अन्य कृषकहरूलाई व्यवसायीक ढंगले अधिक फाइदा हुने खालका नगदेबाली, फलफूल तथा तरकारी वालीमा आकर्षण गरी कृषि विमा विउविजनमा सहुलियत, बजारीकरणको व्यवस्था, कोल्ड स्टोर, तालिम, किटनाशक तथा मलखादको उपलब्धता जस्ता विषयहरूमा राज्यले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ ।

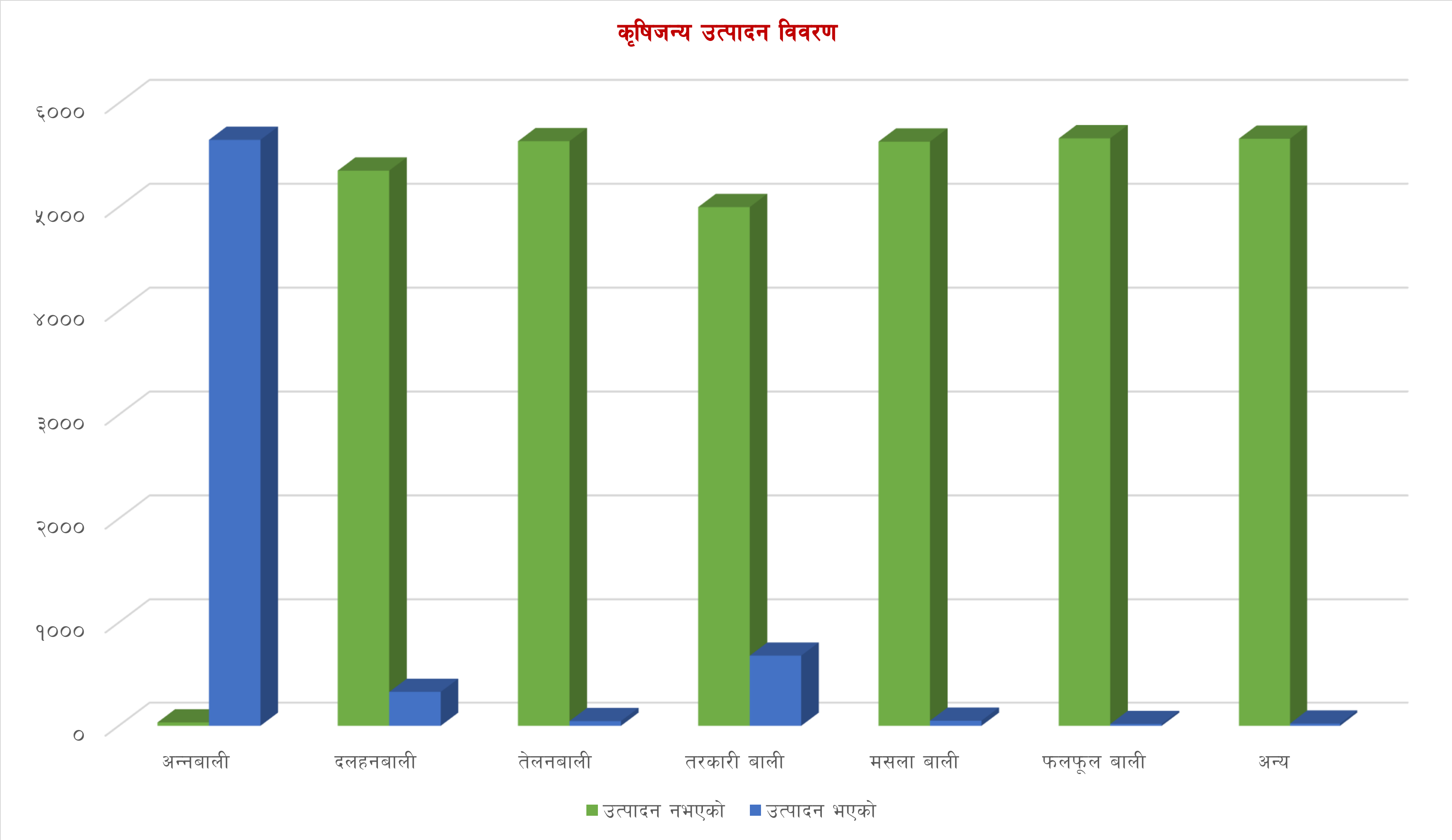
कृषिजन्य उत्पादन विवरण
६०००
५०००
४०००
३०००
२०००
१०००
०
अन्नबाली
दलहनबाली
तेलनबाली
तरकारी बाली
मसला बाली
फलफूल बाली
अन्य
उत्पादन नभएको
उत्पादन भएको

५.३.१४ कृषि उत्पादन बिक्री वितरण गर्ने घरपरिवारको तथ्याङ्क

गाउँपालिकामा खाद्यान्न बाली खेती गर्ने कूल ५,६४६ अर्थात कृषियोग्य जमिनको स्वामित्व भएका मध्ये ९९.४ प्रतिशत मध्येबाट आफूले प्रयोग गरी बढी भएको अन्न बेच्नेको संख्या ४८६ घरपरिवार अर्थात ८.६ प्रतिशत रहेको छ भने ५१६० अर्थात ९१.४ प्रतिशत घरपरिवार खाद्यान्न बालीको बिक्री गर्दैनन् । यसका कारण अवैज्ञानिक र परम्परागत कृषि प्रणाली निर्वाहमुखी खेती, उद्यमशिलता र व्यवसायिक सोचको न्युनता जस्ता कारणहरू रहेका छन् । यसको कारण सिमित जमिन र न्यून परिमाणको उत्पादन नै हो । त्यसैगरी दलहन बालीको खेतीगर्ने मध्ये ३२८ अर्थात ५.८ प्रतिशत परिवारले खेती गरेको दलहन बाली मध्ये जम्मा १६५ घरपरिवारले मात्र दलहन बाली विक्री गरेको पाइयो । गाउँपालिकामा तेलहन बालीको खेतीगर्ने जम्मा ४५ घरपरिवारहरूमध्ये १ घरपरिवार अर्थात् २.२ प्रतिशतले मात्र उब्रेको दालबाली विक्री गर्ने गरेको पाइयो । ४४ अर्थात् ९७.८ प्रतिशत घरपरिवारले तेलबाली बिक्री नगर्नुको अर्थ सिमीत परिमाणको उत्पादन भई घरायसी प्रयोजनका लागिमात्र प्रयोग हुनु हो ।

गाउँपालिकामा कृषिजन्य उत्पादन मध्ये तरकारी बालीको बिक्रि धेरैले गर्ने गरेको देखिन्छ । तरकारी बालीको खेतीगर्ने जम्मा ६७९ घरपरिवारहरू मध्ये ५०३ अर्थात ७४.१ प्रतिशत परिवारहरूले मात्र तरकारीबाली बेच्ने गरेको पाइयो । यद्यपि समग्रमा कृषिजन्य उत्पादन व्यवसायिक नभई घरायसी प्रयोजनको लागि मात्र उत्पादन हुने गरेको देखिन्छ । अधिकांश घरपरिवारले बाली विक्री नगर्नु र ठूलो संख्यामा रहेका किसानहरूले खेती नै नगर्नुको कारण प्राविधिक ज्ञानको कमी, बजारीकरण, विउविजन तथा परम्परागत सोचको खेती प्रणाली हुन सक्छन् । तसर्थ आधारभूत कृषि पूर्वाधारको विकास मार्फत उत्पादन तथा उत्पादकत्व वृद्धि, कृषिजन्य उपजहरूको व्यवसायीकरण र बजारीकरण, कृषि सूचना तथा सञ्चार, प्रसार र तालिम लगायत गुणस्तर नियमन, मानव तथा पशु रोग व्यवस्थापन एवंम विपद व्यवस्थापन तथा सचेतना जस्ता ठोस कार्यक्रमको कार्यान्वयन मार्फत कृषि क्षेत्रको पुनःउत्थान गर्नुपर्ने आवश्यक छ ।

तालिका नं. ८२ : कृषि उत्पादन बिक्री वितरण गर्ने घरपरिवारको तथ्याङ्क

वडा नं.	अन्नबाली			दलनबाली			तेलबाली			तरकारीबाली			मसला बाली			फलफुल बाली			अन्य		
	बिक्रि नभएको	बिक्रि भएको	जम्मा	बिक्रि नभएको	बिक्रि भएको	जम्मा	बिक्रि नभएको	बिक्रि भएको	जम्मा	बिक्रि नभएको	बिक्रि भएको	जम्मा	बिक्रि नभएको	बिक्रि भएको	जम्मा	बिक्रि नभएको	बिक्रि भएको	जम्मा	बिक्रि नभएको	बिक्रि भएको	जम्मा
१	६२७	३९	६६६	६	८	१४				२	३	५	११	३	१४	१		१	१		१
२	४३९	४	४४३	५	६	११					२	२	५		५	२		२			
३	९२३	५७	९८०	४१	४४	८५	५		५	६	१६९	१७५								२	२
४	४७८	२९	५०७	१०	१३	२३	२		२	५	६०	६५		७	७	१	४	५	५	८	१३
५	६३२	१०५	७३७	४३	३५	७८	१४	१	१५	५३	१३९	१९२	१४	२	१६	३		३		१	१
६	१,०००	७६	१,०७६	४	३	७	२		२		७	७				२		२			
७	१७१	३५	२०६	३		३				५	७	१२	१	१	२						
८	२७८	८	२८६	१		१	१		१	७	३०	३७	१		१	१		१	२		२
९	६१२	१३३	७४५	५०	५६	१०६	२०		२०	९८	८६	१८४	४		४	२	१	३	१	१	२
जम्मा	५,१६०	४८६	५,६४६	१६३	१६५	३२८	४४	१	४५	१७६	५०३	६७९	३६	१३	४९	१२	५	१७	९	१२	२१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

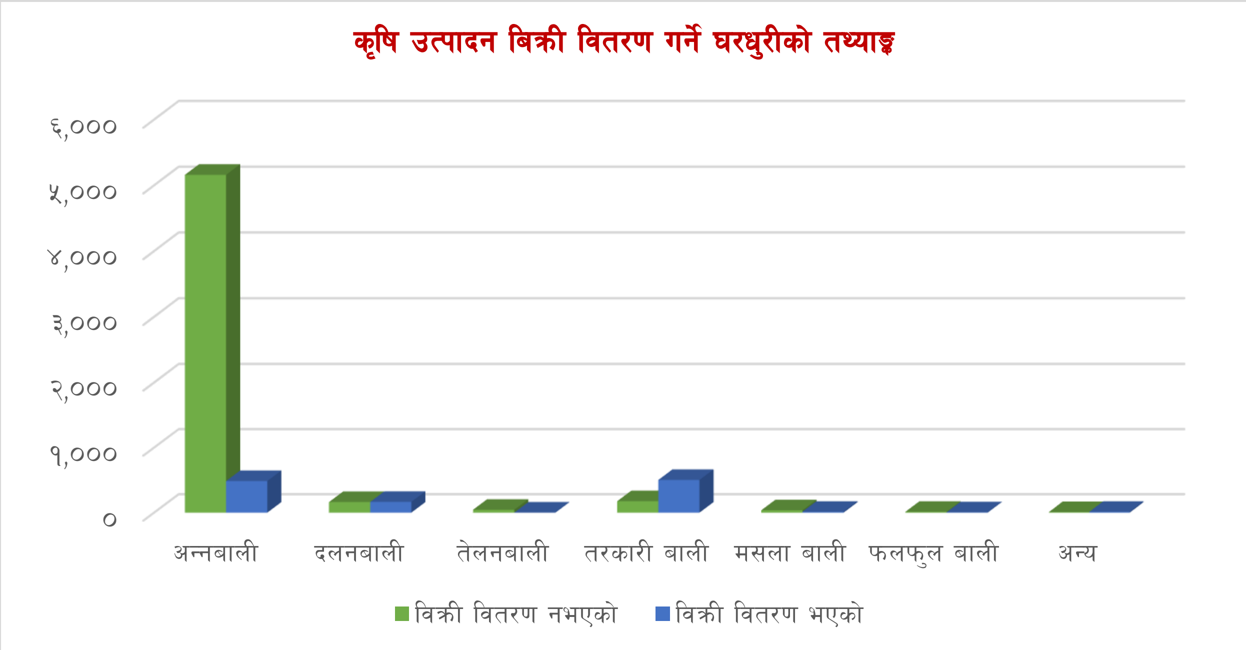

५.४ पशुपालन

गाउँपालिकामा विशेषगरी गाई, भैँसी, बाखा, सुँगुर नै यहाँका मुख्य घरपालुवा जनावर हुन् । यसबाट गाउँपालिकाबासीहरूको जीविकोपार्जनमा उल्लेख्य सुधार भैरहेको छ । पशुजन्य उत्पादनहरू जस्तै, दुध, दही, घिउ तथा मासुका लागि कुखुरा, खसी, बोकाहरूको बिक्रीबाट आम्दानी बढेको देखिन्छ । यहाँ डेरी उद्योग, व्यापारिक फार्म, गाइ, भैसी, कुखुरा फार्महरू लगायतका कृषिजन्य उद्योगहरू रहेका छन् । नेपालको सन्दर्भमा कृषि सेवाको पुरकको पशुपालन व्यवसाय रहेको देखिन्छ यस्तै मनहरी गाउँपालिकामा पनि विभिन्न व्यवसायिक तथा सामान्य पशुपालन हुने गरेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा पशुपालन व्यवसायलाई अझ व्यवस्थित बनाउन सके अर्थतन्त्रमा विकास हुने देखिन्छ ।

चित्र नं. ५. अग्नीहोत्र आश्रम स्थित गाई फार्म

५.४.१ पशु नश्ल

गाउँपालिकामा पालन गरिने मुख्य पशुपंक्षीहरूमा गाई, भैंसी, बाख्रा, भेंडा र बंगुर रहेका छन् । सामान्यतया व्यवसायिक पशुपालनको विकाससँगै वर्णशंकर तथा उन्नत जातका पशुहरूको हिस्सा कुल पशुको तुलनामा वृद्धि हुँदै गएको पाइन्छ । गाई भैंसीमा कृत्रिम गर्भाधान सेवा उपलब्ध हुनु तथा बाख्रा र बंगुरतर्फ उन्नत जातका भालेहरूसँग प्रजनन् गराउने परिपाटी बसेको हुँदा यी जातका जनावरहरूमा वर्णशंकरको संख्या बढ्दो छ । तथापि बँधुवा पशुपालन पद्धतिको कमी, कमजोर पशु स्वास्थ्य व्यवस्थापन, कुपोषण तथा पशुपालनसम्बन्धी प्राविधिक ज्ञान तथा चेतनाको अभावको कारण वर्ण शंकरबाट उत्पादनमा खासै उत्साह थपिएको अवस्था छैन । त्यसैगरी ठूलो संख्यामा रहेका कम उत्पादक जनावरहरूले अपेक्षाकृत बढी उत्पादक जनावरहरूको आहारा खाई दिनु समेत यस क्षेत्रको समस्या हो । तसर्थ नश्ल सुधारमार्फत् नयाँ जन्मिएका जनावरका बच्चाहरूलाई भविष्यको राम्रो माउमा विकसित गर्ने कुरा मध्यनजर गरी थप कार्यक्रमहरू संचालन गर्नु आवश्यक छ ।

सारांशमा, विगतका वर्षहरूमा गाउँपालिकाको पशुपालन क्षेत्रले राम्रो फड्को मारेको छ जसले गर्दा पशुपंक्षीजन्य उत्पादनमा परिमाणात्मक विकास सम्भव भएको छ । तर हालको परिमाणात्मक विकासको गति सुस्त छ । पशु पालन क्षेत्रमा क्रमिक रुपमा व्यवसायिकता थपिएको छ तरपशुपंक्षीजन्य उत्पादन प्रशोधनका लागि उद्योग स्थापना खासै हुन सकेको पाईंदैन । त्यसैगरी पशुपालनतर्फ गुणात्मक विकासको पनि एकदम खाँचो सर्वत्र महसुस

गरिएको छ । पशुपालनसँग आवद्ध श्रमिक तथा महिला वर्गहरूको उत्पादकत्व अति न्युन हुनु, युवा वर्गहरू विदेश पलायन हुनु र सो अनुरुप पशुपालनमा यान्त्रिकिकरण हुन नसक्नु, पशु पालन क्षेत्रमा पुँजी लगानीको आकार धेरै सानो हुनु तथा जनमानसमा पशुपालनको कृषि अर्थतन्त्रमा योगदानको बारेमा अज्ञानता आदि कारणले गर्दा पशुपालन क्षेत्रबाट आशातीत उपलब्धि हासिल हुन सकिरहेको छैन ।

५.४.२ पशुपंक्षीमा लाग्ने रोगहरू

कृषकहरूको मुख्य आम्दानीको स्रोतको रुपमा रहेको पशुपंक्षीहरूको पालन यस गाउँपालिकामा पनि आम्दानीको स्रोत रहेको देखिन्छ । गाउँपालिकामा देखिने पशु रोगहरूमा रेविज, खोरेत, पिपिआर, स्वाइन फिवर, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले, माटे, थुनेलो, प्रजनन् सम्बन्धि र जुका पर्दछन्। गाउँपालिकाको वन जंगलसँग जोडिएका वडाहरूमा एन्टी रेजिव खोप लगाउनुपर्ने देखिन्छ भने खोरेत पिपिआर स्वाइन फिवर जस्ता अत्यन्त संक्रामक रोगको प्रकोप पनि यस गाउँपालिकामा त्यत्तिकै रहेको पाइन्छ। यसका कारणहरूलाई हेर्दा, पशुको अवैध आवत जावत तथा आयात, दयनिय व्यवस्थापन, खोप लगाउनुपर्छ भन्ने चेतनाको कमी, आदि मान्न सकिन्छ। यि रोगको नियन्त्रणका लागि जिल्ला पशु सेवा कार्यालयबाट निरन्तर प्रयास भइरहेको देखिन्छ।

जिवाणुबाट हुने रोगहरूमध्ये भ्यागुत्ते, चरचरे विरुद्ध यस गाउँपालिकाका किसानहरूले खोप लगाउने गरेको पाइन्छ। तापनि यी रोगहरू फाटफुट रुपमा देखिने गरेका छन्। गाउँपालिकामा स्वाइन फिवर, खोरेत, रेविज विरुद्धको खोपकार्य समेत गाउँपालिकाका विभिन्न वडाहरूमा संचालन गर्न सकेमा धेरै हदसम्म रोग नियन्त्रण कार्य सफल हुने देखिन्छ। सामान्यतया पशुपंक्षीमा ठूलो महामारी फैलिएको पाइँदैन । तथापी यहाँका पशुपंक्षीहरूमा खोरेत, भ्यागुते, चरचरे, नाम्ले जुका, रेवीज जस्ता रोगहरूको प्रकोप रहेको छ भने पंक्षीहरूमा मुलत रानीखेत, गम्बोरा, सिआरडी र बर्डफ्लू मुख्य रुपमा लाग्ने गरेको छ ।

तालिका नं. ८३ : पशुमा देखिएका रोगको विवरण

S.N.	Disease	Animals				Other
1	Liver Fluke	Cattle	Buffalo	Goats		
2	HS@BQ	Cattle	Buffalo	Goats		
3	Pramphistomom	Cattle	Buffalo	Goats		
4	Nerves Sign	Cattle	Buffalo	Goats		
5	Respiratory Sign	Cattle	Buffalo	Goats		
6	Cocciodiosis				Fowl	
7	Skin Lesions				Fowl	
8	Wound/Abscess	Cattle	Buffalo	Goats		
9	Red Urine	Cattle	Buffalo	Goats		
10	Abortion	Cattle	Buffalo	Goats		

11	Warble Infestation	Cattle	Buffalo	Goats		
12	Diarrhoea	Cattle	Buffalo	Goats		
13	Infertility	Cattle	Buffalo	Goats		
14	Mastitis	Cattle	Buffalo	Goats		
15	Distocia	Cattle	Buffalo	Goats		
16	Prolapse	Cattle	Buffalo	Goats		
17	Retained Placenta	Cattle	Buffalo	Goats		
18	Mange	Cattle	Buffalo	Goats		
19	Rabis	Cattle	Buffalo	Goats		Dog
20	Tick/Lice(External Parasite)	Cattle	Buffalo	Goats	Fowl	
21	Intestinal Helmenthis				Fowl	
22	Orf			Goats		
23	Parasitic Gastroenteritis	Cattle	Buffalo	Goats		Pig
24	Anoestrous	Cattle	Buffalo	Goats		
25	Indigestion/Anorexia	Cattle	Buffalo	Goats		
26	Tympany/Bloats	Cattle	Buffalo	Goats		
27	Magout wound	Cattle	Buffalo	Goats		
28	Cough	Cattle	Buffalo	Goats		
29	Pnoumonia	Cattle	Buffalo	Goats		
30	Gumbarrow				Fowl	
31	Cyst	Cattle	Buffalo	Goats		
32	FMD			Goats		
33	PPR			Goats		
34	Ranikhet				Fowl	
35	CRD				Fowl	

स्रोत: जिल्ल पशु कार्यालय, २०७४

स्रोत : जिल्ला स्तरिय प्रोफाईल, २०७३

५.४.३ घरपालुवा पशुपंक्षी सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ८४ : घरपालुवा पशुपंक्षी सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	घर पालुवा पशुपंक्षी भएको		घरपालुवा पशुपंक्षी नभएको		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत

१	१६७	२०.४	६५१	७९.६	८१८	१००.०
२	४६१	७८.०	१३०	२२.०	५९१	१००.०
३	६६९	५९.३	४५९	४०.७	१,१२८	१००.०
४	४९९	८२.३	१०७	१७.७	६०६	१००.०
५	६६३	८५.३	११४	१४.७	७७७	१००.०
६	४७७	३२.२	१,००४	६७.८	१,४८१	१००.०
७	९७	६.८	१,३२४	९३.२	१,४२१	१००.०
८	२१५	३८.३	३४६	६१.७	५६१	१००.०
९	७०३	६१.७	४३७	३८.३	१,१४०	१००.०
जम्मा	३,९५१	४६.४	४,५७२	५३.६	८,५२३	१००.०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

पशुपंक्षीपालन क्षेत्रले देशको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा करिब ११ प्रतिशत र कूल कृषि ग्राहस्थ उत्पादनमा २६.८ प्रतिशत योगदान गर्दै आएको सन्दर्भमा यस क्षेत्रको विशेष आर्थिक महत्व रहेको छ । गाउँपालिकाको कूल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको संख्या ३,९५१ अर्थात ४६.४ प्रतिशत र नपाल्ने घरपरिवारको संख्या ४५७२ अर्थात ५३.६ प्रतिशत रहेको छ। यसबाट धेरै घरपरिवारले पशुपंक्षी पाल्ने गरेको तथ्य तथ्याङ्कबाट स्पष्ट हुन्छ। वडा नं. ३, ५ र ९ मा धेरै घरपरिवारले पशुपंक्षी पालेका छन्। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

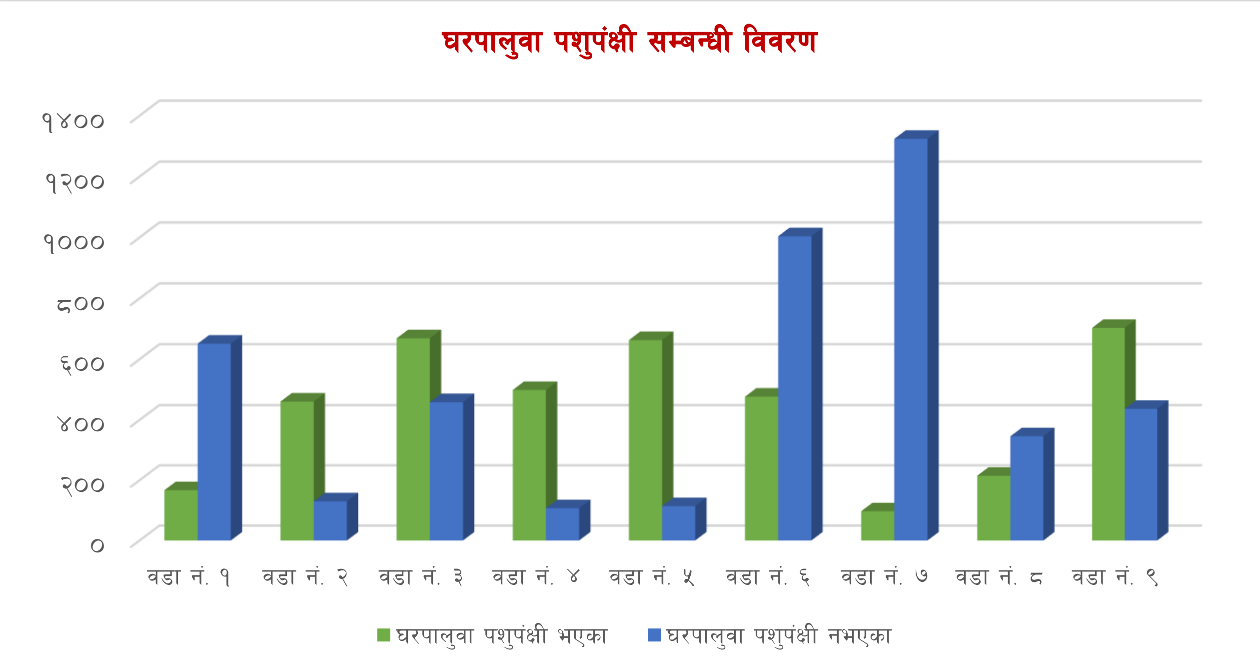

५.४.४ विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूको तथ्याङ्कको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ८५ : विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूको तथ्याङ्कको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	गाई/गोरु			भैंसी राँगा			भेडा/बाखा/च्याङ्ग्रा			बंगुर/सुंगुर			अन्य चौपाया			हाँस/कुखुरा			अन्य पंक्षी		
	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको	जम्मा	नभएको	भएको	जम्मा
१																					
२	१३६	३२५	४६१	३४९	११२	४६१	८८	३७३	४६१	४६१		४६१	४५८	३	४६१	१८१	२८०	४६१	४६१		४६१
३	१७३	४९६	६६९	४५२	२१७	६६९	२११	४५८	६६९	६६३	६	६६९	६६९		६६९	५२१	१४८	६६९	६६८	१	६६९
४	११३	३८६	४९९	३६५	१३४	४९९	१०७	३९२	४९९	४९०	९	४९९	४९७	२	४९९	१९२	३०७	४९९	४९९		४९९
५	२९९	३६४	६६३	४२९	२३४	६६३	२०८	४५५	६६३	६५०	१३	६६३	६६२	१	६६३	२७५	३८८	६६३	६६३		६६३
६	२४४	२३३	४७७	२९९	१७८	४७७	१७०	३०७	४७७	४५०	२७	४७७	४७७		४७७	२४८	२२९	४७७	४७५	२	४७७
७	५८	३९	९७	६०	३७	९७	२१	७६	९७	९४	३	९७	९७		९७	५१	४६	९७	९५	२	९७
८	११३	१०२	२१५	१६७	४८	२१५	७३	१४२	२१५	२१३	२	२१५	२१५		२१५	१६६	४९	२१५	२१५		२१५
९	४१४	२८९	७०३	४५८	२४५	७०३	३००	४०३	७०३	६७२	३१	७०३	६९८	५	७०३	४४२	२६१	७०३	७०२	१	७०३
जम्मा	१,६१६	२,३३५	३,९५१	२,६८०	१,२७१	३,९५१	१,२४३	२,७०८	३,९५१	३,८५८	९३	३,९५१	३,९३९	१२	३,९५१	२,२३२	१,७१९	३,९५१	३,९४५	६	३,९५१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा कूल ३,९५१ पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरूमध्य २,३३५ अर्थात ५९.१ प्रतिशत घरपरिवारमा गाई, गोरुपालेका छन् । १६१६ अर्थात ४०.९ प्रतिशत घरपरिवारले भने गाई, गोरु पालेका छैनन् । त्यस्तै गाउँपालिकामा कूल ३,९५१ पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरू मध्ये १२७८ अर्थात ३२.२ प्रतिशत घरपरिवारले भैंसी/राँगा पालेका छन् । २,६८० अर्थात ६७.८ प्रतिशत घरपरिवारले भने भैंसी राँगा पालेका छैनन् ।

गाउँपालिकामा रहेका कूल ३,९५१ पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरू मध्ये २,७०८ अर्थात ६८.५ प्रतिशत घरपरिवारले भेडा/बाखा पाल्ने गरेका छन् । गाई र भैंसीको तुलनामा उल्लेख्य संख्यामा भेडा/बाखा पाल्ने गरेको कारण तुलनात्मक रुपमा भेडा बाखा पाल्न सहज हुने र मासु बिक्रीबाट आम्दानी समेत राम्रो हुने भएकोले हो । अर्कोतर्फ सानो संख्यामा अर्थात १, २ वटा मात्र भेडा/बाखा पाल्ने घरपरिवारको संख्या बढी हुँदा तथ्याङ्कमा बढी देखिन जान्छ । यद्यपी भेडा/बाखाको समेत व्यसायी उत्पादन भने हुन सकेको छैन ।

गाउँपालिकामा रहेका कुल ३,९५१ पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरू मध्ये ९३ अर्थात २.४ प्रतिशत घरपरिवारहरूले सुङ्गुर/बंगुर पाल्ने गरेका छन्। विशेषगरी गाउँपालिकामा थारु समुदायको उपस्थिति रहेको र व्यवसायीक सुङ्गुर/बंगुर उत्पादनबाट लाभ हुने भएकोले अन्य समुदायका कृषकहरू समेत यसमा आर्कषित हुने गरेका छन्। वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

गाउँपालिकामा रहेका कूल ३,९५१ घरपरिवारमा पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारहरू मध्ये १,७१९ अर्थात ४३.५ प्रतिशत घरपरिवारले हाँस/ कुखुरा पालेका छन्। अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा हाँस/कुखुरा पाल्न सहज हुने र स्थानीय जातका हाँस/कुखुराबाट राम्रो आम्दानी हुने भएकोले प्राय ग्रामीण क्षेत्रका सबैजसो घरपरिवारले हाँस/कुखुराको पालन गरेको पाइन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

विभिन्न पशुपंक्षी पाल्ने कृषकहरूको तथ्याङ्कको आधारमा घरधुरीको वितरण

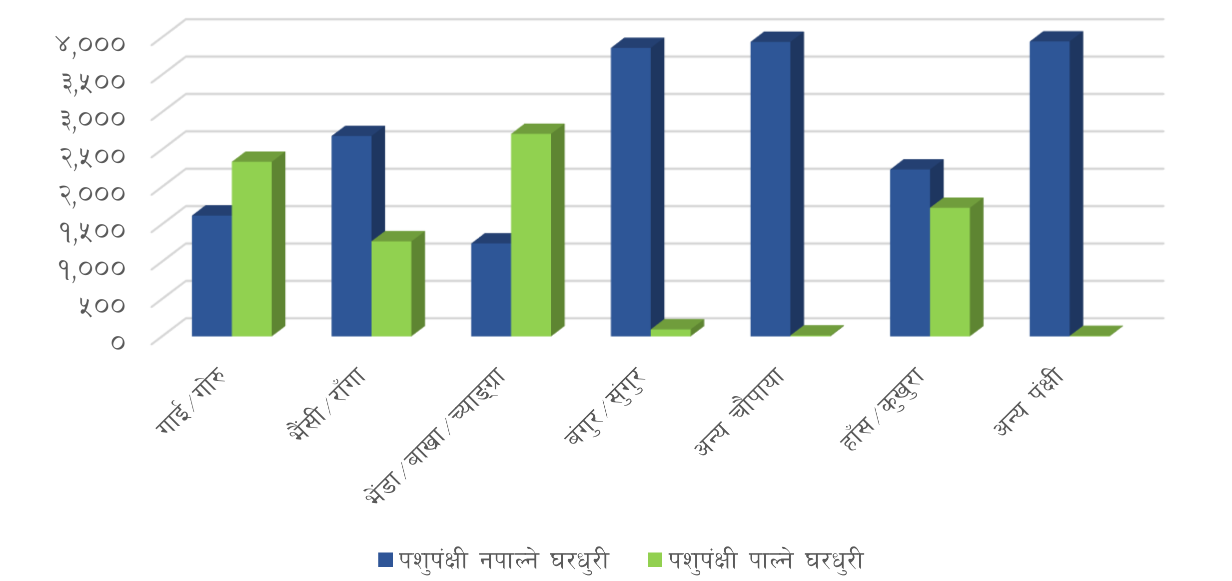

५.४.५ पशुपंक्षीहरूको उत्पादन तथा बिक्री सम्बन्धी वडागत विवरण

तालिका नं. ८६ : पशुपंक्षीहरूको उत्पादन तथा बिक्री सम्बन्धी वडागत विवरण

वडा नं.	विवरण	उत्पादन संख्या			बिक्री संख्या		
		उत्पादन गर्ने घरपरिवार	जम्मा पशुपंक्षी विवरण	औषत पशुपंक्षी विवरण	बिक्री गर्ने घरपरिवार संख्या	बिक्री गरिएका जम्मा पशुपंक्षी	बिक्री हुने पशुपंक्षीको औषत संख्या
१	गाई/गोरु	१०१	२५६	२.५३	१०	२३	२.३०
	भैसी/राँगा	६६	१०२	१.५५	६	५०,०१२	८,३३५.३३
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	१०२	६१२	६.००	१५	६१	४.०७
	बंगुर/सुंगुर	२	१६	८.००	१	८	८.००
	अन्य चौपाया	१	८	८.००	०	.	.
	हाँस/कुखुरा	११	५,०५०	४५९.०९	२	९००	४५०.००
	अन्य पंक्षी	०	.	.	१	८	८.००

	जम्मा	२८३	६,०४४	२१.३६	३५	५१,०१२	१,४५७.४९
२	गाई/गोरु	३२५	९३०	२.८६	११	२५	२.२७
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	११२	१९३	१.७२	८	१६९	२१.१३
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	३७३	२,३२४	६.२३	२३	७५	३.२६
	अन्य चौपाया	३	३६	१२.००	०	.	.
	हाँस/कुखुरा	२८०	४,६४५	१६.५९	६	९	१.५०
	जम्मा	१,०९३	८,१२८	७.४४	४८	२७८	५.७९
३	गाई/गोरु	४९६	१,०९६	२.२१	९	२८	३.११
	भैसी/राँगा	२१७	३५५	१.६४	९	२६	२.८९
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	४५८	२,२३३	४.८८	१७	७०	४.१२
	बंगुर/सुंगुर	६	१४	२.३३	४	१८	४.५०
	अन्य पंक्षी	०	.	.	१	९	९.००
	हाँस/कुखुरा	१४८	१२,८३९	८६.७५	११	५,७०२	५१८.३६
	अन्य	१	२	२.००	०	.	.
	जम्मा	१,३२६	१६,५३९	१२.४७	५१	५,८५३	११४.७६
४	गाई/गोरु	३८६	१,१३२	२.९३	१५	३३	२.२०
	भैसी/राँगा	१३४	२१७	१.६२	९	१४	१.५६
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	३९२	२,४७७	६.३२	९५	३४७	३.६५
	बंगुर/सुंगुर	९	६२	६.८९	७	४६	६.५७
	अन्य चौपाया	२	१६	८.००	०	.	.
	हाँस/कुखुरा	३०७	३६,३२४	११८.३२	५८	११७,५८९	२,०२७.४०
	जम्मा	१,२३०	४०,२२८	३२.७१	१८४	११८,०२९	६४१.४६
५	गाई/गोरु	३६४	८५१	२.३४	१९	३८	२.००
	भैसी/राँगा	२३४	३४३	१.४७	१७	१७,०३३	१,००१.९४
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	४५५	२,२८०	५.०१	९६	२७४	२.८५
	बंगुर/सुंगुर	१३	६,५३३	५०२.५४	३	६	२.००
	अन्य चौपाया	१	८	८.००	०	.	.
	हाँस/कुखुरा	३८८	४९,५८६	१२७.८०	४९	३०,७७५	६२८.०६
	जम्मा	१,४५५	५९,६०१	४०.९६	१८४	४८,१२६	२६१.५५
६	गाई/गोरु	२३३	६०५	२.६०	१४	३६	२.५७
	भैसी/राँगा	१७८	३९८	२.२४	५७	१०८	१.८९
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	३०७	२२,९९४	७४.९०	१०९	५०,५४१	४६३.६८
	बंगुर/सुंगुर	२७	९०,१०४	३,३३७.१९	९	३०,०२५	३,३३६.११
	अन्य चौपाया	२२९	२,८७६	१२.५६	१४	५,७९५	४१३.९३
	हाँस/कुखुरा	२	४	२.००	०	.	.
	जम्मा	९७६	११६,९८१	११९.८६	२०३	८६,५०५	४२६.१३
७	गाई/गोरु	३९	६५	१.६७	६	३२	५.३३
	भैसी/राँगा	३७	५६	१.५१	०	.	.
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	७६	५१५	६.७८	२७	११७	४.३३
	बंगुर/सुंगुर	३	१२	४.००	३	१२	४.००
	हाँस/कुखुरा	४६	४,४१९	९६.०७	११	१५३	१३.९१
	अन्य पंक्षी	२	१२	६.००	०	.	.
	जम्मा	२०३	५,०७९	२५.०२	४७	३१४	६.६८
८	गाई/गोरु	१०२	२०९	२.०५	१०	३५	३.५०

	भैसी/राँगा	४८	८६	१.७९	५	५	१.००
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	१४२	९०३	६.३६	१५	४२	२.८०
	बंगुर/सुंगुर	२	३	१.५०	२	१४	७.००
	हाँस/कुखुरा	४९	१,८२२	३७.१८	४	३२	८.००
	जम्मा	३४३	३,०२३	८.८१	३६	१२८	३.५६
९	गाई/गोरु	२८९	५६९	१.९७	२१	७६८	३६.५७
	भैसी/राँगा	२४५	४१५	१.६९	३३	९४	२.८५
	भेडा/बाखा/च्याङग्रा	४०३	२,४०८	५.९८	१९५	१०,७३४	५५.०५
	बंगुर/सुंगुर	३१	९२	२.९७	१६	५५	३.४४
	अन्य चौपाया	५	४०	८.००	५	२५	५.००
	हाँस/कुखुरा	२६१	११८,२८८	४५३.२१	५८	६३,००९	१,०८६.३६
	अन्य पंक्षी	१	८	८.००	२	२,४०८	१,२०४.००
	जम्मा	१,२३५	१२१,८२०	९८.६४	३३०	७७,०९३	२३३.६२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकाको वडा नं. १ को तथ्याङ्कलाई हेर्दा भेडा/बाखा/च्याङग्रा र पाल्ने घरपरिवारको संख्या सबैभन्दा बढी अर्थात १०२ रहेको र दोस्रोमा गाई/गोरु पाल्नेको घरपरिवार संख्या १०१ रहेको छ। ती घरपरिवारहरूमा क्रमशः ६१२ भेडा/बाखा/च्याङग्रा र २५६ गाई/गोरु रहेकोमा ६१ भेडा/बाखा/च्याङग्रा र २३ वठा गाई/गोरु बिक्री गरिएको तथ्याङ्कले देखाउँछ। यसरी प्राय सबै वडाको विशेष व्यवसायीक उत्पादन बाहेक तथ्याङ्कलाई हेर्दा पहिलोमा भेडा/बाखा/च्याङग्रा र दोस्रोमा गाई/गोरु पालन गरेको र सोहि अनुपातमा बिक्री वितरण गरेको देखिन्छ। यसपूर्व उल्लेख गरिए जस्तै अन्य पशुपंक्षीको तुलनामा भेडा/बाखा/च्याङग्रा पालनले गाई/गोरु पालनको तुलनामा सहज र राम्रो आम्दानी दिने भएकोले तथ्याङ्कमा बढी देखिएको हो। यद्यपी तथ्याङ्कलाई हेर्दा नगण्य संख्यामा बाहेक सबै प्रकारका पशुपंक्षीहरूको ठूलो परिमाणमा व्यावसायिक उत्पादन भएको देखिँदैन। यसले निर्वाहमूखी पशुपंक्षीपालनको नै निरन्तरता देखाउँछ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

५.४.६ पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादन सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ८७ : पशुपंक्षी जन्य वस्तुको उत्पादन सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	दुध			दुधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)			अण्डा			अन्य		
	उत्पादन गर्ने घरपरिवार	उत्पादन नगर्ने घरपरिवार	जम्मा	उत्पादन गर्ने घरपरिवार	उत्पादन नगर्ने घरपरिवार	जम्मा	उत्पादन गर्ने घरपरिवार	उत्पादन नगर्ने घरपरिवार	जम्मा	उत्पादन गर्ने घरपरिवार	उत्पादन नगर्ने घरपरिवार	जम्मा
१	२३	१४४	१६७		१६७	१६७	१	१६६	१६७		१६७	१६७
२	२	४५९	४६१		४६१	४६१		४६१	४६१		४६१	४६१
३	६६	६०३	६६९		६६९	६६९		६६९	६६९		६६९	६६९

४	२१	४७८	४९९	१	४९८	४९९		४९९	४९९		४९९	४९९
५	८३	५८०	६६३	१३	६५०	६६३	७	६५६	६६३		६६३	६६३
६	१७	४६०	४७७		४७७	४७७		४७७	४७७		४७७	४७७
७	१५	८२	९७		९७	९७	१	९६	९७		९७	९७
८	३६	१७९	२१५		२१५	२१५		२१५	२१५		२१५	२१५
९	१७२	५३१	७०३	१	७०२	७०३	१५	६८८	७०३	१	७०२	७०३
जम्मा	४३५	३,५१६	३,९५१	१५	३,९३६	३,९५१	२४	३,९२७	३,९५१	१	३,९५०	३,९५१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा पशुपंक्षी पाल्ने कूल ३,९५१ घरपरिवारहरूमध्ये कुल ४३५ घरपरिवारले मात्र दुध उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ भने १५ परिवारले दुग्धजन्य पदार्थ र २४ घरपरिवारले अण्डा उत्पादन गर्ने गरेको देखिन्छ । पशुपंक्षी पाल्ने घरपरिवारको (घरपरिवारको) संख्याको आधारमा हेर्दा पशुपंक्षीजन्य पदार्थको उत्पादन गर्नेको संख्या नगण्य देखिन्छ । तथ्याङ्कलाई विश्लेषण गर्दा उत्पादनमूखी भन्दा अनुपात्दक पशुपंक्षीको संख्या अधिक रहेको पाइन्छ। यद्यपि हाँस/कुखुरा तथा भेंडा बाखाको पशुपंक्षीजन्य उत्पादन भन्दा सिधै बिक्री वितरण गर्न सहज हुने हुँदा उत्पादन कम देखिएको हुनसक्छ । पशुपंक्षी पालनलाई उत्पादनमूखी र व्यवसायीक बनाउन नसक्दा आम्दानी सिमित तथा श्रम र समयको खेर हुन जान्छ । यसतर्फ सम्बन्धित सरोकारवाला सबैले ध्यान जानु जरुरी छ । वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

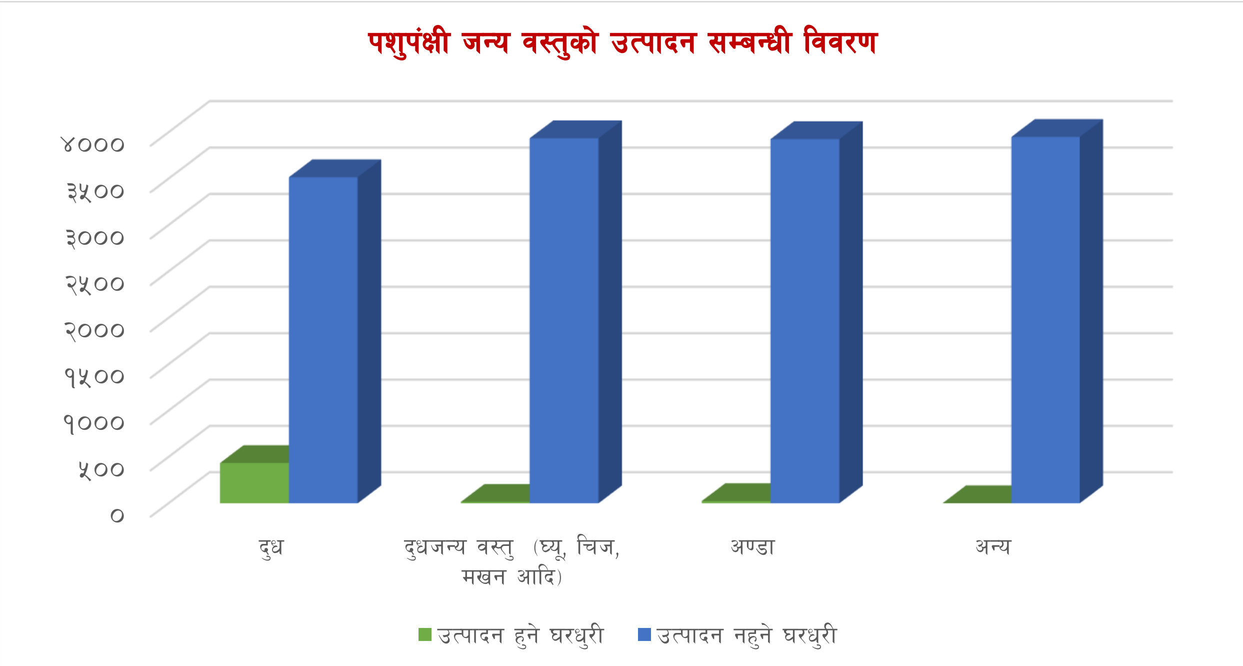

५.४.७ पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बिक्री सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. ८८ : पशुपंक्षी जन्य उत्पादन बिक्री सम्बन्धी विवरण

वडा नं.	दुध			दुधजन्य वस्तु (घ्यू, चिज, मखन आदि)			अण्डा			अन्य		
	बिक्रि गर्ने घरपरिवार	बिक्रि नगर्ने घरपरिवार	जम्मा	बिक्रि गर्ने घरपरिवार	बिक्रि नगर्ने घरपरिवार	जम्मा	बिक्रि गर्ने घरपरिवार	बिक्रि नगर्ने घरपरिवार	जम्मा	बिक्रि गर्ने घरपरिवार	बिक्रि नगर्ने घरपरिवार	जम्मा
१	१	२२	२३					१	१			
२		२	२									
३	१४	५२	६६									
४	१४	७	२१		१	१						
५	८	७५	८३	५	८	१३	२	५	७			
६	२	१५	१७									
७	४	११	१५					१	१			
८	२२	१४	३६									
९	५०	१२२	१७२		१	१	१४	१	१५	१	१	२
जम्मा	११५	३२०	४३५	५	१०	१५	१६	८	२४	१	१	२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा गाइभैंसी पालेर दुध उत्पादन गर्ने कूल ४३५ घरपरिवारहरूमध्ये ११५ अर्थात २६.४ प्रतिशतले मात्र दुध बेच्ने गरेको पाइयो । त्यसै गरी दुग्धजन्य पदार्थ उत्पादन गर्ने १५ घरपरिवारहरूमध्ये जम्मा ५ अर्थात ३३.३ प्रतिशतले मात्र दुग्धजन्य पदार्थ बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । त्यसैगरी अण्डा उत्पादन गर्ने कूल २४ घरपरिवारहरू मध्ये जम्मा १६ घरपरिवार अर्थात ६६.७ प्रतिशतले मात्र अण्डा बिक्री गर्ने गरेको पाइयो । यी समग्र कृषिका तथ्याङ्कहरूबाट तराइको कृषियोग्य जमिन हावापानी र वातावरण उपयुक्त भएको गाउँपालिकामा समेत कृषि उत्पादन र बजारीकरणको अवस्था राम्रो नभएको र अदृष्य बेरोजगार व्यापक रहेको र कृषि पेशाबाट मानिसहरूको विकर्षण बढ्दै गएको स्पष्ट हुन्छ । पशुजन्य पदार्थको उपलब्धतामा आत्मनिर्भर बन्न पशुपालन क्षेत्रलाई उच्च प्राथमिकतामा राखी उल्लेखनीय प्रगति हासिल गर्नका लागि उन्नत नस्ल, पशु आहार, पशु स्वास्थ र व्यावसायीकरणका क्षेत्रमा थप अनुसन्धान र विकास गर्न आवश्यक छ । दिगो विकास लक्ष्य र नेपालको संविधानमा उल्लेख भए जस्तै भोकमारीको अन्त्य, खाद्य र पोषण सुरक्षा जस्ता लक्ष्य प्राप्त गर्न पशुपंक्षी अनुसन्धान केन्द्रित कार्यक्रमको अत्यन्त महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

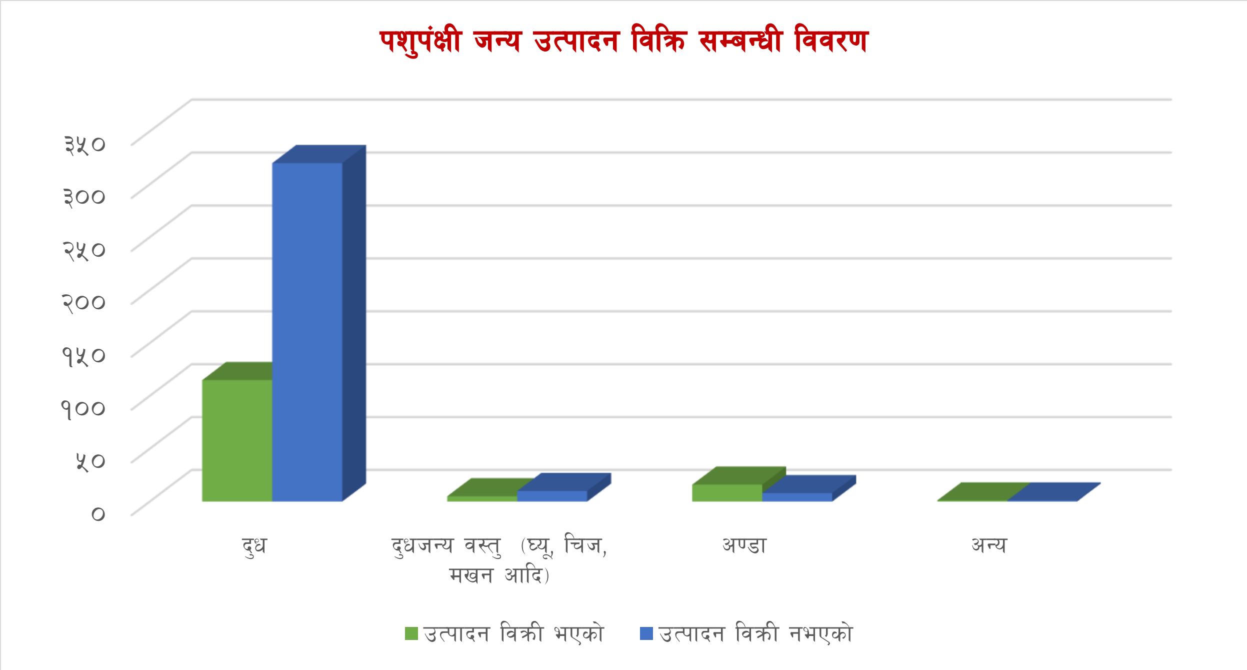

५.५ उद्योग

विकासको प्रमुख अधारशीला मध्ये उद्योग पनि एक प्रमुख आधार हो। मनहरी गाउँपालिकामा ठुला उद्योगहरू नभएता पनि कृषिमा आधारित साना उद्योगहरू सञ्चालनमा रहेका छन् । यस बाहेक मह, बेसार, अदुवा, भटमास, जस्ता कृषिजन्य घरेलु उत्पादनमा पनि क्रमश व्यवसायिक हुँदै जान थालेको छ । परम्परागत उद्योगमा आधारित स-साना घरेलु उद्योगहरू भने सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ तर यसलाई अझ व्यवसायिक र प्राथमिकता साथ लैजानु पर्ने देखिन्छ। मनहरी गाउँपालिकामा उपलब्ध प्राकृतिक कच्चा पदार्थ तथा विभिन्न स्रोत र साधनले मनहरी गाउँपालिकामा उद्योगको संभावना प्रखर देखिन्छ तर लगानी अभाव तथा विभिन्न पुर्वाधारको असुविधाको कारण उद्योगमा अपेक्षित विकास हुन सकेको देखिँदैन। यहाँ सञ्चालित केही साना उद्योगहरूले मनहरी गाउँपालिका लगायत आसपासका क्षेत्रहरूको सिमित स्थानीय आवश्यकता परिपुर्ति गर्न मात्र सफल भएका छन् तर ती उद्योगहरूले राष्ट्रिय माग तथा अर्थतन्त्रको हिस्सा भने खासै ओगट्न सकेको देखिँदैन ।

५.६ व्यापारिक केन्द्र

यहाँ विभिन्न हाट बजारहरू व्यापार व्यवसायका लागि प्रशिद्ध रहेका छन् । यस्ता बजारहरूबाट विशेषगरी खुद्रा व्यापार हुने गरेको छ। यसैगरी, मनहरी गाउँपालिकाबाट थोक व्यापार समेत हुने गरेको छ । थोक व्यापार अन्तर्गत खाद्य मिलबाट उत्पादित चामल, पिठो, तेल छिमेकी जिल्लासँग हुने गरेको छ भने अन्य थोक व्यापारमा विस्कुट, साबुन, चाउचाउ, चिया, चिनी आदिको हुने गरको छ। यसका अतिरिक्त तेस्रो मुलुकमा निर्मित इलेक्ट्रीक र इलेक्ट्रोनिक्स सामानहरूका साथै फरेन गुड्सको नाममा विभिन्न तेस्रो मुलुकहरूबाट उत्पादन भई पैठारी गरिएका घरेलु उपयोगका सामानहरूको समेत उल्लेख्य मात्रामा थोक र खुद्राबिक्री यस गाउँपालिका हुने गरेको पाइन्छ।

ठूलो भूमिमा विस्तार भएको समथर जमिन, कृषिजन्य कच्चा पदार्थहरूको उपलब्धता, परम्परागत तथा जातिगत सीप, कौशल, पर्यटकीय महत्वका स्थलहरूको उपलब्धता लगायतका विभिन्न कारणले गाउँपालिकामा औद्योगिक विकासको राम्रो सम्भावना रहेको छ । स्थानीय माग कार्यमा केही मझौला, साना तथा घरेलु उद्योग भने संचालित छन् । त्यसैगरी साप्ताहिक रुपमा लाग्ने विभिन्न हाट बजारमा स्थानीय उत्पादन तथा चौपायाको किनबेच हुने गर्दछ । यसले पनि आर्थिक कारोबारको मात्रामा वृद्धि गराएको छ ।

तालिका नं. ८९ : व्यापारिक केन्द्रहरूको विवरण

क्र.सं.	बजार तथा व्यापारिक केन्द्रको नाम	वडा नं.	मुख्य व्यापारिक वस्तुहरू
१	लोथर	१	किराना,मास, गहत, मौरीको मह आदि
२	मनहरी बजार	२	किराना,मास, गहत, मौरीको मह, तोरी, खसी, बोका आदि

स्रोत : मनहरी गाउँपालिका कार्यालय, २०७४

५.७ गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रको विशिष्टिकरण

गाउँपालिकाको अर्थतन्त्रमा प्राकृतिक सम्पदाको संरक्षण गरी सतह तथा भूमिगत सिंचाइमा आधारित दिगो कृषि प्रणालीलाई नै मेरुदण्डको रुपमा लिन सकिन्छ। साथै यो गाउँपालिका व्यापारिक केन्द्र तथा पर्यटकिय क्षेत्रको रुपमा समेत रहेको छ। कृषि, पशुजन्य कच्चा पदार्थको सुलभ उपलब्धता, गाउँपालिकाका सबैजसो वडाहरूमा सडक, विजुली, पानीलगायत आधारभूत औद्योगिक पूर्वाधारको विकास तथा उद्योग स्थापनाका लागि पर्याप्त समथर जमिन यस गाउँपालिका रहेको हुँदा गाउँपालिकामा कृषि, पशुलगायतको उद्योगका साथै शैक्षिक र औषधीय पर्यटन (Medical tourism) समेतको विकासको सम्भावना रहेको छ । अर्थतन्त्रका यिनै विशिष्ट क्षेत्रहरूमा गाउँपालिकाको विशिष्टता एवं प्राथमिकता केन्द्रित गर्नु उपयुक्त देखिन्छ।

५.८ बैंकको विवरण

गाउँपालिकामा उद्योग व्यापार लगानी गर्न वित्तीय संस्थाहरूमा वाणिज्य बैंकहरू मार्फत कर्जा लगानी हुने गरेको देखिन्छ । यसबाहेक गाउँपालिकामा संचालित अन्य बैंकहरूले पनि कर्जा उपलब्ध गर्दै आएका छन् भने गाउँपालिकाबासीहरूसँग रहेको रकमलाई निक्षेपको रुपमा स्विकार गरी बचत पनि गर्दै आएका छन् ।

५.८.१ बैंकमा खाता भए/नभएको आधारमा परिवार संख्याको विवरण

तालिका नं. ९० : बैंकमा खाता भए/नभएको आधारमा परिवार संख्याको विवरण

वडा नं.	बैंकमा खाता भएको घरपरिवार		बैंकमा खाता नभएको घरपरिवार		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	१४१	१७.२	६७७	८२.८	८१८
२	१३	२.२	५७८	९७.८	५९१
३	२१७	१९.२	९११	८०.८	१,१२८

४	११३	१८.६	४९३	८१.४	६०६
५	२५५	३२.८	५२२	६७.२	७७७
६	७३८	४९.८	७४३	५०.२	१,४८१
७	१,०५९	७४.५	३६२	२५.५	१,४२१
८	२३६	४२.१	३२५	५७.९	५६१
९	४४७	३९.२	६९३	६०.८	१,१४०
जम्मा	३,२१९	३७.८	५,३०४	६२.२	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ३२१९ अर्थात ३७.८ प्रतिशत घरपरिवारको बैङ्क खाता रहेको र बाँकी अर्थात ५,३०४ अर्थात ६२.२ प्रतिशत घरपरिवारको बैङ्क खाता नरहेको देखिन्छ। ग्रामीण जनतालाई आधुनिक बैङ्किङ सुविधा प्रदान गर्न धेरै कार्य गर्नुपर्ने देखिन्छ। यसो गर्दा नागरिकले गर्ने सबै आर्थिक कारोबारको पूर्ण अभिलेख रहन्छ र राज्यद्वारा प्राप्त हुने विभिन्न सुविधाहरू बैङ्किङ प्रणालीबाट गर्दा त्यो लक्षित वर्गमा पुग्ने सुनिश्चितता समेत हुनजान्छ। राज्यलाई वित्तिय व्यवस्थापन गरी सम्पूर्ण जनसाधारणहरूमा बैङ्किङ प्रति सकारात्मक धारणा विकास सहयोग पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

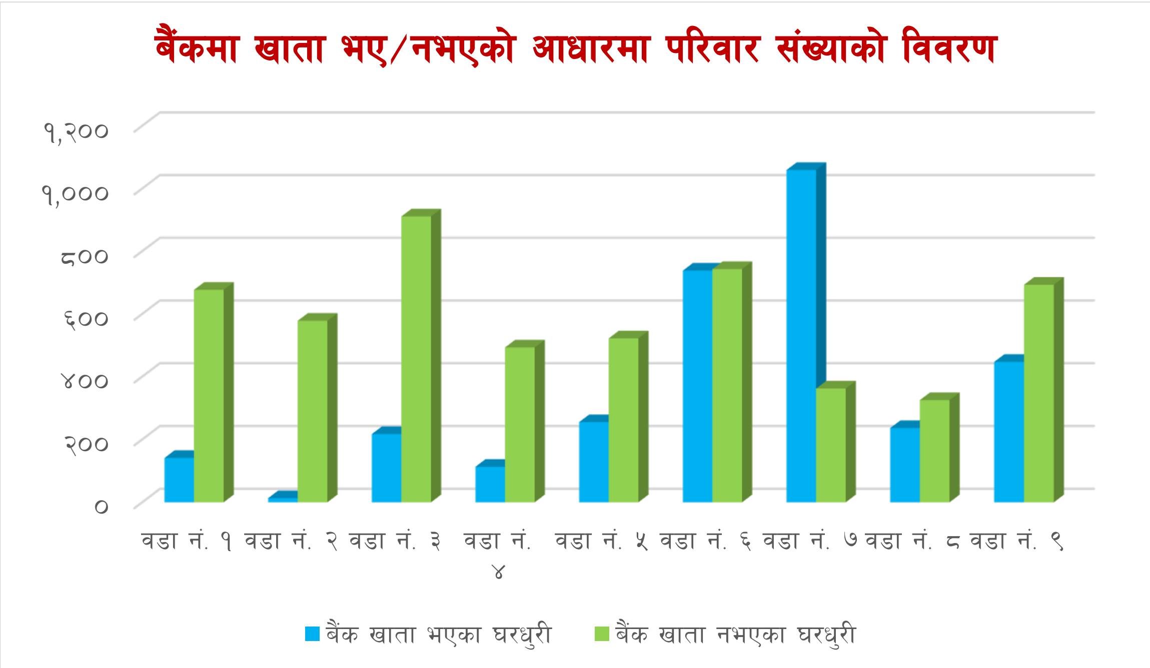

५.९ सहकारी संस्थाको विवरण

गाउँपालिकाको आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा यहाँका सहकारी संस्थाको भूमिका महत्वपूर्ण रहेको छ। सहकारी संस्थाले स्थानीय स्तरको बचतलाई बाहिर जानबाट रोकी स्थानीय क्षेत्रमा विभिन्न आय मूलक कार्यमा लगानी

गरिरहेका छन् । सहकारी संस्था प्रति जनताको अपनत्व बढी र प्रशासनिक झन्झट कमी हुने हुँदा वित्तिय क्षेत्रमा यहाँका जनताको पहुँच समेत बढेको छ ।

मनहरी गाउँपालिकामा ५० वटा सहकारी संस्थाहरू रहेका छन् । विशेषत गाउँपालिकामा कृषि, बचत, बहुउद्देश्यीय सरकारी संस्थाहरू रहेका छन् । सहकारी संस्थाको विस्तृत विवरण तल तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. ९१ : सहकारी संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	सहकारीको संघ संस्थाको नाम	ठेगाना	प्रकृति
१	चुरिया कृषि उत्पादक सहकारी संस्था लि.	मनहरी ४	कृषि
२	साना किसान सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	कृषि
३	रुपाचुरी कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ६	कृषि
४	साना किसान कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ३	कृषि
५	परिश्रमी कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ३	कृषि
६	गाउँवेसी कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	कृषि
७	गरिमा कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ५	कृषि
८	पटलेबी कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ८	कृषि
९	सेवामुलक महिला कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	कृषि
१०	विश्वास कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	कृषि
११	सकिल डाँडा कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	कृषि
१२	किँरातेश्वर महादेव कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी १	कृषि
१३	पशुपाति कृषक सहकारी संस्था लि.	मनहरी ५	कृषि
१४	बसन्त कृषि सहकारी संस्था लि.	वसन्तपुर ५	कृषि
१५	समुन्नत कृषि सहकारी संस्था लि.	मनही ३	कृषि
१६	चपाङ उत्थान कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ४	कृषि
१७	मुसेधाप कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ४	कृषि
१८	नवज्योति महिला कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ४	कृषि
१९	हरियो वन कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ६ लोथर	कृषि
२०	दिगो कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी २	कृषि
२१	सनराइज कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ५	कृषि
२२	अनमोल कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ६	कृषि
२३	एकता कृषि सहकारी संस्था लि.	मनहरी ३ हाँडीखोला	कृषि
२४	क्षतिज दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था लि.	मनहरी ३ हाँडीखोला	दुग्ध
२५	विजौना दुग्ध उत्पादक सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	दुग्ध
२६	सहकारी स.स्था लि.	ज्यामिरे मनहरी	बहुउद्देश्य
२७	सहकारी स.स्था लि.	मनहरी ३ हाँडीखोला	बहुउद्देश्य
२८	कालिका बहुउद्देश्य सहकारी संस्था लि.	मनहरी ४	बहुउद्देश्य
२९	चुरियामाई महिला जि.बा.स्वा.ब.उ.स.स.लि.	मनहरी ४	बहुउद्देश्य

३०	नमुना कृषि बहुमुखी सहकारी संस्था लि.	मनहरी ३	बहुउद्देश्य
३१	चुरेभिमान सामुदायिक ग्रामीण विद्युत सहकारी संस्था लि.	मनहरी २ हाँडीखोला	विविध
३२	उपहार सामाजिक उद्यमी महिला सहकारी संस्था लि.	मनहरी ६	विविध
३३	फुलबारी समाजिक उद्यमी महिला सहकारी संस्था लि.	मनहरी ९	विविध
३४	दिव्यज्योति महिला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ८	बचत
३५	नारी मुक्ति बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ३	बचत
३६	बिश्वज्योति स्वा.बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ८	बचत
३७	गाउँले बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ४	बचत
३८	शान्ति स्वा.बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी १ हाँडीखोला	बचत
३९	लोक प्रिय बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ५ हाँडीखोला	बचत
४०	बंगलामुखी महिला जागृति बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	बचत
४१	धनेश्वरी महादेव महिला जागृति बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ३ हाँडीखोला	बचत
४२	मनहरी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	बचत
४३	नमुना मध्यवर्ती बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी	बचत
४४	रमनटार डिपाड बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ६	बचत
४५	लोथर बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ६	बचत
४६	सुनादेवि बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ६	बचत
४७	एकल महिला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ८	बचत
४८	दर्पण महिला बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ७	बचत
४९	दिल ज्योति बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.	मनहरी ६	बचत
५०	निलकमल जडिवुटी सहकारी संस्था लि.	मनहरी १ हाँडीखोला मकरी	जडिबुटी

स्रोत : डिभिजन सहकारी कार्यालय, मकावानपुर २०७४

खण्ड ६ : भौतिक तथा सार्वजनिक पूर्वाधार

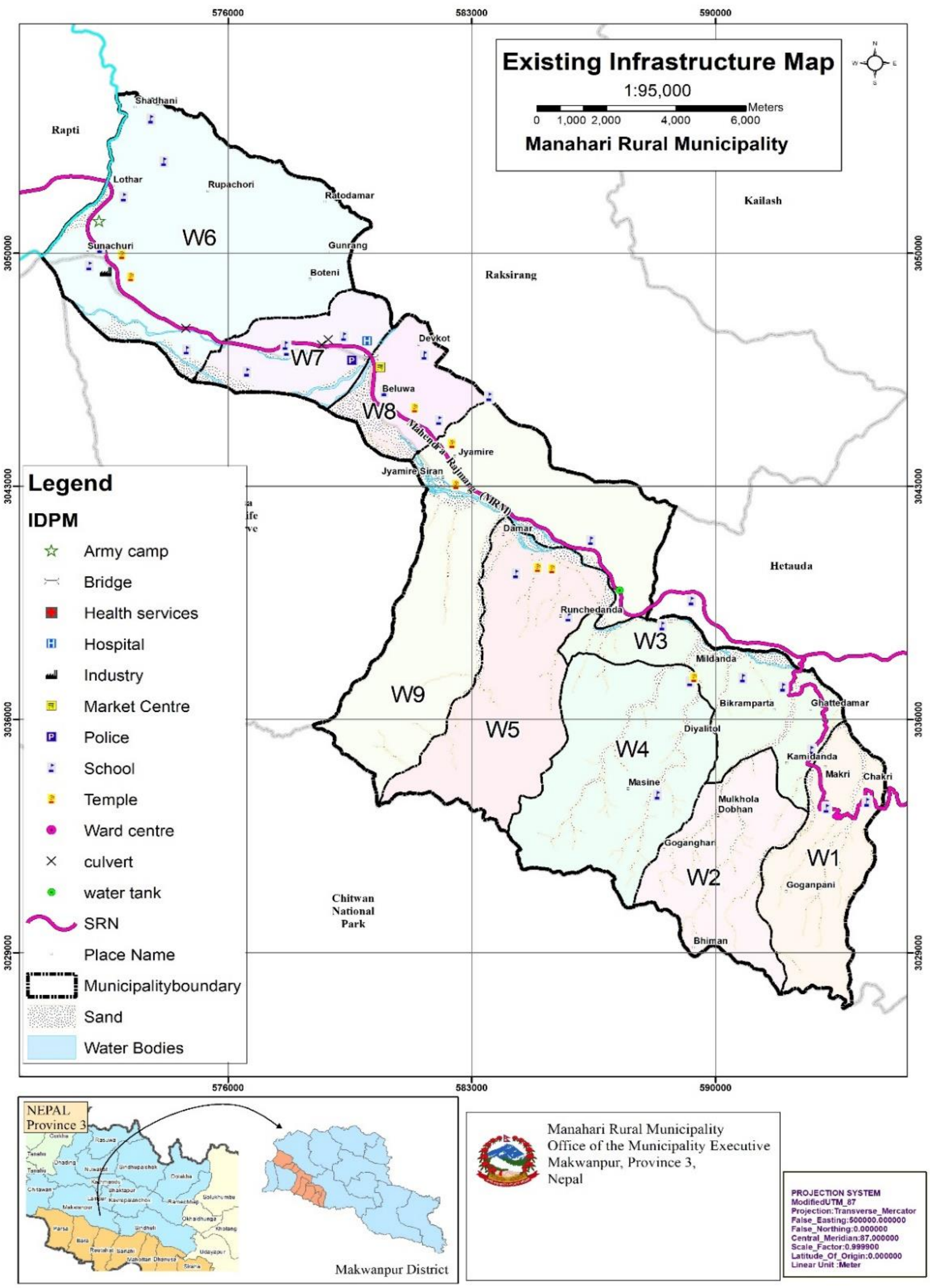

नक्सा नं. ९ : गाउँपालिकामा रहेका पुर्वाधार सेवा क्षेत्र

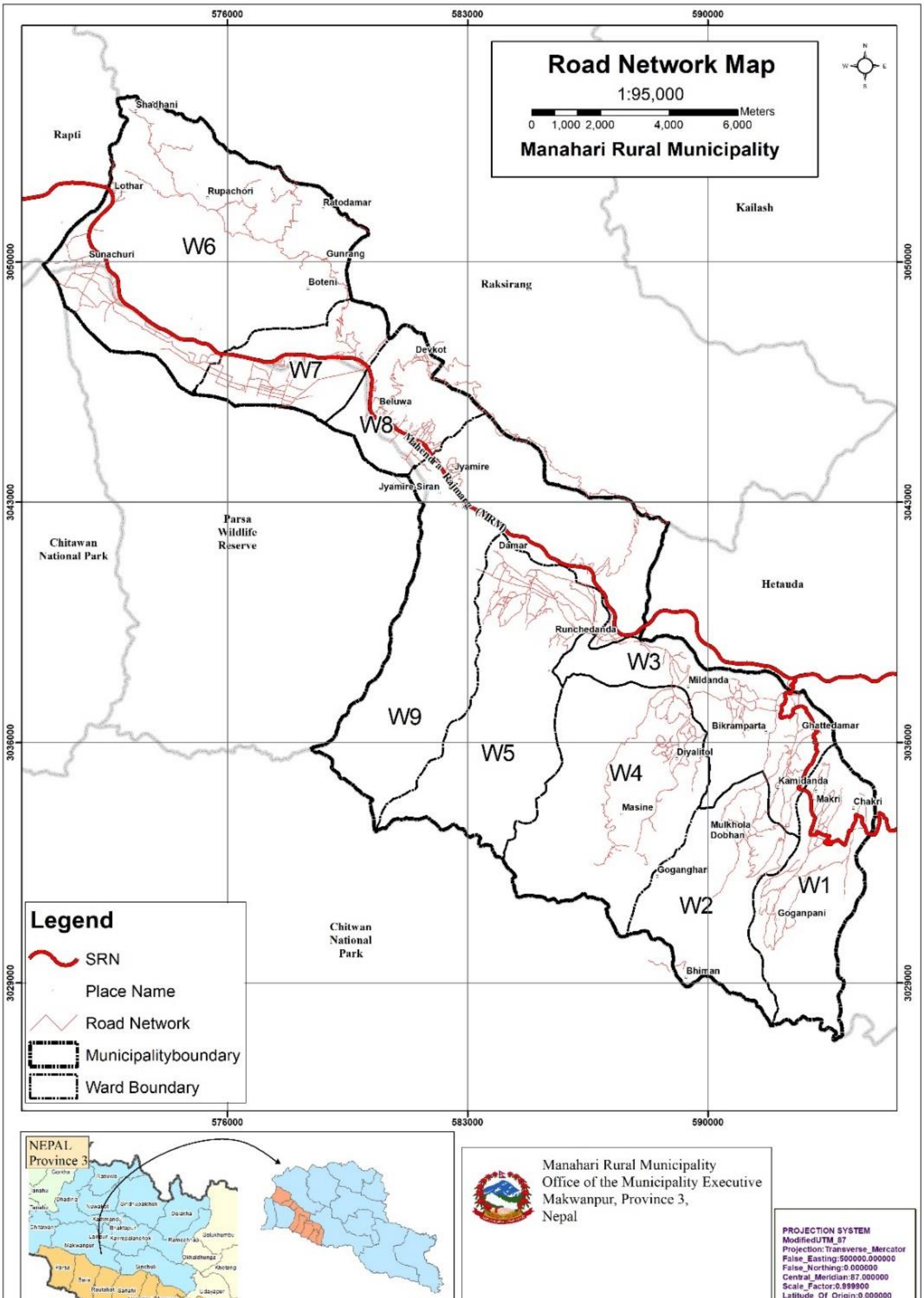

नक्सा नं. १ : गाउँपालिकामा रहेको सडक सञ्जाल

६.१ सडक, सवारी तथा यातायात

सडक सञ्जाल तथा यातायात आर्थिक विकास, सार्वजनिक सेवा प्रवाह र सामाजिक एकीकरणको माध्यम हो। विकासको आधारभूत पूर्वाधारको रूपमा रहेका यातायातका साधनहरूको माध्यमबाट क्षेत्रीय असमानता कम गर्न, आर्थिक क्रियाकलापलाई गतिशीतला प्रदान गर्न र अन्य क्षेत्रको विकास तथा सेवा प्रवाहलाई सहज बनाउन सकिन्छ। हालसम्म नेपालमा सडकलाई यातायातको मुख्य माध्यमको रूपमा लिइदै आएको भए तापनि, हवाईमार्ग, रेलमार्ग, जलमार्ग, रज्जुमार्गजस्ता अन्य माध्यमहरूको विकासबाट पनि पर्याप्त फाइदा लिन सकिने सम्भावना रहेको छ। कुनै पनि क्षेत्रको आर्थिक सामाजिक विकासकालाई गतिशिल बनाउन सार्वजनिक वस्तु तथा सेवा प्रवाहलाई सरल र सहज बनाउन कृषि तथा गैर कृषि क्षेत्रको विकास गर्न सडक तथा यातायात सेवा एउटा महत्वपूर्ण पुर्वाधारको रुपमा रहेको हुन्छ।

६.१.१ विद्यमान सडक सञ्जाल

नेपालको प्रदेश नम्बर ३ मा पर्ने मनहरी गाउँपालिकाको सबै क्षेत्रहरूमा बाह्रै महिना चल्ने सडक सञ्जाल विस्तार भएको छ। गाउँपालिकामा उत्पादन हुने खाद्यान्न, दलहन, फलफूल, दुग्ध उत्पादन आदिको उत्पादन भैरहेकोमा गाउँपालिकाका सबै वडाहरूमा सडकको सुविधा भएकाले उत्पादित वस्तुलाई बजारसम्म पुऱ्याउन सजिलो परेको देखिन्छ। सडक यातायातको लागि आवश्यक विभिन्न पूर्वाधारहरू जस्तै सवारी साधन पार्किङ स्थल, बस स्टप, यात्रु प्रतिक्षालय, सडक बत्ती, पैदलयात्रीले सडक पार गर्ने जेब्रा क्रसिङ, सडक सङ्केत चिह्न, बसको अन्तिम बिसौनी सम्बन्धी सेवा सुविधाहरू व्यवस्थित रुपमा विकास गर्नु पर्ने देखिन्छ।

चित्र नं. १. मनहरी गाउँपालिकामा सडक अवस्था

६.१.२ सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. ९२ : सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	कालो पत्रे		ग्राभेल सडक		अस्थायी		गोरेटो		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१			१३५	१६.५	५८८	७१.९	९५	११.६			८१८
२			१	०.२	३७७	६३.८	२१२	३५.९	१	०.२	५९१
३			५८८	५२.१	३६५	३२.४	१७४	१५.४	१	०.१	१,१२८
४			४२	६.९	११४	१८.८	१७४	२८.७	२७६	४५.५	६०६
५	२	०.३	१९६	२५.२	३१२	४०.२	२५०	३२.२	१७	२.२	७७७
६	२२१	१४.९	६६७	४५.०	२२७	१५.३	३६३	२४.५	३	०.२	१,४८१
७	२५४	१७.९	७६७	५४.०	३०५	२१.५	३२	२.३	६३	४.४	१,४२१
८	१२२	२१.७	१७२	३०.७	३०	५.३	२३७	४२.२			५६१
९	३६६	३२.१	२६५	२३.२	२२३	१९.६	२८६	२५.१			१,१४०
जम्मा	९६५	११.३	२,८३३	३३.२	२,५४१	२९.८	१,८२३	२१.४	३६१	४.२	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ग्राभेल सडकको पहुँच भएको घरपरिवारहरूको संख्या २,८३३ अर्थात ३३.२ प्रतिशत, अस्थायी सडकको पहुँच भएको घरपरिवार संख्या २,५४१ अर्थात २९.८ प्रतिशत, गोरेटो बाटोको पहुँच भएका घरपरिवारहरू १,८२३ अर्थात २१.४ प्रतिशत, कालो पत्रे गरेको सडकसम्म पहुँच भएको ९६५ अर्थात ११.३ प्रतिशत र अन्य ३६१ अर्थात ४.२ प्रतिशत रहेका छन् । तथ्याङ्कलाई हेर्दा ५५.६ प्रतिशत घरपरिवारमा सहज प्रकारको सडक पहुँच छैन अर्थात उनीहरू या त अस्थायी प्रकृतिको सडकमा हिँड्छन् वा गोरेटोमा । पुर्वाधार विकासमा सबैभन्दा महत्वपुर्ण सडकको अवस्था नाजुक हुँदा अन्य विकासले गति लिन सक्दैन तसर्थ सहज आवागमनका लागि गाउँपालिकाले सडक संचालनको विकास र स्तरको उन्नतिका लागि यातायात गुरुयोजना निर्माण गरी लागु गर्नुपर्ने देखिन्छ । अस्थायी सडक प्रयोग गर्नुपर्ने घरपरिवारहरूमध्ये वडा नं. १ को घरपरिवारहरूको संख्या अधिक रहेको छ । अन्य वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

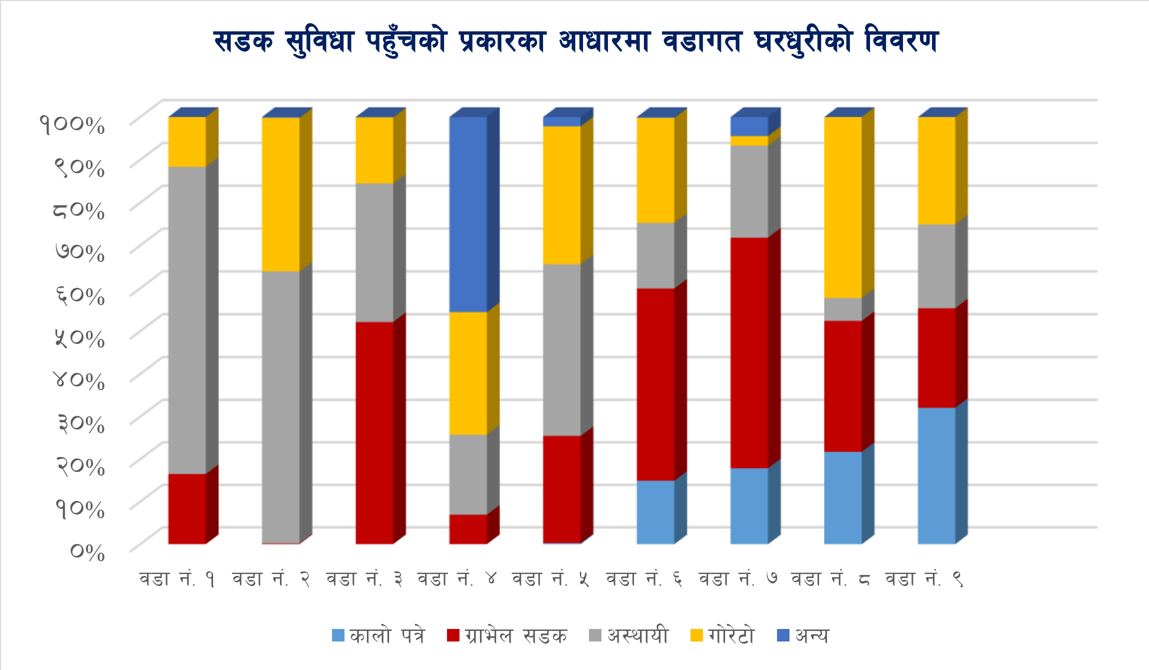

६.१.३ घरपरिवारले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. ९३ : घरपरिवारले प्रयोग गरेको सडकको चौडाइको आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	३ फिटसम्म		४-८ फिट		९-१३ फिट		१४-२५ फिट		२५ फिटभन्दा बढी		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	१०६	१३.०	६७४	८२.४	३८	४.६					८१८
२	१८७	३१.६	४०२	६८.०	१	०.२			१	०.२	५९१
३	१८८	१६.७	३२६	२८.९	४७	४.२	५५५	४९.२	१२	१.१	१,१२८
४	३६८	६०.७	२०१	३३.२	९	१.५	२८	४.६			६०६
५	१११	१४.३	९९	१२.७	३४४	४४.३	१६१	२०.७	६२	८.०	७७७
६	१४७	९.९	७३३	४९.५	११०	७.४	२१४	१४.४	२७७	१८.७	१,४८१
७	३६	२.५	६०७	४२.७	६०५	४२.६	१२१	८.५	५२	३.७	१,४२१
८	१३७	२४.४	१८८	३३.५	९२	१६.४	४२	७.५	१०२	१८.२	५६१
९	३२६	२८.६	१२४	१०.९	३६८	३२.३	३१९	२८.०	३	०.३	१,१४०
जम्मा	१,६०६	१८.८	३,३५४	३९.४	१,६१४	१८.९	१,४४०	१६.९	५०९	६.०	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेको ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ३,३५४ अर्थात ३९.४ प्रतिशत घरपरिवारको ४ देखि ८ फिट फिट चौडाइ भएको सडकको पहुँच छ । दोस्रोमा १,६१४ घरपरिवारहरू अर्थात १८.९ प्रतिशतको ९ देखि १३ फिट चौडाइ भएको सडकमा पहुँच पुगेको देखिन्छ । तेस्रोमा १,६०६ घरपरिवारहरू ३ फिट चौडाइ भएको सडकमा पहुँच पुगेको देखिन्छ । त्यसैगरी १,४४० घरपरिवारहरू १४ देखि २५ फिट चौडाइ भएको सडकको पहुँच छ भने ५०९ घरपरिवारहरू २५ फिटभन्दा बढि चौडाइ भएको सडकको पहुँच छ । सडकको चौडाइको अवस्थाका साथै सडकको स्तरले आवागमनमा व्यापक असर पर्ने हुँदा सहज आवागमन गर्न सकिने सडक निर्माणलाई प्राथमिकता दिनुपर्ने देखिन्छ । वडा अनुसार थप विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

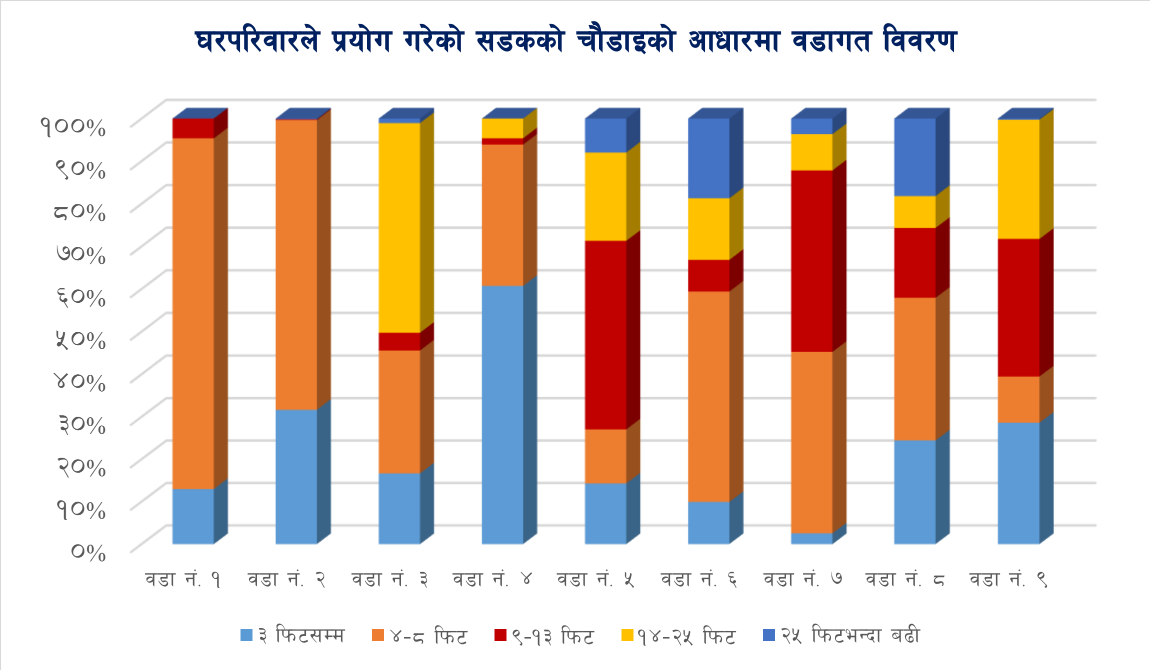

६.१.४ सडक सुविधा पहुँचको प्रकारका आधारमा वडागत घरधुरीहरूको विवरण

वडा नं.	क्षेत्रफल (वर्ग कि.मि.)	सडकको लम्बाई (कि.मि.)	उपयोगी क्षेत्रफल	जनसंख्या	प्रति वर्ग कि.मि. उपयोगी क्षेत्रफलमा सडकको लम्बाई	प्रति वर्ग कि.मि. क्षेत्रफलमा सडकको लम्बाई	प्रति १००० जनसंख्यामा सडकको लम्बाई
			(वर्ग कि.मि.)	(२०६८)			
१	१७.३४	३६.१७	४.९१	३,४०१	७.३७	२.०९	१०.६४
२	१७.३७	२१.२३	४.९५	३,०२१	४.२९	१.२२	७.०३
३	१७.२६	४७.१२	७.३५	५,२६२	६.४१	२.७३	८.९५
४	२८.१२	२६.८९	६.२७	२,८९२	४.२९	०.९६	९.३०
५	२६.१९	२९.४३	४.७७	३,६१०	६.१७	१.१२	८.१५
६	३८.९५	४५.७२	१०.५७	७,०३४	४.३३	१.१७	६.५०
७	५.३८	३४.२७	३.९९	६,०९४	८.५९	६.३७	५.६२
८	७.८	२२.२८	२.५२	२,९४३	८.८४	२.८६	७.५७
९	४१.१२	२७.०७	२.०५	४,८४०	१३.२१	०.६६	५.५९
	१९९.५३	२९०.१८	४७.३७	३९,०९७			७.४२
औषत					७.०६	४.१	१४.८४

स्रोत : सडक विकास गुरुयोजना, २०७४

६.१.५ सडक सञ्जाल तथा सडकको स्तर अनुसार वडागत घरधुरीको विवरण

तालिका नं. ९४ : सडक सञ्जाल तथा सडकको स्तर अनुसार वडागत घरधुरीको विवरण

नं.	सडक सञ्जालको नाम	सडकको प्रकार					स्थानीय सडक (स्तर)				राजमार्ग	कुल जम्मा
		कालोपत्रे	कच्ची	ग्राभेल	नयाँ सडक	कुल जम्मा	"क" वर्ग	"ख" वर्ग	"ग" वर्ग	"घ" वर्ग		
१	गागन पानी, भोर्लेटाँडी, मार्की		१४.१५	२२.०१		३६.१७	४.७७		१८.०७	१३.३३		३६.१७
२	भुन्दुङ, पानीघाट, गोगनघारी, मुलखोला दोभान, टाँडी भुन्दुङ		१६.२३	४.८१	०.२	२१.२३			१.२१	२०.०२		२१.२३
३	कामी डाँडा, सिद्धकाली, डोठे सुकौरा, विक्रमपर्ता, घट्टेदमार, हाँडीखोला, कालीदमार, मिलडाँडा, लामीटार, सिद्धकाली, डोठे सुकौरा, बिक्रमपर्ता, घट्टेदमार		२४.९	२२.२३		४७.१२	१३.८	०.१७	६.६२	२६.५८		४७.१२
४	ज्यामिरे, खुर्सानीबारी, मसिने, बर्राटाँडी, दियालीटोल, ट्वाङ्रा, रुन्चेडाँडा		१४.९६	११.९३		२६.८९	०.९			२६		२६.८९
५	चिसापानी, कार्की डाँडा गैरी टोल, चेपाङ टोल , दरदरा टोल, खड्का टोल, नयाँगाउँ टोल, दिलिपपुर, बसन्तपपुर, दमार		१२.९५	१६.४८		२९.४३		३.८२		२५.६१		२९.४३
६	सुनाचुरी, गुन्याङ, भट्पाङ, माझटोल, क्याम्प, चोर्पनडाँडा, ज्यामिरे डाँडाँ, रुपाचोरी, लोथर, राजराङ पारीबाङ	७.२५	२५.९२	१२.५५		४५.७२		१३.५७	१५.०५	९.८५	७.२५	४५.७२
७	प्रतापपु, बिजौना, शान्तिटोल, मनहरी, मानेडाँडा, रमौली, नयाँबजार, निर्मल बस्ती	५.३८	१७.२२	११.३९	०.२८	३४.२७		४.७२	८.१७	१६.९२	४.४६	३४.२७
८	बेलुवा, देवकोट, सिमपानी, लामा डाँडा, गुरुङ टोल, ढकाल टोल, तिमलसिना डाँडा,थकाल डाँडा, गुम्बा टोल	३.५४	७.२९	११.४५		२२.२८	५.५५			१३.२	३.५४	२२.२८
९	रजैया, खराङ, जैसिङ, ज्यामिरे सिरान, ज्यामिरे	८.९	१०.५४	६.५७	१.०६	२७.०७	०.०५	५.६४		१२.४९	८.९	२७.०७

नं.	सडक सञ्जालको नाम	सडकको प्रकार					स्थानीय सडक (स्तर)				राजमार्ग	कुल जम्मा
		कालोपत्रे	कच्ची	ग्राभेल	नयाँ सडक	कुल जम्मा	“क” वर्ग	“ख” वर्ग	“ग” वर्ग	“घ” वर्ग		
	कुल जम्मा	२५.०६	१४४.२	११९.४२	१.५४	२९०.१८	२५	२७.९२	४९.११	१६४	२४.१४	२९०.२

स्रोत : सडक विकास गुरुयोजना, २०७४

६.१.६ यातायात सेवा

गाउँपालिकामा यातायात साधनको उपयोग हेर्दा साइकलको प्रयोग सबैभन्दा बढी भएको देखिन्छ । यसका साथै गाउँपालिकामा मोटरबाईक, बस, जिप, ट्याक्टर, म्याजिक ट्याम्पो, ट्याक्सी, माईक्रो बस लगायतका यातायातका साधन दैनिक रुपमा सञ्चालन हुने गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा सार्वजनिक सवारीको प्रयोग केहि मात्रमा हुने गरेको पाइन्छ । आन्तरीक सवारी साधनमा बस बाहेक अन्य सार्वजनिक सवारी जस्तै ट्याक्सी र विद्युतीय सवारीको (ई-रिक्सा) प्रयोग हाल बढ्दै गएको देखिन्छ ।

६.१.७ पुलपुलेसा

चित्र नं. २. रजैया देखि हाँडीखोला जोड्ने राप्ती नदीमा रहेको पुल

चित्र नं. ३. राप्ती नदीमा रहेको झोलुङ्गे पुल

तालिका नं. ९५ : गाउँपालिकामा रहेका पुलपुलेसा सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	पुलको नाम	वडा नं.	पुल भएको खोला वा खोल्सीको नाम	जोडिने स्थान	झोलुङ्गेरकाठे र ट्रष्ट र पक्की	लम्बाई (मि.)	अवस्था	निर्मित साल
१	पर्व -पश्चिम राजमार्ग रहेको पक्की पुल		मनहरी खोला	मनहरी ७ र ८ जोड्ने	पक्की	२४०	राम्रो	२०३८
२	लाथर पुल		लोथर खोला	मकावानपुर र चितवन जिल्ला जोड्ने	पक्की	२१०	राम्रो	२०३८
३	राप्ती खोला पक्की पुल	६	राप्ती खोला	मनहरी ३ र ९ जोड्ने	पक्की	१००	राम्रो	२०७४
४	झोलङ्गे पुल		राप्ती खोला	मनहरी ९ र ५ जोड्ने	झोलुङ्गे	२५०	राम्रो	२०६६
५	कल्ले खोल्सा पुल	७	कल्ले खोल्सा	माने डाँडा र रमौली टोल जोड्ने		७	राम्रो	२०७४
	सानटार-हाडीखोला	३	राप्ती खोला	सानटार र हाडीखोला	झोलुङ्गे			
	वस्तीपुर-पाल्दमार	३	राप्ती खोला	वस्तीपुर र -पाल्दमार जोड्ने	झोलुङ्गे			

स्रोत : मनहरी गाउँपालिका कार्यालय, २०७४

६.२ संचार

सूचना र प्रविधिमा भएका नविनतम खोज तथा विकासले गाउँ, समुदाय, देश, अन्तर देशलाई एउटा सीमाहिन विश्व समुदायको रुपमा रुपान्तरित गरिदिएको छ। दिनानुदिन संचार प्रविधिको प्रयोग विस्तारित भइरहेको छ। वि.सं. २०४७ सालको दशकमा सिमित जनसंख्याले प्रयोग गर्ने संचारका माध्यामहरू हाल आधारभूत आवश्यकतामा परिणत भएको छ। ११०.३ प्रतिशत टेलिफोनको घनत्व ४६.५ प्रतिशत इन्टरनेटका प्रयोगकर्ता, रेडियोको राष्ट्रिय प्रसारणमा पँहुच ८८ प्रतिशत रहेको तथ्याङ्ककले संचार क्षेत्रको तीब्र विकास र विकासका अन्य क्षेत्रमा यसको प्रभाव दर्शाउँछ।

मनहरी गाउँपालिकामा स्थानीय एफ.एम स्टेसनहरू र रेडियो नेपाल लगायत विभिन्न अन्य स्टेसनहरू काठमाडौंबाट नै सिधा प्रशारण हुन्छन्। गाउँपालिकामा नेपाल टेलिकम र एनसेल दुवैको 3G Network उपलब्ध छ। गाउँपालिकामा ADSL, NCell, NTC आदि कम्पनीहरूले इन्टरनेट सेवा पुऱ्याउँदै आइरहेका छन् विभिन्न केवल नेटवर्क तथा सेटलाइट च्यानल जस्तै डिस होम आदिद्धारा गाउँपालिकाबासीहरूले मनोरन्जनात्मक टेलिभिजन कार्यक्रमहरू हेर्ने गरेको पाइन्छ।

तालिका नं. ९६ : मनहरी गाउँपालिकामा सञ्चार सुविधा सम्बन्धी विवरण

क.स.	संचार सेवाको किसिम	परिमाण	कैफियत
१	पिएसटिएन टेलिफोन लाईन	२५६	१५६ सञ्चालनमा रहेको
२	ए.डी.एस.एल. सेवा	७०	
३	इन्टरनेट तथा जी.पी.आर.एस. सेवा		Wireless सेवाको Data एकिन गर्न नसकिने भएकाले
४	मोबाइल टावर जी.एस.एम.	३	मनहरी, मेलडाँडा, डिल्लीपुर (सुनाचुरी मकरी प्रस्तावित)
५	मोबाइल टावर स्काई	२	मनहरी, मेलडाँडा
६	जी.एस.एम. पोस्टपेड मोबाइल		
७	जी.एस.एम. प्रिपेड मोबाइल		
८	स्काई पोस्टपेड मोबाइल		
९	स्काई प्रिपेड मोबाइल		

६.२.१ गाउँपालिकामा सेवा प्रदान गर्ने एफ.एम. रेडियोहरू

सञ्चार सेवामा एफ.एम तथा रेडियोको महत्वपुर्ण भुमिका रहेको हुन्छ। मनहरी गाउँपालिकामा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका बीबीसी नेपाली सेवा तथा राष्ट्रिय स्तरका रेडियो नेपाल को साथै स्थानीय मनहरी एफ.एम. पनि प्रसारण हुने गरेको पाईन्छ। जसबाट गाउँपालिकाका वासिन्दाले प्रत्यक्ष लाभ लिइरहेका छन्।

तालिका नं. ९७ : एफ.एम. रेडियो सम्बन्धी विवरण

नाम	वडा नं.	फिक्वेन्सी	प्रत्यक्ष रोजगारी		
			महिला	पुरुष	जम्मा
मनहरी एफ.एम.	६	१०४.३	२	५	७

स्रोत : जिल्ला हुलाक कार्यालय ,मकवानपुर २०७४

६.२.२ टेलिफोन/मोबाइल

सञ्चार प्रणालीको विवेचना गर्दा यस गाउँपालिकाका ९ ओटै वडाहरूमा ल्याण्डलाइन, सिडिएमए, एडिएसएल, मोबाइल, आदि सेवा नेपाल टेलिकम, एनसेल जस्ता कम्पनीहरूले उपलब्ध गराएका छन् । गाउँपालिकाको केही क्षेत्रहरूमा पातलो र छरिएको वस्ती भएकोले, केवल नेटवर्कबाट टेलिफोन सेवा पुऱ्याउन प्राविधिक कठिनाइको साथै, बढी खर्चिलो हुने देखिएकोले त्यस्ता स्थानहरूमा वायरलेस प्रणालीबाट सेवा पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ।

६.२.३ हुलाक सेवा

गाउँपालिकामा आधा शताब्दीदेखि सञ्चार क्षेत्रमा सेवा पुऱ्याइरहेको हुलाक सेवाको इलाका हुलाक १ र अतिरिक्त हुलाक १ गरी दुईओटा हुलाक कार्यालयले हुलाक सेवा पुऱ्याइरहेका छन। गाउँपालिकामा भएका हुलाक कार्यालयहरूबाट गाउँपालिकाभित्र र गाउँपालिका बाहिर एवम् विदेशमा समेत हुलाक सेवा प्रदान गरिरहेको छ। हुलाक सेवा अन्तर्गत साधारण चिठीपत्रहरू, रजिष्ट्री पत्रहरू, बिमा पुलिन्दा, धनादेश सेवा र बचत सेवाहरू सञ्चालित छन्। यद्यपी संचार र यातायातका सेवामा भएको तीब्र र उच्च विकासले हुलाक सेवा प्रयोगकर्ताको संख्या घट्दै गैरहेको छ ।

६.३ परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

तालिका नं. ९८ : परिवारमा भएको साधन तथा सुविधाको विवरण

वडा नं.	रेडियो	टेलिभिजन	केवल/डिस(छाता) च्यानल	कम्प्युटर	इन्टरनेट	ल्याण्डलाईन टेलिफोन	मोबाइल फोन	मोटरसाईकल/स्कुटर	कार/जीप/भ्यान (निजी प्रयोगको लागि)	अन्य सवारी/ढुवानी साधन (बस. टक. टिपर आदि)	ट्याक्टर	पावर टिलर/पम्पसेट	साईकल/रिक्सा	रेफ्रिजेरेटर (फ्रिज)	एयर कण्डिसन/कूलर	वासिङ मेसिन	हिटर/गिजर/सोलार (तातो	जम्मा
१	१६४	४०३	३७४	२५	२४४	३	६६९	२८	३	१६	३	१	६	२५	३	१	४१	८१८
२	८५	२१५	१६६	३	११६	०	४८१	२१	०	०	१	०	८	१०	१	०	१	५९१
३	३०२	७२२	६९२	१४७	३२०	५	८४३	५५	२	१८	२०	१	७	६६	०	१	१५	१,१२८
४	१८७	१७८	१६३	१८	९२	१	३६०	२९	०	१२	१०	०	१०	१७	०	१	१०	६०६
५	१९०	३९९	३४१	२८	२०४	२	६८७	५२	५	१८	१४	०	३९	७७	०	०	१३	७७७

६	४०६	७८७	७७९	५४	६५६	४	१,२८३	१३२	७	२८	४१	१	२८२	१३९	१	३	५	१,४८१
७	८३	१,०८३	१,०१४	३३५	७५७	६७	१,२२५	२१०	२१	२९	९५	४	११६	४५६	१४	१४	१८	१,४२१
८	८७	४०३	३९२	७३	४२०	३०	४९१	७९	१९	२५	८३	१	५६	१४७	८	५	१८	५६१
९	१८४	७८६	७६५	८६	४५३	१०	१,०४५	१११	१२	४०	४०	०	१११	२०१	०	०	६	१,१४०
जम्मा	१,६८८	४,९७६	४,६८६	७६९	३,२६२	१२२	७,०८४	७१७	६९	१८६	३०७	८	६३५	१,१३८	२७	२५	१२७	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरू मध्ये मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताको संख्या उल्लेखनिय ढंगले उच्च अर्थात ७,०८४ रहेको छ। दोस्रोमा टेलिभिजन प्रयोगकर्ता ४,९७६ रहेको देखिन्छ भने तेस्रोमा केबल वा डिसहोम प्रयोगकर्ता ४,६८६ रहेको देखिन्छ। त्यसैगरी इन्टरनेट सुविधा उपलब्ध भएका घरपरिवारहरूको संख्या ३,२६२, रेडियो १६८८, रेफ्रिजेरेटर १,१३८, कम्प्यूटर वा ल्यापटप प्रयोगकर्ता घरपरिवार ७६९, मोटरसाइकल ७१७ र साईकल ६२५ रहेको देखाउँछ। तथ्याङ्कलाई हेर्दा संचार क्षेत्रको मोबाइल फोन प्रयोगकर्ताहरू झण्डै पूर्णरुपमा भएको अवस्था छ। मोबाइल प्रयोगकर्ताले सबैखाले संचारका सुविधा जस्तै श्रव्य, दृष्य, सुचना, गीत, खबर आदान प्रदान लगायतका धेरै काम गर्न सहज हुने भएकोले टेलिभिजन, रेडियो प्रयोगकर्ताको संख्या झन न्यून देखिन्छ। अर्कोतर्फ कार/जीप, एर कन्डिसनर, हिटर वा ग्याँस गिजरजस्ता उच्च सुविधाका सामाग्रीहरूको संख्या झन कम देखिन्छ। यद्यपि ग्रामीण इलाकाहरूमा समेत क्रमशः आधुनिक सुख सुविधाका सामग्रीहरूको प्रयोगकर्ताहरू बढ्नाले उपभोक्तावादी संस्कृतिको विकास भएरहेको देखिन्छ। वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

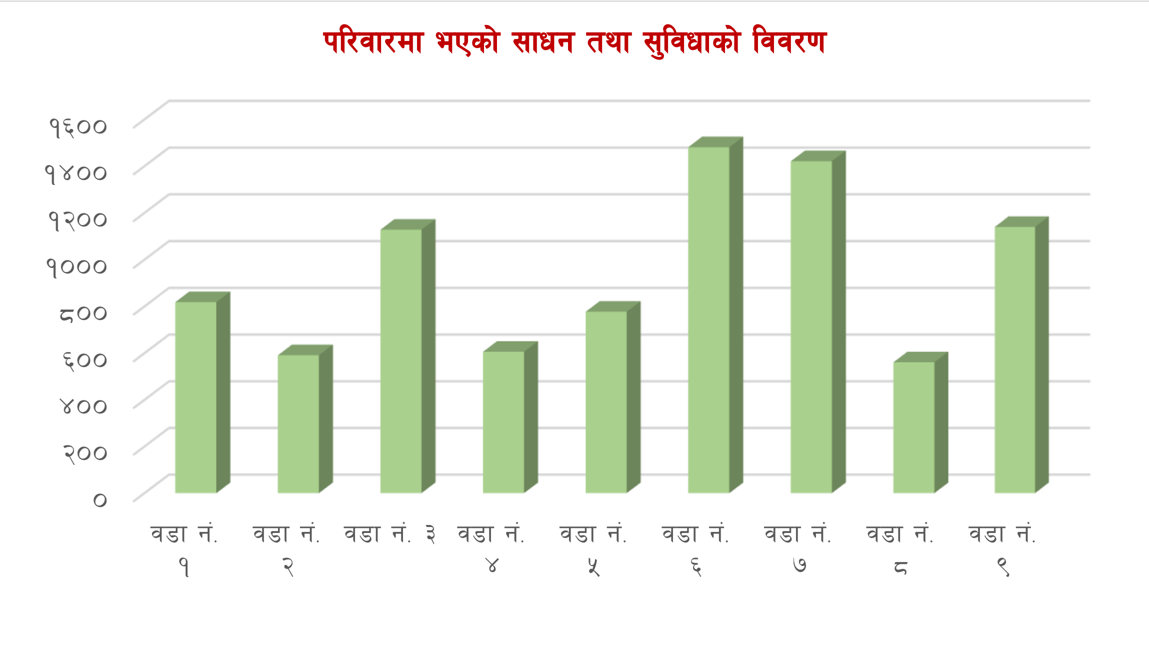

६.४ विद्युत तथा उर्जा

६.४.१ घरपरिवारले दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

तालिका नं. ९९ : दैनिक बत्ती बाल्न प्रयोग गरिने इन्धनको विवरण

वडा नं.	बिजुली		सोलार		गोबरग्याँस		मट्टितेल		अन्य		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	८१०	९९.०	६	०.७					२	०.२	८१८
२	५४१	९१.५	५०	८.५							५९१
३	१,१००	९७.५	१३	१.२	४	०.४	९	०.८	२	०.२	१,१२८
४	४५८	७५.६	१६	२.६	१	०.२	१०१	१६.७	३०	५.०	६०६
५	७३१	९४.१	१९	२.४	१	०.१	११	१.४	१५	१.९	७७७
६	१,२३९	८३.७	१७	१.१			२०४	१३.८	२१	१.४	१,४८१
७	१,३८१	९७.२	२८	२.०			१०	०.७	२	०.१	१,४२१
८	५४२	९६.६	११	२.०			१	०.२	७	१.२	५६१
९	१,१०९	९७.३	२१	१.८	१	०.१	६	०.५	३	०.३	१,१४०
जम्मा	७,९११	९२.८	१८१	२.१	७	०.१	३४२	४.०	८२	१.०	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकाका कुल घरपरिवारहरू मध्ये ७,९११ अर्थात ९२.८ प्रतिशतले विद्युत, १८१ अर्थात २.१ प्रतिशतले सोलार, ७ अर्थात ०.१ प्रतिशतले गोबर ग्याँस, ३४२ अर्थात ४.० प्रतिशतले मट्टितेल र बाँकीले अन्य इन्धनको प्रयोग गरेको पाइयो । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ग्रामिण विद्युतिकरणमा व्यापक विकास भई गाउँपालिकामा विद्युतको पहुँच नपुगेको जनसंख्या नगन्य रहेको देखिन्छ भने सेवा नपुगेका क्षेत्रहरूमा त्यसको विसतार हुनु जरूरी छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

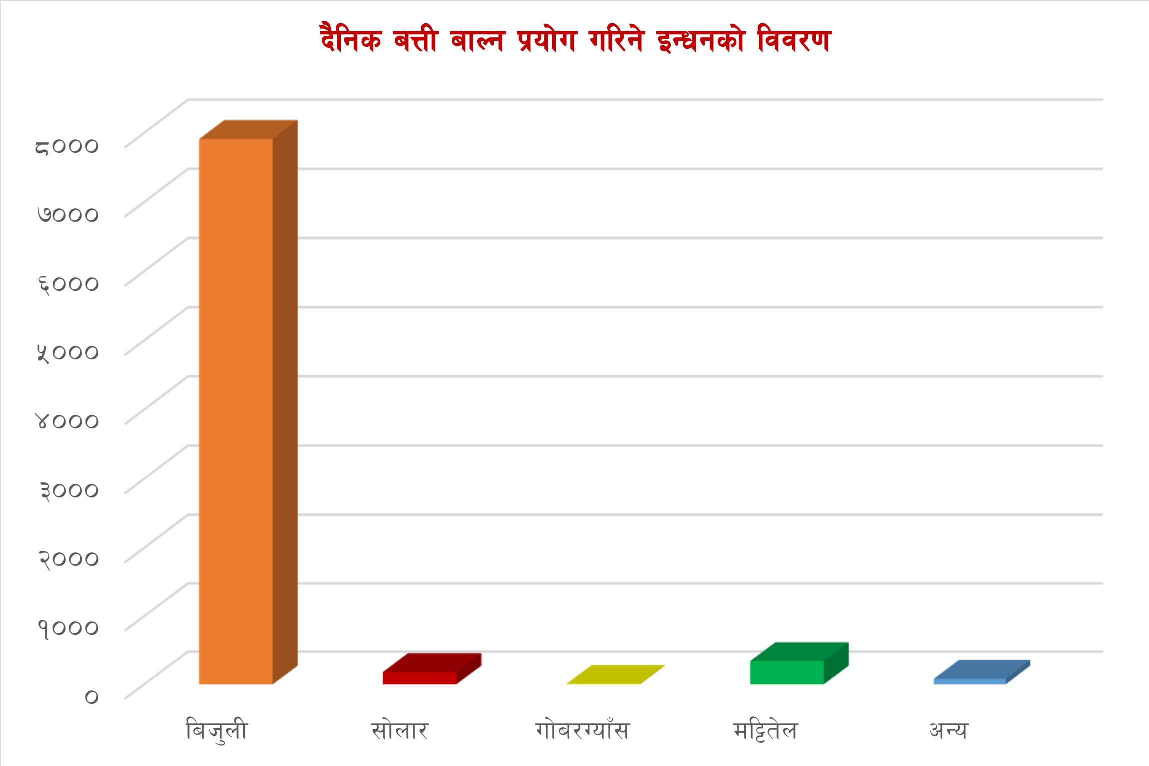

६.४.२ घरपरिवारले खाना पकाउने इन्धनको आधारमा परिवारको विवरण

तालिका नं. १०० : खाना पकाउने इन्धनको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	काठ/दाउरा		एल.पी. ग्याँस		मट्टीतेल		बिजुली		गोबर ग्याँस		गोबर/गुँइठा		अन्य		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	८०५	९८.४	११	१.३			१	०.१	१	०.१					८१८	१००.०
२	५८५	९९.०	६	१.०											५९१	१००.०
३	७४५	६६.०	३७८	३३.५	१	०.१							४	०.४	१,१२८	१००.०
४	५८६	९६.७	१८	३.०			१	०.२	१	०.२					६०६	१००.०
५	६२०	७९.८	१४५	१८.७					१२	१.५					७७७	१००.०
६	७८८	५३.२	६९३	४६.८											१,४८१	१००.०
७	३१३	२२.०	१,१०८	७८.०											१,४२१	१००.०
८	३६०	६४.२	१९९	३५.५					२	०.४					५६१	१००.०
९	५४६	४७.९	५३८	४७.२					५०	४.४	६	०.५			१,१४०	१००.०
जम्मा	५,३४८	६२.७	३,०९६	३६.३	१	०.०	२	०.०	६६	०.८	६	०.१	४	०.०	८,५२३	१००.०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

दिगो विकासको अवधारणा अनुसार पर्यावरणिय सन्तुलन बनाइ राख्न मानिको उपभोगशैलीमा परिवर्तन गर्नु अपरिहार्य छ । उदाहरणका लागि नेपालले आधारवर्ष २०१५ मा ७४.७ % रहेको इन्धनको प्राथमिक श्रोतको रुपमा काठ, दाउरा, गुइँठा आदि प्रयोग गर्ने जनसमुदाय सन् २०३० सम्म ३०% मा झार्ने (SDG–7) तथा पकाउने प्रयोजनार्थ LPG प्रयोगलाई १८% (२०१५) बाट ३३% मा पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ । यसै राष्ट्रिय लक्ष्यलाई आत्मसाथ गर्दै यस गाउँपालिकाका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई त्यसतर्फ उन्मुख बनाउनु आवश्यक छ ।

गाउँपालिकाको कुल घरपरिवारहरू मध्ये ५,३४८ अर्थात् ६२.७ प्रतिशतले काठदाउरा, ३,०९६ अर्थात् ३६.३ प्रतिशतले एल.पी ग्याँसको प्रयोग गर्दछन् भने मट्टितेल, बिजुली गोबरग्याँस, गुइँठा र अरु प्रयोग गर्ने जनसंख्या नगन्य रहेको पाइयो । स्थानीयहरूले अधिकांश काठ दाउराको प्रयोग गरेबाट एकातर्फ वनजंगल र पर्यावरणमा क्षति पुग्ने र अर्कोतर्फ धुवाँ र दाउरा संकलन गर्दा लाग्ने समयले क्रमशः स्वास्थ्यमा असर पुऱ्यानुका साथै समय समेत बढी खर्च हुने देखिन्छ । तसर्थ ग्रामिण भेगहरूमा वैकल्पिक उर्जाको उत्तम उपायको रुपमा गोबर ग्याँसको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने र आय आर्जनका कार्यक्रमहरूमा केन्द्रित गरी गाउँपालिकावासीलाई काठ दाउराको विकल्प तर्फ लैजानुपर्ने देखिन्छ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

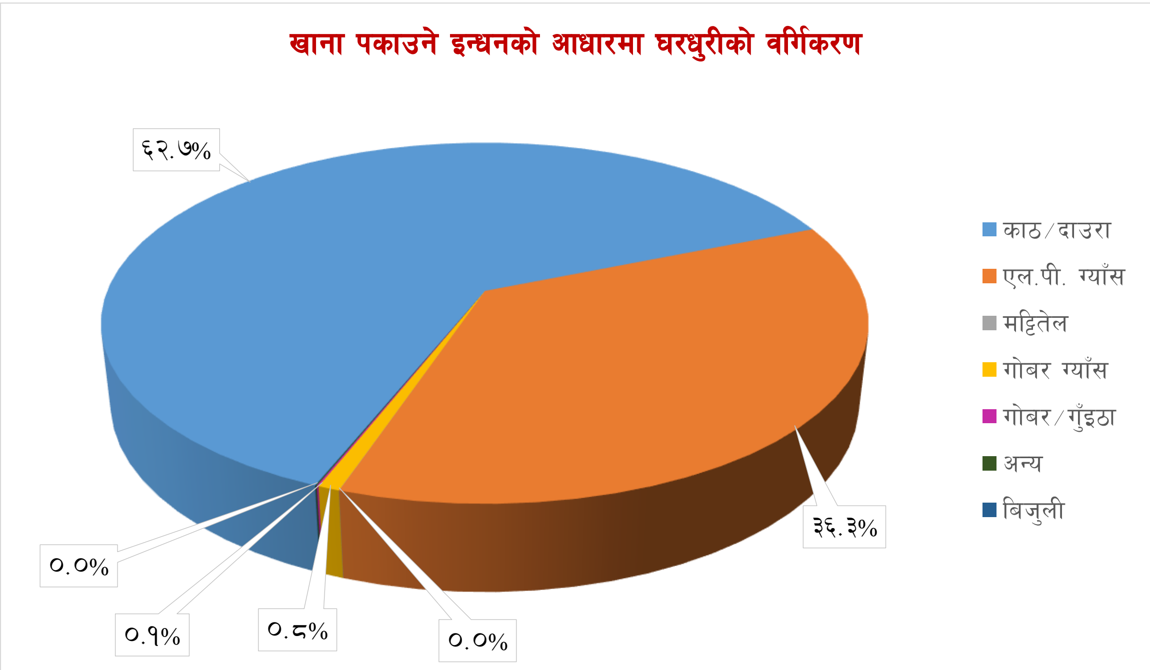

खण्ड ७ : सामाजिक पूर्वाधार तथा सेवा

७.१ शिक्षा

कुनै पनि देशको सामाजिक तथा आर्थिक विकासमा शिक्षाले ठूलो भूमिका खेलेको हुन्छ । यसलाई मानव विकासको सूचकको रूपमा लिइन्छ । यसै सिलसिलामा यहाँ मनहरी गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिती देखाउन खोजिएको छ । विकासको प्रमुख आधारशिला शिक्षा नै हो, शिक्षाको माध्यमबाट व्यक्तिमा अन्तर्निहित प्रतिभाहरूको विकास हुन गई समग्र समाज र राष्ट्रमा नै सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ भन्ने सर्वमान्य सिद्धान्त रहिआएको छ। सचेत, अनुशासित तथा उत्पादनशिल जनशक्ति निर्माण गर्नका लागि शिक्षा क्षेत्रको नै सर्वोपरि भूमिका अनिवार्य रहन्छ। योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक शसक्त माध्यमको रुपमा नीतिगत रुपमा अबलम्बन गरिएको छ। नेपालको संविधान २०७२ को भाग ३, धारा ३१ शिक्षा सम्बन्धी हक मा देहायबमोजिमको व्यवस्था गरिएको छ ।

(१) प्रत्येक नागरिकलाई आधारभूत शिक्षामा पहुँचको हक हुनेछ ।

(२) प्रत्येक नागरिकलाई राज्यबाट आधारभूत तहसम्मको शिक्षा अनिवार्य र नि:शुल्क तथा माध्यमिक तहसम्मको शिक्षा नि:शुल्क पाउने हक हुनेछ ।

(३) अपांगता भएका र आर्थिक रूपले विपन्न नागरिकलाई कानून बमोजिम नि:शुल्क उच्च शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

(४) दृष्टिविहीन नागरिकलाई ब्रेललिपि तथा बहिरा र स्वर वा बोलाइ सम्बन्धी अपांगता भएका नागरिकलाई सांकेतिक भाषाको माध्यमबाट कानून बमोजिम नि:शुल्क शिक्षा पाउने हक हुनेछ ।

(५) नेपालमा बसोबास गर्ने प्रत्येक नेपाली समुदायलाई कानून बमोजिम आफ्नो मातृभाषामा शिक्षा पाउने र त्यसका लागि विद्यालय तथा शैक्षिक संस्था खोल्ने र सञ्चालन गर्ने हक हुनेछ ।

संविधान तथा योजनाको ठूलठूला वहस भएता पनि शिक्षाको हकमा विश्वको सामु तुलनात्मक अध्ययन गर्दा उल्लेखनीय विकास भने भएको देखिँदैन । शिक्षाले ज्ञान र सिपको प्रयोगात्मक परिवर्तन ल्याउने, पिछडिएको, विपन्न र अभावग्रस्त वर्गको पक्षपोषण गर्ने, अवोध बालबालिका एवं आवाज विहिनका पक्षमा रही देशलाई समृद्ध बनाउने परिकल्पनालाई साकार पार्नुपर्दछ । देशका लागि आवश्यक नेतृत्वदायी क्षमताको विकास, अथकरूपमा सिक्ने र सिकाउने प्रवृति, सामाजिक र मानवीय मूल्यमान्यता र आत्मविश्वासजस्ता आधारभूत समग्र पक्षको विकास गर्न सघाउनु नै गुणस्तरीय शिक्षाको विशेषता हो । यस्तो शिक्षामा विश्लेषणात्मक र मौलिक सोचको पर्याप्तता हुनुपर्छ । निर्दिष्ट सिकाइमात्र स्तरीयता होइन । आज व्यावहारिक परिवर्तन, श्रमसँगको आस्था, जीवनोपयोगी खोज अनुसन्धान, सान्दर्भिकता देश र संस्कृतिप्रति प्रेम, नैतिक जिम्मेवारी, मौलिकरूपमा विज्ञानको उपयोग गर्न स्तरीय शिक्षाको आवश्यकता छ । शिक्षाको स्तरीय विकासले मात्र देशमा रोजगारीको अवसर, कलकारखानाको विकास, सुविधाको

पहुँच, प्रविधिको विस्तार, उत्पादनमुखी कृषि, आयमुखी व्यवसाय, स्थानीय साधनश्रोतको प्रचुर सदुपयोगले जनताको जीवनस्तर उकास्न सकिन्छ।

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै सिलसिलामा यस मनहरी गाउँपालिकाको शैक्षिक स्थिती देखाउन यहाँको साक्षरता स्थिति, शिक्षण संस्थाको विवरण, शिक्षक दरबन्दी विवरण, विद्यार्थीको भर्ना, तहगत तथा विषयगत शैक्षिक विवरण देखाउन खोजिएको छ जसबाट मनहरी गाउँपालिकाको शैक्षिक अवस्थालाई बुझी अगामी दिनमा सुधार गर्न नीति तथा कार्यक्रम बनाउन सकिन्छ।

७.२ गाउँपालिकामा रहेका शिक्षण संस्थाहरूको विवरण

गाउँपालिकामा शिक्षा क्षेत्रमा धेरै प्रयास भएता पनि अपेक्षित उपलब्धि भने प्राप्त गर्न सकिएको छैन। तथापि योजनाबद्ध रूपमा शैक्षिक पूर्वाधार एवम् सेवा विस्तार गर्ने प्रयास हुँदै आएको छ। योजना निर्माणमा गरिबी निवारण तथा चौतर्फी विकासका लागि शिक्षा क्षेत्रलाई मानव संशाधन विकासको एक माध्यमको रूपमा नीतिगत रूपमा अबलम्बन गरिएको छ।

शिक्षा क्षेत्रको परिसूचकलाई त्यस क्षेत्रमा सञ्चालित विभिन्न शैक्षिक कार्यक्रमबाट निर्धारण गर्न सकिन्छ। यसै अनुरुप यस गाउँपालिकामा आ.व.२०७४/७५ सम्म सञ्चालन भैरहेका विभिन्न तहका शैक्षिक संस्थाहरूको विवरण अनुसार गाउँपालिकामा ३६ वटा सामुदायिक बालविकास केन्द्र, ३२ वटा सामुदायिक र ९ वटा निजी /संस्थागत गरी कुल ७७ वटा शैक्षिक संस्थाहरू रहेका छन्। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १०१ : मनहरी गाउँपालिकामा रहेका विद्यालयको विवरण

क्र.सं.	विवरण	सामुदायिक	निजी/संस्थागत	कुल	कैफियत
१	बाल विकास केन्द्र	३६		३६	
२	आधारभुत तह				
	कक्षा ०-३	६	३	९	
	कक्षा ०-५	१२	२	१४	
	कक्षा ०-८	६	२	८	
३	माध्यमिक तह				
	कक्षा ०-१०	५	१	६	
	कक्षा ०-१२	३		३	
४	क्याम्पस	१		१	
५	वेद विद्याश्रम				
६	मदरशा	१			
७	गुम्बा				
८	प्राविधिक शिक्षालय	२			
९	सीप विकास तालिम केन्द्र				
जम्मा		६८	९	७७	

स्रोत : मनहरी गाउँपालिका, २०७४

तालिका नं. १०२ : मनहरी गाउँपालिका रहेका विद्यालयको नामावली

क.सं.	विद्यालयको नाम	स्थान	वडा नं.
१	बाल जिवन ज्योति मा.वि.	मकरी	२
२	भोज सिद्ध मा.वि.	बसन्तपुर	८
३	चेपाङ्ग प्रा.वि.	चिसापानी	७
४	जन चेतना प्रा.वि.	दिल्लीपुर	९
५	जन ज्योति आधारभूत विद्यालय	गोगनपानी	१
६	मदन आश्रित प्रा.वि.	रुन्चे डाँडा	८
७	महेन्द्र ज्योति उ.मा.वि.	हाँडीखोला	६
८	नव जागृति प्रा.वि.	बिक्रमपर्ता	५
९	नव ज्योति प्रा.वि.	लामीटार	६
१०	पशुपतिनाथ मा.वि.	मसिने	७
११	प्रा.वि. चकारी	चकारी	१
१२	प्रजा आधारभुत विद्यालय	हाँडीखोला	३
१३	सिता मा.वि.	हाँडीखोला	४
१४	सिर्जना प्रा.वि.	खुर्सानीबारी	७
१५	त्रिरत्न प्रा.वि.	ठाडोखोला	४
१६	बाल ज्योति प्रा.वि.	प्रतापपुर	५
१७	विना कालिका प्रा.वि.	ज्यामिरे	७
१८	ब्रम्हा काली आधारभुत विद्यालय	रमौली	६
१९	जनजाति उत्थान प्रा.वि.	मनहरी	२
२०	महेन्द्र किरण उ.मा.वि.	सिमपानी	४
२१	प्रा.वि. देउकोट	देउकोट	९
२२	प्रगति प्रा.वि.	लोथर	१
२३	प्रजा विकास प्रा.वि.	हाडलाङ	२
२४	राष्ट्रिय मा.वि.सुनाचैरी	सुनाचौरी	३
२५	राष्ट्रिय नि.मा.वि.बिजौना	मनहरी	३
२६	राष्ट्रिय रोटरी मा.वि.	मनहरी बजार	३
२७	राष्ट्रिय सरस्वती प्रा.वि.	बाल भन्ज्याङ्ग	२
२८	राष्ट्रिय प्रा.वि. फरिबाङ्ग	फरिवाङ्ग	२
२९	ऋषिश्वर बाल जागृति प्रा.वि.	ज्यामिरे	७
३०	सगरमाथा प्रा.वि.	रुपाचौरी	२
३१	शहिद स्मृति बाल कल्याण प्रा.वि.	खराङ्ग	८
३२	युवा वर्ष गंगा नि.मा.वि.	रजैया	८

स्रोत : मनहरी गाउँपालिका, २०७४

(नोट : नयाँ शिक्षा ऐन अनुसार कक्षा १ देखि ८ सम्मको तहलाई आधारभूत तह र कक्षा ९ देखि १२ सम्मलाई माध्यमिक तहमा घोषणा गरिएको छ । त्यस्तै कक्षा १ भन्दा मुनिको तहलाई बाल विकास भनेर नामाकरण गरिएको छ ।)

तालिका नं. १०३ : गाउँपालिकामा रहेको क्याम्पसको विवरण

क्र.सं.	क्यामपसको नाम	ठेगाना (वडा नं. सहित)	सञ्चालित कार्यक्रम तथा तह	विद्यार्थी संख्या		
				छात्रा	छात्र	जम्मा
१	मनहरी बहुमुखी क्याम्पस	मनहरी -८ ज्यामिरे	बी.एं.	१	१	२
			ब.बि.एस.	४३	२१	६४
			जम्मा	४४	२२	६६

स्रोत : मनहरी गाउँपालिका, २०७४

मनहरी गाउँपालिकामा स्नातक तह सम्म अध्यापन हुने १ वटा सामुदयिक क्याम्पस रहेको छ । क्याम्पसमा बी.ए. र बी.बी.एस. संकायमा अध्यापन हुन्छ । क्याम्पसमा ६६ विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् ।

७.२.१ विद्यार्थी विवरण

मनहरी गाउँपालिकाको सामुदयिक विद्यालयमा अध्ययन गर्ने विद्यार्थीहरूको विवरण अध्ययन गर्दा गाउँपालिकामा आधारभुत तर्फ ७, ७५१ विद्यार्थी र माध्यमिक तर्फ १, ३४१ गरी जम्मा ९, ०९२ विद्यार्थी अध्ययनरत रहेका छन् । जसको विस्तृत विवरण तालिमा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १०४ : विद्यार्थीको विवरण

स्थानीय तह	कक्षा १-५			कक्षा ६-८			कक्षा ९-१०			कक्षा ११ -१२			कुल जम्मा		
	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा	महिला	पुरुष	जम्मा
हाँडीखोला	११०९	११४६	२२५५	८०६	६६८	१४७४	३३८	२९२	६३०	४१	२७	६८	२२९४	२१३३	४४२७
मनहरी	१२७६	१२६०	२५३६	८४५	६४१	१४८६	३७९	२६४	६४३				२५००	२१६५	४६६५
जम्मा	२३८५	२४०६	४७९१	१६५१	१३०९	२९६०	७१७	५५६	१२७३	४१	२७	६८	४७९४	४२९८	९०९२

स्रोत : मनहरी गाउँपालिका, २०७४

७.२.२ बालविकास केन्द्र

तालिका नं. १०५ : बाल विकासकेन्द्रमा अध्ययनरत बालबालिकाहरूको विवरण

क्र.सं.	बाल विकास केन्द्रको नाम	बालविकास केन्द्रको किसिम			जम्मा बालबालिका			दलित बालबालिका			जनजाति बालबालबालिका			अन्य			नयाँ भर्ना हुन आएका		
		विद्यालयमा	समुदायमा	जम्मा	बालिका	बालक	जम्मा	बालिका	बालक	जम्मा	बालिका	बालक	जम्मा	बालिका	बालक	जम्मा	बालिका	बालक	जम्मा
१	बाल जिवन ज्योति मा.वि.	१	०	१	१०	१३	२३		१	१	९	११	२०		१	२	९	१०	१९

२	भोज सिद्ध मा.वि.	१	०	१	१३	१९	३२		१	१	९	१२	२१		६	१०	१३	१९	३२
३	चेपाङ्ग प्रा.वि.	१	०	१	१३	७	२०	१		१	१२	७	१९	०		०	११	६	१७
४	जन चेतना प्रा.वि.	१	०	१	७	८	१५		१	१	६	७	१३		०	१	३	६	९
५	जन ज्योति आधारभूत विद्यालय	१	०	१	१५	७	२२				१५	६	२१				१३	२	१५
६	मदन आश्रित प्रा.वि.	१	०	१	४	८	१२				४	६	१०				४	८	१२
७	महेन्द्र ज्योति उ.मा.वि.	१	०	१	१९	१२	३१	३	३	६	११	६	१७	५	३	८	१६	७	२३
८	नव जागृति प्रा.वि.	१	०	१	६	६	१२	३		३	३	६	९	०		०	५	४	९
९	नव ज्योति प्रा.वि.	१	०	१	५	१४	१९				४	१२	१६				४	१०	१४
१०	पशुपतिनाथ मा.वि.	१	०	१	२१	१९	४०	४	३	७	११	७	१८	६	९	१५	१३	१२	२५
११	प्रा.वि. चकारी	१	०	१	७	१०	१७		१	१	३	७	१०		२	६	४	९	१३
१२	प्रजा आधारभुत विद्यालय	१	०	१	२४	९	३३				२४	९	३३				२४	९	३३
१३	सिता मा.वि.	१	०	१	१८	१४	३२				१८	१४	३२				१८	१४	३२
१४	सिर्जना प्रा.वि.	१	०	१	७	१२	१९	१		१	६	१२	१८	०		०	७	१०	१७
१५	त्रिरत्न प्रा.वि.	१	०	१	१२	९	२१				१२	९	२१				८	७	१५
१६	बाल ज्योति प्रा.वि.	१	०	१	४	८	१२				४	८	१२				३	७	१०
१७	विना कालिका प्रा.वि.	१	०	१	७	६	१३	४	३	७	१	२	३	२	१	३	७	६	१३
१८	ब्रम्हा काली आधारभुत विद्यालय	१	०	१	६	१०	१६		१	१	३	४	७		५	८	४	७	११
१९	जनजाति उत्थान प्रा.वि.	१	०	१	४	५	९				४	५	९				४	५	९
२०	महेन्द्र किरण उ.मा.वि.	१	०	१	१४	१४	२८				१४	१४	२८				१२	१२	२४
२१	प्रा.वि. देउकोट	१	०	१	१३	११	२४	२	२	४	१०	८	१८	१	१	२	७	३	१०
२२	राष्ट्रिय मा.वि.सुनाचैरी	१	०	१	३१	३५	६६		२	२	२३	३१	५४		२	१०	३०	३३	६३
२३	राष्ट्रिय नि.मा.वि.बिजौना	१	०	१	१५	२०	३५	१	२	३	१२	१७	२९	२	१	३	१५	२०	३५
२४	राष्ट्रिय रोटरी मा.वि.	१	०	१	२६	२९	५५	२	१	३	२३	२४	४७	१	४	५	१६	१४	३०
२५	राष्ट्रिय सरस्वती प्रा.वि.	१	०	१	७	९	१६				७	९	१६				६	३	९
२६	राष्ट्रिय प्रा.वि. फरिबाङ्ग	१	०	१	११	५	१६				११	५	१६				७	३	१०
२७	सगरमाथा प्रा.वि.	१	०	१	१४	१६	३०				१४	१६	३०						

२८	शहिद स्मृति बाल कल्याण प्रा.वि.	१	०	१	३	८	११				३	७	१०				२	७	९
२९	युवा वर्ष गंगा नि.मा.वि.	१	०	१	५	२	७	३	१	४	२	१	३	०	०	०	५	२	७
		२९	०	२९	३४१	३४५	६८६	२४	२२	४६	२७८	२८२	५६०	१७	३५	७३	२७०	२५५	५२५

७.२.३ विद्यालयमा अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण

तालिका नं. १०६ : विद्यालयमा अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण

विवरण	लिङ्ग	तह			
		१-५	६-८	९-१०	जम्मा
शारिरीक अपाङ्गगता	महिला	५	६	०	११
	पुरुष	७	४	१	१२
	जम्मा	१२	१०	१	२३
मानसिक अपाङ्गता	महिला	०	२	०	२
	पुरुष	०	०	०	०
	जम्मा	०	२	०	२
सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता	महिला	०	०	०	०
	पुरुष	०	२	०	२
	जम्मा	०	२	०	२
दृष्टिविहीन	महिला	१	०	०	१
	पुरुष	०	०	०	०
	जम्मा	१	०	०	१
दृष्टि सम्बन्धी अपाङ्गता	महिला	२	२	१	५
	पुरुष	१	०	३	४
	जम्मा	३	२	४	९
श्रवण दृष्टिविहीन	महिला	०	०	०	०
	पुरुष	०	०	०	०
	जम्मा	०	०	०	०
स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	महिला	०	२	०	२
	पुरुष	१	०	०	१
	जम्मा	१	२	०	३
कुल जम्मा	महिला	८	१२	१	२१
	पुरुष	९	६	४	१९
	जम्मा	१७	१८	५	४०

७.२.४ शिक्षकको विवरण

तालिका नं. १०७ : शिक्षकको विवरण

तह	स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत		राहत दरबन्दीमा कार्यरत	निजी स्रोतम	तालिम	विद्यालय
	स्थायी	अस्थायी				

	महिल ा	पुरुष ा	जम्म ा	महिल ा	पुरुष ा	जम्म ा	महिल ा	पुरुष ा	जम्म ा	ा कार्यरत	प्राप्त शिक्षक	कर्मचार ी
बालविकास केन्द्र												
प्रा.वि.	२२	६४	८६	१३	१०	२३	१७	१३	३०	२६		
नि.मा.वि.	३	१०	१३	०	१	१	७	१४	२१	३९		
मा.वि.	०	४	४	१	५	६	४	९	१३	५		
उ.मा.वि.	0	0	०	०	४	४	0	0	०			

स्रोत : मनहरी गाउँपालिका, २०७४

७.२.५ लिङ्ग अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर उमेर समुहका जनसंख्याको वडागत साक्षरता स्थिति

साक्षरताले पढ्न र लेख्न सक्ने सिप भन्दा माथि समग्र मानव विकास सूचकलाई इंगित गर्दछ । तथ्यहरुका अनुसार महिला साक्षरताले समग्र बहुआयामिक गरिबी सूचकमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ। गाउँपालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समूहका कुल ३५,८५७ जनसंख्या रहेका छन्। नगरमा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समूहका कुल जनसंख्या मध्ये ६९.२ प्रतिशत साक्षर रहेका छन्। जसमा पढ्न र लेख्न सक्ने साक्षर जनसंख्या २४,७९९ छन् भने पढ्न मात्र सक्ने २५८ जना रहेका छन्। पढ्ने र लेख्ने दुवै सिप नभएका अर्थात निरक्षर जनसंख्या १०,८०० अर्थात ३१.१ प्रतिशत रहेको छ । वडागत रुपमा तुलना गर्दा सबैभन्दा बढी साक्षरता प्रतिशत वडा नं ९ रहेको छ जसको साक्षरता ७७ प्रतिशत रहेको छ भने सबैभन्दा न्यून साक्षरता वडा नं ४ जसको साक्षरता ५९.४ प्रतिशत रहेको छ।

उल्लेखित आँकडालाई लैंगिक दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्दा यस गाउँपालिकामा ५ वर्ष वा सो भन्दा माथि उमेर समूहका कुल ३५,८५७ जनसंख्यामा १२,८८५ पुरुष र ११,९५४ महिला पढ्न र लेख्न सक्ने अर्थात साक्षर रहेका छन्। लैंगिक रुपमा निरक्षरता विश्लेषण गर्दा कुल १०,८०० अर्थात ३१.१ निरक्षर रहेकोमा ४,४३७ अर्थात २५.५ प्रतिशत पुरुष र ६,३६३ अर्थात ३४.५ प्रतिशत महिला पढ्न र लेख्न नसक्ने अर्थात् निरक्षर रहेका छन्। पुरुषको भन्दा महिलाको जनसंख्या बढी भएको यस गाउँपालिकामा महिला निरक्षरता पुरुषको तुलनामा बढी रहेको छ।

तालिका नं. १०८ : लिङ्ग अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर समुहका जनसंख्यको वडागत साक्षरताको विवरण

वडा नं.	लिङ्ग	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा संख्या
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	पुरुष	१,०४२	६९.७	१९	१.३	४३४	२९.०	१,४९५
	महिला	९८३	५९.६	१९	१.२	६४६	३९.२	१,६४८
	जम्मा	२,०२५	६४.४	३८	१.२	१,०८०	३४.४	३,१४३
२	पुरुष	८५६	६२.८	१९	१.४	४८८	३५.८	१,३६३
	महिला	८०४	५६.७	१३	०.९	६०२	४२.४	१,४१९

	जम्मा	१,६६०	५९.७	३२	१.२	१,०९०	३९.२	२,७८२
३	पुरुष	१,६९४	७३.०	३	०.१	६२४	२६.९	२,३२१
	महिला	१,७२०	६७.८	६	०.२	८१२	३२.०	२,५३८
	जम्मा	३,४१४	७०.३	९	०.२	१,४३६	२९.६	४,८५९
४	पुरुष	८१७	६४.९	१०	०.८	४३२	३४.३	१,२५९
	महिला	७३९	५४.३	५	०.४	६१७	४५.३	१,३६१
	जम्मा	१,५५६	५९.४	१५	०.६	१,०४९	४०.०	२,६२०
५	पुरुष	१,२५६	७९.७	४	०.३	३१५	२०.०	१,५७५
	महिला	१,१८४	६७.६	३	०.२	५६५	३२.२	१,७५२
	जम्मा	२,४४०	७३.३	७	०.२	८८०	२६.५	३,३२७
६	पुरुष	२,२४६	७१.६	१५	०.५	८७४	२७.९	३,१३५
	महिला	२,००५	६३.०	१५	०.५	१,१६३	३६.५	३,१८३
	जम्मा	४,२५१	६७.३	३०	०.५	२,०३७	३२.२	६,३१८
७	पुरुष	२,०९२	७६.१	४९	१.८	६०७	२२.१	२,७४८
	महिला	१,९७०	६८.५	५४	१.९	८५३	२९.६	२,८७७
	जम्मा	४,०६२	७२.२	१०३	१.८	१,४६०	२६.०	५,६२५
८	पुरुष	१,०७६	७७.३	१	०.१	३१५	२२.६	१,३९२
	महिला	८८२	६६.२	३	०.२	४४७	३३.६	१,३३२
	जम्मा	१,९५८	७१.९	४	०.१	७६२	२८.०	२,७२४
९	पुरुष	१,७६६	८३.१	११	०.५	३४८	१६.४	२,१२५
	महिला	१,६६७	७१.४	९	०.४	६५८	२८.२	२,३३४
	जम्मा	३,४३३	७७.०	२०	०.४	१,००६	२२.६	४,४५९
कुल जम्मा	पुरुष	१२,८४५	७३.८	१३१	०.८	४,४३७	२५.५	१७,४१३
	महिला	११,९५४	६४.८	१२७	०.७	६,३६३	३४.५	१८,४४४
	जम्मा	२४,७९९	६९.२	२५८	०.७	१०,८००	३०.१	३५,८५७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

लिङ्ग अनुसार ५ वर्ष वा सो भन्दा माथिल्लो उमेर उमेर समुहका जनसंख्याको वडागत साक्षरता

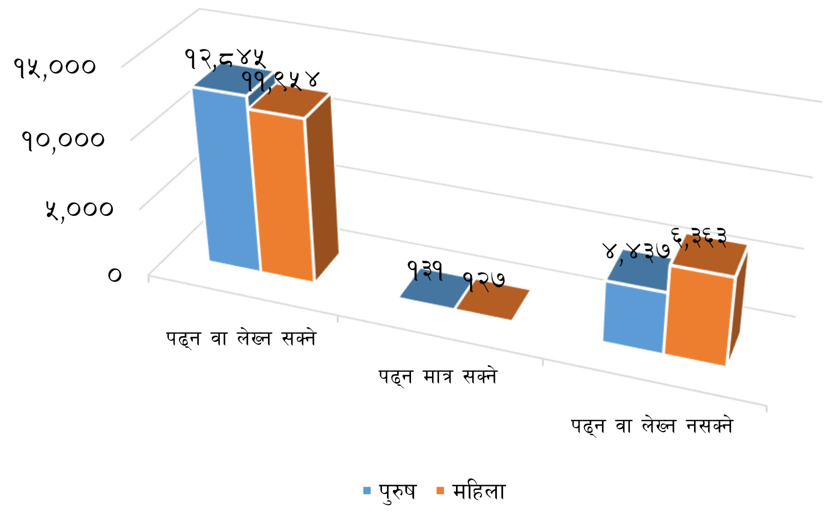

७.२.६ लैङ्गिक आधारमा पाँच वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समुहका जनसंख्याको साक्षरताको वडागत विवरण

तालिका नं. १०९ : लैङ्गिक आधारमा पाँच वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेर समुहका जनसंख्याको तहगत शैक्षिक स्तरको वडागत विवरण

लिङ्ग	उमेर समूह	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा संख्या
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
५-९ वर्ष	पुरुष	१,८४९	९१.६	९	०.४	१६०	७.९	२,०१८
	महिला	१,७२४	९१.४	१६	०.८	१४६	७.७	१,८८६
	जम्मा	३,५७३	९१.५	२५	०.६	३०६	७.८	३,९०४
१०-१४ वर्ष	पुरुष	२,१५६	९६.२	७	०.३	७९	३.५	२,२४२
	महिला	२,२१०	९८.२	३	०.१	३८	१.७	२,२५१
	जम्मा	४,३६६	९७.२	१०	०.२	११७	२.६	४,४९३
१५-१९ वर्ष	पुरुष	१,९९२	९५.१	७	०.३	९६	४.६	२,०९५
	महिला	२,१५२	९६.४	३	०.१	७७	३.४	२,२३२
	जम्मा	४,१४४	९५.८	१०	०.२	१७३	४.०	४,३२७
२०-२४ वर्ष	पुरुष	१,७४२	९२.५	२	०.१	१३९	७.४	१,८८३
	महिला	२,१२३	९०.५	१०	०.४	२१२	९.०	२,३४५
	जम्मा	३,८६५	९१.४	१२	०.३	३५१	८.३	४,२२८
२५-२९ वर्ष	पुरुष	१,३९०	८७.३	१२	०.८	१९१	१२.०	१,५९३
	महिला	१,५१६	८०.४	११	०.६	३५९	१९.०	१,८८६
	जम्मा	२,९०६	८३.५	२३	०.७	५५०	१५.८	३,४७९
३०-३४ वर्ष	पुरुष	१,०८७	७८.४	१०	०.७	२८९	२०.९	१,३८६
	महिला	९३१	६१.९	१३	०.९	५५९	३७.२	१,५०३
	जम्मा	२,०१८	६९.९	२३	०.८	८४८	२९.४	२,८८९
३५-३९ वर्ष	पुरुष	७३७	६९.५	१०	०.९	३१४	२९.६	१,०६१
	महिला	५२६	४६.३	१०	०.९	६०१	५२.९	१,१३७
	जम्मा	१,२६३	५७.५	२०	०.९	९१५	४१.६	२,१९८

लिङ्ग	उमेर समूह	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा संख्या
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
४०-४४ वर्ष	पुरुष	५६४	५९.९	११	१.२	३६७	३९.०	९४२
	महिला	३०५	२८.८	१९	१.८	७३६	६९.४	१,०६०
	जम्मा	८६९	४३.४	३०	१.५	१,१०३	५५.१	२,००२
४५-४९ वर्ष	पुरुष	४३१	५०.०	१०	१.२	४२१	४८.८	८६२
	महिला	१८६	१९.४	१९	२.०	७५३	७८.६	९५८
	जम्मा	६१७	३३.९	२९	१.६	१,१७४	६४.५	१,८२०
५०-५४ वर्ष	पुरुष	३३७	३९.४	१२	१.४	५०६	५९.२	८५५
	महिला	१३७	१६.५	३	०.४	६९०	८३.१	८३०
	जम्मा	४७४	२८.१	१५	०.९	१,१९६	७१.०	१,६८५
५५-५९ वर्ष	पुरुष	२१५	३१.६	११	१.६	४५५	६६.८	६८१
	महिला	४९	९.०	८	१.५	४९०	८९.६	५४७
	जम्मा	२६४	२१.५	१९	१.५	९४५	७७.०	१,२२८
६०-६४ वर्ष	पुरुष	१४९	२६.५	४	०.७	४०९	७२.८	५६२
	महिला	३८	७.०	३	०.६	५०४	९२.५	५४५
	जम्मा	१८७	१६.९	७	०.६	९१३	८२.५	१,१०७
६५-६९ वर्ष	पुरुष	८८	२३.५	६	१.६	२८१	७४.९	३७५
	महिला	२५	५.९	३	०.७	३९८	९३.४	४२६

लिङ्ग	उमेर समूह	पढ्न वा लेख्न सक्ने						जम्मा संख्या
		पढ्न वा लेख्न सक्ने		पढ्न मात्र सक्ने		पढ्न वा लेख्न नसक्ने		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
	जम्मा	११३	१४.१	९	१.१	६७९	८४.८	८०१
७०-७४ वर्ष	पुरुष	५६	१४.३	१४	३.६	३२१	८२.१	३९१
	महिला	१७	४.५	२	०.५	३६३	९५.०	३८२
	जम्मा	७३	९.४	१६	२.१	६८४	८८.५	७७३
७५ वर्ष भन्दा बढि	पुरुष	५२	११.१	६	१.३	४०९	८७.६	४६७
	महिला	१४	३.१	४	०.९	४३७	९६.०	४५५
	जम्मा	६६	७.२	१०	१.१	८४६	९१.८	९२२
कुल जम्मा	पुरुष	१२,८४५	७३.८	१३१	०.८	४,४३७	२५.५	१७,४१३
	महिला	११,९५३	६४.८	१२७	०.७	६,३६३	३४.५	१८,४४३
	जम्मा	२४,७९८	६९.२	२५८	०.७	१०,८००	३०.१	३५,८५६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

७.२.७ लिङ्ग अनुसार उमेर समुह अनुसार पाँच वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेरसमुहको तहगत शैक्षिक स्तर सम्बन्धी विवरण

गाउँपालिकामा रहेको ३९,०९७ जनसंख्या मध्ये पाँच वर्ष माथिका २४,८१० जना साक्षर रहेको देखिन्छ। यस मध्ये १२,८४९ जना पुरुष र ११,९६१ जना महिलाहरू साक्षर रहेका छन्। कूल जनसंख्याको ३१ प्रतिशत अर्थात ७,६९१ जना नर्सरी देखि ४ कक्षा सम्मको शैक्षिक स्तर, २७.१ प्रतिशत अर्थात ६,७२५ जना कक्षा ५ देखि ७ सम्म, २५.५ प्रतिशत अर्थात ६,३१८ जना कक्षा ८ देखि एस.एल.सी. सम्म अध्ययन गरिरहेका छन्। गाउँपालिकामा स्नातक वा सो भन्दा माथिको अध्ययन गरेकाहरूको संख्या न्यून रहेको छ। उच्च अध्ययन गर्ने अवसर नमिलेर वा आर्थिक अवस्था नभएर सो संख्या न्यून रहेको हुनसक्छ। गाउँपालिकाको विकासका लागि गाउँपालिकाकै दक्ष तथा शिक्षित जनशक्तिको योगदान महत्वपूर्ण हुन्छ। सामान्यतया उच्च अध्ययन गरेकाहरू रोजगारी तथा उचित अवसरको कमीले पलायन हुने गर्दछन्। दिगो विकासको लागि शिक्षित र दक्ष जनशक्ति गाउँपालिकामा रहि ज्ञान र सीपको पूर्ण सदुपयोग गर्न पाउने वातावरणको सुनिश्चितता हुनुपर्दछ। तुलनात्मक रुपमा केहिमात्रामा भएपनि पुरुषको भन्दा महिलाहरूको संख्या प्राय सबै शैक्षिक तहहरूमा कम रहेको देखिन्छ। किशोरी र महिलाको जनसंख्या धेरै भएको यो गाउँपालिकामा शिक्षामा भने उनीहरूको संख्या कम हुनु उचित नभएकोले यसतर्फ सम्बन्धित सबैको ध्यान जानु जरुरी छ।

उमेर समूह र लैङ्गिकताका आधारमा हेर्दा गाउँपालिकामा ५ देखि ९ वर्षका नर्सरी देखि कक्षा ४ सम्मको शैक्षिक स्तर हासिल गरेका बालकहरूको संख्या नै सबैभन्दा बढी अर्थात ३,५१५ रहेको छ। जसमा ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहका बालकहरूको संख्या १८२५ रहेको र ५ देखि ९ वर्ष उमेर समूहका बालिकाको संख्या १,६९० रहेको छ। उमेर बढ्दै जाँदा क्रमशः पढाइको स्तर कम हुने वा छोड्ने प्रवृति उच्च रहेको छ। यद्यपी आधारभूत शिक्षामा सबैको पहुँच विगतको तुलनामा ठूलो सुधार भएतापनि उच्च शिक्षामा भने अपेक्षाकृत सुधार देखिँदैन। आधारभूत शिक्षामा उपलब्धबि प्राप्त भएपश्चात उच्च शिक्षामा लगानी बृद्धि गरी दिगो विकासतर्फ अघि बढ्ने योजना निर्माण गर्नु जरुरी छ। पाको उमेर समूहका प्रौढ र बृद्ध बृद्धाहरूमा शैक्षिक स्तर कम रहनु विगतमा शिक्षाको पहुँचबाट टाढा रहेको जनसंख्या हाल पाको उमेर समूहमा परेकोले हुनसक्छ। बालबालिकाहरूमा भने विद्यालय जाने संख्या राम्रो रहेको पाइन्छ। विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।वडागत लैङ्गिक विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. ११० : लिङ्ग अनुसार उमेर समुह अनुसार पाँच वर्ष वा सो भन्दा माथिको उमेरसमुहको तहगत शैक्षिक स्तर सम्बन्धी विवरण

उमेर समुह	लिङ्ग	शैक्षिक तह																जम्मा संख्या
		नर्सरी देखि ४ कक्षा		५ कक्षा- ७ कक्षा		८ कक्षा - एस.एल.सी.		कक्षा १२ वा प्रमाणपत्र तह		स्नातक तह		स्नाकोत्तर वा सो भन्दा माथि		अनौपचारिक		वयस्क साक्षरता शिक्षा		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
५-९ वर्ष	जम्मा	३,५१५	९८.३	५६	१.६											३	०.१	३,५७४
	पुरुष	१,८२५	९९	२४	१											१	०	१,८५०
	महिला	१,६९०	९८	३२	२											२	०	१,७२४
१०-१४ वर्ष	जम्मा	१,५६२	३५.८	२,२६०	५१.८	५४०	१२.४							२	०.०	२	०.०	४,३६६
	पुरुष	८८४	४१	१,०३०	४८	२३९	११							२	०	१	०	२,१५६
	महिला	६७८	३१	१,२३०	५६	३०१	१४									१	०	२,२१०
१५-१९ वर्ष	जम्मा	३३९	८.२	१,१२०	२७.०	१,९८७	४७.९	५९२	१४.३	९२	२.२			६	०.१	८	०.२	४,१४४
	पुरुष	२१४	११	५८२	२९	९२६	४६	२२५	११	४१	२			२	०	२	०	१,९९२
	महिला	१२५	६	५३८	२५	१,०६१	४९	३६७	१७	५१	२			४	०	६	०	२,१५२
२०-२४ वर्ष	जम्मा	४२२	१०.९	९४७	२४.५	१,३७३	३५.५	७०७	१८.३	३३४	८.६	५२	१.३	१७	०.४	१३	०.३	३,८६५
	पुरुष	२०६	१२	४८३	२८	६०४	३५	२९९	१७	१२३	७	१७	१	६	०	४	०	१,७४२
	महिला	२१६	१०	४६४	२२	७६९	३६	४०८	१९	२११	१०	३५	२	११	१	९	०	२,१२३
२५-२९ वर्ष	जम्मा	४८५	१६.७	७७८	२६.८	९२७	३१.९	३५७	१२.३	२२२	७.६	६२	२.१	३५	१.२	४०	१.४	२,९०६
	पुरुष	२४४	१८	३८६	२८	४३३	३१	१७६	१३	१०४	७	३०	२	१३	१	४	०	१,३९०
	महिला	२४१	१६	३९२	२६	४९४	३३	१८१	१२	११८	८	३२	२	२२	१	३६	२	१,५१६
३०-३४ वर्ष	जम्मा	४१६	२०.६	५७४	२८.४	५७२	२८.३	१६२	८.०	९७	४.८	५४	२.७	५२	२.६	९२	४.६	२,०१९
	पुरुष	२२६	२१	२८८	२६	३४०	३१	१०२	९	५९	५	३१	३	२८	३	१३	१	१,०८७
	महिला	१९०	२०	२८६	३१	२३२	२५	६०	६	३८	४	२३	२	२४	३	७९	८	९३२
३५-३९ वर्ष	जम्मा	२७७	२१.९	३७७	२९.८	३५३	२७.९	५८	४.६	३३	२.६	१६	१.३	६२	४.९	८८	७.०	१,२६४
	पुरुष	१७४	२४	२१९	३०	२२९	३१	३६	५	२२	३	१३	२	३२	४	१२	२	७३७
	महिला	१०३	२०	१५८	३०	१२४	२४	२२	४	११	२	३	१	३०	६	७६	१४	५२७
४०-४४ वर्ष	जम्मा	२१८	२५.१	२२५	२५.९	२३१	२६.६	३७	४.३	१७	२.०	१५	१.७	४०	४.६	८६	९.९	८६९
	पुरुष	१३९	२५	१६१	२९	१७२	३०	२८	५	१५	३	१३	२	२२	४	१४	२	५६४
	महिला	७९	२६	६४	२१	५९	१९	९	३	२	१	२	१	१८	६	७२	२४	३०५

उमेर समुह	लिङ्ग	शैक्षिक तह																जम्मा संख्या
		नर्सरी देखि ४ कक्षा		५ कक्षा- ७ कक्षा		८ कक्षा - एस.एल.सी.		कक्षा १२ वा प्रमाणपत्र तह		स्नातक तह		स्नाकोत्तर वा सो भन्दा माथि		अनौपचारिक		वयस्क साक्षरता शिक्षा		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
४५-४९ वर्ष	जम्मा	१३८	२२.२	१७४	२८.०	१४०	२२.५	२३	३.७	७	१.१	४	०.६	४६	७.४	८९	१४.३	६२१
	पुरुष	११२	२६	१३३	३१	११७	२७	२२	५	५	१	४	१	२३	५	१६	४	४३२
	महिला	२६	१४	४१	२२	२३	१२	१	१	२	१			२३	१२	७३	३९	१८९
५०-५४ वर्ष	जम्मा	१२४	२६.१	९२	१९.४	९७	२०.४	१२	२.५	४	०.८	६	१.३	४८	१०.१	९२	१९.४	४७५
	पुरुष	१०१	३०	७६	२२	८०	२४	१२	४	४	१	६	२	३७	११	२२	७	३३८
	महिला	२३	१७	१६	१२	१७	१२							११	८	७०	५१	१३७
५५-५९ वर्ष	जम्मा	७६	२८.६	४७	१७.७	४१	१५.४	१०	३.८	१	०.४			४९	१८.४	४२	१५.८	२६६
	पुरुष	६६	३१	४२	१९	३६	१७	८	४	१	०			४२	१९	२१	१०	२१६
	महिला	१०	२०	५	१०	५	१०	२	४					७	१४	२१	४२	५०
६०-६४ वर्ष	जम्मा	५४	२८.७	४१	२१.८	२६	१३.८	२	१.१					२९	१५.४	३६	१९.१	१८८
	पुरुष	४९	३३	३५	२३	२४	१६	२	१					२१	१४	१८	१२	१४९
	महिला	५	१३	६	१५	२	५							८	२१	१८	४६	३९
६५-६९ वर्ष	जम्मा	३२	२८.३	१९	१६.८	१९	१६.८	१	०.९	१	०.९	१	०.९	१९	१६.८	२१	१८.६	११३
	पुरुष	२६	३०	१९	२२	१७	१९			१	१			१५	१७	१०	११	८८
	महिला	६	२४			२	८	१	४			१	४	४	१६	११	४४	२५
७०-७४ वर्ष	जम्मा	१५	२०.५	११	१५.१	६	८.२	१	१.४			१	१.४	२८	३८.४	११	१५.१	७३
	पुरुष	१२	२१	८	१४	६	११	१	२			१	२	२५	४५	३	५	५६
	महिला	३	१८	३	१८									३	१८	८	४७	१७
७५ वर्ष भन्दा बढि	जम्मा	१७	२५.८	४	६.१	६	९.१							२१	३१.८	१८	२७.३	६६
	पुरुष	१५	२९	२	४	६	१२							२०	३८	९	१७	५२

उमेर समुह	लिङ्ग	शैक्षिक तह																जम्मा संख्या
		नर्सरी देखि ४ कक्षा		५ कक्षा- ७ कक्षा		८ कक्षा - एस.एल.सी.		कक्षा १२ वा प्रमाणपत्र तह		स्नातक तह		स्नाकोत्तर वा सो भन्दा माथि		अनौपचारिक		वयस्क साक्षरता शिक्षा		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
	महिला	२	१४	२	१४									१	७	९	६४	१४
जम्मा	जम्मा	७,६९०	३१.०	६,७२५	२७.१	६,३१८	२५.५	१,९६२	७.९	८०८	३.३	२११	०.९	४५४	१.८	६४१	२.६	२४,८०९
	पुरुष	४,२९३	३३	३,४८८	२७	३,२२९	२५	९११	७	३७५	३	११५	१	२८८	२	१५०	१	१२,८४९
	महिला	३,३९७	२८	३,२३७	२७	३,०८९	२६	१,०५१	९	४३३	४	९६	१	१६६	१	४९१	४	११,९६०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

७.२.८ लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज गइरहेका जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. १११ :लैङ्गिक आधारमा ५ देखि २४ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज गइरहेका जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	हाल स्कूल/कलेज गइरहेका				हाल स्कूल/कलेज जाने नगरेका				जम्मा
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५०५	३४.५	५२९	३६.२	२१३	१४.६	२१५	१४.७	१,४६२
२	४१८	२८.३	४९०	३३.१	२९५	१९.९	२७६	१८.७	१,४७९
३	६८८	३१.३	७४२	३३.७	३७७	१७.१	३९४	१७.९	२,२०१
४	३६१	२८.३	४१३	३२.४	२३७	१८.६	२६३	२०.६	१,२७४
५	४१७	२७.१	५०५	३२.८	३०७	१९.९	३११	२०.२	१,५४०
६	९१५	२९.५	९३५	३०.१	६३८	२०.५	६१७	१९.९	३,१०५
७	९१३	३४.२	९२३	३४.६	३८०	१४.२	४५३	१७.०	२,६६९
८	३९८	३१.६	३८४	३०.५	२५०	१९.९	२२६	१८.०	१,२५८
९	६२३	३१.७	७३४	३७.४	३०३	१५.४	३०४	१५.५	१,९६४
जम्मा	५,२३८	३०.९	५,६५५	३३.४	३,०००	१७.७	३,०५९	१८.०	१६,९५२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका कूल १६,९५२ जनसंख्यालाई के तपाइँ स्कुल/कलेज जानुहुन्छ भनि सोधिएको प्रश्नमा हाल स्कूल कलेज गईरहेकाहरुको संख्या १०,८९३ अर्थात ६४.२५ प्रतिशत रहेका छन् । अर्कोतफ ६,०५९ अर्थात ३५.७५ प्रतिशत विद्यालय/कलेज गएका छैनन् । यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा ५ देखि २४ वर्षको उमेर समूह भनेको अध्ययन र सीप विकासको सबैभन्दा महत्वपूर्ण समयको उमेर समूह हो । तसर्थ यस उमेर समूहका ३५.७४ प्रतिशत विद्यालय/कलेज नजानुले मानव संशाधन विकासको अपरिहार्य आधार शिक्षा तथा सीप विकासको अवसरबाट टाढा हुनु हो । तसर्थ यस उमेर समूहको जनसंख्या विद्यालय/कलेज जान नसक्नु वा नपाउनुका कारणहरूको पहिचान गरी समाधान तर्फ पहल गर्नु जरुरी देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२.९ ५ देखि २४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नगएका जनसंख्या मध्ये कहिल्यै स्कूल/कलेज नगएका जनसंख्याको विवरण

नगरपालिकामा ५ देखि २४ वर्ष उमेर भित्रका कुल १६,९५२ जना जनसंख्या मध्ये, हाल विद्यालय नजाने ६,०५९ लाई के तपाइँ विगतमा कहिल्यै स्कुल/कलेज जानु भएको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा विगतमा स्कुल/कलेज जानेहरुको संख्या २,९१२ रहेका छन् भने ३,१७१ जना हाल सम्म कहिल्यै पनि स्कुल/कलेज नगएको पाइयो । यो तथ्यलाई हेर्दा आधुनिकता, विकास र नवजागरणको चहल पहल चरम अवस्थामा पुगेको वर्तमान विश्व परिवेशमा यस नगरपालिकामा विद्यालय/कलेज नै नगएको संख्या उल्लेख्य हुनु गम्भिर विषय हो। तसर्थ यो अवस्थालाई प्रभावकारी ढंगले अन्त्य गर्न अविलम्ब पहल गरिनु आवश्यक छ। यसका लागि औपचारिक शिक्षा, अनौपचारिक शिक्षा, प्रौढ शिक्षा तथा अन्य शैक्षिक विकासका व्यवहारिक र कार्यन्वयनमुखी योजना निमार्ण गरी लागू गर्नु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ११२ : ५ देखि २४ वर्ष उमेरसमूहका हाल स्कूल/कलेज नगएका जनसंख्या मध्ये कहिल्यै स्कूल/कलेज नगएका जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	विगतमा स्कूल/कलेज गएका				विगतमा स्कूल/कलेज गएका				जम्मासंख्या
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	५२	१२.१	५१	११.९	१६१	३७.६	१६४	३८.३	४२८
२	१८२	३१.९	१८३	३२.०	११३	१९.८	९३	१६.३	५७१
३	४	०.५	२	०.३	३७३	४८.४	३९२	५०.८	७७१
४	१४६	२९.२	१५४	३०.८	९१	१८.२	१०९	२१.८	५००
५	८१	१२.७	८३	१३.०	२३२	३६.४	२४२	३७.९	६३८
६	२९०	२३.१	२६५	२१.१	३४८	२७.७	३५४	२८.२	१,२५७
७	३१४	३७.७	३९७	४७.७	६६	७.९	५६	६.७	८३३
८	७७	१६.१	७६	१५.९	१७३	३६.३	१५१	३१.७	४७७
९	२८२	४६.४	२७३	४४.९	२१	३.५	३२	५.३	६०८
जम्मा	१,४२८	२३.५	१,४८४	२४.४	१,५७८	२५.९	१,५९३	२६.२	६,०८३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

७.२.१० विद्यालय/कलेजको प्रकार अनुसार ५ वर्षदेखि ३५ वर्षको उमेर समुहमा हाल विद्यालय वा कलेज गइरहेका जनसंख्याको विवरण

तालिका नं. ११३ :विद्यालय/कलेजको प्रकार अनुसार ५ वर्षदेखि ३५ वर्षको उमेर समुहमा हाल विद्यालय वा कलेज गइरहेका जनसंख्याको विवरण

वडा नं.	सामुदायिक/सरकारी				संस्थागत/निजी				अन्य				जम्मा
	पुरुष		महिला		पुरुष		महिला		पुरुष		महिला		
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	३९४	३७.७	४६८	४४.८	११५	११.०	६८	६.५					१,०४५
२	४०९	४४.९	४७२	५१.८	१०	१.१	२०	२.२					९११
३	६१२	४१.९	६८२	४६.७	९०	६.२	७५	५.१	१	०.१			१,४६०
४	३२५	४१.६	३७७	४८.३	३७	४.७	४०	५.१	२	०.३			७८१
५	३६८	३८.९	४६६	४९.३	६१	६.४	५१	५.४					९४६
६	७०५	३७.८	७५३	४०.४	२१५	११.५	१९१	१०.२					१,८६४
७	६२२	३३.०	७१८	३८.१	३२०	१७.०	२२३	११.८			१	०.१	१,८८४
८	२३७	३०.०	२६९	३४.१	१६५	२०.९	११७	१४.८	२	०.३			७९०
९	३६७	२६.७	५०९	३७.०	२६२	१९.१	२३६	१७.२					१,३७४
जम्मा	४,०३९	३६.५	४,७१४	४२.६	१,२७५	११.५	१,०२१	९.२	५	०.०	१	०.०	११,०५५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा विद्यालय/कलेज गैरहेको ५ देखि ३५ वर्ष भित्रका जनसंख्या मध्ये ११,०५५ जनाको विवरण खुलेकोमा सरकारी अर्थात सामुदायिक विद्यालय वा कलेज जाने पुरुषको संख्या ४,०३९ अर्थात ३६.५ प्रतिशत र सामुदायिक विद्यालय वा कलेज जाने महिलाको संख्या ४,७१४ अर्थात ४२.६ रहेका छन् । त्यसैगरी १,२७५ अर्थात ११.५ प्रतिशत पुरुष र १,०२१ अर्थात ९.२ प्रतिशत महिलाहरू संस्थागत अर्थात निजी विद्यालय वा कलेज जाने गरेको तथ्याङ्कले देखाउँछ । एकातर्फ समग्रमा संस्थागत विद्यालयमा कलेज जानेहरूको संख्यामा महिलाको भन्दा पुरुषको संख्या बढी देखिन्छ । संस्थागत तथा निजी विद्यालयमा प्रशस्त लगानि गरेर पढाउनु

पर्ने र अर्कोतर्फ सरकारी र सामुदायिक विद्यालयमा अपेक्षाकृत गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त नहुने अवस्थाका कारण आम नागरिकहरुलाई राज्यको दायित्व भित्र पर्ने शिक्षा क्षेत्रमा खर्च गर्नुपर्ने बाध्यता छ। गाउँपालिकामा संस्थागत तथा निजी विद्यालय वा कलेजमा पढाउन नसक्नेको संख्या धेरै देखिन्छ। सामुदायिक वा सरकारी र संस्थागत वा निजी विद्यालय/कलेज बीचको शैक्षिक गुणस्तरको भिन्नता बढ्दै गैरहेको र सामुदायिक विद्यालयहरूको गुणस्तर सुधारमा ठोस उपलब्धी हासिल भै-नसकेको अवस्थामा एकै उमेर समूहका विद्यार्थीहरू बीच शिक्षामा समान पहुँचका दृष्टिकोणले हेर्दा असमान स्थिति उचित नभएकाले सम्बन्धित सबै सरोकारवालाहरूको चासो केन्द्रित हुन जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

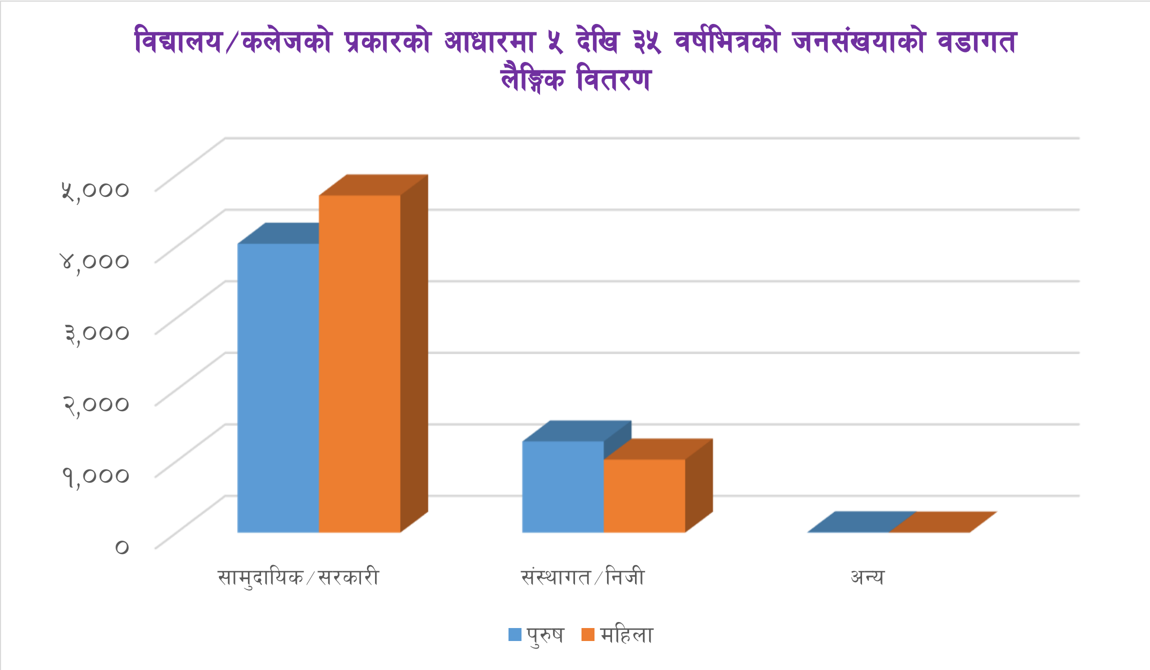

७.२.११ ५ वर्षदेखि ३५ वर्षसम्म उमेर समूहका जनसंख्या हाल विद्यालय/कलेज नजानुका कारणका तथा लिङ्गको आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. ११४ : ५ वर्षदेखि ३५ वर्षसम्म उमेर समूहका जनसंख्या हाल विद्यालय/कलेज नजानुका कारणका तथा लिङ्गको आधारमा वडागत विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	थप शिक्षाको लागि पहुँच नभएर	धेरै लागत/महङ्गो भएर	धेरै टाढा भएर	घरमा सहयोग गर्नको लागि	बा/आमा इच्छुक नभएर	मेरो लागि पर्याप्त	विवाह	काम गर्न शुरु गरेकोले	स्कूलले भर्ना गर्न अस्वीकार गरेर	अन्य	जम्मा
दुवै लिङ्ग	१	३१	४२	८०	६८	१४	१९८	३२२	४०	२	१५७	९५४
	२	१	८	१८३	८४	१८	८	१९०	८		५३०	१,०३०
	३	५	३३	४	३८	५	१११	१४८	५३	५	१,२६८	१,६७०
	४		३	३८	८९	६६	५	२१४	२२	२	४९१	९३०
	५		२	१३	१८६	४	१	१८६	२०	२	८१५	१,२२९
	६	५	१२	१००	८७२		२३	३१३	८	२	१,२२८	२,५६३
	७	४३	४८८	१५३	२५२	१४९	१४३	४३८	१४६	३५	२२१	२,०६८
	८	२	२४	११७	६८२	१२		७२	६५		६८	१,०४२
	९	९	८९	८६	५१७	१७०	२३०	२७७	७८	११	२२	१,४८९
	जम्मा	९६	७०१	७७४	२,७८८	४३८	७१९	२,१६०	४४०	५९	४,८००	१२,९७५
पुरुष	१	१३	२३	३६	२७	४	१२४	१०४	३३	२	७०	४३६
	२		१	८९	३२	४	४	६६	५		३२०	५२१
	३	२	२३	२	२३	५	६९	२५	४८	३	५९१	७९१
	४		१	१८	५४	२६	३	५०	२१	२	२६१	४३६
	५		१	८	१२०	२	१	२५	१६	१	४१९	५९३
	६	३	८	५४	४०७		१९	८३	८	२	६४८	१,२३२
	७	२७	२९१	६७	११०	७८	९७	४६	१३४	१३	११९	९८२
	८	२	१३	५८	३५७	६		८	४६		४३	५३३
	९	५	५५	४३	२८७	६८	१६०	५	६६	५	११	७०५
	जम्मा	५२	४१६	३७५	१,४१७	१९३	४७७	४१२	३७७	२८	२,४८२	६,२२९
महिला	१	१८	१९	४४	४१	१०	७४	२१८	७		८७	५१८
	२	१	७	९४	५२	१४	४	१२४	३		२१०	५०९

	३	३	१०	२	१५		४२	१२३	५	२	६७७	८७९
	४		२	२०	३५	४०	२	१६४	१		२३०	४९४
	५		१	५	६६	२		१६१	४	१	३९६	६३६
	६	२	४	४६	४६५		४	२३०			५८०	१,३३१
	७	१६	१९७	८६	१४२	७१	४६	३९२	१२	२२	१०२	१,०८६
	८		११	५९	३२५	६		६४	१९		२५	५०९
	९	४	३४	४३	२३०	१०२	७०	२७२	१२	६	११	७८४
	जम्मा	४४	२८५	३९९	१,३७१	२४५	२४२	१,७४८	६३	३१	२,३१८	६,७४६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकाको कुल जनसंख्या मध्ये हाल १२,९७५ जना विद्यालय/कलेज गैरहेका छैनन् । यस मध्ये ६,२२९ जना पुरुष र ६,७४६ जना महिला रहेका छन् । विद्यालय/कलेज नजानुको कारण हेर्दा सबैभन्दा बढी २,७८८ अर्थात २१.५ प्रतिशतले घरमा काम सघाउनु परेकोले, २,१६० अर्थात १६.६ प्रतिशतले विवाह भएकाले र तेस्रोमा ७७४ अर्थात ६ प्रतिशतले धेरै टाढा भएकोले भन्ने जवाफ दिएका छन् । अविभावकको चाहना नभएर र अन्यमा समेत उल्लेख्य जनसंख्या रहेको छ । जे सुकै कारणले भएपनि उचित शिक्षाबाट बञ्चित हुनु राम्रो होइन तसर्थ शिक्षालाई प्राथमिकता दिने र यूवाहरूलाई शिक्षातर्फ उत्साहित गर्न रोजगारमूलक र जीवनोपयोगी शिक्षा, व्यवसायीक, शिक्षा तथा सीपमूलक शिक्षाको व्यवस्था गर्नु आवश्यक हुन्छ । लैङ्गिक हिसाबले हेर्दा विवाहका कारण शिक्षाबाट बञ्चित हुने पुरुषको तुलनामा महिलाको संख्या अत्यधिक अर्थात विवाह पश्चात शिक्षामा बञ्चित रहेका पुरुष संख्या ४१२ हुँदा १७४८ महिलाहरू विवाह पश्चात शिक्षामा बञ्चित रहेको देखिन्छ । नेपालमा परम्परागत हिसाबले विवाह पश्चात महिलाहरू घरायसी धन्दा र बालबच्चा जन्माउने र हुर्काउने कार्यमा लाग्ने साथै विवाह भएर जाने घरबाट शिक्षामा प्रोत्साहन नगर्ने जस्ता कारणले उनीहरू शिक्षाबाट टाढिएका हुनसक्छन् । यसतर्फ सामाजिक जागरण र महिला हक अधिकारको क्षेत्रमा काम गर्ने सम्बन्धित सबैले ध्यान पुऱ्याउनु जरुरी छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

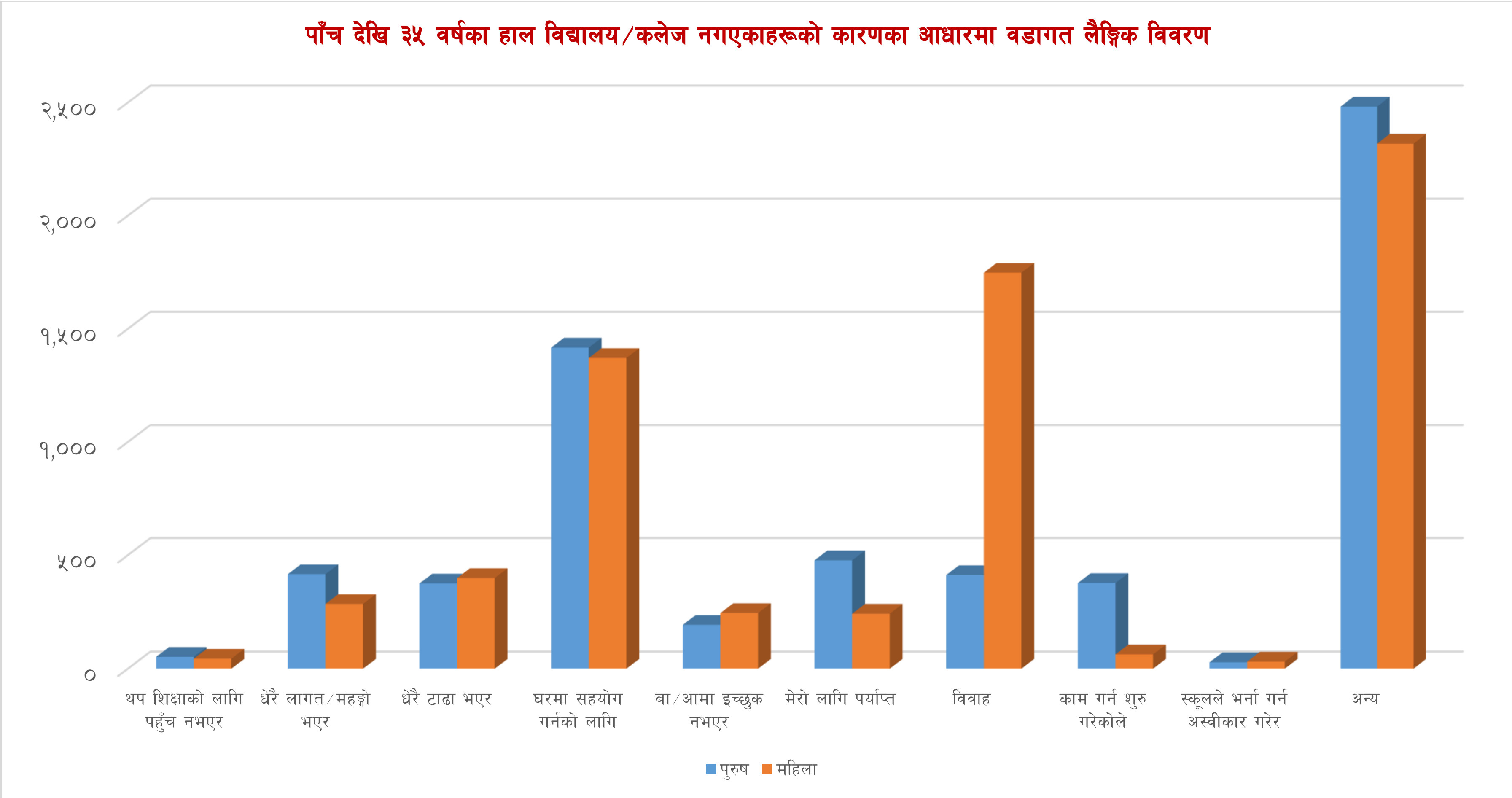

पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरूको कारणका आधारमा वडागत लैङ्गिक विवरण
२,५००
२,०००
१,५००
१,०००
५००
०
थप शिक्षाको लागि पहुँच नभएर
धेरै लागत/महङ्गो भएर
धेरै टाढा भएर
घरमा सहयोग गर्नको लागि
बा/आमा इच्छुक नभएर
मेरो लागि पर्याप्त
विवाह
काम गर्न शुरु गरेकोले
स्कूलले भर्ना गर्न अस्वीकार गरेर
अन्य
पुरुष
महिला

७.२.१२ पाँच देखि ३५ वर्षका हाल विद्यालय/कलेज नगएकाहरूको कारणका आधारमा उमेर अनुसार, वडागत, लैङ्गिक विवरण

लिङ्ग	उमेर समूह	थप शिक्षाको लागि पहुँच नभएर	धेरै लागत/महङ्गो भएर	धेरै टाढा भएर	घरमा सहयोग गर्नको लागि	बा/आमा इच्छुक नभएर	मेरो लागि पर्याप्त	विवाह	काम गर्न शुरु गरेकोले	स्कूलले भर्ना गर्न अस्वीकार गरेर	अन्य	जम्मा
दुबै लिङ्ग	५-९ वर्ष	२	११	७६	१२	५	३			११	२२९	३४९
	१०-१४ वर्ष	६	२८	४३	५४	७	१८	२	३	३	२३७	४०१
	१५-१९ वर्ष	५	१०३	९७	३७१	४२	९८	२५६	३६	१	७४९	१,७५८
	२०-२४ वर्ष	१४	१६१	१८३	७३९	९७	२५०	७९३	१२८	८	१,१८६	३,५५९
	२५-२९ वर्ष	३०	१८१	१६९	७८६	११०	१७७	५९८	१३८	१४	१,१५९	३,३६२
	३०-३४ वर्ष	२९	१४८	१७३	६५३	१५१	१४१	४२३	११२	१७	१,०१५	२,८६२
	३५-३९ वर्ष	१०	६९	३३	१७३	२६	३२	८८	२३	५	२२४	६८३
	जम्मा	९६	७०१	७७४	२,७८८	४३८	७१९	२,१६०	४४०	५९	४,८००	१२,९७५
पुरुष	५-९ वर्ष	१	७	३५	५	३	२			६	११८	१७७
	१०-१४ वर्ष	३	२१	२८	२९	५	११	१	२	२	१५३	२५५
	१५-१९ वर्ष	३	६२	५०	२२१	२३	६८	३०	३३		४५७	९४७
	२०-२४ वर्ष	५	९६	८५	३७१	३६	१५६	१३०	१०६	६	६३२	१,६२३
	२५-२९ वर्ष	१७	१०६	७७	३८२	४५	११४	१२२	११८	५	५५५	१,५४१
	३०-३४ वर्ष	१७	८६	८४	३३४	७२	१०४	११०	९७	८	४५९	१,३७१
	३५-३९ वर्ष	६	३८	१६	७५	९	२२	१९	२१	१	१०८	३१५
	जम्मा	५२	४१६	३७५	१,४१७	१९३	४७७	४१२	३७७	२८	२,४८२	६,२२९
महिला	५-९ वर्ष	१	४	४१	७	२	१			५	१११	१७२
	१०-१४ वर्ष	३	७	१५	२५	२	७	१	१	१	८४	१४६
	१५-१९ वर्ष	२	४१	४७	१५०	१९	३०	२२६	३	१	२९२	८११
	२०-२४ वर्ष	९	६५	९८	३६८	६१	९४	६६३	२२	२	५५४	१,९३६
	२५-२९ वर्ष	१३	७५	९२	४०४	६५	६३	४७६	२०	९	६०४	१,८२१
	३०-३४ वर्ष	१२	६२	८९	३१९	७९	३७	३१३	१५	९	५५६	१,४९१
	३५-३९ वर्ष	४	३१	१७	९८	१७	१०	६९	२	४	११६	३६८
	जम्मा	४४	२८५	३९९	१,३७१	२४५	२४२	१,७४८	६३	३१	२,३१८	६,७४६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा विद्यालय नगएको जनसंख्याको तथ्याङ्कलाई हेर्दा २० देखि २५ वर्ष उमेर समूहको जनसंख्या नै रहेको छ । विभिन्न कारणहरू मध्ये पहिलो घरायसी काम र दोस्रो विवाह पर्दछ । यसमध्ये यी दुबै कारणले शिक्षाबाट बञ्चित हुनेहरूमा पुरुषको तुलनामा महिलाहरूको संख्या उल्लेख्य छ । अर्कोतर्फ विद्यालय जानुपर्ने लामो दूरी, अविभावनको उदासिनता, घरायसी काममा सहयोग जस्ता कारणले विद्यालय जाने उमेर ५ देखि १४ वर्षका केही बालबालिकाहरू समेत शिक्षाबाट बञ्चित रहेको तथ्याङ्क छ । त्यस्ता बालबालिकाको संख्या ५ - ९ वर्षका ३४९ जना र १० - १४ वर्षका ४०१ जना रहेका छन् । यो अत्यन्त गम्भिर स्थिति हो । यस प्रकारका बालबालिकाको पहिचान गरी समाज र राज्यले पूर्ण रुपमा संरक्षण गर्नु नितान्त आवश्यक छ । विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२.१३ लैङ्गिक आधारमा ५ वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिएकाहरूको वडागत विवरण

लिङ्ग	वडा नं.	औपचारिक/अनौपचारिक तालिम प्राप्त				जम्मा
		भएको		नभएको		
		संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
दुबै लिङ्ग	१	१०	०.३	३,१३३	९९.७	३,१४३
	२	५	०.२	२,७७७	९९.८	२,७८२
	३	२५६	५.३	४,६०३	९४.७	४,८५९
	४	४८	१.८	२,५७२	९८.२	२,६२०
	५	५३	१.६	३,२७४	९८.४	३,३२७
	६	७६	१.२	६,२४२	९८.८	६,३१८
	७	२४६	४.४	५,३७९	९५.६	५,६२५
	८	८०	२.९	२,६४४	९७.१	२,७२४
	९	४४	१.०	४,४१५	९९.०	४,४५९
	जम्मा	८१८	२.३	३५,०३९	९७.७	३५,८५७
पुरुष	१	७	०.५	१,४८८	९९.५	१,४९५
	२			१,३६३	१००.०	१,३६३
	३	२१६	९.३	२,१०५	९०.७	२,३२१
	४	३४	२.७	१,२२५	९७.३	१,२५९
	५	४६	२.९	१,५२९	९७.१	१,५७५
	६	६५	२.१	३,०७०	९७.९	३,१३५
	७	२१०	७.६	२,५३८	९२.४	२,७४८
	८	४५	३.२	१,३४७	९६.८	१,३९२
	९	२०	०.९	२,१०५	९९.१	२,१२५
	जम्मा	६४३	३.७	१६,७७०	९६.३	१७,४१३
महिला	१	३	०.२	१,६४५	९९.८	१,६४८
	२	५	०.४	१,४१४	९९.६	१,४१९
	३	४०	१.६	२,४९८	९८.४	२,५३८
	४	१४	१.०	१,३४७	९९.०	१,३६१
	५	७	०.४	१,७४५	९९.६	१,७५२
	६	११	०.३	३,१७२	९९.७	३,१८३
	७	३६	१.३	२,८४१	९८.७	२,८७७
	८	३५	२.६	१,२९७	९७.४	१,३३२
	९	२४	१.०	२,३१०	९९.०	२,३३४
	जम्मा	१७५	०.९	१८,२६९	९९.१	१८,४४४

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका ५ वर्ष माथिको ३५,८५७ जनसंख्या मध्ये के तपाईले कुनै औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिनुभएको छ भनि सोधिएको प्रश्नमा छ भन्ने को संख्या ८१८ अर्थात २.३ प्रतिशत र छैन भन्नेको जनसंख्या ३५,०३९ अर्थात ९७.७ प्रतिशत देखिन्छ । तथ्याङ्क अनुसार तालिम लिएका पुरुषको जनसंख्या ६४३ अर्थात ३.७ प्रतिशत र महिलाको जनसंख्या १७५ अर्थात ०.९ प्रतिशत मात्र छ । गुणस्तरीय जीवन निर्वाह गर्दा र रोजगार तथा पेशालाई उन्नत, प्रविधियुक्त र बढी उत्पादन मूखी बनाउन मानव संसाधन विकासको मूल

आधार भनेको शिक्षा र तालिम नै हो । गाउँपालिकाको ९७.७ प्रतिशत जनसंख्या कुनैपनि प्रकारको तालिम वा सिप विहिन हुनु भनेको मानव संशाधन विकासको अत्यन्त गम्भीर अवस्था भएकोले सीप विकास तथा तालिमका माध्यमबाट मानव संशाधन विकासमा उल्लेख्य फड्को मार्न सके मात्र कार्यक्षमता विकास मार्फत वृहद विकासमा अघि बढ्न सकिन्छ। यसतर्फ सबैको ध्यान जानु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

लैङ्गिक आधारमा ५ वर्षभन्दा माथिको जनसंख्या मध्ये औपचारिक वा अनौपचारिक तालिम लिएकाहरूको वडागत विवरण

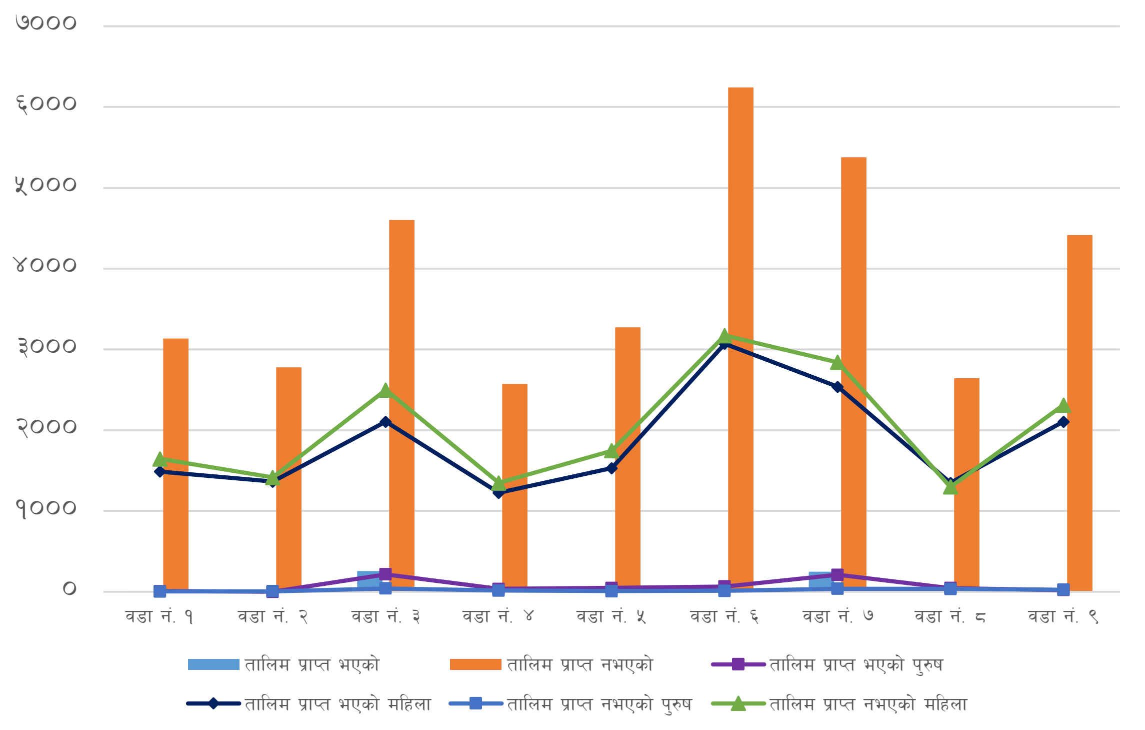

७.२.१४ विशेष सीप वा दक्षता भएको जनसंख्याको वडागत विवरण

मुख्य सिप वा क्षमता	१	२	३	४	५	६	७	८	९	जम्मा
शिक्षण शिकाई सम्बन्धी	८	१३८	४३	१७६	२३	३२	८४०	९८	८२४	२,१८२
श्रव्यदृष्य तथा फोटोग्राफी सम्बन्धी	१७	६	४९	१०		५	१९		८	११४
हस्तकला / चित्रकला सम्बन्धी			२८	३		३	३	७	३	४७
गीत, संगीत, नाटक तथा कलाकारिता				१	१		२	१	३	८
मूर्तिकला, प्रस्तरकला, काष्ठकला	५		३			१	११	१	१०	३१

मुख्य सिप वा क्षमता	१	२	३	४	५	६	७	८	९	जम्मा
सिकर्मी, डकर्मी सम्बन्धी	१		६१	६	२७	३१	३३	२८	६२	२४९
प्लम्बिङ सम्बन्धी			२		१	१	३		२	९
मानव स्वास्थ्यसँग सम्बन्धी			४	१	१	२	७	१	१६	३२
पशुचिकित्सा तथा पशुस्वास्थ्य सम्बन्धी	४		१	१	२	२	३	४	४	२१
बिजुली जडान सम्बन्धी			८	२	२	१	१५	६	५	३९
होटल तथा रेष्टुरेन्ट सम्बन्धी				१	५	३	१४	५	३९	६७
कृर्षि, पशुपालन, माछापालन, मौरी पालन सम्बन्धी	३	२,१२४	७९१	९	१,७९३	१,४४६	१४७	५७३	९०६	७,७९२
छपाई सम्बन्धी							२	१		३
सवारी चालक सम्बन्धी	१२		१३९	१६	१२५	१५१	३१२	१२९	३४८	१,२३२
यान्त्रिक (मेकानिक्स) सम्बन्धी		३	४		१	४	९	२	३८	६१
फर्निचर बनाउने सम्बन्धी	१	१	३	२	९	२	८	४	५	३५
जुत्ता चप्पल बनाउने							२			२
पोशाक बनाउने / सिउने	२	४	२१	४	९	२	६६	१३	२७	१४८
गरगहना बनाउने / मर्मत गर्ने							४	२	१८	२४
केश सजावट / श्रृंगार सम्बन्धी			१		१		२४	३	५	३४
आत्मसुरक्षा सम्बन्धी/शारीरिक सुसंगठन			१		१		९		४	१५
जमिनको सर्भेक्षण सम्बन्धी						१	५			६
कम्प्युटर विज्ञान सम्बन्धी			२	१			१	२	२	८
इन्जिनियरिङ डिजाईन सम्बन्धी	३	१	३	१	१	१	९	१	१	२१
रेडियो, टेलिभिजन, मोबाईल, तथा अन्य ईलेक्ट्रिक बस्तुको मर्मत							५		२	७

मुख्य सिप वा क्षमता	१	२	३	४	५	६	७	८	९	जम्मा
साहित्य श्रृजना सम्बन्धी			३			१	१			५
अन्य	३,०८७	५०५	३,६८९	२,२७३	१,३२५	४,६२९	४,०७१	८८३	२,१२७	२२,५८९
विशेष क्षमता नभएको			३	११३				९६०		१,०७६
जम्मा	३,१४३	२,७८२	४,८५९	२,६२०	३,३२७	६,३१८	५,६२५	२,७२४	४,४५९	३५,८५७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेको कुल जनसंख्या मध्ये जम्मा ३४,७८१ जनसंख्यामा कुनै न कुनै किसिमको विशेष सीप वा दक्षता भएको देखिन्छ । यो गाउँपालिकाको ५ वर्षभन्दा माथिको कूल जनसंख्याको ९७ प्रतिशत हो । यी मध्ये सबैभन्दा बढी सीप वा दक्षता भएको जनसंख्या कृषि, पशुपालन, माछापालन र मौरीपालन सम्बन्धी सीप र तालिम हासिल गरेको ७,७९२ छ भने दोस्रोमा शिक्षण सिकाई सम्बन्धी सीप हासिल गरेको जनसंख्या २,१८२ जना रहेको छ । तेस्रोमा सवारी चालक सम्बन्धी सीप हासिल गरेको जनसंख्या १,२३२ जना र सिकर्मी/डकर्मी सम्बन्धी २४९ रहेका छन् । यी बाहेक जुत्ता, चप्पल बनाउने, छपाइ सम्बन्धी, प्लम्बिङ सम्बन्धी, साहित्य श्रृजना तथा इन्जिनियरिङ सम्बन्धी डिजाइन गर्नेको संख्या नगण्य रहेको छ । समग्रमा हेर्दा कुनैपनि प्रकारको सीप वा दक्षता हुनु आफैमा राम्रो भएतापनि गाउँपालिकामा आधुनिक समाजमा आवश्यक पर्ने खालका विशेष सिपहरू तथा विश्वविद्यालयबाट प्राज्ञिक सर्टिफिकेट (प्रमाणपत्र) लिएर तयार भएको दक्ष जनशक्ति जस्तै डाक्टर, इन्जिनियर, मेकानिक्स, विषयगत विशेषज्ञहरूको संख्या अत्यन्त न्यून देखिन्छ । दक्ष जनशक्तिको आयस्तर उच्च हुने हुनाले विकास निमार्णमा सहयोग पुग्नुका सबै उक्त जनशक्तिको जीवनयापन गुणस्तरीय हुन्छ । यस प्रकारको जनशक्तिले दिगो विकासमा प्रत्यक्ष भूमिका खेल्दछ । गाउँपालिकामा करीब ८० प्रतिशत जनसंख्या अदक्ष वा अर्धदक्ष हुनाले गाउँपालिकाको दिगो विकासमा ठूलो प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ । साथै मानव संसाधन विकासलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्नुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.२.१५ शैक्षिक क्षेत्रमा देखिएका समस्याहरू

विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु : विद्यार्थीहरू प्राथमिक तह पुरा नगर्दै विद्यालय छाड्ने, विभिन्न किसिमका छात्रवृत्ति उपलब्ध गराइएको भएता पनि दलित, आदिवासीहरूको विद्यालय छाड्ने प्रवृत्ति उच्च हुनु शैक्षिक विकासको बाधकको रुपमा देखिएको छ ।

कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनु : प्राथमिक तहको विद्यार्थीहरूको तथ्याङकलाई आधार मानेर हेर्दा कक्षा दोहोऱ्याउने प्रवृत्ति बढी हुनुले शैक्षिक गुणस्तर सुधारको आवश्यकतालाई इङ्गित गरेको छ ।

दलित, आदिवासी जनजाती भर्नादर न्यून हुनु : विपन्न, दलित, आदिवासी जनजातीको भर्नादर न्यून हुनु गाउँपालिकाको शैक्षिक विकासको चुनौतीको रुपमा रहेको छ ।

दलित, आदिवासी जनजाती विद्यालय छाड्ने दर : गाउँपालिकाको औषत विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनुको मुख्य कारण आदिवासी र दलितहरूको विद्यालय छाड्ने दरमा वृद्धि हुनु हो ।

विद्यालयहरू आर्थिक रुपले कमजोर हुनु : नेपाल सरकारबाट प्राप्त सीमित अनुदान तथा विद्यालय व्यवस्थापन समितिले समेत आवश्यक श्रोत जुटाउन नसकेको कारणले बहुसंख्यक विद्यालयहरूको आर्थिक स्थिति निकै कमजोर देखिन्छ । दुर्बल आर्थिक अवस्थाले गर्दा शैक्षिक सामग्री जुटाउन तथा अन्य अतिरिक्त क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्न बाधा पुगेको देखिन्छ ।

अभिभावकहरू चनाखो नहुनु : बालबालिकाहरूको शैक्षिक प्रगतिबारे अभिभावकहरूको चासो कम हुनु तथा विद्यालयद्वारा समेत बालबालिकाहरूको स्थितिबारे अभिभावकलाई जानकारी नदिइनुले पनि शैक्षिक गुणस्तरमा नकारात्मक प्रभाव पारेको देखिन्छ ।

शिक्षक दरबन्दी कम हुनु : दरबन्दी अनुसार शिक्षकको कमी हुनु तथा केही समयका लागि कुनै शिक्षकको अनुपस्थिति हुँदा कक्षाहरू खाली रहने गरेको देखिन्छ । यसरी शिक्षकहरू तालिममा जाँदा, सुत्केरी बिदा वा सञ्चित बिदामा रहँदा विद्यालयले अल्पकालित शिक्षकको व्यवस्था गर्न सक्ने प्रावधान रहेको छैन । एकातिर नेपाल सरकारबाट आवश्यक दरबन्दी अनुसार शिक्षक उपलव्ध गराउन नसक्नु अर्कोतर्फ स्थानीय निकाय एवम् व्यवस्थापन समितिले त्यसको आवश्यक व्यवस्था गर्न नसक्नु आदि कारणले गर्दा आवश्यक प्रतिफल प्राप्त गर्न सकिएको देखिँदैन ।

राजनीतिकरण हुनु : विभिन्न राजनीतिक पार्टीहरूले शिक्षकहरूको संगठनहरू मार्फत शिक्षकहरूलाई आफ्नो पार्टीको स्वार्थ पूरा गर्न प्रयोग गरिरहेको देखिएको छ । राजनीतिक पार्टीहरूको दबावका कारण शिक्षकहरूमाथि अनुशासनको कारवाही समेत गर्न नसकेको पाइएको छ । यस बाहेक व्यवस्थापन समितिले समेत शिक्षकहरूलाई आफ्नो दलगत स्वार्थ परिपूर्ति गर्ने साधनका रुपमा प्रयोग गर्दै आएको देखिएको छ ।

शिक्षकहरूमा प्रतिबद्धताको कमी : शिक्षकहरूले शिक्षण पेशालाई आत्मसात गर्न नसक्नु तथा विद्यार्थीले प्राप्त गर्ने प्रतिफलको जिम्मेवारी लिन नसक्नु पनि शैक्षिक प्रगतिको बाधकको रुपमा देखा परेको छ । प्राय: पठन-पाठन समयमा पुरा नहुनु समेत मुख्य समस्याको रुपमा देखिएको छ ।

आधुनिक प्रविधिको प्रयोग नहुनु : सूचना तथा प्रविधिको क्षेत्रमा आएका अत्याधुनिक परिवर्तन र सुविधाबाट बहुसंख्यक विद्यालयहरू बञ्चित हुनु पनि शैक्षिक विकासमा बाधा पुगेको देखिन्छ । प्राय: धेरै विद्यार्थी र शिक्षकहरू कम्प्युटर र इन्टरनेटको प्रयोगको सुबिधाबाट बञ्चित रहेका छन् ।

७.३ स्वास्थ्य

नेपालको प्रदेश ३ अन्तर्गत भित्रि मधेशमा अवस्थित मनहरी गाउँपालिकाको स्वास्थ्य अवस्था र स्वास्थ्य सेवामा मध्यम पहुँच देखिन्छ । गाउँपालिकामा १ वटा स्वास्थ्य चौकी र १ वटा प्राथमिक स्वास्थ्य केन्द्र सरकारी माहतका स्वास्थ्य संस्थाहरू हुन् भने गाउँपालिकामा सञ्चालित अन्य निजी फार्मेसी, क्लिनिक तथा पोलिक्लिनिक जस्ता स्वास्थ्य संस्थाहरूले सेवा पुऱ्याईरहेका छन् । ग्रामीणस्तरमा उपचारात्मक स्वास्थ्य स्थिति सामान्य रहेको छ भने गाउँपालिकाको

केन्द्र तथा बजार क्षेत्रमा निजी तथा सरकारी स्वाथ्य संस्थाको पहुँच ग्रामीण भेग भन्दा सहज देखिन्छ । यद्यपि गाउँपालिकाको आवश्यक भौतिक पूर्वाधार तथा दरबन्दी अनुसार स्वास्थ्यकर्मीहरू छैनन्।

स्वास्थ्य तथा जनसंख्या मन्त्रालयको सर्भेक्षण अनुसार करिब आधाजति जनसंख्याले गैरसरकारी तथा निजी क्षेत्रबाट स्वास्थ्य सेवा लिएको देखिन्छ। आर्थिक स्थिति मजबुत भएका तथा पहूँचवाला व्यक्तिहरू मात्र यस किसिमको सेवा उपभोग गर्न सफल भएको पाइन्छ।

यस क्षेत्रमा आपतकालिन प्रसुती सेवा (Emergency Obstetric Care) को कमीको कारणले गर्दा उत्पन्न हुने परिस्थिति नै मातृमृत्यदर (Maternal Mortality) को सबैभन्दा प्रमुख कारण बनेको छ। समस्याको पहिचान गर्ने सन्दर्भमा ज्ञानको कमी, लक्षणहरूको (Symptoms) गम्भीरता सम्बन्धि बुझाइमा कमी, औषधी उपचार प्रणाली (Medical System) माथिको विश्वासमा कमी, स्वास्थ्य सेवाका लागि लामो यात्रा गर्नुपर्ने सेवाको लागत, परम्परागत विश्वास, आदिका स्वास्थ्य क्षेत्रका समस्याहरु हुन् ।

गाउँपालिकामा रहेको स्वास्थ्य केन्द्रमा विशेषज्ञ चिकित्सकहरूको (Medical Officers) संख्यामा कमी रहेको छ। दरबन्दी अनुसार डाक्टर लगायत स्वास्थ्यकर्मीहरू उपलब्ध हुन सकेको छैन। अस्पतालमा हालसम्म अवस्ट्रेटीसियन (Obstetrician) वा अनेस्थेसिओलोजिस्ट (Anaesthesiologist) छैनन् र पर्याप्त मात्रामा औषधीको आपुर्ति हुँदैन।

स्वास्थ्य संस्थाहरूमा औषधीको कमी मुख्य समस्याको रुपमा रहेको देखिन्छ । दुर्गम वडाहरूमा बस्ने परिवारहरूले स्वास्थ्य सेवाका लागि धेरै समय खर्चिनु पर्ने बाध्यता छ भने वर्षातको समयमा अझ कठिनाई झेल्नु पर्ने अवस्था छ।

७.३.१ गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्था

तालिका नं. ११५ : गाउँपालिकामा रहेका स्वास्थ्य संस्थाहरूको विवरण

क्र.सं.	स्वास्थ्य सेवा	संख्या	ठेगाना	बेड संख्या
१	जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय	०		
२	सरकारी अस्पताल	०		
३	प्रसुती गृह	०		
४	वाल अस्पताल	०		
५	आयुर्वेद अस्पताल	०		
६	प्राकृतिक चिकित्सा	०		
७	स्वास्थ्य चौकी	१	मनहरी ३	
८	प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा केन्द्र	१	मनहरी ७	३
९	निजी अस्पताल	०		
१०	फार्मेसी	११	मनहरी गा.पा. भरी	

क्र.सं.	स्वास्थ्य सेवा	संख्या	ठेगाना	बेड संख्या
११	चिकित्सक संख्या	३	प्रा.स्वा.के. ३ निजी १	
१२	क्लिनिक	३	मनहरी ७	
१३	बर्थिंङ सेन्टरः	२	मनहरी ३ र ७	
१४	पोलि क्लिनिक	१	मनहरी ७	
१५	भिसीटी केन्द्र संख्याः	१	मनहरी ७	
१६	महिला स्वयम सेविका संख्या :	१९	मनहरी गा.पा. भरी	
१७	टी.भी उपचार केन्द्र	२	मनहरी ३ र ७	
१८	बि.ओ.सी.(आधारभुत)	१	मनहरी ७	
१९	सामुदायिक स्वास्थ्य सेवा ईकाइ	१	मनहरी ५	

स्रोत : मनहरी गाउँपालिका कार्यालय, मकवानपुर २०७४

७.३.२ महिला स्वास्थ्य स्वयंसेविकाहरू

सन् १९९० देखि तराईमा जम्मा ४०० जनसंख्याको आधारमा महिला स्वास्थ्य स्वयंसेवीकाहरू छनौट गर्ने प्रावधान रहेको थियो। नेपाल सरकारको राष्ट्रिय स्वास्थ्य नीति अनुसार सन् २००० को प्रारम्भमा नै छनौट भएका महिला स्वास्थ्य स्वंयसेविकाहरूले उपचारात्मक, प्रबर्द्धनात्मक तथा प्रतिकारात्मक स्वास्थ्य सेवामा उल्लेखनीय काम गर्दै आएका छन्। मनहरी गाउँपालिकामा १९ वटा महिला स्वयम सेविकाहरू कार्यरत रहेका छन्।

७.३.३ गााउँघर क्लिनीक र नियमित खोप

खोप तथा मासिक क्लिनिकहरू सञ्चालन गर्नको लागि हरेक गाउँपालिकाले विभिन्न स्थानहरूको पहिचान गर्दछ। गाउँपालिकाका विभिन्न स्थानमा गाउँघर क्लिनिक कार्यक्रम संचालन भएको पाइएको छ। यी स्थानहरूमा आश्विन महिना बाहेक क्लिनिकहरूलाई नियमित रुपमा सञ्चालन गरिएको देखिन्छ। यद्यपी तिनीहरूलाई खटाइएको कर्मचारीहरूको नियमित उपस्थिति भने कम पाइएको छ भने औषधीको आपुर्ति पनि उपलब्ध छैन। शारिरिक वृद्धिको लेखाजोखा जस्ता अन्य सेवाहरू स्वास्थ्य चौकीको तहमा मात्र उपलब्ध गराइन्छ। गाउँपालिकामा नियमित खोप कार्यक्रम नियमित रुपमा नै चालु रहेको छ तथा यसले ढाक्ने लक्षित वर्ग पनि बढ्दो क्रममा पाइएको छ। ६ किसिमका विभिन्न प्राणघातक रोगहरूबाट बचाउनका लागि बच्चा जन्मेको १ वर्षभित्र ११ वटा खोप पुरा लगाइसक्नु पर्दछ।

७.३.४ एच. आई. भी./एड्सको अवस्था

सन् १९८८ मा पहिलो संक्रमण भेटिएपछि नेपालमा एच.आई.भी.को प्रकोप विस्तारै बालबालिकामा पनि फैलिन थालेको छ। बालबालिका समेत यो समस्याबाट प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्षरुपमा प्रभावित हुदै गएका छन्। हाल नेपालमा एचआईभी संक्रमित बालबालिकाको संख्या उल्लेख्य रहेको छ। राष्ट्रिय एड्स तथा यौन रोग नियन्त्रण केन्द्रका अनुसार २०७१ को साउन महिना सम्म नेपालमा भेटिएका जम्मा २२,९९४ एच.आइ.भी.संक्रमण मध्ये १६१८ जना १५ वर्ष मुनिका बालबालिकामा एच.आइ.भी. संक्रमण भेटिएको छ। भारतलगायतका अन्य मुलुकमा कामको खोजीमा

जाने अभ्यास, बढ्दो रुपमा भइरहेको देह व्यापार, चेलीबेटी बेचविखन, सुईद्वारा लागुपदार्थको प्रयोग, अशिक्षा र गरिबीजस्ता सामाजिक समस्याले एच.आइ.भी.को प्रकोप बढाउनमा भूमिका खेलिरहेका छन्। जिल्ला एड्स समन्वय शाखाको तथ्याङ्क अनुसार मकवानपुर जिल्ला पनि एच.आई.भी./एड्सको जोखिममा रहेको छ। यद्यपि गाउँपालिकामा एच.आइ.भी. संक्रिमितको संख्या उपलब्ध छैन।

७.३.४ परिवार नियोजनको साधनको प्रयोग

तालिका नं. ११६ :परिवार नियोजनको साधनको प्रयोगकर्ताहरूको विवरण

समय	विवरण	हालका प्रयोगकर्ताहरू			नयाँ प्रयोगकर्ताहरू		
		ईम्पाल्ट	कण्डम	डिपो	डिपो	ईम्पाल्ट	पिल्लस
२०७३ साउन	मनहरी गाउँपालिका	१५	७००	४६७	८	१५९	१२९
२०७३ भदौ	मनहरी गाउँपालिका	६	१ ५००	५२०	३४	१८४	२६
२०७३ असोज	मनहरी गाउँपालिका	४	१ ५००	५२०	२३	१९०	१४८
२०७३ कार्तिक	मनहरी गाउँपालिका	७	६००	४६०	२२	१९७	१०१
२०७३ मंसिर	मनहरी गाउँपालिका	१८	८००	४४०	२९	१९९	९०
२०७३ पुस	मनहरी गाउँपालिका	३२	७००	४३५	२७	२२८	९६
२०७३ माघ	मनहरी गाउँपालिका	१४	९००	४६५	४२	२३६	१२४
२०७३ फागुन	मनहरी गाउँपालिका	७१	१ ५००	४२३	२७	२४१	९८
२०७३ चैत	मनहरी गाउँपालिका	११	१ ०००	४७१	४४	२४८	९६
२०७४ बैशाख	मनहरी गाउँपालिका	१	१ २००	४०९	४३	१४९	१०२
२०७४ जेठ	मनहरी गाउँपालिका	३	१ ५००	४६५	३०	१६०	९८
२०७४ असार	मनहरी गाउँपालिका	५	२ २००	४१२	४१	१६८	७५
जम्मा		१८७	३७००	५४८७	३७०	२३५९	११८३

७.३.५ सुरक्षित मातृत्वको अवस्थाको विवरण

बालबालिकालाई गर्भमा रहँदा देखि र जन्मेपछि स्याहार तथा रेखदेख गर्न सकिएन भने उनीहरू विभिन्न रोगबाट संक्रमित हुने जोखिम हुन्छ। गर्भमा रहँदा मूलत: आमाको उमेर, पोषण, आराम, मादक तथा सुर्तिजन्य पदार्थको सेवन लगायतका अवस्थाले बालबालिकाको स्वास्थ्य निर्भर रहन्छ। बालबालिका स्वस्थ जन्मनका लागि गर्भवती महिलाले कम्तीमा पनि चारपटक नियमित स्वास्थ्य जाँच गराउनुपर्दछ र आवश्यक खोप (टि.टि) तथा आइरन, भिटामिन चक्कीहरू नियमित सेवन गर्नुपर्दछ। कम उमेरमै गर्भवती हुँदा आमा र शिशु दुवैको स्वास्थ्यमा हानिनोक्सानी पुग्ने भएकाले सरकारले कानुनी रुपमा विवाह गर्ने न्यूनतम उमेर २० वर्ष तोकेको छ। तर १७ प्रतिशत किशोरीहरू १५ देखि १९ वर्ष उमेरमा गर्भवती भएका वा आमा भइसकेका हुन्छन् (नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११)।

सरकारले स्वास्थ्य सेवा विभागमार्फत सुरक्षित मातृत्व तथा नव शिशु स्वास्थ्यका लागि समुदायमा आधारित कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेको छ। यसले आमा र बालबालिकाको मृत्युदर घटाउन धेरै मद्दत पुऱ्याएको छ। तर पनि

उक्त सेवाहरू कार्यक्रम केन्द्रित भएका कारण सबै लक्षित वर्गमा अझै पुग्न सकेको देखिँदैन। यस गाउँपालिकाको सुरक्षित मातृत्व सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. ११७ : सुरक्षित मातृत्व विवरण

विवरण	आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या	७७०	८२५	९१३
प्रोटोकल अनुसार पहिलो पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या	५४१	६६३	६७३
प्रोटोकल अनुसार ४ पटक गर्भवति जाँच सेवा लिनेको संख्या	२४५	१९१	३४५
दक्ष प्रसुतिकर्मीबाट (डाक्टर, नर्स, तालिम प्राप्त अ.न.मी.) प्रसुति गराएको जम्मा संख्या	२२५	२२८	१९१
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति भएको संख्या		२२८	१९१
स्वास्थ्य संस्थामा प्रसुति भएका जातजाति अनुसारको संख्या			
प्रोटोकल अनुसार ३ पटक सुत्केरी जाँच गरेको संख्या	२२६	२०७	२९१
सुरक्षित गर्भपतन सेवा			५८

स्रोत : जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, मकवानपुर २०७४

७.३.६ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जन्म दिएका सन्तानहरुको आधारमा जसंख्याको विवरण

तालिका नं. ११८ : १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जन्म दिएका सन्तानहरुको आधारमा जसंख्याको विवरण

विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा संख्या
	१५-१९ वर्षका महिलाको संख्या	२०-२४ वर्षका महिलाको संख्या	२५-२९ वर्षका महिलाको संख्या	३०-३४ वर्षका महिलाको संख्या	३५-३९ वर्षका महिलाको संख्या	४०-४४ वर्षका महिलाको संख्या	४५-४९ वर्षका महिलाको संख्या	
शिशु नभएको	३२७	६५९	५२२	३८१	३१४	२८९	२८८	२,७८०
१ शिशु	१३२	६३६	४२३	१७६	५९	५९	६६	१,५५१
२ शिशु	१९	२६७	५७०	४५९	३०१	१८७	१३२	१,९३५
३ शिशु	२	४२	१५४	२६२	२४३	२२०	१७१	१,०९४
४ शिशु		१०	४६	१२५	१३२	१५९	१३९	६११
५ शिशु		१	६	३७	४८	६६	७५	२३३
६ शिशु			५	१०	१८	२४	३३	९०
७ शिशु				२	६	१८	२६	५२
८ वा ८ भन्दा बढी शिशु				२	२	११	१६	३१
जम्मा	४८०	१,६१५	१,७२६	१,४५४	१,१२३	१,०३३	९४६	८,३७७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

७.३.७ १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जन्म दिएका सन्तानहरुको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण

तालिका नं. ११९ : १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विभिन्न उमेर समूहका विवाहित महिलाहरुले जन्म दिएका सन्तानहरुको आधारमा जनसंख्याको वडागत विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्षका महिलाको संख्या	२०-२४ वर्षका महिलाको संख्या	२५-२९ वर्षका महिलाको संख्या	३०-३४ वर्षका महिलाको संख्या	३५-३९ वर्षका महिलाको संख्या	४०-४४ वर्षका महिलाको संख्या	४५-४९ वर्षका महिलाको संख्या	
१	शिशु नभएको	२०	४६	३९	३५	२९	२२	४६	२३७
	१ शिशु	४	५०	३२	७	६	२	१०	१११
	२ शिशु		२५	४८	४४	३०	१५	१५	१७७
	३ शिशु			११	२३	२३	१३	२०	९०
	४ शिशु		१	४	१२	१४	१०	११	५२
	५ शिशु				५		६	३	१४
	६ शिशु				१			३	४
	७ शिशु				१				१
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु	२४	१२२	१३४	१२८	१०२	६८	१०८	६८६
२	शिशु नभएको	३१	९२	७७	७७	५९	६४	४५	४४५
	१ शिशु	८	२७	६	४			३	४८
	२ शिशु	१	६	१३	१	१	१		२३
	३ शिशु		८	८	३		२	३	२४
	४ शिशु			१	२	२	१	५	११
	५ शिशु				५	२	१		८
	६ शिशु							२	२
	७ शिशु					२			२
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु						२		२
	जम्मा	४०	१३३	१०५	९२	६६	७१	५८	५६५
३	शिशु नभएको	४८	८३	७२	५७	४२	२६	४६	३७४
	१ शिशु	२३	८३	६५	१७	९	६	२	२०५
	२ शिशु	३	३५	८०	६७	३४	२४	१७	२६०
	३ शिशु		५	१६	२८	२५	३२	२५	१३१
	४ शिशु		२	४	१४	२०	२८	२५	९३
	५ शिशु				१	७	१२	१९	३९
	६ शिशु			३	१	६	३	१३	२६
	७ शिशु						७	५	१२

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्षका महिलाको संख्या	२०-२४ वर्षका महिलाको संख्या	२५-२९ वर्षका महिलाको संख्या	३०-३४ वर्षका महिलाको संख्या	३५-३९ वर्षका महिलाको संख्या	४०-४४ वर्षका महिलाको संख्या	४५-४९ वर्षका महिलाको संख्या	
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु					१	३	५	९
	जम्मा	७४	२०८	२४०	१८५	१४४	१४१	१५७	१,१४९
४	शिशु नभएको	२५	२७	१०	९	८	८	१०	९७
	१ शिशु	१०	५५	१९	७	४	५	५	१०५
	२ शिशु	१	४०	४०	२५	१८	१७	१५	१५६
	३ शिशु		७	२२	३६	२४	२९	१२	१३०
	४ शिशु			१०	९	११	१७	९	५६
	५ शिशु			१	५	५	५	५	२१
	६ शिशु				१	३	३		७
	७ शिशु				२	१	१		४
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु				१			१	२
	जम्मा	३६	१२९	१०२	९५	७४	८५	५७	५७८
५	शिशु नभएको	२६	४५	२०	३	६	१	२	१०३
	१ शिशु	१४	७६	४६	२०	९	८	१०	१८३
	२ शिशु	३	३२	५७	५५	४१	२५	२८	२४१
	३ शिशु	१	२	१३	३१	३३	२५	२६	१३१
	४ शिशु		१	४	१४	११	१३	२१	६४
	५ शिशु			२	१	८	७	९	२७
	६ शिशु				३	१	३	३	१०
	७ शिशु						५	२	७
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु						१	१	२
	जम्मा	४४	१५६	१४२	१२७	१०९	८८	१०२	७६८
६	शिशु नभएको	६२	७४	४२	८	९	११	८	२१४
	१ शिशु	४२	१२७	९४	३८	११	१०	१३	३३५
	२ शिशु	६	६३	१५०	१०१	५३	३२	१७	४२२
	३ शिशु		११	४७	६५	६१	४९	३३	२६६
	४ शिशु		४	१६	४१	३२	४७	२९	१६९
	५ शिशु		१	३	१६	१०	२२	१७	६९
	६ शिशु			२	३	६	८	५	२४
	७ शिशु					३	३	१७	२३

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्षका महिलाको संख्या	२०-२४ वर्षका महिलाको संख्या	२५-२९ वर्षका महिलाको संख्या	३०-३४ वर्षका महिलाको संख्या	३५-३९ वर्षका महिलाको संख्या	४०-४४ वर्षका महिलाको संख्या	४५-४९ वर्षका महिलाको संख्या	
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु					१	५	५	११
	जम्मा	११०	२८०	३५४	२७२	१८६	१८७	१४४	१,५३३
७	शिशु नभएको	३७	९६	४४	१०	१२	१२	१२	२२३
	१ शिशु	१९	१४३	११८	६५	१०	२४	१४	३९३
	२ शिशु	२	४०	११४	१०२	८२	४८	२५	४१३
	३ शिशु	१	४	२४	४२	४९	४१	३३	१९४
	४ शिशु		२	५	२४	३२	३०	२१	११४
	५ शिशु				३	८	४	१२	२७
	६ शिशु				१	२	३	४	१०
	७ शिशु						१		१
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु							२	२
	जम्मा	५९	२८५	३०५	२४७	१९५	१६३	१२३	१,३७७
८	शिशु नभएको	३७	१११	११९	१००	९३	८०	५७	५९७
	१ शिशु	३	४	२		२	१	१	१३
	२ शिशु			७	४	१			१२
	३ शिशु			२	३	१		१	७
	४ शिशु					१	१		२
	५ शिशु					१	१		२
	६ शिशु						१		१
	जम्मा	४०	११५	१३०	१०७	९९	८४	५९	६३४
९	शिशु नभएको	४१	८५	९९	८२	५६	६५	६२	४९०
	१ शिशु	९	७१	४१	१८	८	३	८	१५८
	२ शिशु	३	२६	६१	६०	४१	२५	१५	२३१
	३ शिशु		५	११	३१	२७	२९	१८	१२१
	४ शिशु			२	९	९	१२	१८	५०
	५ शिशु				१	७	८	१०	२६
	६ शिशु						३	३	६
	७ शिशु						१	२	३
	८ वा ८ भन्दा बढी शिशु							२	२
	जम्मा	५३	१८७	२१४	२०१	१४८	१४६	१३८	१,०८७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका ८,३७७ जना १५ देखि ४९ वर्ष भित्रका विवाहित महिलाहरूको विभिन्न उमेर समूह अनुसार लिइएको तथ्याङ्क अनुसार २ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिने महिलाहरूको संख्या सबैभन्दा धेरै अर्थात १,९३५ जना भएको पाइयो । १ जना जिवित शिशु जन्माएका २०-२४ वर्ष उमेर समूहका महिलाको संख्या ६३६ रहेको छ । दोस्रोमा २ जना जिवित शिशु जन्माएर ३०-३४ वर्ष उमेर समूहका ५७० महिलाहरू रहेका छन् । ८ वा ८ भन्दा बढी जिवित शिशु जन्माउने ४५-५९ वर्षका महिलाहरूको संख्या समेत १६ जना र कुल ३१ जना हुनुले धेरै बच्चा जन्माउने विगतको प्रवृति पाको उमेर समूहका महिलाहरूमा अवशेषका रुपमा रहेको पाइयो । १ देखि ३ वटा जिवित शिशुलाई जन्मदिनेको संख्या भने सबैभन्दा बढी रहेको छ । यो तथ्याङ्कबाट क्रमशः गाउँपालिकाको परिवारको औषत आकारमा अर्थात महिलाको खुद प्रजनन् दर घट्दै गैरहेको पाइन्छ । परिवार नियोजन कार्यक्रमको प्रभावकारीता, प्रजनन् स्वास्थमा आएको चेतना र शिक्षाको सामाजिक र पारिवारिक जागरणमा परेको सकारात्मक प्रभावका कारण परिवारको आकार घट्ने क्रममा रहेको पाइन्छ । यस तथ्याङ्कको अर्कोपक्ष भनेको सन्तान नै नभएका महिलाहरूको जनसंख्या हो । उदाहरणका लागि ४५ वर्ष देखि ४९ वर्षको उमेर पुगिसक्दा एउटा जिवित सन्तान समेत नजन्माएका महिलाको संख्या २८८ रहेको छ । सबै उमेर समूहको तथ्याङ्क भने २,७८० जना रहेको छ । मुख्यतया महिलाको प्रजनन् स्वास्थमा भएको जटिलता, प्रजनन् स्वास्थ्य बारेको चेतनाको कमी, औषधोपचारमा पहुँचको कमी, पोषणको कमी, वंशाणुगत कारण आदिले महिलामा बाँझोपन आउन सक्ने तथ्यलाई मनन् गरी त्यसतर्फ उचित कदम चाल्नु पर्ने देखिन्छ । महिलामा बाँझोपन हुँदा देखा पर्ने महिला हिंसा तथा नकारात्मक सामाजिक व्यवहारले लैङ्गिक हिंसा बढाएको तथ्य हामी सामु रहेको छ । वडागत विस्तृत विवरण तथा समग्र विवरण तलका दुईवटा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

७.३.८ उमेर समूह अनुसार आमाहरूले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरूको समग्र विवरण

तालिका नं. १२० : उमेर समूह अनुसार आमाहरूले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरूको समग्र विवरण

विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
जिवित जन्म भएका जम्मा	१७६	१,३४१	२,२६९	२,६५७	२,३२५	२,४२२	२,२९५	१३,४८५
जिवित जन्म भएका छोरा	८६	६८३	१,१७९	१,३३८	१,२४२	१,३०६	१,२९६	७,१३०
जिवित जन्म भएका छोरी	९०	६५८	१,०९०	१,३१९	१,०८३	१,११६	९९९	६,३५५
हालसम्म जिवित जम्मा सन्तान	१७१	१,३३१	२,२३०	२,६४०	२,२९१	२,३५९	२,२२३	१३,२४५
हालसम्म जिवित छोरा	८३	६७७	१,१५९	१,३२९	१,२२६	१,२७४	१,२६४	७,०१२
हालसम्म जिवित छोरी	८८	६५४	१,०७१	१,३११	१,०६५	१,०८५	९५९	६,२३३
जिवित जन्मिएर हाल मृत्यू भैसकेका जम्मा सन्तान	५	१२	३९	१७	३४	६३	७१	२४१

जिवित जन्मिएर हाल मृत्यू भैसकेका छोरा	३	८	२०	९	१६	३२	३२	१२०
जिवित जन्मिएर हाल मृत्यू भैसकेका छोरी	२	४	१९	८	१८	३१	३९	१२१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

७.३.९ उमेर समूह अनुसार आमाहरूले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरूको वडागत समग्र विवरण

तालिका नं. १२१ : उमेर समूह अनुसार आमाहरूले जन्माएका मृत तथा हालसम्म जिवित शिशुहरूको वडागत समग्र विवरण

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	४	१०४	१७७	२५१	१९१	१४१	१७७	१,०४५
	जन्मेको बच्चा बालक	०	५९	९४	११९	११७	८७	१०४	५८०
	जन्मेको बच्चा बालिका	४	४५	८३	१३२	७४	५४	७३	४६५
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	४	१०४	१७७	२५१	१९०	१४१	१७६	१,०४३
	जिवित बालक	०	५९	९४	११९	११६	८७	१०३	५७८
	जिवित बालिका	४	४५	८३	१३२	७४	५४	७३	४६५
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	०	०	०	१	०	१	२
	बालकको मृत्यु भएको	०	०	०	०	१	०	१	२
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	०	०	०	०	०	०	०
२	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	१०	६३	६०	४८	३४	३५	४४	२९४
	जन्मेको बच्चा बालक	५	३०	२७	२९	२३	२३	३७	१७४
	जन्मेको बच्चा बालिका	५	३३	३३	१९	११	१२	७	१२०
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	१०	६३	६०	४७	३४	३५	४४	२९३
	जिवित बालक	५	३०	२७	२८	२३	२३	३७	१७३
	जिवित बालिका	५	३३	३३	१९	११	१२	७	१२०
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	०	०	१	०	०	०	१
	बालकको मृत्यु भएको	०	०	०	१	०	०	०	१
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	०	०	०	०	०	०	०

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
३	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	२९	१७६	३०७	३०२	३११	४१४	४६५	२,००४
	जन्मेको बच्चा बालक	१५	८४	१६१	१६०	१५६	१९१	२३७	१,००४
	जन्मेको बच्चा बालिका	१४	९२	१४६	१४२	१५५	२२३	२२८	१,०००
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	२७	१७५	२८२	२९७	३०६	३९३	४३६	१,९१६
	जिवित बालक	१३	८४	१५०	१५९	१५५	१८३	२२६	९७०
	जिवित बालिका	१४	९१	१३२	१३८	१५१	२१०	२१०	९४६
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	२	१	२५	५	५	२१	२९	८८
	बालकको मृत्यु भएको	२	०	११	१	१	८	११	३४
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	१	१४	४	४	१३	१८	५४
४	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	१२	१५६	२१०	२५६	२०६	२४४	१४०	१,२२४
	जन्मेको बच्चा बालक	८	८५	१०५	१२९	१००	१४४	१०३	६७४
	जन्मेको बच्चा बालिका	४	७१	१०५	१२७	१०६	१००	३७	५५०
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	१२	१५१	२१०	२५५	२०६	२४२	१४०	१,२१६
	जिवित बालक	८	८१	१०५	१२८	१००	१४२	१०३	६६७
	जिवित बालिका	४	७०	१०५	१२७	१०६	१००	३७	५४९
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	५	०	१	०	२	०	८
	बालकको मृत्यु भएको	०	४	०	१	०	२	०	७
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	१	०	०	०	०	०	१
५	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	२३	१५०	२२५	३०२	२८०	२८१	३१३	१,५७४
	जन्मेको बच्चा बालक	११	७४	१०८	१५०	१६०	१५३	२००	८५६
	जन्मेको बच्चा बालिका	१२	७६	११७	१५२	१२०	१२८	११३	७१८
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	२३	१४८	२२३	३०२	२७५	२६९	३०२	१,५४२
	जिवित बालक	११	७४	१०६	१५०	१५६	१४५	१९४	८३६
	जिवित बालिका	१२	७४	११७	१५२	११९	१२४	१०८	७०६

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	४	२	०	५	१२	१०	३३
	बालकको मृत्यु भएको	०	२	२	०	४	८	६	२२
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	२	०	०	१	४	४	११
६	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	५४	३०७	६२६	६९७	५४४	६३०	५४०	३,३९८
	जन्मेको बच्चा बालक	२७	१५०	३१३	३६८	२७६	३४४	२७७	१,७५५
	जन्मेको बच्चा बालिका	२७	१५७	३१३	३२९	२६८	२८६	२६३	१,६४३
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	५१	३०६	६१६	६८८	५३२	६०७	५२३	३,३२३
	जिवित बालक	२६	१४९	३०७	३६३	२७१	३३२	२६९	१,७१७
	जिवित बालिका	२५	१५७	३०९	३२५	२६१	२७५	२५४	१,६०६
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	३	१	१०	९	१२	२३	१७	७५
	बालकको मृत्यु भएको	१	१	६	५	५	१२	८	३८
	बालिकाको मृत्यु भएको	२	०	४	४	७	११	९	३७
७	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	२६	२४३	४३८	५१२	५०१	४०८	३४८	२,४७६
	जन्मेको बच्चा बालक	१५	१३५	२३९	२५८	२७६	२३२	१९२	१,३४७
	जन्मेको बच्चा बालिका	११	१०८	१९९	२५४	२२५	१७६	१५६	१,१२९
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	२६	२४३	४३७	५११	४९७	४०८	३४२	२,४६४
	जिवित बालक	१५	१३५	२३८	२५७	२७४	२३२	१९०	१,३४१
	जिवित बालिका	११	१०८	१९९	२५४	२२३	१७६	१५२	१,१२३
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	०	१	१	४	०	६	१२
	बालकको मृत्यु भएकृ	०	०	१	१	२	०	२	६
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	०	०	०	२	०	४	६
८	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	३	४	२२	१७	१६	१६	४	८२
	जन्मेको बच्चा बालक	२	३	१२	९	७	८	४	४५
	जन्मेको बच्चा बालिका	१	१	१०	८	९	८	०	३७

वडा नं.	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	३	४	२२	१७	१३	१६	४	७९
	जिवित बालक	२	३	१२	९	६	८	४	४४
	जिवित बालिका	१	१	१०	८	७	८	०	३५
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	०	०	०	३	०	०	३
	बालकको मृत्यु भएको	०	०	०	०	१	०	०	१
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	०	०	०	२	०	०	२
९	जन्मेको बच्चा दुबै लिङ्गको	१५	१३८	२०४	२७२	२४२	२५३	२६४	१,३८८
	जन्मेको बच्चा बालक	३	६३	१२०	११६	१२७	१२४	१४२	६९५
	जन्मेको बच्चा बालिका	१२	७५	८४	१५६	११५	१२९	१२२	६९३
	जिवित दुबै लिङ्ग भएका	१५	१३७	२०३	२७२	२३८	२४८	२५६	१,३६९
	जिवित बालक	३	६२	१२०	११६	१२५	१२२	१३८	६८६
	जिवित बालिका	१२	७५	८३	१५६	११३	१२६	११८	६८३
	बच्चाको मृत्यु दुबै लिङ्ग	०	१	१	०	४	५	८	१९
	बालकको मृत्यु भएको	०	१	०	०	२	२	४	९
	बालिकाको मृत्यु भएको	०	०	१	०	२	३	४	१०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका १५ देखि ४९ वर्षसम्मका विवाहित आमाहरूले जन्माएका कूल शिशुहरूको संख्या १३,४८५ रहेकोमा बालकको संख्या ७,१३० र बालिकाको संख्या ६,३५५ रहेको छ । तर यसमा हालसम्म जिवित बालबालिकाको संख्या भने १३,२४५ रहेको छ । त्यसमध्ये ७,०१२ बालक (पुरुष) र ६,२३३ बालिका (महिला) रहेका छन् । अर्थात जिवित जन्मेका १३,४८५ शिशुहरू मध्ये २४१ बालिबालिकाको मृत्यु भै सकेको छ । सामान्यतया यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा प्रतिहजार जिवित जन्मेका शिशुहरू मध्ये १८ जनाको हाराहारीमा मृत्यु हुने गर्छ । बच्चा गर्भमा रहँदा गर्भवतीको पूर्ण स्याहार तथा पोषण, शिशु जन्मदा प्रसुती सेवाको उपलब्धता तथा प्रभावकारीतामा कमी, नवजात शिशु र आमाको स्यहार, समग्र मातृशिशु पोषण, विभिन्न प्राणघातक रोग विरुद्धको खोपहरूको सुनिश्चिततामा कमी जस्ता कारणहरूले शिशु र बालबालिकाको मृत्यु हुनेगर्छ । दुर्घटना तथा अन्य दैवी प्रकोप बाहेक प्रजनन् स्वास्थ्यमा स्यहार पुऱ्याउँदा कम हुने जोखिमहरूलाई सजगता अपनाएमा

न्यूनिकरण गर्न वा नियन्त्रण गर्न सकिन्छ । तसर्थ यसतर्फ सम्बन्धित सबैको ध्यान जानु आवश्यक छ । उमेर समूह अनुसारको विवरणलाई हेर्दा ३५-३९ वर्षका महिलाहरूले सबैभन्दा धेरै बच्चाहरू जन्माएको पाइयो दोस्रो उमेर समूहमा ३० देखि ३४ वर्षका महिलाहरू रहेका छन् । बालबालिकाको मृत्युको प्रवृति हेर्दा ठूलो उमेर समूहका महिलाहरूले जन्माएका शिशुहरूको तुलनात्मक रुपमा बढी मृत्यु भएको तथ्याङ्कले देखाउँछ उदाहरणका लागि २० देखि २४ वर्षको उमेर समूहका महिलाहरूले जिवित जन्माएका कूल १३४१ शिशुहरू मध्ये १२ जनाको मृत्यु भएको छ भने ४५ देखि ४९ वर्षका महिलाहरूले जन्माएका कुल २,२९५ शिशुहरू मध्ये मृत्यु हुनेको संख्या ७१ रहेको छ । पाको उमेरमा बच्चा जन्माउँदा देखिने प्रजनन् सम्बन्धी जटिलताका कारण वा धेरै बच्चाहरू जन्माउँदा हुने जटिलताका कारण मृत्यु संख्या बढेको हुनसक्छ । समग्र तथा वडागत विवरण माथिका दुईवटा तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ । यसलाई तलको स्तम्भ चित्रबाट पनि स्पष्ट पार्न सकिन्छ ।

७.३.१० १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जिवित जन्माएका शिशुहरूको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण

तालिका नं. १२२ : १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाले जिवित जन्माएका शिशुहरूको लिङ्गका आधारमा, मृत्यु संख्या र हालको बसोबासको विवरण

वडा नं.	जम्मा छोरा	जम्मा छोरी	आमासँग बस्ने छोरा	आमासँग बस्ने छोरी	अन्य तरिकाले बस्ने छोरा	अन्य तरिकाले बस्ने छोरी	छोराको मृत्यु	छोरीको मृत्यु
१	५८०	४६५	५०३	४२७	७५	३८	२	०
२	१७४	१२०	१५७	११९	१६	१	१	०
३	१,००४	१,०००	८२९	६७८	१४१	२६८	३४	५४
४	६७४	५५०	५६७	५२५	१००	२४	७	१
५	८५६	७१८	७०३	६४१	१३३	६५	२२	११
६	१,७५५	१,६४३	१,५३९	१,२५८	१७८	३४८	३८	३७
७	१,३४७	१,१२९	१,२६५	१,०१२	७६	१११	६	६
८	४५	३७	४४	३५	०	०	१	२
९	६९५	६९३	५६८	५२६	११८	१५७	९	१०
जम्मा	७,१३०	६,३५५	६,१७५	५,२२१	८३७	१,०१२	१२०	१२१

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका विवाहित महिलाहरूले जिवित जन्माएका कूल १३,४८५ शिशुहरू मध्ये आफ्नै आमासँग बसिरहेका बालकको संख्या ६,१७५ तथा बालिकाको संख्या ५,२२१ रहेको छ भने आमासँग नभइ अन्य स्थानमा बसिरहेका बालकको संख्या ८३७ र बालिकाको संख्या १,०१२ रहेको छ । अर्कोतर्फ मृत्यु हुने बालकको संख्या १२० र बालिकाको संख्या १२१ रहेको छ । तथ्याङ्कले आमासँग बस्नबाट बञ्चित बालबालिका तथा मृत्यु हुने बालबालिकाको संख्या ठूलो रहेको देखाउँछ । पारिवारिक विग्रहका कारण बाबु आमाले पारपाचुके गर्नु, बालश्रम वा घरेलु कामदारका रुपमा देशका विभिन्न स्थानमा काम गर्न बाध्य हुनु, विगतमा द्वन्दका कारण वा अन्य कारणले अभिभावकको मृत्यु भई आमा वा बाबुले अर्को विवाह गर्नु जस्ता कारणले बालबालिकाले आमाको कोख छोड्नु पर्ने बाध्यता हुनसक्छ अर्कोतर्फ पोषण, खोप, स्वास्थ्य स्याहार तथा औषधोपचारको

अभावमा बालबालिकाको मृत्यु हुनसक्छ । यी सबै कारण वा अन्य कारणले यस गाउँपालिकामा मृत्यु हुने बालबालिका र आमाको साथ बेगर बस्ने बालबालिका संख्या धेरै भएकाले यसमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरू संवेदनशील हुनुपर्ने देखिन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

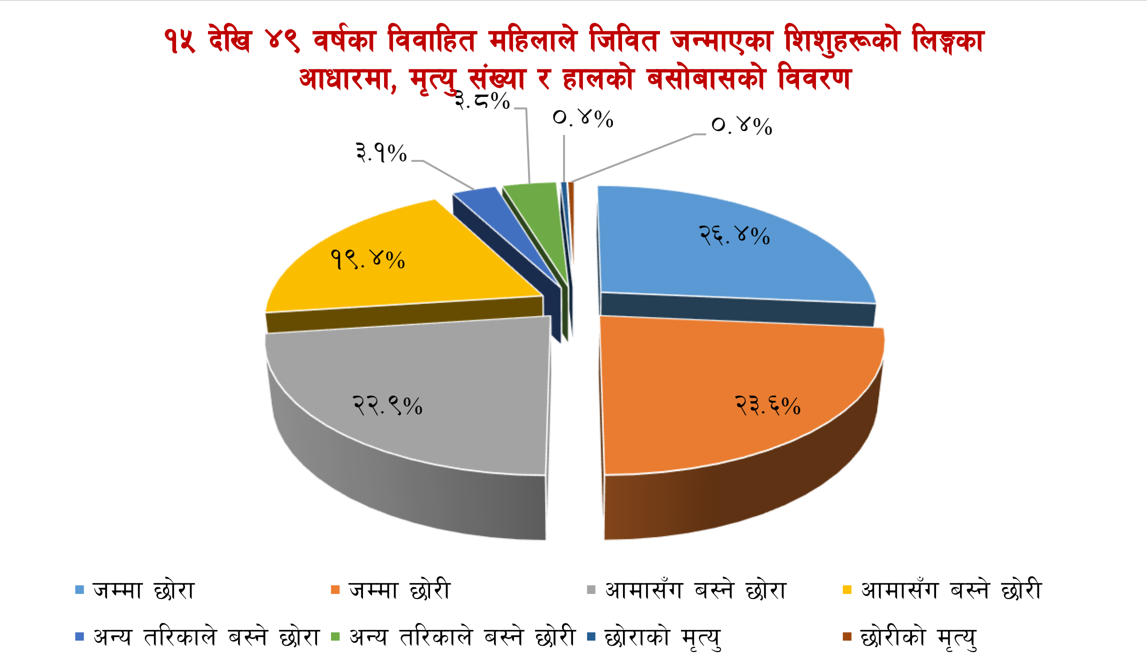

७.३.११ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या

तालिका नं. १२३ : आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या

विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
	१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
पढ्न लेख्न सक्ने	१५७	१,१४४	१,६९७	१,४८१	९५५	५९९	४३१	६,४६४
पढ्न मात्र सक्ने	.	१०	२५	३१	२८	३८	५३	१८५
निरक्षर	१९	१८७	५४७	१,१४५	१,३४२	१,७८५	१,८११	६,८३६
जम्मा	१७६	१,३४१	२,२६९	२,६५७	२,३२५	२,४२२	२,२९५	१३,४८५

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

७.३.१२ आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको वडागत विवरण

तालिका नं. १२४ : आमाको साक्षरता स्तर र शैक्षिक उपलब्धीका आधारमा जीवित जन्मेका बालबालिकाहरूको वडागत विवरण

वडा नं	विवरण	आमाको उमेर समूह							जम्मा
		१५-१९ वर्ष	२०-२४ वर्ष	२५-२९ वर्ष	३०-३४ वर्ष	३५-३९ वर्ष	४०-४४ वर्ष	४५-४९ वर्ष	
१	पढ्न लेख्न सक्ने	३	८६	१३०	१३०	८८	३७	३९	५१३
	पढ्न मात्र सक्ने	.	२	.	१४	१	८	१०	३५
	निरक्षर	१	१६	४७	१०७	१०२	९६	१२८	४९७
	जम्मा	४	१०४	१७७	२५१	१९१	१४१	१७७	१,०४५
२	पढ्न लेख्न सक्ने	१०	४२	३१	१०	०	०	०	९३
	पढ्न मात्र सक्ने	.	०	०	०	.	२	.	२
	निरक्षर	०	२१	२९	३८	३४	३३	४४	१९९
	जम्मा	१०	६३	६०	४८	३४	३५	४४	२९४
३	पढ्न लेख्न सक्ने	२८	१५८	२५१	२११	१९१	१६२	१३८	१,१३९
	पढ्न मात्र सक्ने	.	३	.	.	.	.	.	३
	निरक्षर	१	१५	५६	९१	१२०	२५२	३२७	८६२
	जम्मा	२९	१७६	३०७	३०२	३११	४१४	४६५	२,००४
४	पढ्न लेख्न सक्ने	९	११७	१०२	७८	४९	२७	११	३९३
	पढ्न मात्र सक्ने	.	.	१०	.	७	२	.	१९
	निरक्षर	३	३९	९८	१७८	१५०	२१५	१२९	८१२
	जम्मा	१२	१५६	२१०	२५६	२०६	२४४	१४०	१,२२४
५	पढ्न लेख्न सक्ने	२३	१४४	१८९	२२३	११०	६८	४९	८०६
	पढ्न मात्र सक्ने	.	.	.	.	.	.	३	३
	निरक्षर	.	६	३६	७९	१७०	२१३	२६१	७६५
	जम्मा	२३	१५०	२२५	३०२	२८०	२८१	३१३	१,५७४
६	पढ्न लेख्न सक्ने	४८	२५५	४५७	३१२	१४९	१२८	४९	१,३९८
	पढ्न मात्र सक्ने	.	२	५	२	.	.	.	९
	निरक्षर	६	५०	१६४	३८३	३९५	५०२	४९१	१,९९१
	जम्मा	५४	३०७	६२६	६९७	५४४	६३०	५४०	३,३९८
७	पढ्न लेख्न सक्ने	२०	२१६	३३१	३०१	२०९	७२	४६	१,१९५
	पढ्न मात्र सक्ने	.	२	१०	१२	१५	२०	३७	९६
	निरक्षर	६	२५	९७	१९९	२७७	३१६	२६५	१,१८५
	जम्मा	२६	२४३	४३८	५१२	५०१	४०८	३४८	२,४७६
८	पढ्न लेख्न सक्ने	३	४	२२	५	९	०	१	४४
	पढ्न मात्र सक्ने	.	०	.	.	.	०	.	०
	निरक्षर	०	०	०	१२	७	१६	३	३८
	जम्मा	३	४	२२	१७	१६	१६	४	८२
९	पढ्न लेख्न सक्ने	१३	१२२	१८४	२११	१५०	१०५	९८	८८३
	पढ्न मात्र सक्ने	.	१	.	३	५	६	३	१८
	निरक्षर	२	१५	२०	५८	८७	१४२	१६३	४८७
	जम्मा	१५	१३८	२०४	२७२	२४२	२५३	२६४	१,३८८

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा १५ देखि ४९ वर्षका महिलाहरूले जिवित जन्माएका कूल १३,४८५ बालबालिकाहरू मध्ये पढ्न र लेख्न दुवै सक्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाहरूको संख्या ६,४६४ अर्थात ४७.९३ प्रतिशत, पढ्न मात्र जान्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाको संख्या १८५ अर्थात १.३७ प्रतिशत र पढ्न र लेख्न दुवै नजान्ने महिलाबाट जन्मेका बालबालिकाको संख्या ६,८३६ अर्थात ५०.६९ प्रतिशत रहेको छ । तथ्याङ्क अनुसार हेर्दा गाउँपालिकाका ५० प्रतिशत भन्दा बढि जिवित जन्मेका बालबालिकाहरू निरक्षर आमाको कोखबाट जन्मिएको देखिन्छ। निरक्षर महिलाहरूमा प्रजनन् स्वास्थ्य लगायत अन्य साधारण स्वास्थ्य खोप, सरसफाइ, रोगहरू, पोषण, व्यायाम, बालबालिकाको मनोविज्ञान तथा अन्य आवश्यकताहरू बुझ्ने क्षमता आदिमा कमी हुने हुँदा बालबालिकाहरूले साक्षर (शिक्षित) आमाहरूले जस्ता स्याहार तथा शिक्षा दिन सक्दैनन् यसले बालबालिकाको समग्र विकासमा साक्षर आमाका सन्तानहरूको तुलनामा निरक्षर आमाबाट जन्मने बालबालिकाहरू बीच असमानता हुने गर्छ । यस प्रकारको अन्तरलाई कम गर्न मातृशिक्षा तथा अनौपचारिक शिक्षाका कार्यक्रम आमाहरूलाई लक्षित गरी लागू गर्न सकिन्छ भने अर्कोतर्फ बालिका शिक्षालाई थप प्राथमिकताका साथ लागू पर्ने देखिन्छ। उमेर समूह अनुसार हेर्दा ३० - ३४ वर्षको उमेर समूहका पढ्न र लेख्न दुवै जान्ने महिलाहरूले सबैभन्दा धेरै बच्चा जन्माएको देखिन्छ । विगतमा भन्दा बालिका शिक्षामा भएको प्रगतिका कारण शिक्षित आमाहरूको संख्यामा भने वृद्धि हुँदै गएको छ। आमाको साक्षरता तथा शैक्षिक स्तर सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

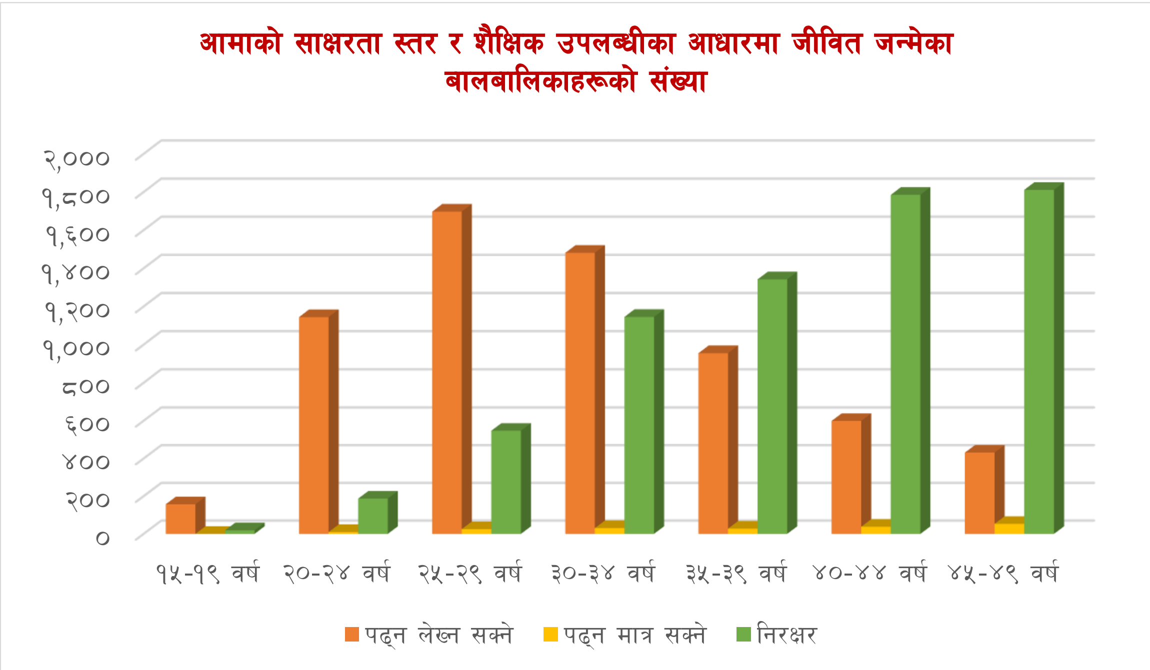

७.३.१३ बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

तालिका नं. १२५ : बितेका १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा वडागत विवरण

वडा नं.	२.५ केजी भन्दा कम		२.५ केजी भन्दा बढी		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१			३	१००.०	३

वडा नं.	२.५ केजी भन्दा कम		२.५ केजी भन्दा बढी		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
२	४	२८.६	१०	७१.४	१४
३	३	४२.९	४	५७.१	७
४	२	३३.३	४	६६.७	६
५	१	२०.०	४	८०.०	५
६	४	३३.३	८	६६.७	१२
७	२	८.०	२३	९२.०	२५
८			३	१००.०	३
९	६	४२.९	८	५७.१	१४
जम्मा	२२	२४.७	६७	७५.३	८९

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा वितेको १२ महिनामा जन्मेका शिशुहरूको जन्मदाको तौलका आधारमा हेर्दा जम्मा ८९ शिशु जन्मिएकोमा २.५ के.जी.भन्दा कम तौल भएका शिशुहरूको संख्या २२ अर्थात २४.७ प्रतिशत र २.५ के.जी. भन्दा बढी तौल हुनेको संख्या ६७ अर्थात ७५.३ प्रतिशत रहेको थियो । २.५ के. जी. भन्दा कम तौलको शिशु जन्मनुमा गर्भवती हुँदा आमाको उचित स्याहार र खानपान नपुग्नु तथा आवश्यक सम्पूर्ण पोषण सहितको आहार नहुनु, धुम्रपान र किशोरी अवस्थामै आमा बन्नु जस्ता कारणहरू जिम्मेबार हुन्छन् । यस्ता शिशुहरूको शिशु मृत्युदर समेत उच्च रहन्छ । तसर्थ यसको समाधानका लागि उपयुक्त उमेरमा विवमह, उचित खानपान र स्याहारको प्रबन्ध गर्नुका साथै गर्भवती अवस्थामा परीवारका सदस्यहरूले गर्भवतीको उचित हेरचाह पुऱ्याउनु आवश्यक हुन्छ । वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ ।

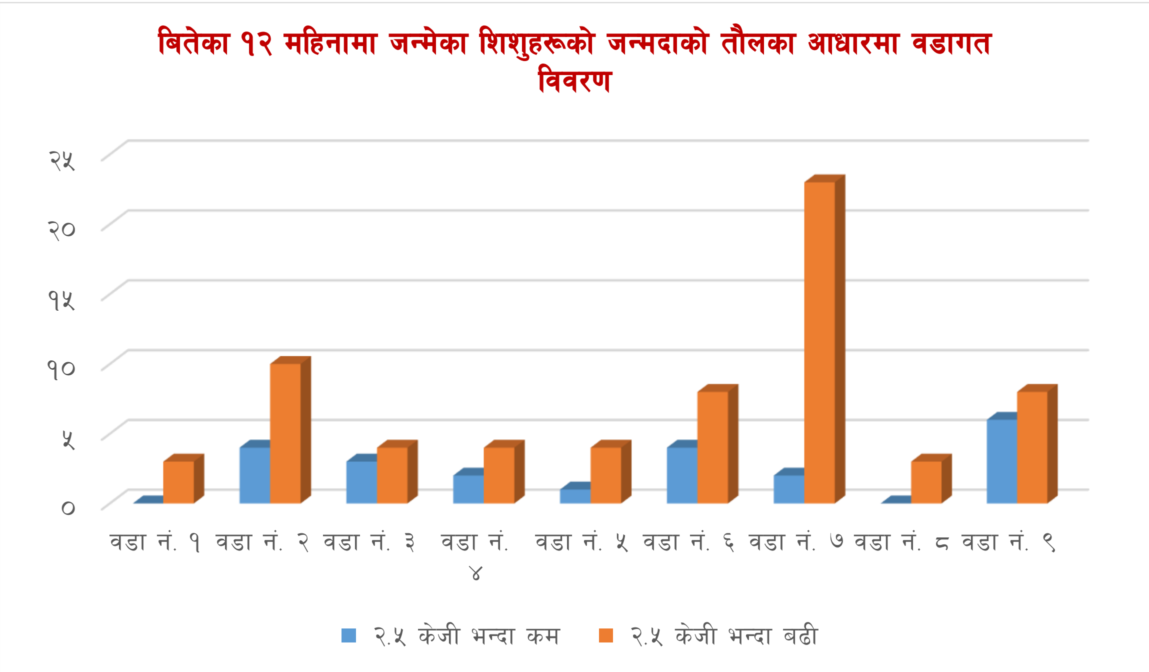

७.३.१४ खोपको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन् । तसर्थ यिनीहरू स्वस्थ र निरोगी हुनु आवश्यक छ । शिशु र बाल्य अवस्थामा उनीहरूलाई बी.सी.जी. एक पटक, डि.पि.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ । बालबालिकाहरूको लागि पाँचओटै खोपहरू नियमित पुरा मात्रमा दिनु पर्दछ । नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुऱ्याएको पाइन्छ। जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.जी.डी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ। गाउँपालिकामा खोप प्राप्त गर्नेहरूको संख्या तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १२६ : खोप सम्बन्धी विवरण

क.सं.	खोपको नाम	आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
१	वि.सि.जि.	८६४	८२०	९३७
२	डि.पि.टि. १	९१९	१००८	९२४
३	हेपाटाइटिस "वि"	९१९	१००८	९२४
४	दादुरा	७८५	७०९	८९९
५	पोलियो ३	९१३	८४०	८९८
६	टि.टि (गर्भवती महिला)	३९६	४५३	५५९

स्रोत : जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, मकवानपुर २०७४

तालिका नं. १२७ : खोप छोड्ने बालबालिकाहरूको विवरण

क.सं.	खोपको नाम	आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
१	वि.सि.जि. र दादुरा	७९	१११	३८
२	डि.पि.टि रहेपटाइटिस वि.रएच.आइ.भि १ र डि.पि.टिरहेपटाइटिस वि.रएच.आइ.भि. ३	९	११७	७१
३	खोप नलगाएका बालबालिका			

७.३.१५ बाल्यकालमा हुने रोगका जोखिम

५ वर्षमुनिका बालबालिकालाई विभिन्न रोगले संक्रमण गर्ने उच्च सम्भावना रहन्छ। नेपाल जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्वेक्षण, २०११ का अनुसार बाल्यकालमा हुने प्रमुख संक्रमण एवं मृत्युका कारणका रुपमा श्वासप्रश्वास सम्बन्धि रोग, निमोनिया, झाडापखाला, कडा जलविनियोजन, मलेरिया, दादुरा र कुपोषण पर्दछन्। सरकारले ती रोगबाट बचाउन तथा रोगको रोकथाम गर्न, बाल्यकालमा हुने रोगहरूको समुदायमा आधारित एकिकृत व्यवस्थापन कार्यक्रम लागु गरेको छ। कार्यक्रमले यी रोगको एकिकृत व्यवस्थापन समुदायमै गर्दछ।

७.३.१६ शिशु तथा ५ वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर

राष्ट्रिय जनसांख्यिक तथा स्वास्थ्य सर्भेक्षण २०१६ (National Demographic and Health Survey 2016) का अनुसार नवजात शिशु मृत्युदर २१ प्रति हजार, शिशु मृत्युदर ३२ प्रति हजार र पँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर ३९ प्रति हजार रहेको तथ्याङ्क सार्वजनिक भएको छ । मनहरी गाउँपालिकाको पाँच वर्ष मुनिको बाल मृत्युदर तथा शिशु मृत्युदरको तथ्याङ्क नभएतापनि राष्ट्रिय तथ्याङ्कले यहाँको अवस्था अनुमान गर्न सकिन्छ ।

७.३.१७ बालपोषण सम्वन्धी विवरण

कुनै पनि ठाउँको पोषणको अवस्था त्यस ठाउँका बालबालिकालाई हेरेर सजिलै अनुमान लगाउन सकिन्छ। पोषित बालबालिकालाई कुनै पनि ठाउँको सामाजिक र आर्थिक विकासको सुचकको रुपमा हेर्न सकिन्छ। सरकारले पनि पोषणलाई प्राथमिकता दिई ५ वर्ष मुनिका बालबालिकाहरूलाई नियमित रुपमा बालवृद्धि अनुमान गर्दै आएको छ। बालअधिकार सम्बन्धि महासंन्धी, १९८९ ले समेत बालबालिकालाई अवहेलना, बेवास्ता, हेलचेक्राइ, दुव्यर्वहार, हिंसा लगायतबाट जोगाई खाना र पोषणको अधिकार सुनिश्चित गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको छ। नेपालको संविधान (२०७२) ले पनि खाद्य सम्प्रभुतालाई मौलिक हकका रुपमा राखेको छ।

स्वास्थ्य र पोषण मानव जीवनको पहिलो महत्वपूर्ण आवश्यकता भएको र स्वस्थ नागरिक बिना राष्ट्रका अन्य विकास क्रियाकलापहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने भएको हुँदा जनस्वास्थ्यको अध्ययन योजना तर्जुमा प्रक्रियाको एक महत्वपूर्ण हिस्सा हुन आउँछ । यस गाउँपालिकामा राष्ट्रिय नीति तथा कार्यक्रममा आधारित भई बाल स्वास्थ्य कार्यक्रम, परिवार स्वास्थ्य कार्यक्रम, व्यवस्थापन कार्यक्रम, प्राथमिक स्वास्थ्य सेवा पुनर्जागरण कार्यक्रम, रोग नियन्त्रण कार्यक्रम, स्वास्थ्य शिक्षा, सूचना तथा सञ्चार कार्यक्रम, महामारी तथा रोग नियन्त्रण कार्यक्रम तथा क्षमता विकाससम्बन्धी कार्यक्रमहरू सञ्चालन भइ आएका छन् । स्वास्थ्य तथा पोषणसम्बन्धी कार्य गर्नका लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्थाहरू समेत कार्यरत रहेका छन् । कार्यक्रम सञ्चालनको सहयोगका लागि गाउँ गाउँमा स्वास्थ्य सञ्जाल विस्तार भएको छ । गाउँपालिकाको पोषण सम्बन्धी विवरण तलको तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १२८ : पोषणसम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	सुचकांकहरू	आ.व. २०७१/०७२	आ.व. २०७२/०७३	आ.व. २०७३/०७४
१	५ वर्ष भन्दा मुनिको बृद्धि अनुगमन (पटक)	८६८	१४०८	१७८५
२	गर्भवती महिलाहरूका लागि आइरन चक्की वितरण (जना)	६१२	४०६	५०९
३	१८० आईरन चक्की पाएका गर्भवति महिलाहरूको संख्या	३९२	२२१	३२८
४	गर्भवती महिलाहरूले प्राप्त गरेको जुकाको औषधी (जना)	६२३	७०५	७०१
५	भिटामिन ए पाएका सुत्केरी महिलाहरूको संख्या	२०१	१८६	१८३
६	६ महिना देखि ५ वर्ष सम्मका वच्चाहरूलाई खुवाएको भिटामिन ए(जना)	४०२०	६०३०	६६३७

स्रोत : जिल्ला जनस्वास्थ्य कार्यालय, मकवानपुर २०७३

७.३.१८ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण

बालबालिका भविष्यका निर्माता हुन्। यसको लागि यिनीहरु स्वस्थ्य र निरोगी हुनु आवश्यक छ। बालक अवस्थामा उनीहरुलाई बी.सी.जी. एक पटक, डि.पि.टी. तीन पटक, दादुरा एक पटक, पोलियो र भिटामिन तोकिएको मात्रामा दिनै पर्दछ। बालबालिकाहरुको लागि पाँचओटै खोपहरु नियमित पुरा मात्रामा दिनु पर्दछ। नेपाल सरकारले राष्ट्रिय खोप कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राखेको छ। खोप कार्यक्रम कम खर्चिलो तथा मितव्ययी रुपमा गरिने स्वास्थ्य क्षेत्रको एउटा प्रभावकारी प्रयत्न हो। खोप कार्यक्रमले उल्लेख्य रुपमा बालमृत्युदर घटाउन र विभिन्न रोगलाई रोकथाम गर्न सहयोग पुर्याएको पाइन्छ। जसले गर्दा सहस्राब्दी विकास लक्ष्यको बालमृत्युदर घटाउने लक्ष्य (एम.जी.डी.-४) प्राप्त गर्न सहयोग पुगेको छ।

बाल्यकाल तथा उमेर पुगेपछि लाग्न सक्ने प्राणघातक रोगहरू जस्तै क्षयरोग, भ्यागुते रोग, लहरे खोकी, धनुषटंकार, हेपाटाइटिस बी, इन्ल्फुयन्जा टाइप बी, पोलियो, न्यूमोनिया, दादुरा, रुबेला र जापानिज इन्सफलाइटिस् विरुद्ध चरणबद्ध रुपमा समयमै खोपहरू अनिवार्य रुपमा लगाउनु पर्दछ। ती खोपहरू क्रमश: BCG, DPT, OPV, PCV, IPV, MR, JE / ID हुन्। यसरी खोपहरू समयमै लगाउँदा अत्यन्त सिमीत लगानीमा ठूला रोगहरूको जोखिमबाट मुक्त भई बाल मृत्यूदर नियन्त्रण गर्ने प्रभावकारी उपाय हुन्छ।

EX →	Abbreviation	Vaccine	Disease	Time
	BCG →Bacillus	Calmette Guerin →		जन्मनासाथ

यस गाउँपालिकामा पूर्णखोप लगाएका बालबालिकाहरूको तथ्याङ्कलाई हेर्दा ३,२४२ बालबालिकाहरू मध्ये २,६३६ अर्थात ८१.३ प्रतिशतले पूर्णरुपमा खोप लगाएको पाइयो भने ६०२ अर्थात १८.६ प्रतिशत बालबालिकाहरू भने पूर्ण खोप नलगाएको पाइयो। यति ठूलो संख्याका बालबालिकाहरू खोपबाट टाढा हुँदा उनीहरूको स्वास्थ्य जोखिममा पर्दछ। यसले बाल मृत्युदर बढाउने र बालकको आधारभूत स्वास्थ्य सेवा प्राप्त गरी बाँच्न पाउने मौलिक अधिकार समेत हनन् हुने हुँदा यस तर्फ सरोकारवालाहरूको ध्यान पुगनु जरुरी छ। वडागत विस्तृत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १२९ : ५ वर्षभन्दा कम उमेरका पूर्ण खोपयुक्त बालबालिकाको विवरण

वडा नं.	पूर्णखोप पाएका बालबालिका		पूर्ण खोप नपाएका बालबालिका		थाहा नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	२१४	८२.९	४४	१७.१			२५८
२	१९८	८२.८	४१	१७.२			२३९
३	२९२	७२.५	११०	२७.३	१	०.२	४०३
४	२१२	७७.९	६०	२२.१			२७२
५	१९६	६८.८	८९	३१.२			२८५
६	५८९	८२.३	१२७	१७.७			७१६
७	४३२	९२.१	३५	७.५	२	०.४	४६९
८	१९८	९०.४	२१	९.६			२१९
९	३०५	८०.१	७५	१९.७	१	०.३	३८१

वडा नं.	पूर्णखोप पाएका बालबालिका		पूर्ण खोप नपाएका बालबालिका		थाहा नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
जम्मा	२,६३६	८१.३	६०२	१८.६	४	०.१	३,२४२

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

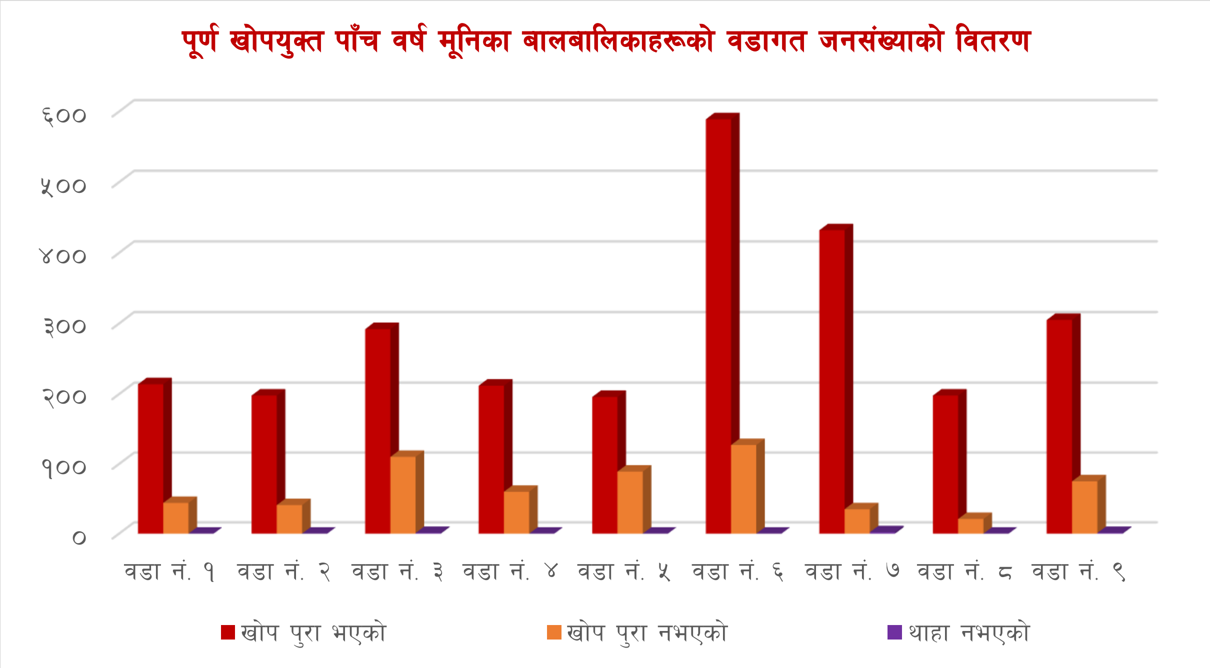

७.४ खेलकुद तथा मनोरञ्जन

चित्र नं. ४. खेल मैदान

खेलकुद क्षेत्रमा स्वस्थ, प्रतिस्पर्धी जनशक्ति उत्पादन गरी गाउँपालिकाको खेल अनुशासन र खेलकुद विकासलाई बल पुऱ्याउन सकिन्छ भन्ने मान्यता अनुसार यस गाउँपालिकामा खेलकुदको विकास भएको पाइन्छ। यसको लागि गाउँपालिकाले विभिन्न खुला स्थानहरू छोडेको छ। तर ती स्थानहरूमा खेलकुदको लागि केही मात्र पूर्वाधार तयार भएको देखिन्छ। जिल्ला विकास समिति तथा गाविस र गाउँपालिकाहरूले पनि आ-आफ्ना कार्यक्षेत्र भित्र गतिशिल रहने गरी जिल्ला, गाउँपालिका गाँउ खेलकुद विकास समितिहरू गठन गरेका छन्। विभिन्न तहमा विभिन्न प्रतिस्पर्धाहरूको आयोजना गरी खेलकुदको विकासमा योगदान पुऱ्याइरहेका छन्। यसका अतिरिक्त नेपाल सरकारद्वारा गठन हुने जिल्ला खेलकुद विकास समितिबाट पनि कतिपय राष्ट्रिय दिवसहरूमा विभिन्न खेलहरूको आयोजना गर्ने गरिएको छ। समग्रमा भन्नुपर्दा बालबालिका एवं युवा जनशक्तिको स्वस्थ शारिरीक विकासको लागि नभई नहुने खेलकुदको क्षेत्रमा अत्यन्त न्युन लगानी हुने गरेको देखिन्छ। विगतमा निर्मित खेलकुदसम्बन्धी पूर्वाधारहरूको मर्मत गर्न पनि निकै ठुलो लगानी गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। हालका दिनहरूमा आएर निजी क्षेत्रहरूबाट पनि क्रिकेट, ब्याडमिन्टन जस्ता केही खास खेलहरूमा लगानी गर्ने र प्रोत्साहित गर्ने क्रम सुरु भएको छ। यस क्रमलाई केन्द्रीय र स्थानीय सरकारले सहकार्य र साझेदारीको रुपमा विकसित गर्दै लैजानुपर्ने देखिन्छ।

मनहरी गाउँपालिकामा क्षेत्रीय तथा स्थानीय स्तरको रङ्गशाला तथा मैदान निर्माणधीन रहेका छन्। गाउँपालिका मनोरञ्जनको लागि राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरका खेलकुद मैदानहरू नभएपनि खुल्ला जमिन, चौर, फुटबल मैदानमा यहाँका मानिसहरूले मनोरञ्जन लिने गरको पाइन्छ तर ती खुला जामिन, चौर तथा खेलमैदान व्यवस्थित मैदानको रुपमा विकसित भईसकेको छैन । यहाँका किसानहरू धेरै समय आफ्नो खेत बारीमा विताउने गर्दछन् भने फुर्सदको समयमा उनिहरू त्यहाँको स्थानीय प्राकृतिमा रमाउने र आफ्नो पहुँचमा रहको मनोरञ्जनका क्रियाकलापहरू गर्ने गरेको पाइन्छ। गाउँपालिकामा रहेका खेलकुद मैदान सम्बन्धी विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १३० : खेलमैदान सम्बन्धी विवरण

क.सं.	खेद मैदानको नाम	स्थान	वडा नं.	अनुमानित क्षेत्रफल	उपयोगको अवस्था
१	क्षेत्रीय स्तरको रङ्गशाला	रमौली	मनहरी ७	१० बिघा	निर्माणधीन
२	स्थानीय स्तरको खेल मैदान		मनहरी ३	३ बिघा	निर्माणधीन
३	तल्लो रोटरी खेल मैदान		मनहरी ७		
४	रमनटार खेल मैदान		मनहरी ७		
५	चकरी खोला खेल मैदान		मनहरी १		
६	मकरी झुल्याङ खेल मैदान		मनहरी १		
७	अग्नीहोत्राश्रम खेल मैदान		मनहरी ९		

स्रोत : मनहरी गाउँकार्यपालिकाको कार्यालय २०७४

७.४ नागरिक सुरक्षा सेवा

७.५.१ सामाजिक सुरक्षा

सामाजिक सुरक्षा कार्यक्रम सञ्चालन कार्यविधि २०६९ बमोजिम समाजका जेष्ठ नागरिक, एकल महिला, विधवा, दलित वर्ग, लोपोन्मुख आदिवासी जनजाति, अशक्त अपाङ्गता भएका नागरिकहरू एवंम दलित बालबालिकाहरूले सामाजिक सुरक्षा भत्ता वृत्ति अनुदान प्राप्त गर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

तालिका नं. १३१ :समाजिक सुरक्षा भत्ता सम्बन्धी विवरण

७.५ अपाङ्गता सम्बन्धी विवरण

शरीरका अङ्गहरू र शारीरिक प्रणालीमा भएको समस्याका कारण भौतिक, सामाजिक, सांस्कृतिक वातावरणका साथै सञ्चार समेतबाट सिर्जना भएको अवरोध समेतले दैनिक क्रियाकलाप सामान्यरूपमा सञ्चालन गर्न एवं सामाजिक जीवनमा पूर्ण सहभागी हुन कठिनाइ हुने अवस्थालाई अपाङ्गता भनिन्छ। खासगरी व्यक्तिहरूमा अपाङ्गता हुने कारण आयोडिनयुक्त नुनको प्रयोगको कमी, ग्रामीण क्षेत्रमा मुख नधुने समस्याका कारण उत्पन्न (Trachoma) रोग, दुर्घटना, जन्मजात, प्राकृतिक प्रकोप, कुपोषण, स्वास्थ्य उपचार नपाएर, द्वन्द्व वा युद्ध वा विस्फोटक पदार्थको प्रयोग आदि देखिएका छन्। जसलाई घटाउन प्रतिरोधात्मक र उपचारात्मक दुवै कार्यहरू गरिनुपर्दछ। नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्ति तथा बालबालिकाहरूको हक हित र अधिकारको संरक्षण एवं सम्बर्द्धन र विकास गर्न १९ वटा क्षेत्रलाई समेटी अपाङ्ग संरक्षण तथा कल्याण ऐन, २०३९ र अपाङ्गतासम्बन्धी कार्ययोजना, २०६३ तयार गरी कार्यान्वयनमा ल्याएको

छ। त्यसै गरी २०६६ पुस १२ गते नेपालले अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूको अधिकारसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्र संघीय महासन्धी, २००६ लाई अनुमोदन गरेको छ।

अपाङ्गता परिचयपत्र वितरण गर्नका लागि अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई अपाङ्गताका आधारमा शारिरीक अपाङ्गता, दृष्टिविहीन र न्यून दृष्टियुक्त, स्वरबोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता, सुस्त श्रवण र बहिरा, श्रवण दृष्टिविहिनता, मानसिक अपाङ्गता बौद्धिक अपाङ्गता, बहुअपाङ्गता गरी सात किसिमले र गाम्भीर्यताका आधारमा तह क (रातो रङको परिचयपत्र), तह ख (नीलो रङको परिचयपत्र), तह ग (पहेलो रङको परिचयपत्र) र तह घ (सेतो रङको परिचयपत्र) गरी चार तहमा विभक्त गरी परिचय पत्र वितरण गर्ने कार्य सुरु गरिएको छ। हालसम्म यो समुदायको सामाजिक आर्थिक अवस्थामा परिवर्तन ल्याउन केही सामान्य आयमुलक र सिपमुलक तालिमहरू सञ्चालन गरिएता पनि यिनीहरूको आत्मविश्वासलाई बढाउन र समुदायबाट हुने गरेको उपेक्षाबाट मुक्त राख्न स्थानिय स्रोत साधन र निकायहरूमा यो समुदायको पहूँच पुर्‍याउन विभिन्न कार्यक्रम ल्याउनु पर्ने देखिन्छ।

घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण २०७४ को तथ्याङ्क अनुसार गाउँपालिकामा रहेको कूल ३९,०९७ जनसंख्या मध्य ३८९ जनामा कुनै न कुनै प्रकारको अपाङ्गता रहेको छ। जसमध्ये शारिरीक अपाङ्गता भएका २२७, दृष्टिविहिन अपाङ्गता भएका ३८, सुनाइ सम्बन्धी अपाङ्गता भएका १८, स्वर बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता भएका ४२ रहेका छन्। थप अपाङ्गता तथा वडागत अपाङ्गताको विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

तालिका नं. १३२ : अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्या विवरण

वडा नं.	अपाङ्गता नभएको	शारीरिक अपाङ्गता	दृष्टिसम्बन्धी अपाङ्गता	श्रवण दृष्टिबिहिन	सुनाई सम्बन्धी अपाङ्गता	स्वर बोलाई सम्बन्धी अपाङ्गता	मानसिक अपाङ्गता	बौद्धिक अपाङ्गता	बहुअपाङ्गता	जम्मा
१	३,३७३	१५	५		२	१	१	१	३	३,४०१
२	३,००३	८			२	३	४		१	३,०२१
३	५,२२३	२०	५		२	३	५	१	३	५,२६२
४	२,८२५	३३	८	६	३	८	४		५	२,८९२
५	३,५६४	२९	५	२	२	३	३	१	१	३,६१०
६	६,९९२	३०	६			४	२			७,०३४
७	६,०२८	५१	५		३	३	३		१	६,०९४
८	२,९०३	२०	३	१	१	५	३		७	२,९४३
९	४,७९७	२१	१		३	१२	५		१	४,८४०
जम्मा	३८,७०८	२२७	३८	९	१८	४२	३०	३	२२	३९,०९७

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

अपाङ्गताको आधारमा जनसंख्या विवरण

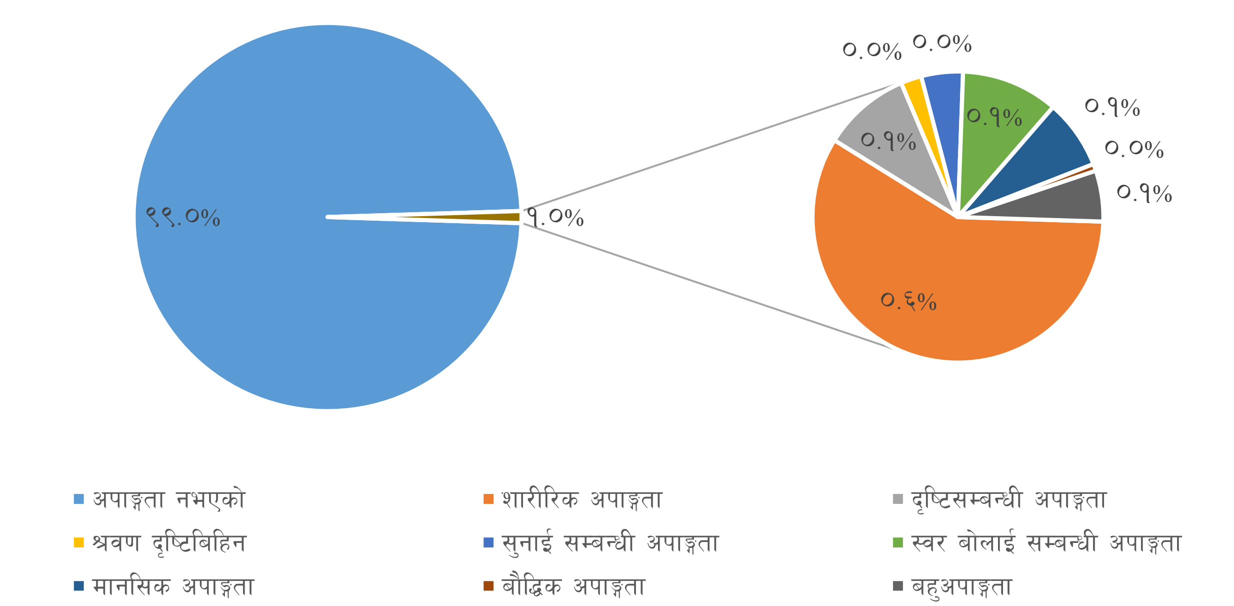

७.६ खानेपानी तथा सरसफाई

गाउँपालिका स्वच्छ र सफा हुनुपर्छ। खानेपानी स्वच्छ जीवनको प्रमुख आधार हो। खानेपानी सुरक्षित नहुँदा विभिन्न दुषित तथा असुरक्षित पानीबाट लाग्ने रोगको जोखिम हुन्छ। खानेपानी सुरक्षित राख्न त्यस ठाउँको वातावरण पनि सफा र स्वच्छ रहनु पर्दछ। खानेपानीमा प्रयोग गरिएको स्रोतको आधारमा नगर तथा गाउँपालिकाको स्वास्थ्य स्थिति निर्धारण गर्न सकिन्छ। सुरक्षित खानेपानीको प्रयोगबाट विभिन्न रोगको जोखिम न्युनीकरण गर्न सकिन्छ।

७.६.१ खानेपानीको स्रोत तथा खानेपानी आयोजनाहरू

तालिका नं. १३३ : खानेपानीको स्रोतको विवरण

क.सं.	खानेपानीको श्रोत	ठेगाना	लाभान्वित हुने क्षेत्र
१	मनहरी खोलाको आसपास	मनहरी ६ -९	९
२	मनहरी गाउँपालिका	सबै वडाहरू	१ -५

तालिका नं. १३४ : खानेपानी आयोजना

खानेपानी आयोजना र उद्योगको नाम	ठेगाना	सञ्चालन	स्वामित्व	पानीको श्रोत	अवस्था	लाभान्वित घरपरिवार संख्या	आयोजनाले समेट्ने क्षेत्र
डोलाबारी	ज्यामिरे	निर्माण कार्य भईरहेको	सार्वजनिक	डिप बोरिङ	निर्माण हुँदै	४००	वडा न.४
मुलखोला	दोभान		सार्वजनिक	डिप बोरिङ	सञ्चालन हुँदै	४००	वडा न.४

स्रोत : मनहरी गाउँपालिकाको ,२०७४

तालिका नं. १३५ : खानेपानी आयोजनाको लागि छुट्ट्याइएको कार्यक्रम तथा बजेट सम्बन्धी विवरण

क्र.सं.	खानेपानी आयोजनाको नाम	सञ्चालन हुने स्थान	आ.व. २०७४/०७५ को लक्ष्य वार्षिक बजेट रु हजारमा
१	लोथर खानेपानी लिफ्ट बोरिङ निर्माण	वडा नं.६	१५००
२	बिजौना खानेपानी योजना	वडा नं.७	१०००
३	गोगनपानी खानेपानी योजना	वडा नं. २	५००
४	सुकौरा सिद्धकाली खानेपानी योजना	वडा नं.३	५००
५	ज्यामिरे अजिङ्गरे चिसोपानी च्वारपाखा तारुवास डिप बोरिङ खानेपानी	वडा नं ४	२०००
६	तल्लो मसिने पालुङ्गे टोल गोलघर पशुपाति मा.वि. डिपबोरिङ डोलबारी	वडा नं ४	२०००
७	बाउन्ने खोला नमुना खानेपानी निर्माण	वडा नं. ५	५००

७.६.२ खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

तालिका नं. १३६ :खानेपानीको मुख्य श्रोतको आधारमा घरपरिवारको विवरण

वडा नं.	धारा/पाइप	ट्युबवेल/हाते पम्प	ढाकिएको इनार/कुवा	खुल्ला इनार/कुवा	मुल धारा	नदि तथा खोला	ट्यांकरको पानी	अन्य	जम्मा
१	७२३	१	३	४१	५०				८१८
२	४०७		३	१३८	७	३६			५९१
३	८९०	१८४	१६	१८	९	३		८	१,१२८
४	२२४	१५	५	३१४	३६	११		१	६०६
५	७४१	२७	१	५	१	१	१		७७७
६	४१५	९५८	१	१०६				१	१,४८१
७	१,१३९	२६१	३	१	१६			१	१,४२१
८	२४६	२५५	२८	३०	१			१	५६१
९	६४०	३२	३	३६	४१३	१५		१	१,१४०
जम्मा	५,४२५	१,७३३	६३	६८९	५३३	६६	१	१३	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

यस गाउँपालिकामा रहेका ८५२३ घरपरिवारहरू मध्ये धारा/पाइप मार्फत आपूर्ति गरिएको पानी पिउनेको संख्या ५४२५ अर्थात ६३.७ प्रतिशत भएकाले सामान्यतया धेरैजसो घरपरिवारले धारा/पाइपको पानी पिउने गर्दछन् । यद्यपी दोस्रोमा भने ट्यूबेल वा हातेपम्पको पानी पिउने घरधुरिको संख्या १,७३३ अर्थात २०.३ प्रतिशत घरपरिवार रहेका छन् । अन्य श्रोत प्रयोग गर्नेको संख्या नगन्य रहेको छ । (वडागत रुपमा विस्तृत विवरण तालिकामा

प्रस्तुत गरिएको छ । Sustainable Development Goals Status & Roadmap: २०१६ - २०३० का अनुसार (SDG – 6) आधार वर्ष २०१५ मा सुरक्षित पिउने पानी उपभोग गर्न जनसंख्या १५% मात्र देखिन्छ । दिगो विकास लक्ष्य अनुगमन ढाँचा समेत उल्लेख भएको उक्त दस्तावेज अनुसार यो जनसंख्या क्रमश वृद्धि गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । जसअनुसार २०१९ मा ३५%, २०२२ मा ५०%, २०५५ मा ६५% हुँदै सन् २०३० सम्म सुरक्षित पिउने पानी प्रयोग कर्ता कुल ज.स.को ९०% हुने महत्वाकांक्षी लक्ष्य राखिएको छ । उक्त राष्ट्रिय लक्ष्य प्राप्तिमा टेवा पुऱ्याउन तथा आम जनसाधारणको जनस्वास्थमा सुधार गर्न पानी प्रयोग गर्दा पानीको उपयुक्तताको परीक्षण र सुरक्षाको उपायहरूबारे व्यापक जनजागरण फैलानु पर्ने देखिन्छ ।

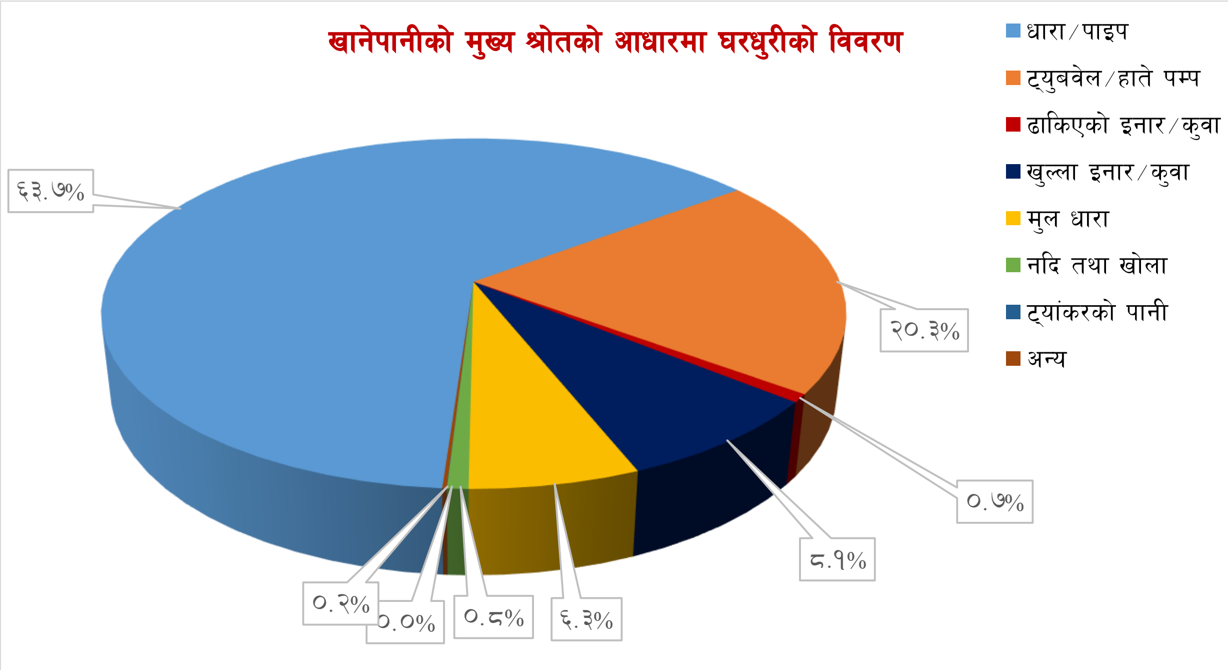

७.६.३ खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँमा पुग्न लाग्ने समयको आधारमा वर्गीकरण

तालिका नं. १३७ : खानेपानीको मुख्य श्रोत भएको ठाउँमा पुग्न लाग्ने समयको आधारमा वर्गीकरण

वडा नं.	घरको कम्पाउण्ड भित्र भएको		१-१५ मिनेट		१६-३० मिनेट		३०-४५ मिनेट		४५ मिनेट - १ घण्टा		१ घण्टा-१.५ घण्टा		१.५ घण्टा-२ घण्टा		२ घण्टा भन्दा बढी		जम्मा		औषत समय (मिनेट मा)
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
१	४०५	४९.५	११८	१४.४	१४७	१८.०	१	०.१	१०२	१२.५	२९	३.५	१३	१.६	३	०.४	८१८	१००	१८.२३
२	३४५	५८.४	९४	१५.९	९६	१६.२	३	०.५	४	०.७	३	०.५			४६	७.८	५९१	१००	१८.६२
३	३९६	३५.१	५६२	४९.८	११४	१०.१			३१	२.७			२१	१.९	४	०.४	१,१२८	१००	९.६९
४	१०३	१७.०	२३८	३९.३	१७५	२८.९	३३	५.४	७	१.२	४९	८.१	१	०.२			६०६	१००	१९.९७
५	१७४	२२.४	५८९	७५.८	१३	१.७			१	०.१							७७७	१००	५.९६
६	६९४	४६.९	५३८	३६.३	१९१	१२.९	१३	०.९	१५	१.०	५	०.३	२१	१.४	४	०.३	१,४८१	१००	७.९३
७	९१४	६४.३	४९५	३४.८	१२	०.८											१,४२१	१००	२.२१
८	१५१	२६.९	२३६	४२.१	२९	५.२	१	०.२	४९	८.७	१०	१.८	४	०.७	८१	१४.४	५६१	१००	५७.४३
९	१,१००	९६.५	३९	३.४							१	०.१					१,१४०	१००	०.३८

वडा नं.	घरको कम्पाउण्ड भित्र भएको		१-१५ मिनेट		१६-३० मिनेट		३०-४५ मिनेट		४५ मिनेट - १ घण्टा		१ घण्टा-१.५ घण्टा		१.५ घण्टा-२ घण्टा		२ घण्टा भन्दा बढी		जम्मा		औषत समय (मिनेटमा)
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	
जम्मा	४,२८२	५०.२	२,९०९	३४.१	७७७	९.१	५१	०.६	२०९	२.५	९७	१.१	६०	०.७	१३८	१.६	८,५२३	१००	११.८६

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल ८,५२३ घरपरिवारहरू मध्ये ४,२८२ अर्थात ५०.२ प्रतिशत घर परिवारहरूका पानीको श्रोत आफ्नै घर परिसर भित्र रहेको तथ्याङ्कले देखाउँछ। दोस्रोमा २,९०९ अर्थात् ३४.१ प्रतिशत घरपरिवारहरू १ देखि १५ मिनेट टाढाको श्रोतहरूबाट पिउने पानी ल्याउने गरेको देखिन्छ भने तेस्रोमा ७७७ अर्थात ९.१ घरपरिवारहरू १६ देखि ३० मिनेट टाढाको श्रोतहरूबाट पिउने पानी ल्याउने गरेको देखिन्छ। त्यस बाहेक बाँकी ३० मिनेट देखि २ घण्टाभन्दा बढि टाढाको श्रोतहरूबाट समेत पिउने पानी ल्याउने घरपरिवार केहि मात्रामा देखिन्छ। धेरैजसो परिवारमा पानीको श्रोतसम्मको सुगमता राम्रो भएता पनि गाउँपालिकाको केही भागमा पिउने पानीको समस्या रहेको कुरा तथ्याङ्कले देखाउँछ। यद्यपि श्रोतको सुगमता मात्रले पानीको उपलब्धता र गुणस्तर सुनिश्चित हुँदैन। जसअनुसार वडागत पूर्ण विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

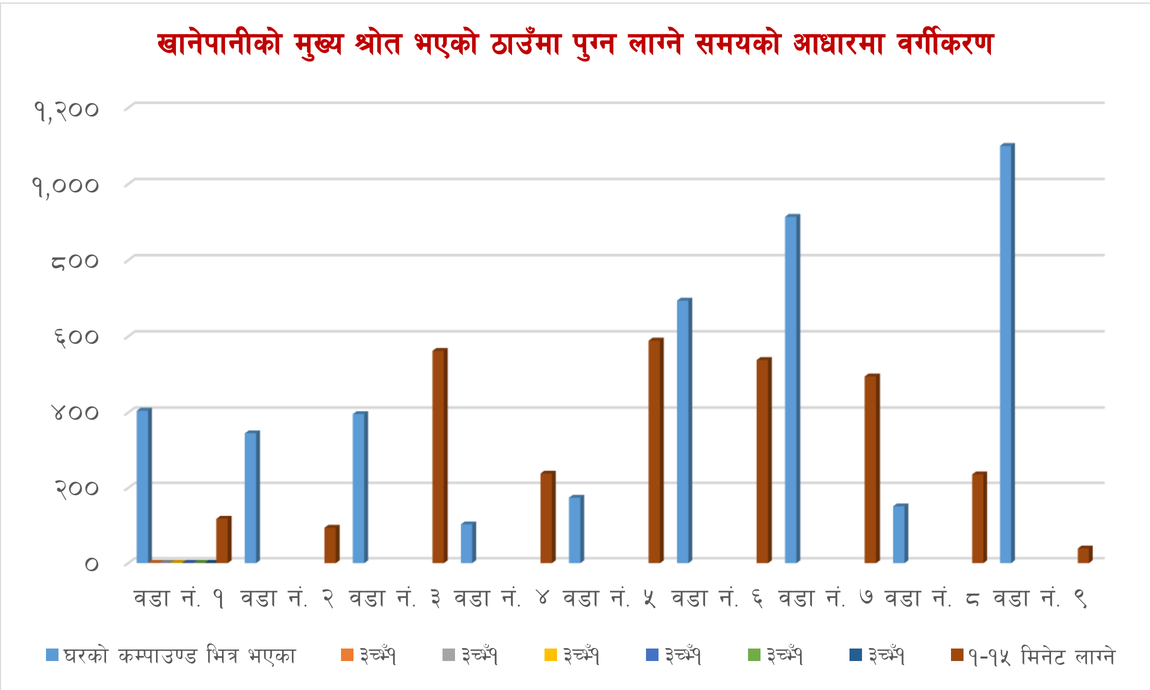

७.६.४ खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

तालिका नं. १३८ : खानेपानी शुद्ध बनाउने तरिकाको आधारमा वर्गीकरण

वडा नं.	उमाल्ने		फिल्टर गर्ने		औषधी (पियुष आदि)		अन्य विधि अपनाउने		केहि नगर्ने /सिधै खाने		जम्मा	
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत
१	१५	१.८					२	०.२	८०१	९७.९	८१८	१००.०
२									५९१	१००.०	५९१	१००.०
३	७६७	६८.०	११७	१०.४	२	०.२			२४२	२१.५	१,१२८	१००.०
४	१	०.२	१	०.२					६०४	९९.७	६०६	१००.०
५	१३८	१७.८	५	०.६					६३४	८१.६	७७७	१००.०
६	९	०.६					१	०.१	१,४७१	९९.३	१,४८१	१००.०
७	२	०.१	७८	५.५					१,३४१	९४.४	१,४२१	१००.०
८	८	१.४	२६	४.६					५२७	९३.९	५६१	१००.०
९	७	०.६	४३	३.८			१	०.१	१,०८९	९५.५	१,१४०	१००.०
जम्मा	९४७	११.१	२७०	३.२	२	०.०	४	०.०	७,३००	८५.७	८,५२३	१००.०

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकाका कुल घरधुरिहरू मध्ये ७,३०० अर्थात ८५.७ प्रतिशत घरपरिवारहरूले पानीको शुद्धीकरण बिनानै श्रोतबाट ल्याएर सिधै पिउने गरेको पाइयो । प्राकृतिक श्रोतहरूमा प्राप्त पानीलाई शुद्धीकरण नगरी पिउनु जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले अत्यन्त जोखिमपूर्ण हुन्छ। यसबाट संक्रामण रोगहरू जस्तै आउँ, झाडा पखाला, जुका, टाइफाइड लाग्नुका साथै दीर्घ रोगहरू जस्तै पत्थरी, क्यान्सर जस्ता प्राणघातक रोगहरूको संभावना प्रवल रहन्छ तसर्थ स्थानीय सरकार र गाउँपालिकाबासीहरूको सहकार्यमा पानी शुद्धीकरणका उपायहरू अबलम्बन गरी प्रयोग गर्ने र जनस्तरमा स्वास्थ्य शिक्षाको व्यापक प्रचार प्रसार गर्नु पर्दछ । पानी उमालेर पिउने जनसंख्या ९४७ अर्थात ११.७ प्रतिशत मात्रा रहेको देखिन्छ। फिल्टर, औषधि (पियूष आदि) र अन्य विधि अपनाउने गरेर पिउने जनसंख्या नगन्य रहेकोले पानी शुद्धीकरण गरी पिउन सचेत बनाउने अभियान नै सञ्चालन गर्नु पर्ने देखिन्छ। जीवनको आधारको रुपमा रहेको स्वस्थ्य र सुक्षित पानी बहुआयिमिक गरिबीको एउटा सूचक (HDI) समेत रहेका हुँदा स्वस्थकर पानीको प्रयोग वा प्रचलनको बाहुल्यताले उक्त स्थानको सम्पन्नतालाई समेत इंगित गर्दछ । वडागत विवरण तालिकामा प्रस्तुत गरिएको छ।

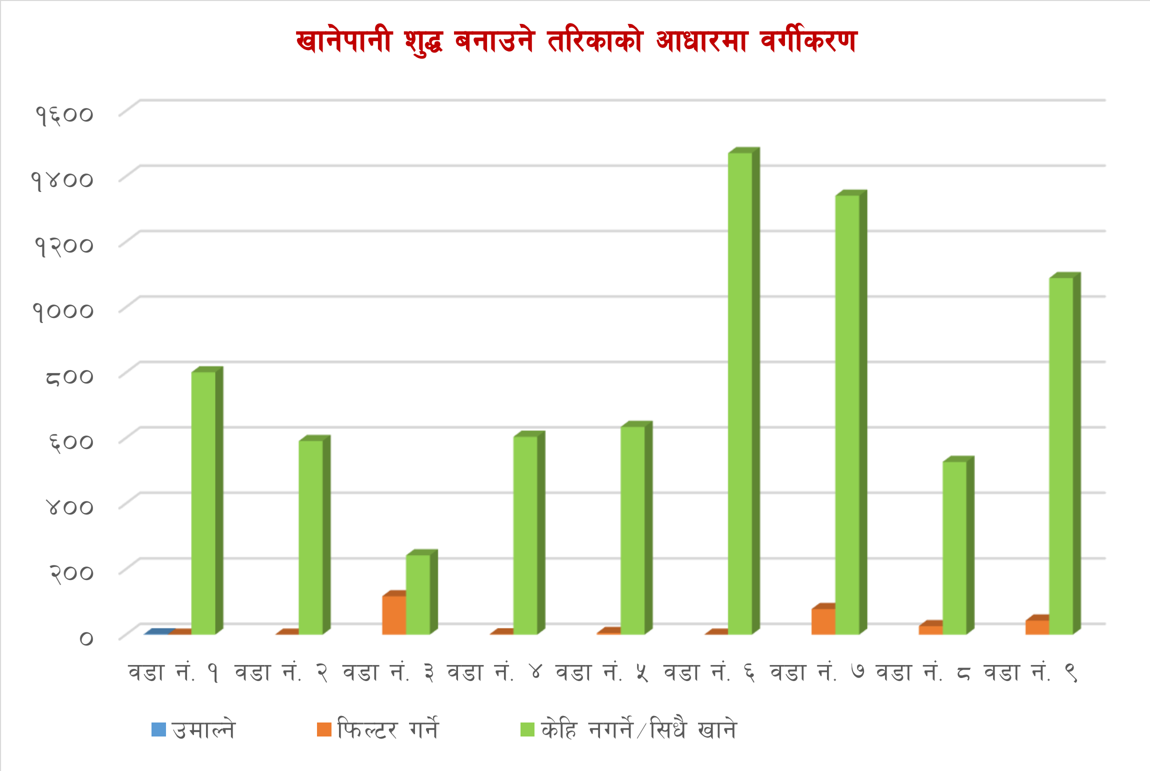

७.६.५ शौचालयको प्रकारको विवरण

तालिका नं. १३९ : शौचालयको प्रकारको विवरण

वडा नं.	फ्लस भएको (सार्वजनिक ढल)		फ्लस भएको (सेप्टिक ट्याङ्की)		साधारण शौचालय		सार्वजनिक शौचालय		शौचालय नभएको		जम्मा
	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या	प्रतिशत	संख्या
१	५	०.६	१	०.१	७८८	९६.३	१०	१.२	१४	१.७	८१८
२			२६०	४४.०	१८९	३२.०	३	०.५	१३९	२३.५	५९१
३			१९३	१७.१	९२८	८२.३			७	०.६	१,१२८
४			५०	८.३	४०६	६७.०	४	०.७	१४६	२४.१	६०६
५			५७३	७३.७	११९	१५.३	३	०.४	८२	१०.६	७७७
६			८३	५.६	१,११६	७५.४	१६	१.१	२६६	१८.०	१,४८१
७	२	०.१	१,१५१	८१.०	२५७	१८.१	६	०.४	५	०.४	१,४२१
८			२१२	३७.८	२५१	४४.७			९८	१७.५	५६१
९	१	०.१	८२६	७२.५	१९०	१६.७	३	०.३	१२०	१०.५	१,१४०
जम्मा	८	०.१	३,३४९	३९.३	४,२४४	४९.८	४५	०.५	८७७	१०.३	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा कुल घरपरिवारहरू मध्ये ४,२४४ अर्थात ४९.८ प्रतिशतले साधारण चर्पी, ३,३४९ अर्थात ३९.३ प्रतिशतले सेप्टि ट्याङ्क भएको चर्पी, ४५ अर्थात ०.३ प्रतिशतले सामुदायिक चर्पी, ८ अर्थात ०.१ प्रतिशतले सार्वजनिक ढलयुक्त चर्पी प्रयोग गरेको र १२० अर्थात १०.५ प्रतिशतले भने चर्पीको प्रयोग नै नगरेको पाइयो । साधारण चर्पी प्रयोग गर्नेको संख्या करिब आधा हुनु र १०.५ प्रतिशत जनसंख्याले चर्पीको प्रयोग नै नगर्नुले व्यक्तिगत तथा सामुदायिक स्वास्थ्यमा जोखिम बढी रहेको देखाउँछ । सानो संख्याले मात्र खुल्ला स्थानमा दिसापिसाब गर्दा समेत समुदायको ठूलो हिस्साको जनस्वास्थ्य प्राणघातक संक्रामक रोगहरूको जोखिममा पर्ने हुँदा चर्पी प्रयोगलाई अनिवार्य गर्ने र चर्पीको गुणस्तर सुधारमा ध्यान दिनुपर्ने देखिन्छ ।

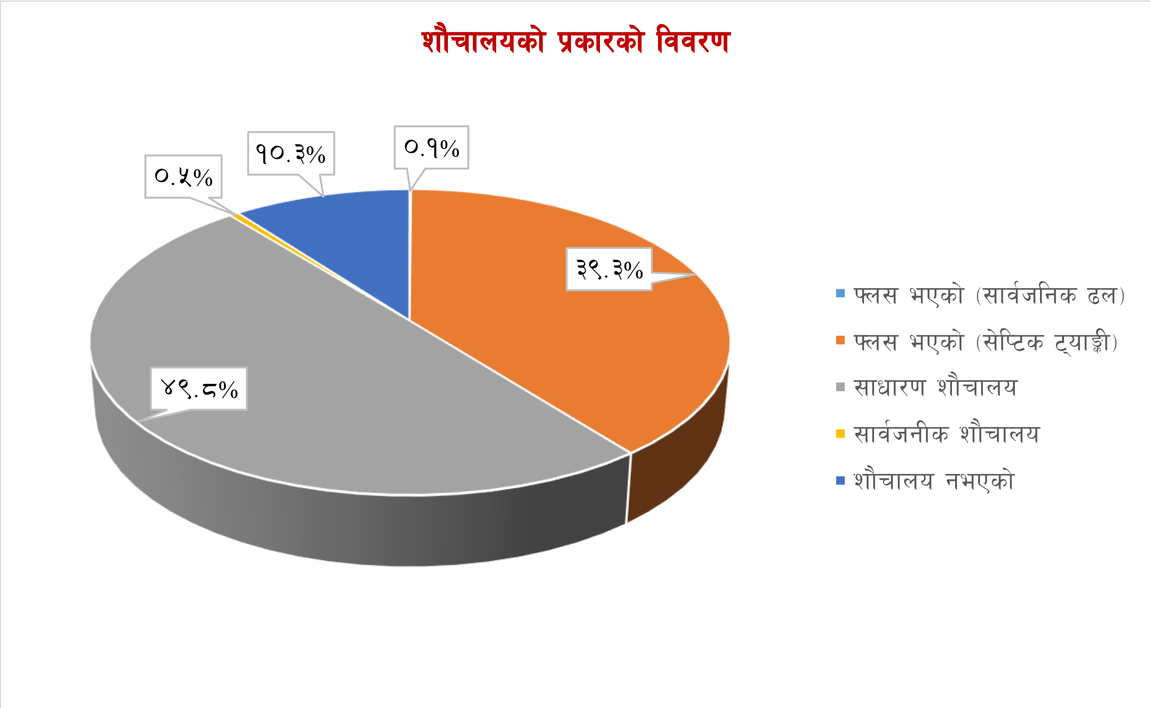

७.७ खुला दिशा मुक्त क्षेत्र

देशका कतिपय भागहरूमा सामुदायिक स्वास्थ्यका हिसाबले हानिकारक खुला रुपमा दिसाब पिसाब गर्ने प्रवृति रहेको छ। यो मानव सभ्यता र व्यक्तिगत स्वास्थ्यका दृष्टिले समेत अवाञ्चित कार्य हो। तर हालका वर्षहरूमा सञ्चार माध्यमहरू क्षेत्रको सकारात्मक भूमिका, शिक्षाको विकास र विस्तारले आम जनसमुदायलाई खुला दिशा मुक्त क्षेत्र घोषणा गर्ने कार्य भईरहेको छ । यसै अभियान अन्तरगंत यस मनहरी गाउँपालिका पुर्ण दिशा मुक्त क्षेत्र घोषणा गरिएकाले जनस्वास्थ्यको दृष्टिकोणले सकारात्मक सुधार निश्चित छ ।

७.८ फोहोर मैला व्यवस्थापन

गाउँपालिकालाई सधैं सफा राखि वातावरण मैत्री घर, टोल, बस्ती, समाज बनाउने हेतुले राष्ट्रिय सरसफाई अभियानलाई निरन्तरता प्रदान गर्दै आएको क्रममा वडा नागरिक मन्च, नागरिक सचेतना केन्द्र, टोल विकास संस्था, टोल सुधार समाज र विपद व्यवस्थापन समितिको अगुवाई र सहकार्यमा टोल तथा वडास्तरमा सरसफाई हुने गरेको

पाइन्छ। फोहोरमैला व्यवस्थापनका लागि थप उपकरणहरूको व्यवस्थापन गर्न अझैं लाग्नु पर्ने देखिन्छ। यसबाट आम गाउँपालिकाबासीहरूमा व्यापक रुपमा सरसफाई जागरणको लहर फैलिएको छ। हाल गाउँपालिकामा उत्पादित फोहोर आफै व्यवस्थापन गर्ने, खोल्सा खोल्सीमा खाल्टा बनाइ पुर्ने गरेको देखिन्छ।

७.८.१ फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण

तालिका नं. १४० : फोहोरमैला व्यवस्थापन गर्ने स्थानको आधार विवरण

वडा नं.	घरमा नै लिन आउँछ	फोहोर थुपार्ने ठाउँमा/क्यानमा	घरको कम्पाउण्ड भित्र बाल्ने	घरको कम्पाउण्ड भित्र गाड्ने	नदि वा खोल्सामा	सडक/सार्वजनिक स्थलमा	कम्पोष्ट मल बनाउने	अन्य	जम्मा
१	१३२		४००	५२	२१७	१०		७	८१८
२			३७५		२१६				५९१
३	६		९६१	२९	५१		५५	२६	१,१२८
४			२५३	५	२८९		२	५७	६०६
५	१	२	३२०	८६	३४१	४	२३		७७७
६	२	१४२	३	२४३	५१३	५७४	२	२	१,४८१
७	३९९	२	८२३	२७	१६२	२	१	५	१,४२१
८	३		३५८	३	१६८			२९	५६१
९		१४	६	३	२५०	३९३	४७०	४	१,१४०
जम्मा	५४३	१६०	३,४९९	४४८	२,२०७	९८३	५५३	१३०	८,५२३

स्रोत : घरधुरी तथ्याङ्क संकलन, २०७४

गाउँपालिकामा रहेका कुल घरपरिवारहरू मध्ये ३४९९ अर्थात ४१.१ प्रतिशतले फोहरलाई आफ्नै कम्पाउण्ड भित्र बाल्ने गरेको, २२०७ अर्थात २५.९ प्रतिशतले नदी वा खोल्सामा फ्याल्ने गरेको, ९८३ अर्थात ११.५ प्रतिशतले सडक/सार्वजनिक स्थलमा फ्याल्ने गरेको, ५५३ अर्थात ६.५ प्रतिशतले कम्पोष्ट मल बनाउने गरेको, ५४३ अर्थात ६.४ प्रतिशतको घरमै फोहर लिन आउने गरेको, ४४८ अर्थात ५.३ प्रतिशतले आफ्नै कम्पाउण्ड भित्र गाड्ने वा थुपार्ने, १६० अर्थात १.९ ले फोहर थुपार्ने क्यानमा राख्ने र बाँकीको स्पष्ट नभएको पाइयो। ग्रामीण इलाका तथा कृषि मुख्य पेशाको रुपमा रहेकोले यहाँका घरपरिवारले फोहरलाई कम्पोष्ट मलको रुपमा प्रयोग गर्नु सर्वोत्तम हुने भएकोले यो फोहर व्यवस्थापनको उत्तम उपाय रहेतापनि फोहरको प्रकृति अनुसार प्लाष्टिक जन्य तथा अन्य नसड्ने फोहरहरू खेतीयोग्य जमिनमा पर्न जाँदा क्रमश: भू-प्रदुषण बृद्धि भई उत्पादकत्वमा ह्रास आउन सक्ने देखिन्छ। अर्कोतर्फ जलाउने, खोल्सामा फाल्ने साथै सार्वजनिक स्थलमा समेत फाल्ने कार्यहरूले प्रदुषण वृद्धिगराई जनस्वास्थ्यमा प्रत्यक्ष असर गर्दछ । तसर्थ फोहरको उचित व्यवस्थापनमा सजग बनाई गाउँपालिकामा अव्यवस्थित फोहर व्यवस्थापनलाई समयमै सम्बोधन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

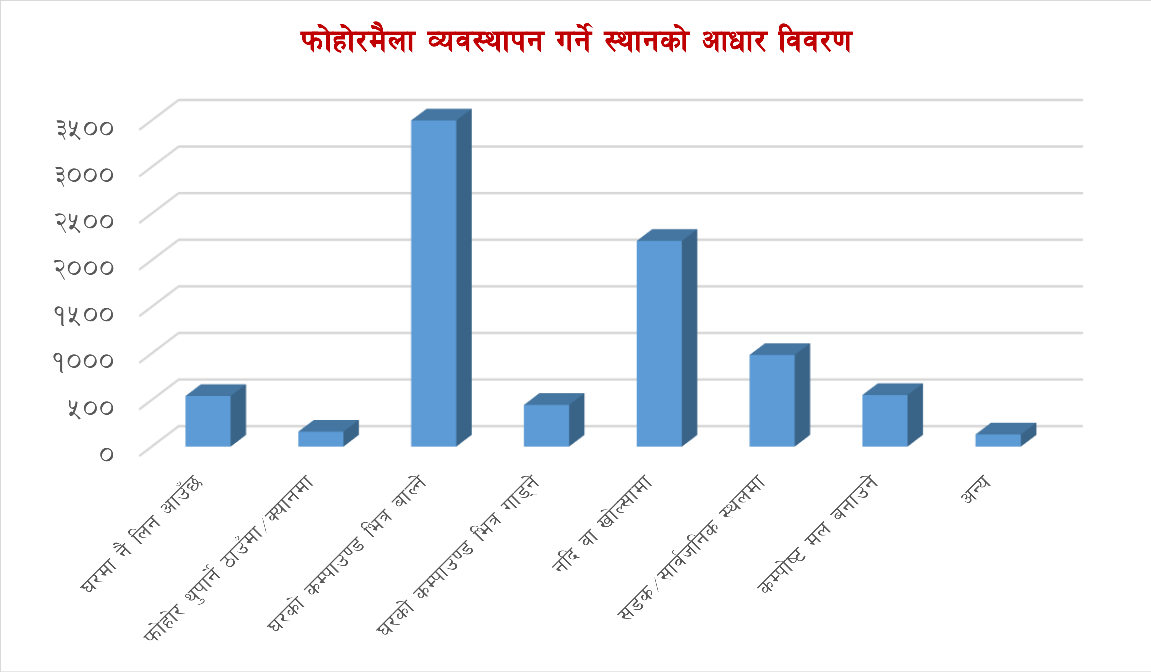

७.८.२ फोहोरव्यवस्थापनमा देखिएका समस्याहरू :

हाल यस गाउँपालिकामा देखिएका समस्याहरू देहाय बमोजिम रहेको छ :

- फोहोर व्यवस्थापनका नाममा फोहोरहरू खोलाखोल्साका होचा भागमा अनियन्त्रित तरिकाले फाल्ने प्रबृति यत्रतत्र देखिन्छ। यसरी फालिएको फोहोर बर्षातका समयमा पानीले बगाएर खोला खोल्सा तथा नदीका तल्लो भाग सम्म पुर्‍याएर प्रदुषणलाई बिस्तारित गर्दछ।
- जमीनका होचाभाग पानीका स्रोत पनि हुने भएका र तिनै पानी सतहमा देखिने एवं जमीनको भित्रपनि छिरेर जानेहुँदा होचा भागमा फालिएको फोहोरले सतहको पानी तथा जमीन भित्रको पानी समेतलाई प्रदुषित गर्दछ।

७.८.३ फोहोरमैला व्यवस्थापनमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरु :

- भान्छाकोठाबाट निस्केको फोहोरलाई कुहिने र नकुहिने गरी छुट्याउने।
- कुहिनेलाई मलमा प्रयोग गर्न तालिम तथा हरेक घरधनीलाई उत्प्रेरित गर्ने कार्यक्रम गाउँपालिकाले गर्ने।
- नकुहिने फोहोरलाई पून: बिभिन्न तहमा छुट्याउने जस्तै काठ, प्लाष्टीक, धातु, सीसा। यी फोहोरलाई आवश्यकताअनुसार पहिचान गरिसकेकपछि पून प्रयोगमा आउनेलाई सम्बन्धित सेवा व्यवस्थापन तर्फ जोड दिने। यस गाउँपालिका क्षेत्रका खुला स्थान जहाँ पानीको स्रोत छैन त्यहाँ बैज्ञानिक तवरबाट छनौट गर्न व्यवस्था गर्ने

खण्ड ८ : वन तथा वातावरण

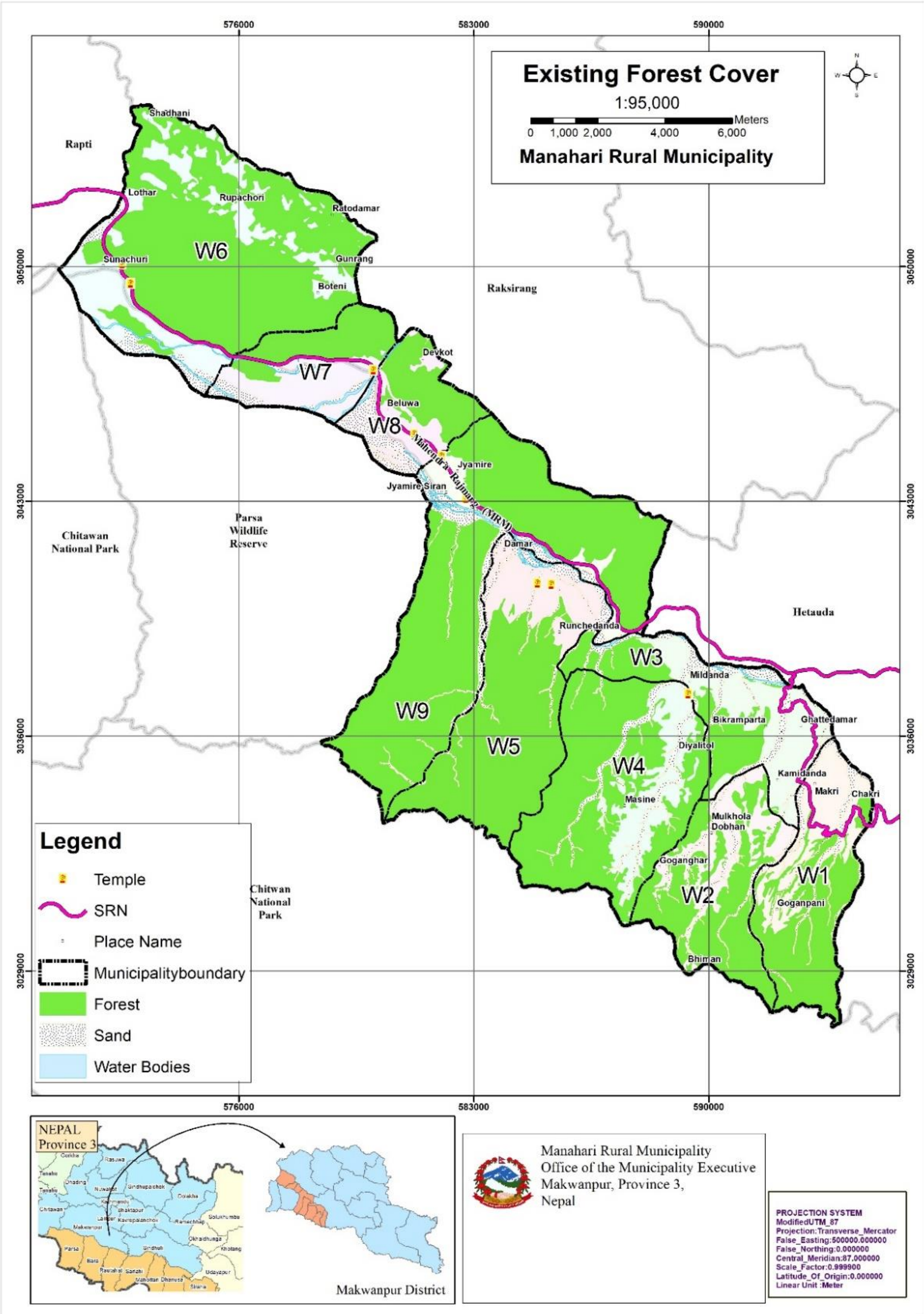

नक्सा नं. २ : वनजंगल क्षेत्र

८.१ प्राकृतिक वन तथा वनस्पती

प्रदेश नं ३ को मकवानपुर जिल्ला अर्थात् भित्री मधेसमा रहेको यस गाउँपालिका वन वातावरण र जैविक विविधताको दृष्टिकोणले सम्पन्न जिल्लाको श्रेणीमा पर्दछ। यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख बनस्पतीका प्रजातिहरूमा साल, अस्ना, चाँप, खोटे सल्लो, चिलाउने, गोब्रे सल्लो, कटुस, उत्तिस, सिमल आदि पाइन्छन्। यसै गरी जन्तुहरूमा चितुवा, भालु, चित्तल, बँदेल, रतुवा लगायत अन्य किटपतङ्ग आदि र चराचुरुङ्गीहरूमा मयुर, कालिज, ढुकुर, तित्रा, कोइली आदि प्रजातिका स्थानीय र आप्रवासी चराचुरुङ्गीहरू पाइन्छन्।

८.२ जैविक विविधता सम्वन्धी विवरण

चित्र नं. ५. राप्ती खोला नजिक रहेको पर्सा राष्ट्रिय निकुञ्जको दृश्य

मनहरी गाउँपालिकामा पर्यावरणीय सन्तुलनका लागि पारिस्थितिक जैविक प्रणालीलाई सन्तुलितरुपबाट कायम राख्न वन, बनस्पती तथा प्राणीहरू बिचको स्थापित सम्बन्धलाई दिगोरुपमा कायम राख्न सजगता अपनाउनुपर्ने देखिन्छ। दिगो विकासका निम्ती पूर्वाधार विकासको क्रममा हुने विनासलाई न्युनीकरण गर्न नितान्त आवश्यक छ। वातावरणीय असन्तुलनले वनस्पती वा प्राणीहरूको क्रमिक ह्रास र विनास हुँदै अन्ततः लोप हुने अवस्था हुन सक्छ। विषम हावापानीमा विभिन्न जात जातिका प्राणी र वनस्पती रहेको यस गाउँपालिकामा वन संरक्षण र सम्बर्द्धनको कार्यमा स्थानीय बासिन्दाहरूको सहभागिता अपरिहार्य हुन पुगेको छ। यिनै कुराहरूलाई मध्यनजर गरी २०४९ सालमा

स्थानीय बासिन्दाहरूलाई आफ्नो दैनिक उपभोग्य वन पैदावारको उपलब्धता गराउने उद्देश्य राखी सामुदायिक वन दर्ता गर्ने कार्यको थालनी भएको पाइन्छ।

मानव जीवनको लागि जैविक विविधताको संरक्षण अपरिहार्य छ। दैनिक जीवनको लागि आवश्यक काठ, दाउरा, घाँसको लागि मात्र नभई पारिस्थितिक तथा जैविक प्रणालीको सन्तुलनको लागि समेत जैविक विविधताको महत्वलाई दृष्टिगत गरी हाल देशका अन्य भागमा जस्तै यस गाउँपालिकामा सामुदायिक वन जस्ता अवधारणाहरूलाई व्यवहारमा लागु गरिएको छ। सामुदायिक वनहरू वन संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा सदुपयोगमा सहभागि भइरहेका छन्।

यस गाउँपालिकामा उष्ण र समशीतोष्ण प्रदेशीय जलवायु भएको कारण यस क्षेत्रमा साल, अस्ना, चाँप, खोटे सल्लो, चिलाउने, गोब्रे सल्लो, कटुस, उत्तिस, सिमल, खसु आदि जातका बोटविरुवाहरू पाइन्छन्। गैर काष्ठ पैदावारको रुपमा व्यापारिक र आयुर्वेदिक महत्वका दृष्टिकोणले उपयुक्त देखिएका कुरिलो, काउलो, सेतक चिनी, मजिठो, चिराइतो, वन लसुन, हलहले हलिक, तेजपात, हड्चुर, दार, पिप्ला, पाखनवेद, गुर्जो लहरा, लोक्ता, सतुवा, रिठ्ठा, दारुहल्दी, हर्रो, बर्रो, विषफेज, दालचिनि, छतिवन, टटेलो, लघुपत्र, कालो मुसली आदि जस्ता वन पैदावारहरूको उपलब्धता रहेको छ।

यस गाउँपालिका क्षेत्रमा रहेका वनजंगलहरूले जन्तुहरूमा चितुवा, भालु, चित्तल, बँदेल, रतुवा लगायत अन्य किटपतङ्ग आदि प्रजातिका जीवहरूको लागि उपयुक्त वासस्थान उपलब्ध गराएको छ। गाउँपालिकामा रहेका वनक्षेत्र तथा विभिन्न खोलानालाहरूले विभिन्न प्रजातिका चराचुरुङ्गीहरू विशेषत: कोइली, मैना, सुगा, ढुकुर, लुइँचे, गौथली, काग, भँगेरा, मयुर, हुटिट्याउँ, हुचिल, जुरेली, भद्रायो, चिल, बाज, कोटेरा, ठेउवा, बट्टाइ, चिबे, भ्याकुर, फिस्टो, रुपी, गिद्ध, धनेश, कालिज, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कन्याङकुरुङ, भद्राई, सारस तथा विभिन्न घिस्रने जन्तुहरू गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, छेपारो, अजिँगर, भित्ती, कछुवा, सर्प, गड्यौला, जुका, अन्य किटपतङ्ग आदिलाई बासस्थान प्रदान गर्दै संरक्षित गरेको छ। यद्यपी वनजंगल अतिक्रमणका कारण प्रकृती प्रदत्त यी जैविक र वनस्पतिय अमुल्य वन सम्पदाहरूको विस्थापन र विनाशको क्रम तिव्ररुपले बढ्दै गइरहेको छ। वर्षेनी वन क्षेत्र फडानी भई चुरे भावर क्षेत्र नाङ्गा डाँडामा परिणत हुँदै जानु र अन्य वन क्षेत्र कृषियोग्य भुभागमा परिणत हुनु तथा वन्यजन्तुहरूको वासस्थान एवं वन्य प्रजातीमा ह्रास हुनु जैविक विविधता संरक्षणका निमित्त चुनौतीका रुपमा देखिएको छ।

८.४ गाउँपालिकामा पाईने वन्यजन्तु

(क) वन्यजन्तु

मनहरी गाउँपालिकामा प्रकारका स्तनधारी वन्यजन्तुहरू पाइन्छन् । यस गाउँपालिकामा पाइने प्रमुख वन्यजन्तुहरूमा चितुवा, भालु, बँदेल, बाँदर, बनमुसा, स्याल, सालक, बन बिरालो, रतुवा, खरायो, मलसाप्रो, ढेडु आदि छन।

(ख) चराचुरुङ्गी

यस गाउँपालिकामा पाईने चराचुरुङ्गीहरूमा मयुर, कालिज, ढुकुर, लाटोकोसेरो, चमेरो, हाँस, परेवा, कुखुरा, तित्रा, धोबी चरो, हाडफोरुवा, कन्याङकुरुङ, भद्राई, लामपुच्छ्रे, राजक छेग्रा, सारस आदि प्रमुख छन्।

(ग) घस्रने जिवजन्तुहरू

यस गाउँपालिकामा पाइने घस्रने जिवजन्तुहरूमा घडियाल, मगर गोही, भित्ती, गोमन, गनग्वाली, हरहरे, करेत, सिरिसे, धामन, वैरिकरेट, हरेउ, ढोडिया, सुनगोहोरो, अनेक प्रकारका सर्प तथा छेपारो, भातेमहुरा, गड्यौला, अन्य किटपतङ्ग आदि प्रमुख छन्।

(घ) जलचर तथा उभयचर जीवहरू

यस गाउँपालिकामा सेधरी, डिंरा, चरंगी, रावा, डरही, कूरसा, रोहहू, सौरी, सिंगी, मंगूरा, मैलवा, डोंगी, खेसटी, टेंग्रा, वामे, वक्काइन, ढोरी, हराट, परनी जातका माछाहरू, डल्फीन, ठोटेरा, गँगटा, भ्यागुता, विभिन्न प्रजातीका जलचयर र उभयचर जीवहरू पाईन्छ ।

(ङ) कीरा फट्याङ्ग्राहरू

गाउँपालिकामा पाईने कीरा फट्याङ्ग्ग्रहरूमा मौरी, खागो, पुत्को, कठेउरी, गोब्रेकीरा, जुका, बिच्छी, खजुरो, झुसिलो, बारुलो, उडुस, अरिंगाल, शङ्खेकीरा, बच्छ्यूँ, माकुरा, बअरिमोठे, डाँस, पतेरो, साङ्लो, लामखुट्टे आदि हुन् ।

(च) फूलका प्रजातिहरू

यस मनहरी गाउँपालिकामा सयपत्री, गोदावरी, मखमली, बाह्रमासे, गुलाव, लालुपाते, घन्टीफूल, तिउर, बाबरी, भालेफूल, पारिजात, लाहुरे चुवा, पलास, मसुन्डा आदि फुलका प्रजातिहरू पाईन्छ ।

८.५ वनजंगल

चित्र नं. ६. मनहरी गाउँपालिका वनजंगल क्षेत्र

गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफलको गाउँपालिकामा २९१५.७५ हे. सामुदायिक वन, १७९.४१ हे. कबुलियति वन, २४.६४ हे. निजी वन वन रहेको छ । वन क्षेत्र समथल भू-भागदेखि चुरे पहाडसम्मको भौगोलिक विविधता भएको कारण यहाँ पाइने वनको किसिम र प्रजातिमा पनि विविधता पाईन्छ । उष्ण र समशीतोष्ण प्रदेशीय भएको यस गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा थुप्रै प्रजातिका मिश्रित वन पाईन्छ । हावापानी, भौगोलिक अवस्थिति तथा प्रजातिको आधारमा यस गाउँपालिकामा विभिन्न किसिमका वनहरू जस्तै सालको वन, खयर, सिसौ अर्थात मिश्रित वन र झाडी बुट्यान रहेका छन् ।

८.५.१ सामुदायिक वन

स्थानीय बासिन्दालाई वन संरक्षण र उपयोगमा सहभागि बनाउने नेपाल सरकारको निती अनुसार यस गाउँपालिकामा जिल्ला वन कार्यालय मार्फत सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह गठन गरी वन हस्तान्तरण गर्ने काम पनि भइरहेको छ। वन ऐन, २०४९ तथा वन नियमावली, २०५१ ले व्यवस्था गरे बमोजिम सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्बर्द्धन तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण जवाफदेही सम्बन्धित वन उपभोक्ता समूहहरू नै हुन्छन् । यो कार्यक्रम शुरुमा लागू हुँदा यसको उद्देश्य नाङ्गा डाँडा पाखाहरूमा हरियाली बढाउने र सर्वसाधारण जनतालाई, काठ, दाउरा र डालेघाँस लगायत वन पैदावारको आधारभुत आवश्यकता परिपुर्ति गर्ने रहेको थियो, तर अहिले यस कार्यक्रमको मुख्य उद्देश्यमा विपन्न परिवारहरूको गरिवी निवारण, जीविकोपार्जन, जैविक विविधताको संरक्षण, दिगो वन व्यवस्थापन, सुशासन,

समावेशीकरण, लैङ्गिक समानता, विशेष गरि महिला, दलित तथा जनजातिको सहभागिता जस्ता नयाँ नयाँ सवालहहरू समेत समावेश भएकोले यस कार्यक्रमले गरिवी न्युनिकरणमा समेत सहयोग पुऱ्याउन सक्ने विश्वास गरिएको छ । जिल्ला वन कार्यालयको प्राविधिक सहयोगमा समूहको स्वीकृत विधान तथा वन कार्ययोजना बमोजिम उपभोक्ता समूहको क्रियाकलापहरू संचालन तथा सामुदायिक वनको संरक्षण, सम्वर्द्धन, व्यवस्थापन तथा वन पैदावारको सदुपयोग हुने गरेको छ ।

विगतको समयमा थोरै जनसंख्याको तुलनामा प्रशस्त वन क्षेत्र भएकोले पनि वन संरक्षणभन्दा उपयोगमा मात्र जोड दिएको पाइन्छ तर गएको केही वर्षदेखि वन क्षेत्र वरिपरिका जनतामा नयाँ जागरण देखिएको छ। बढ्दो अतिक्रमण, लुकिचोरी हुने कटानी, चरिचरन, आगलागी आदिका कारण र भैरहेको वन विनासले चुरेको अवस्था अत्यन्त संवेदनशील भएको छ। त्यसैले गर्दा चुरे क्षेत्रका बस्तीहरूमा वन संरक्षण समिति तथा वन उपभोक्ता समितिहरू गठन गरी वन संरक्षणका लागि स्थानीय प्रयास शुरु हुन थालेको छ। एकातिर चुरेको भावर क्षेत्र नजिक बस्ने बासिन्दाहरूमा वन संरक्षणको प्रयास शुरु हुँदैछ भने अर्कोतर्फ वनक्षेत्रबाट टाढाका गाउँलेहरूको लागि सर्वसुलभ तरिकाबाट वन उपयोग व्यवस्थित हुन नसक्दा वनबाट काठदाउरा लुकिछिपी चोरी निकासी हुने क्रम पनि यथावत छ। विगतका वर्षहरूको तुलनामा जनताको सहभागिताको परिणाम स्वरुप चुरेको भावर क्षेत्र लगायत सघन अवस्थामा रहेका कतिपय वनक्षेत्रहरू पुन: प्राकृतिक अवस्थामा रुपान्तरित हुन पुगेका छन्। सामुदायिक वनहरूमा विद्यमान संरक्षण र आफ्नो सामुदायिक वन प्रतिको लगावको परिणाम स्वरुप उजाड र मरुभूमीकरणतर्फ उन्मुख हुँदै खोला र खहरेहरूले ग्रसित भएका वनक्षेत्रहरू आज प्राकृतिक रुपमा संरक्षित भएका छन्। सामुदायिक वनका उपभोक्ताहरूसँग प्राविधिक ज्ञान र वनको उत्पादकत्व बढाउन आवश्यक पर्ने प्रविधिको अभाव खड्किएको छ। तसर्थ वन व्यवस्थापन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन सामुदायिक वनहरूलाई स्रोत, साधन र प्रविधियुक्त जनशक्तिको उपलब्ध हुनु जरुरी छ। उपभोक्ताहरूमा रहेका परम्परागत वन संरक्षण विधिहरूका अतिरिक्त नयाँ विधि र कार्यशैलीहरूको विकास गराउन जरुरी देखिन्छ। दक्षता अभिवृद्धिका निमित्त सामुदायिक वन उपभोक्ताहरूलाई तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र अवलोकन भ्रमणका अवसरहरू प्रदान गर्नुपर्ने देखिन्छ।

बौद्धिक सम्पदा अधिकार (Patent right) का विषयमा र विश्व व्यापार संगठन ९ध्त्इ० सम्बन्धी अवधारणाहरूका विषयमा समुदायलाई आवश्यक जानकारी गराउनु र अनुशिक्षण दिनुपर्ने देखिन्छ। गाउँपालिका र सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूको सहभागितामा सामुदायिक वनभित्र गैरकाष्ठ वनपैदावारको उत्पादनलाई प्रोत्साहित गर्न र विभिन्न तालिम गोष्ठी अध्ययन भ्रमणहरू गरिदै आएका छन्। यसले स्थानीय स्तरबाट वन व्यवस्थापनका सम्पूर्ण पक्षहरूलाई अघि बढाउन र वनक्षेत्रको उत्पादन बढाउन थप मद्दत मिल्ने देखिन्छ। सामुदायिक वनहरूको सुदृढीकरणका निमित्त जिल्ला वन कार्यालयको जनशक्ति मात्रले सम्भव नदेखिएकाले उक्त कार्यका निमित्त वनसँग आवद्ध विभिन्न गैससहरूलाई गाउँपालिकामा परिचालन गर्नुपर्ने देखिन्छ। वनहरूबाट काठ र दाउराको परम्परागत उत्पादन लिने प्रवृत्तिमा परिवर्तन गर्दै जनतालाई गैरकाष्ठ पैदावारको उत्पादनतर्फ उन्मुख गराउनुपर्ने र

वन्यजन्तुहरूको व्यवसायिक पालन लगायतका गतिविधिहरूबाट आय स्रोतहरूमा वृद्धि गर्न जनसहभागितामा विशेष जोड दिनुपर्ने देखिन्छ।

तालिका नं. १४१ : जिल्ला वन कार्यालयद्धरा हस्तान्तरित सामुदायिक वनहरूको संक्षिप्त बिबरण

सि.नं.	इ.व.का	साबिक गा.वि.स.	वडा नं.	स्थानीय तहको नाम	वडा नं.	सामुदायिक वनको नाम	शुरुको क्षेत्रफल	घरधुरी	जनसंख्या	हस्तान्तरण मिति
१	मनहरी	मनहरी	८	मनहरी ९	९	हरियाली	३४३.००	९४	११०५	७/२५/२०५०
२	मनहरी	मनहरी	७	मनहरी ९	९	ज्यामीरे कालिका	५३५.००	३१०	२६९०	७/२५/२०५०
३	मनहरी	मनहरी	४	मनहरी ६	६	सिम्पानी देवकोट	३४४.३२	४६१		२०५२/३/३२
४	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	लामदमार	९६.६४	३११	१६८२	१२/१९/२०५ ४
५	मनहरी	मनहरी	१	मनहरी ६	६	लोथर	६७.३६	१४९	८५७	३/३०/२०५६
६	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	वालुवाभन्ज्या ङसुनादेवी	५७.५	१९६	१३५२	१/२३/२०५९
७	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	वाघभैरुङ	७३.७५	९७	६५३	१२/१९/२०५ ९
८	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	रुपाचुरी	१३८.९१	११४	७६५	३/२९/२०६१
९	मनहरी	मनहरी	३	मनहरी ७	७	पशुपति	१५३.७७	२२५	१३१८	९/२९/२०६१
१०	मनहरी	मनहरी	३	मनहरी ७	७	मनकामना	१४३.८७	२९५	१५७४	१०/२७/२०६१
११	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	हिलदमार	४१.५	३८	२२२	१२/१०/२०६१
१२	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	चिलाउनेटार	६१.५८	४६	२९५	७/३/२०६२
१३	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	सुन्दर	८०.४५	८२	५०८	७/२९/२०६२
१४	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	भुटनदेवी	८०.९१	४५	२९९	८/१२/२०६२
१५	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	सिस्नेरी	१३९.२५	७१	३७९	८/१३/२०६२
१६	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	सितादेवी	५२.९४	५४	१५८	२/४/२०६३
१७	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	सुनाचुरी	१६६	३५५	८५९	११/२३/२०६३
१८	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	सिकारीवास	६६	४६	२७७	१२/१५/२०६३
१९	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	डिपाड	१४८	३७२	२३९४	१२/२०/२०६३
२०	मनहरी	मनहरी	२	मनहरी ६	६	पोलाघारी	१२५	४५	२७०	११/१५/२०६५
	मनहरी		***जम्मा***				*२९१५.७५*	*३४०६*	*१७६५७*	

८.५.२ धार्मिक वन

धार्मिक संघ/संस्थाको वरिपरि रहेको वन जंगल क्षेत्रहरू धार्मिक क्षेत्रको महत्व र सौन्दर्य बढाउने उद्देश्यले त्यस्ता धार्मिक वनको रुपमा हस्तान्तरण गरिन्छ। गाउँपालिकाको विभिन्न भागहरूमा रहेका धार्मिक स्थल धार्मिक वनको सम्भावना बोकेका क्षेत्रहरू भएतापनि त्यसको उचित संरक्षण र प्रर्वद्धन हुन नसकेको देखिन्छ।

८.५.३ सरकारद्वारा व्यवस्थित वन

गाउँपालिकाको कुल वन क्षेत्र मध्ये गाउँपालिकामा सामुदायिक वन र धार्मिक वनको रुपमा हस्तान्तरित बाहेक बाँकी रहेको वन क्षेत्र सरकारद्वारा व्यवस्थित वनको रुपमा रहेको छ।

८.५.४ निजी वन

वन ऐन २०४९ मा प्रचलित कानुन बमोजिम कुनै व्यक्तिको हक पुग्ने निजी जग्गामा लगाईएको हुर्काईएको वा संरक्षण गरिएको वनलाई निजी वन भनी व्याख्या गरेको छ।

सरकारी तथा सार्वजनिक स्वामित्व नभएको व्यक्तिले आफ्नो निजी भोगचलन गर्दै आएको आफ्नै जग्गामा बोटविरुवा लगाई सोको संरक्षण गरीएको क्षेत्र वा बोटविरुवाको समूहलाई निजी वन भनिन्छ। नेपाल एक कृषि प्रदान देश हो। पशुपालनमा कृषकहरूलाई घाँस स्याउला र दैनिक उपयोगको लागि काठ, दाउरा आदिको आवस्यकता परिपुर्ति गर्ने उद्देश्यको साथ आफ्नो जग्गामा बोटविरुवा, खेत बारीमा रुखहरू, पाखो पखेरामा वोटविरुवा लगाउने प्रचलन प्राचीन काल देखि नै रहि आएको छ। दैनिक जीवनको आवस्यकतामा पर्ने भएकाले वन टाढा भएको क्षेत्र तथा अन्य क्षेत्रमा आफुलाई सहज हुने निजी जग्गामा वोटविरुवा लगाउने गरेको देखिन्छ। प्राचीन समयमा मानिसहरूले आफ्नो आवस्यकता परिपुर्तिको लागि बोटविरुवा लगाउने प्रचलन चल्दै आएको थियो भने हाल यो प्रचलन निजी वनको अवधारणाको रुपमा व्यापक विकास भएको छ।

राष्ट्रिय वन क्षेत्र माथि पर्ने वन पैदावारको चापलाई कम गर्न नेपाल सरकारले अवलम्बन गरेको नीति अन्तर्गत सामुदायिक वन सँगै निजी वन कार्यक्रम समेत संचालन भएको देखिन्छ। मनहरी गाउँपालिकामा ६९ वटा वन निजी जिल्ला वन कार्यालय मकवानपुरमा दर्ता भएका छन्। गाउँपालिकाको कुल क्षेत्रफलको २४.६४ हे. क्षेत्रफल निजी वनले ओगटेको छ। यी वनहरूमा विशेष गरी शिशौ, खयर, बास, साल, टिक जस्ता बोटविरुवाहरू लगाईएका छन्। मनहरी गाउँपालिकामा दर्ता भएका निजी वनमा कुल ४८,७२४ बोटविरुवाहरू रहेका छन्। निजी वन सम्बन्धी विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १४२ : जिल्ला वन कार्यालयमा दर्ता भएका निजी वनहरूको विवरण

क्र.सं.	नाम	ठेगाना	दर्ता वनको क्षेत्रफल (हेक्टर)	रुख विरुवाको जात तथा संख्या शिशौं	खयर	बास	साल	टिक	उत्तिस	मसला	अन्य	जम्मा रुख संख्या
१	रामचन्द्र वर्तौला	मनहरी - ४	०.१७									०
२	प्रकाश र प्रल्हाद अर्याल	मनहरी - ७	०.२७	७७५				२५				८००

क.सं.	नाम	ठेगाना	दर्ता वनको क्षेत्रफल (हेक्टर)	रुख विरुवाको जात तथा संख्या								जम्मा रुख संख्या
				शिशौं	खयर	बास	साल	टिक	उत्तिस	मसला	अन्य	
३	मान बहादुर प्रजा	मनहरी - ४	०.३८	११००								११००
४	धनकृष्ण श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.२०	५९०								५९०
५	गोपाल थापा मगर	मनहरी - २	०.०७	१८०								१८०
६	राजु मगर	मनहरी - ३	०.०७	१९०								१९०
७	उपेन्द्र दास जोशी	मनहरी - ३	०.०७	१९५								१९५
८	केदार नाथ भट्ट	मनहरी - ३	०.०७	२८०								२८०
९	धनकृष्ण श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.११	२८०								२८०
१०	बाबु लाल लो	मनहरी - ४	०.१०	१४५०								१४५०
११	भिम बहादुर ब्लोन	मनहरी - ४	०.५१	१९०								१९०
१२	टेक लाल श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.०७	१९०								१९०
१३	झन कमाल श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.४८	१४१५								१४१५
१४	दुर्गा बहादुर प्रजा	मनहरी - ४	०.०७	१९२								१९२
१५	काली बहादुर प्रजा	मनहरी - ४	०.०५	१५२								१५२
१६	काली बहादुर ब्लोन	मनहरी - ४	०.०९	२४०								२४०
१७	चिज कुमार र झंनमानं श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.६७	१९१०								१९१०
१८	सुरेन्द्र श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.३४	९९५								९९५
१९	हरि कुमार श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.१७	४८५								४८५
२०	देवीलाल स्याङवो	मनहरी - ४	०.५४	१०००								१०००
२१	मान बहादुर बम्जन	मनहरी - ४	०.४१	११६०								११६०
२२	केशव लाल श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.४१	१४०								१४०
२३	सोम वती ब्लोन	मनहरी - ४	०.६१	१७००								१७००
२४	बुद्दीमान श्रेक्ष्ठ	मनहरी - ४	०.१०	२७०								२७०

क्र.सं.	नाम	ठेगाना	दर्ता वनको क्षेत्रफल (हेक्टर)	रुख विरुवाको जात तथा संख्या								जम्मा रुख संख्या
				शिशौं	खयर	बास	साल	टिक	उत्तिस	मसला	अन्य	
२५	पदम बहादुर तितुङ	मनहरी - ४	०.४१	११००								११००
२६	विर बहादुर बल	मनहरी - ४	०.१४	३९०								३९०
२७	गणेश बहादुर लामा	मनहरी - ४	०.२१	५९०								५९०
२८	विर बहादुर तितुङ	मनहरी - ४	०.६१	१७५०								१७५०
२९	राम बहादुर हमाल	मनहरी - ४	०.०३	९५								९५
३०	अजम्बर ब्लोन	मनहरी - ४	०.३८	१०७५								१०७५
३१	चक्र बहादुर ब्लोन	मनहरी - ४	०.०३	५९०								५९०
३२	दोर्न बहादुर ब्लोन	मनहरी - ४	०.११	१०२५								१०२५
३३	दिनेश महत	मनहरी - ४	०.७८									०
३४	गोपाल मान श्रेष्ठ	मनहरी - ४	०.२०	४८०								४८०
३५	बुद्धि राज वर्तौला	मनहरी - ३	०.७१	१७६								१७६
३६	अक्कल ध्वज कार्की	मनहरी - ४	१.८१	२५००	३००	५००					१००	३४००
३७	धन बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०३	८५								८५
३८	कुल बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०३	८२१								८२१
३९	विर बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०४	९१								९१
४०	शिव प्रसाद सुवेदी	मनहरी - ३	०.६१	१२७२	७२							१३४४
४१	राम बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०२	१२५								१२५
४२	हरिशंकर विश्वकर्मा	मनहरी - ८	०.५३	४३०								४३०
४३	शेर बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०४	१०५								१०५
४४	विष्णु बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०३	७८								७८
४५	तिर्थ बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०७	१५८							१	१५९
४६	वुद्धी बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०३	६०								६०

क्र.सं.	नाम	ठेगाना	दर्ता वनको क्षेत्रफल (हेक्टर)	रुख विरुवाको जात तथा संख्या								जम्मा रुख संख्या
				शिशौं	खयर	बाँस	साल	टिक	उत्तिस	मसला	अन्य	
४७	सुर्य बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०३	८०								८०
४८	सुर्य बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०३	६१								६१
४९	बुद्धी सरा राई	मनहरी - ५	०.०३	७०								७०
५०	दिल्ली माया राई	मनहरी - ५	०.०२	४५								४५
५१	हर्क बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०३	७९								७९
५२	गज विर राई	मनहरी - ५	०.०३	८०								८०
५३	वुद्धी बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०३	८०								८०
५४	दुर्गा बहादुर प्रजा	मनहरी - ४	०.४८	५२५								५२५
५५	कृष्ण बहादुर राई	मनहरी - ४	०.०१	३२१								३२१
५६	मान बहादुर बम्जन	मनहरी - ५	०.९३	२१६०								२१६०
५७	सन्त बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०७	१५७								१५७
५८	टेक बहादुर राई	मनहरी - ५	०.०७	१६५								१६५
५९	हरि प्रसाद वर्तौला	मनहरी - ४	०.१४	२८०								२८०
६०	विर सिं थिङ	मनहरी - ४	०.१७	४५५								४५५
६१	पुष्पलाल जोशी	मनहरी - ३	०.१०	२७०								२७०
६२	विना गिरी	मनहरी -७	०.१७	११००								११००
६३	कृष्ण वहादुर कार्की	मनहरी -१	१.१०								१९९९	१९९९
६४	खिमराज उप्रेती	मनहरी - ३	१.३६	३५००							३००	३८००
६५	ईश्वरमान श्रेष्ठ	मनहरी - ५	०.५७								१६००	१६००
६६	महेन्द्र किरण मा.वि.	मनहरी - ४	३.८५								६२५६	६२५६
६७	केदार नाथ वर्तौला	मनहरी - ४	१.२४								२८	२८
६८	विर वहादुर मुक्तान	मनहरी - ४	०.५७								१५	१५

क.सं.	नाम	ठेगाना	दर्ता वनको क्षेत्रफल (हेक्टर)	रुख विरुवाको जात तथा संख्या								जम्मा रुख संख्या
				शिसौं	खयर	बाँस	साल	टिक	उत्तिस	मसला	अन्य	
६९	चन्द वहादुर मुक्तान	मनहरी - ४	०.७२								२५	२५
	जम्मा		२४.६४	३७५०३.००	३७२.००	५००.००	०.००	२५.००	०.००	०.००	१०३२४.००	४८७२४.००

८.५.५ निजी आवादीमा रहेका रुख विरुवाहरूको अवस्था

हाल यस गाउँपालिकाको वन उपभोक्ताको निजी आवादीमा वृक्षारोपण गरिएका रुख प्रजातिहरूमा सिसौ, बडहर, निम, टीक, गहमारी आदी वाहुल्यता रहेको छ भने फलफुल जातका प्रजातिहरूमा आँप, कटहर, अमरा, मेवा, केरा, लिचि आदी पर्दछन । वनमा पाईने रुख प्रजातिहरू साल, सिसौ, खयर, असना, कर्मा, सिमल, हर्रो, वर्रो, पीठारी, कदम, जामुन समेत आवादी क्षेत्रमा रहेको पाईन्छ ।

८.५.६ कबुलियती वन

राष्ट्रिय वन ऐन, २०४९ को परिच्छेद-६ मा उल्लेख भए अनुसार राष्ट्रिय वनको कुनै भाग देहाय बमोजिमको उद्देश्य प्राप्तिको लागि छुट्याइएको वन लाई कबुलियती वन भनिन्छ ।

(क) वन पैदावारमा आधारित उद्योगहरूलाई आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ उत्पादन गर्न,
(ख) बृक्षारोपण गरी वन पैदावारको उत्पादनमा अभिवृद्धि गरी बिक्रि वितरण गर्न वा उपयोग गर्न,
(ग) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी पर्यटन व्यवसाय सञ्चालन गर्न,
(घ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कृषि वन बाली कार्य सञ्चालन गर्न,
(ङ) वनको संरक्षण र विकास हुने गरी कीट, पतङ्ग तथा वन्यजन्तुको फार्म सञ्चालन गर्न ।

मनहरी गाउँपालिकामा कबुलियति वनले कुल क्षेत्रफलको १७९.४१ हे. क्षेत्रफल ओगटेको छ । जसले गाउँपालिकाको आर्थिक आयआर्जन तथा पर्यटकीय महत्वलाई टेवा पुऱ्याएको छ । हाल यस कार्यक्रम सरकार तथा वन मन्त्रालयको प्राथमिकतामा रहेको छ । गाउँपालिकामा रहेका कबुलियति वनको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ ।

तालिका नं. १४३ : मनहरी गाउँपालिकामा रहेका कबुलियति वनको विवरण

सि.न	गा.पा.	साविक गा.वि.स.	कलष्टर संख्या	समुह संख्या	क्षेत्रफल हेक्टरमा	लाभान्वित घरपरिवार संख्या					जनसंख्या	
						महिला	पुरुष	दलित	जनजाति	अन्य	महिला	पुरुष
१	मनहरी	हाडीखोला		३२	१२०.६	६१	१४७	८	८५	११५	६२६	६६६
२		मनहरी		९	५८.८	१६	४५	४	४८	९	१८९	१९५
		जम्मा		४१	१७९.४१	७७	१९२	१२	१३३	१२४	८१५	८६१

८.८ जडिबुटी सम्बन्धी विवरण

यस गाउँपालिकाको वन क्षेत्रमा पाइने जडिबुटीहरूमा कुरिलो, काउलो, आदि आदि जडिबुटीहरू संकलन तथा बिक्री हुने प्रसस्त सम्भावना रहेको देखिन्छ।

८.१० वन संरक्षणका लागि चाल्नु पर्ने कदम

राष्ट्रिय, सामुदायिक र संरक्षित वनहरूलाई सघनीकरण गर्दै तिनीहरू भित्र गैरकाष्ठ पैदावार र बहुमुल्य जडिबुटीहरूको उत्पादन गर्नु नितान्त आवश्यक छ। राष्ट्रिय तथा अन्तराष्ट्रिय बजारको विश्लेषण गरी गैरकाष्ठ पैदावारमा आधारित जडिबुटी प्रशोधन उद्योगको स्थापना तथा सञ्चालनतर्फ सरकारी तथा गैरसरकारी संघसंस्थाहरूको संलग्नता हुनु नितान्त आवश्यक देखिन्छ। गाउँपालिकामा जनसंख्याको चाप बढ्दै गएको र उन्नत जातका पशुहरूको तुलनामा स्थानीय अनुत्पादक पशुहरूको संख्या पनि उच्च रहेको देखिन्छ। यी अनुत्पादक पशुहरूको अनियन्त्रित चरिचरनको कारण राष्ट्रिय र संरक्षित वन क्षेत्रहरू अत्यधिक प्रभावित भएका छन् प्राकृतिक रुपबाट पुनरुत्पादन हुने गरेको पोथ्रा पोथ्रीहरू अनियन्त्रित चरिचरनले विनाश भइरहेका छन्। प्राकृतिक स्रोत र साधनहरूको दिगो उपयोगबाट नै मानव समाजको समुन्नत भविष्यको परिकल्पना गर्न सकिन्छ। जनताको सहभागिता र संलग्नतामा वन संरक्षणलाई सामुदायिक वन कार्यक्रम, कबुलियती वन कार्यक्रम र कृषि वन कार्यक्रम सञ्चालन गरी गरिब, असहाय, अपाङ्ग र महिला समुदायलाई हस्तान्तरण गर्नुपर्ने देखिन्छ। वनको हैसियतमा समेत सुधार ल्याउन सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहहरूबाट हुन सक्ने सकारात्मक कार्यक्रमहरूलाई पहिचान गरी सहभागितात्मक सामुदायिक वन विकास कार्यक्रम अघि बढाउनु अत्यावश्यक देखिन्छ। वन नीति २०७१ का अनुसार वन संरक्षणमा चाल्नुपर्ने कदमहरू निम्न बुँदामा उल्लेख गरिएको छ।

- घरायसी तथा अन्य इन्धनको रुपमा प्रयोग हुने काठ वा वन पैदावारको विकल्पमा अन्य वैकल्पिक उर्जाको प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्ने।
- बहुपक्षिय सहभागितात्मक संयन्त्रको विकास गरी चोरी शिकारी, अवैध कटान, वन पैदावारको अवैध संकलन, अत्यधिक चरिचरन, मिचाहा प्रजाती र डढेलो नियन्त्रण गर्ने।
- पर्यटन प्रवर्द्धनको विकासका लागि राष्ट्रिय वनमा तोकिएका प्रजातिका वन्यजन्तु तथा विरुवाको संरक्षण, प्रजनन् र उपयोग गर्ने।
- दिगो वन व्यवस्थापनको नीति अवलम्वन गर्ने।
- जौविक विविधता, सिमसार क्षेत्रको संरक्षण र जलवायू परिवर्तनको विषयमा एकिकृत कार्यक्रम संचालन गर्ने।

खण्ड ९ : विकास सूचकाङ्क र गरिबीको स्थिति

९.१ मानव विकास सुचकको विवरण (HDI)

मानव विकास सूचकले तीनवटा कुरालाई आधार बनाएको छ। जसमा आम्दानी, शिक्षा र सापेक्षित आयु छन् । यी तिनवटै परिसूचकलाई समावेश गरी मानव विकासको सूचकाङ्क निर्धारण गरिएको छ। हरेक देश/ठाउँका जनताको स्वास्थ्य स्थिति, शैक्षिक अवस्था, तथा जीवनस्तरको अवस्था मापन गरी स्तर निर्धारण गर्ने प्रयोजनको लागि संयुक्त राष्ट्रसंघको विकास कार्यक्रम ९ग्लम्ए० ले विकास गरेको शिक्षा, स्वास्थ्य तथा प्रतिव्यक्ति आयका सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्क नै मानव विकास सूचकाङ्क हो। UNDP नेपालले हालै नेपालका सबै जिल्लाहरूको मानव विकास सूचकाङ्कको मान समेटिएको नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन, २०१४ सार्वजनिक गरेको छ। यो प्रतिवेदन अनुसार मकवानपुर जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.४९७ (नेपालको ०.४९०) रहेको छ । अर्थात् मकवानपुर जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क नेपालको राष्ट्रिय औषत भन्दा कम देखिन्छ। मानव विकास सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगट्न सफल काठमाण्डौं जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.६३२ रहेको छ भने दोस्रो स्थानमा ललितपुर मानव विकास सूचक ०.६०१ रहेको छ । पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको मानव विकास सूचकाङ्क ०.३६४ रहेको छ। मानव विकास सूचकाङ्कका अवयव सूचकहरू हेर्ने हो भने मकवानपुर जिल्लाको हरेक व्यक्ति बाँच्ने अपेक्षित औषत आयु (Life Expectancy) ६८.०८ वर्ष र यसको सूचक ०.७८१, प्रौढ साक्षरता दर (Adult literacy) ६१.७९ प्रतिशत र यसको सूचक ०.६१८, शिक्षा आर्जनमा खर्चेको औषत समय (Mean years of schooling) ३.६३ वर्ष र यसको सूचक ०.२४२ तथा कुल राष्ट्रिय प्रतिव्यक्ति आय (Per Capita Income) १४१० अमेरिकी डलर र यसको सूचक ०.४४२ रहेको देखिन्छ।

तालिका नं. १४४ : मानव विकास सुचकको विवरण (HDI_

क्षेत्र	स्वास्थ्य		शिक्षा				आम्दानी		मानव विकास
	सापेक्षित आयु		प्रौढ साक्षरता		विद्यालय जाने मध्यम वर्ष		प्रतिव्यक्ति आम्दानी (क्रय शक्ति)		ज्यामितीय मध्यक
	मान	सूचक	मान	सूचक	मान	सूचक	मान	सूचक	
नेपाल	६८.८०	०.७३०	५९.५७	०.५९६	३.९०	०.२६०	११६०	०.४०९	०.४९०
मकवानपुर	६८.०८	०.७१८	६१.७९	०.६१८	३.६३	०.२४२	१४१०	०.४४२	०.४९७

स्रोतः नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन, २०१४

९.२ मानव गरीबी सूचकाङ्क (Human Poverty Index)

अपेक्षित औषत आयु ४० वर्ष वा सो भन्दा कम भएको जनसंख्याको प्रतिशत, प्रौढ निरक्षरता, सुरक्षित खानेपानी नपुगेको जनसंख्याको प्रतिशत तथा कुपोषित ५ वर्ष भन्दा मुनिका बालबालिकाहरूको प्रतिशत जस्ता सूचकहरूको संयुक्त सूचकाङ्कको रुपमा विकास गरिने मानव गरीबी सूचकाङ्कको स्थिति हेर्दा मकवानपुर जिल्ला मानव विकास

सूचकाङ्कको स्थिति खासै राम्रो देखिदैन। मकवानपुर जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्क मान २८.४४ (नेपालको ३१.१२) रहेको छ। यो सूचकाङ्कको मान जति कम भयो त्यति राम्रो मानिन्छ किनभने यो सूचकाङ्क नकारात्मक सूचकहरूको प्रयोग गरी निकालिन्छ। जस्तै: प्रौढ निरक्षरता दर। मानव गरीबी सूचकाङ्कको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थानमा हुम्ला जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्क ४९.२६ रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको कास्की जिल्लाको मानव गरीबी सूचकाङ्कक १६.५० रहेको छ। मानव गरीबी सूचकाङ्कका अवयव सूचकहरूमा मकवानपुर जिल्लाको प्रौढ निरक्षरता दर (Adult illiteracy rate) ३८.२१ प्रतिशत, ४० वर्ष सम्म पनि बाँच्न सक्ने अपेक्षा नगरिएको जनसंख्या (Percentage of people not expected to survive to age 40_ ७.९४ प्रतिशत, सुरक्षित खानेपानी नपुगेको जनसंख्या (Percentage without safe water) २१.५५ प्रतिशत र ५ वर्ष मुनिका कुपोषणबाट प्रभावित बालबालिकाको संख्या (Percentage of children under age five who are malnourished) २५.१० प्रतिशत रहेको देखिन्छ।

(स्रोत : नेपाल मानव विकास प्रतिवेदन ,२०१४, ग्लम्ए,ल्भएबी0

९.३ मानव विकास र गरीबी

नेपालमा गरीबीको लघुक्षेत्र अनुमान, २०६८ अनुसार मकवानपुर जिल्ला न्यून समृद्धिस्तर भएका जिल्लाहरूको श्रेणीमा पर्दछ। ७५ जिल्लाहरू मध्ये यो जिल्ला ४३ औं स्थानमा रहेको छ र गरीबीको दर २.०४ प्रतिशत रहेको छ। जिल्लामा गरिबीको रेखामुनी रहेको संख्या १,१५,४७३ रहेको देखिन्छ। गरिबीको दरको आधारमा सबैभन्दा माथिल्लो स्थान ओगट्न सफल कास्की जिल्लाको गरिबीको दर ४ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको बाजुरा जिल्लाको गरीबीको दर ६४.१ प्रतिशत रहेको छ। जसको विस्तृत विवरण तालिकामा उल्लेख गरिएको छ।

तालिका नं. १४५ : गरीबीको दरको विवरण

गरिबीको स्थान	गरिबीको दर (प्रतिशत)	गरिबीको विषमता (प्रतिशत)	गरिबीको गहनता (प्रतिशत)	गरीबहरूको संख्या
४३	२७.८६ (२.०४)	७.२९ (०.७७)	२.७२ (०.३६)	१,१५,४७३

श्रोत : केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग, सन् २०६८

९.४ गरिबी न्यूनीकरण

सहरी गरिबी न्यूनीकरणका लागि स्वरोजगार सृजना गर्ने, उद्यमशीलताको खोजी तथा प्रवर्द्धन गर्ने एवं विभिन्न सिपमूलक तथा क्षमता अभिवृद्धि हुने क्रियाकलापद्वारा विशेषत ग्रामीण प्रकृतिका वडाहरूमा रोजगारी सृजना गर्नेतर्फ कार्यक्रम केन्द्रित गरी नयाँ थप भएका वडाहरूमा विभिन्न शिपमूलक तालिम सञ्चालन गरी जीविकोपार्जनका कार्यक्रमलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्ने देखिन्छ।

९.५ समग्र विकास स्थिति

घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७४ अनुसार ३९,०९७ जनताको बसोबास भएको यस मनहरी गाउँपालिकामा खास गरी सामाजिक रुपले पछिपरेका र आर्थिक रुपले विपन्न अवस्थामा रहेका गरिबीको रेखामुनि परेका जनताको जीवनस्तरलाई कसरी माथि उठाउने र सामाजिक भेदभाव रहित एवं आर्थिक रुपले समुन्नत गाउँपालिकाको निर्माण कसरी गर्ने भन्ने चुनौतीलाई समयसापेक्ष रुपमा समाधान गर्न विगत देखि वर्तमानसम्म गरिएका मानवीय प्रयासहरू र तिनबाट प्राप्त प्रतिफलको आधारमा जीवनस्तरमा भएको रुपान्तरणलाई नै अहिलेसम्मको मानवीय विकासको रुपमा लिन सकिन्छ। यसरी हेर्दा गाउँपालिकाबासीहरूको मानवविकास सूचकांक, लैंगिक समता सूचकांक, जनताको बाँच्ने औसत आयु, औसत ग्राहस्थ उत्पादन, औसत साक्षरतादर र औसत आम्दानी जस्ता विभिन्न आयामहरूलाई दृष्टिगत गर्नु आवश्यक हुन जान्छ। संक्षेपमा गाउँपालिकाको मानवीय विकासको स्थितिलाई हेर्दा जनताको यातायात सेवामा पहुँच अझै पनि बाह्रै महिना भरपर्दो गरी पुऱ्याउन सकिएको छैन। यसै गरी स्वास्थ्य सेवाको पहुँचमा खास गरी आदिवासी जनसमुदायको बसोबास र बाहुल्य रहेको भौगोलिक क्षेत्रमा थप सेवा प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता विद्यमान छ। अस्पताल, स्वास्थ्य केन्द्र, स्वास्थ्य चौकी र स्थापित भए बमोजिम आवश्यक दक्ष स्वास्थ्यकर्मीहरूको प्रयाप्ता नहुँदा जनताको स्वास्थ्य सेवा पाउने स्थितिमा गुणात्मक परिवर्तन आएको देखिँदैन। एकातर्फ ४० वर्ष माथिको उमेरसम्म बाँच्नेहरूको संख्या ६.३४ प्रतिशत रहेको पाइन्छ भने अर्का तर्फ बाँचिरहेका जनताको पोषणको अवस्थालाई समेत ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ। घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७४ अनुसार गाउँपालिकामा खानेपानीको आपूर्तिको लागि विभिन्न श्रोतको प्रयोग गरेको देखिन्छ। जसमा धारा/पाइपको प्रयोग गर्नेको संख्या ६३.७ प्रतिशत सबैभन्दा बढी रहेको छ भने दोस्रोमा ट्युबवेल/हाते पम्पको पानी प्रयोग गर्नेको संख्या २०.३ प्रतिशत देखिन्छ।

सामाजिक एवं मानव विकासको एक महत्वपूर्ण आयामको रुपमा रहेको शिक्षा क्षेत्रमा यो गाउँपालिका मकवानपुर जिल्लाका अन्य स्थानीय निकायहरूको तुलनामा सामान्य अवस्थामा रहेको देखिन्छ। घरधुरी तथ्याङ्क सर्वेक्षण, २०७४ अनुसार यस गाउँपालिकाको साक्षरता दर ६९.२ प्रतिशत (नेपालको ६५.९४ प्रतिशत) रहेको छ। लैंगिक हिसाबले यो गाउँपालिका पनि अन्यत्र झैं केही विभेद रहेको पाईन्छ। जस्तैः यस गाउँपालिकाको पुरुषको साक्षरता दर ७३.८ प्रतिशतको तुलनामा महिलाको साक्षरता दर ६४.८ प्रतिशत मात्र रहेको छ। पुरुष र महिलाको साक्षारता दरमा ९ प्रतिशतको फरक देखिन्छ। सबैभन्दा अग्रस्थानमा रहेको काठमाण्डौ जिल्लाको साक्षरता दर ८६.२५ प्रतिशत रहेको छ भने पुच्छारमा रहेको रौतहट जिल्लाको साक्षरता दर ४१.६९ प्रतिशत रहेको छ।

शिक्षा तर्फ र प्राथमिक शिक्षालाई सबै गाउँपालिकाबासीहरूको प्राथमिक अधिकारको रुपमा अझै पनि व्यवहारिक रुपमा स्थापित गर्न सकिएको छैन र अद्यावधिक स्कूल जाने उमेरका केही बालबालिकाहरूले स्कूल भर्ना भई पढ्न पाइरहेका छैनन् । पहिलो कुरा त स्थापित स्कूलहरूमा समेत कक्षाकोठाहरूको कमी हुनु र शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कमी रहनु स्वयंमा विडम्बनापूर्ण स्थिति छ भने अर्कोतिर माध्यामिक शिक्षा पुरा गरेका युवाहरूको समेत रोजगारीको प्रत्याभुति हुन सकेको छैन । माध्यमिकस्तरको शिक्षालाई व्यवसायिक नबनाएसम्म हाल शिक्षामा देखिएको निराशजनक स्थितिको अन्त्य हुने सम्भावना पनि देखिँदैन ।

खण्ड १० : विविध

१०.१ जननिर्वाचित प्रतिनिधीहरूको विवरण

क्र.सं.	प्रतिनिधीको नाम	पद	वडा नं.	सम्पर्क नं.
१	एक राज उप्रेती	अध्यक्ष		
२	मनिला विष्ट	उपाध्यक्ष		
३	शिव प्रसाद खनाल	वडा अध्यक्ष	१	
४	आनन्द घलान	वडा अध्यक्ष	२	
५	मान बहादुर स्याङतान	वडा अध्यक्ष	३	
६	ध्रुब खड्का	वडा अध्यक्ष	४	
७	शुभराज थिङ्ग	वडा अध्यक्ष	५	
८	गोपीलाल मुक्तान	वडा अध्यक्ष	६	
९	ठाकुर राम तितुङ	वडा अध्यक्ष	७	
१०	दिल बहादुर स्याङतान	वडा अध्यक्ष	८	
११	साधुराम अधिकारी	वडा अध्यक्ष	९	
१२	अकल बहादुर थिङ	सदस्य	१	
१३	नवराज पौडेल	सदस्य	१	
१४	चन्द्र बहादुर स्याङ्बो	सदस्य	२	
१५	कामी सिं थिङ	सदस्य	२	
१६	उद्धव मल्ल	सदस्य	३	
१७	विष्णु बहादुर थिङ	सदस्य	३	
१८	विष्णु बहादुर प्रजा	सदस्य	४	
१९	भिम लाल रुम्वा	सदस्य	४	
२०	महेन्द्र राज खड्का	सदस्य	५	
२१	सोम नाथ रुम्बा	सदस्य	५	
२२	कृष्ण बहादुर राई	सदस्य	६	
२३	बम सिं ग्लान	सदस्य	६	
२४	शेखर बहादुर बर्तौला	सदस्य	७	
२५	नव राज घिमिरे	सदस्य	७	
२६	राम प्रसाद ढकाल	सदस्य	८	
२७	पुष्कर सुबेदी	सदस्य	८	
२८	गुप्त बहादुर थापा	सदस्य	९	
२९	पर्व देव अधिकारी	सदस्य	९	
३०	सोम लक्ष्मी प्रजा	महिला सदस्य	१	
३१	गोमा माया घलान	महिला सदस्य	२	
३२	राधा देवी खकुराल पाठक	महिला सदस्य	३	

३३	गोमा गोतामे	महिला सदस्य	४
३४	पम्फा रोक्का	महिला सदस्य	५
३५	राम माया प्रजा चेपाङ	महिला सदस्य	६
३६	राधा देवी पाठक	महिला सदस्य	७
३७	चमेली गुरुङ	महिला सदस्य	८
३८	कृष्ण बिडारी	महिला सदस्य	९
३९	सावित्री घिमीरे	दलित महिला सदस्य	१
४०	कमला विश्वकर्मा	दलित महिला सदस्य	२
४१	उमा कुमारी नेपाली	दलित महिला सदस्य	३
४२	श्रृजना सुनार	दलित महिला सदस्य	४
४३	ईन्द्र कुमारी सार्की	दलित महिला सदस्य	५
४४	कमला सुनार	दलित महिला सदस्य	६
४५	विमला सुनार	दलित महिला सदस्य	७
४६	अम्बिका दमाई	दलित महिला सदस्य	८
४७	गंगा सुनार	दलित महिला सदस्य	९

स्रोत : निर्वाचन आयोग,२०७४